

SOMOGYI JÓZSEF

A NEMZETESZME

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

Somogyi József

*

A NEMZETESZME

Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: Ifj. Kohl Ferenc.

A NEMZETESZME

IRTA
SOMOGYI JÓZSEF

BUDAPEST
A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA
1941

ELŐSZÓ.

E munkámban egy messze szétágazó, homályos, bonyolult, de nagyon is időszerű probléma bölcseleti jellegű megvilágítását szándékozom adni különböző szaktudományok eredményei alapján. Amit az egyes szaktudósok csak részletekben, egyoldalúan látnak, azt a bölcselő hivatása egyetemes elvek szerint összefüggő, egységes képpé rendezni. És a mában élő bölcselő számára is alig lehet érdekesebb, hasznosabb, időszerűbb feladat, mint a nemzet mi-benlétének fejtegetése.

Egyes részletek kiegészítéseként legyen szabad utálnom néhány régebbi munkámra, különösen *A faj* (1940) és a *Fajiság és magyar nemzet* (1941) c. könyveimre, amelyek jelen munkámmal együtt egymást kölcsönösen kiegészítik.

Szeged, 1941 húsvét.

Somogyi József.

BEVEZETÉS.

Európa, sőt mondhatjuk, az egész emberiség másfél évszázad óta a nacionalizmus megoldatlan problémáinak betege. Ez idő alatt a legtöbb háború nemzeti érdekből, a nemzeti eszme jeligéje alatt keletkezett s a béke megkötésének, megszilárdításának vagy megőrzésének legkényesebb pontja a különböző nemzeti érdekek összeegyeztetése, igazságtétel a nemzetek összeütköző igényei között. Míg régebben nagyobbbrészt dinasztikus érdekek miatt, rendi kiváltságokért vagy vallási okokból, esetleg pusztá harácsolásért rontottak egymásnak fegyverrel a néptömegek, az utóbbi másfél század folyamán nemzeti érdekből vagy legalábbis nemzeti jelszavakkal rántanak kardot.

De nemcsak Mars isten vett magára nemzeti jelmezt, sokkal békésebb területeken is nemzeti jelszavak uralkodnak. A kultúra minden megnyilvánulásában, a nyelv, a tudomány és a művészet terén épűgy a nemzeti szempontok jutnak előtérbe, mint a gazdasági életben. És nemcsak a nagyobb közösségek életét irányítja a nemzeteszme, hanem ott dörömböl ez minden egyes ember ajtaján. Földi sorsa gyakran nem annyira

egyéni sajátságaitól függ, hanem aszerint alakul, hogy nemzeti szempontból hová tartozik. Ennek alapján tart másokat is testvérnek vagy halálos ellenségnek, anélkül, hogy egyéniségük közelebbről érdekelné. Az egyén mindjobban belemerül a nemzeti közösségbe, akarva, nemakarva sorsközösséget vállal nemzetével.

Ha azonban a nemzet mibenléte, lényege iránt közelebbről érdeklődünk, csakhamar kiderül, hogy ez a döntő jelentőségű fogalom szörnyen *bonyolult, homályos, határozatlan, többértelmű*. Már pedig az emberiség legtöbb eltévelyedése abból származik, hogy a fogalmakat nem tisztázzák, mielőtt élnének vele, avagy éppen eredeti helyes, világos értelmüket eltorzítják, összezavarják, felcserélik. E határozatlanságból, többértelműségből folyik azután a további okoskodások homálya, a következtetések téves volta, a fogalmak négyességének (*quaternio terminorum*) nevezett logikai hiba.

A nemzeteszme vizsgálata során tehát mindenekelőtt a fogalmakat kell tisztáznunk, azoknak eredeti helyes értelmüket visszaadnunk, az elferdítéseket, összezavarásokat kiküszöbölnünk. E feladatot megnehezíti, de egyúttal fokozott mértékben fontossá teszi az a körülmény, hogy a nemzetfogalom több más *hasonló fogalommal* érintke-

zik, amelyek mindegyikének azonban más és más tárgykör felel meg és amelyek csak részben fedik egymást.

Másrészt a nemzet, mint élő emberi közösség *idővel változik*, fejlődik és e változást, fejlődést követnie kell a nemzetfogalomnak is. Volt idő, amikor a mai értelemben vett nemzetközösség még nem létezett, illetve a mai nemzetek még nem érték el a közösségi élet ama fokát, amit ma nemzetnek mondunk. De épígy lehetséges az is, hogy a mai értelemben vett nemzetközösség megszűnik, a mai nemzetfogalom idejét múlja. A nemzetközösség nem valami sztatikus állandóság, hanem folyton fejlődő dinamizmus. Nem egyszerre jelent meg a maga teljes kifejelettségében és mozgató, fejlesztő erői bizonyára ma sem álltak meg. Sok tévedés keletkezik éppen amiatt, hogy egyesek a mai nemzetet is valami régibb, kezdetlegesebb közösséggel azonosítják, avagy fordítva, a mult primitívebb közösségeire a modern nemzetfogalmat iparkodnak ráhúzni. Fontos tehát, hogy a nemzettéalakulás történeti folyamatait is legalább nagy vonásokban megvilágítsuk. Lévén azonban vizsgálódásunk első sorban bölcséleti jellegű, részletes történeti fejtegetésekbe nem mehetünk bele, azt illetékesebb történetbúvároknak és szakkönyveknek engedjük át.

A nemzeteszme körül felmerülő problémák nemcsak elméleti, tudományos szempontból érdekesek, nemcsak a nagy tömegek érdeklődésének, kíváncsiságának tárgyai, hanem életbevágó *gyakorlati jelentőségük* van egyének, államok, sőt világrészek számára nézve is. Hiszen a nacionalizmus jel-szavával, a nemzetiségi elv hangoztatásával vonták meg jó két évtizeddel ezelőtt Európa országainak politikai határait anélkül, hogy e rendkívül bonyolult elvet előbb kellően megfontolták volna. És e kérdés körül azóta is ugyancsak hullámszám a vélemények, de hullámszám már az országhatárok is. Márpedig a nemzetek, sőt az egész emberiség közjával, érdekével, egészséges fejlődésével merőben ellenkezik, ha a múltó eszmeáramlatok szeszélyes változásaihoz alakítják az államhatárokat. Tartós békét és boldogulást csak a nemzeteszme tisztázásától, a mai nacionalizmus észszerű revideálásától és a gyakorlati következmények becsületes elfogadásától várhatunk.

Lehetnek ugyan egyesek ama hiedelemben, hogy gyakorlati szempontból vajmi kevésbé szükséges a nemzeteszme elméleti fejtegetése. Hiszen, amint nyugodtan élhetünk, létezhetünk anélkül, hogy tudnók mi az élet, a létezés, miként működik szervezetünk, ép-úgy halad a nemzet is a maga útján, bár

nem tudjuk mibenlétét megmondani, definiálni. Valóban, amíg valamely szervünk egészséges, kifogástalanul működik, könnyen megtehetjük, hogy tudomást sem veszünk mivoltáról, szerepéről, vagy akár létezéséről sem. De mihelyt valamely szervünk beteg, fáj, akarva, nemakarva kénytelenek vagyunk róla tudomást venni, gyógyításához annak mibenlétét, működését is megismerni. Márpedig *korunk nacionalizmusában kétségtelenül beteges, kóros tünetek mutatkoznak*. Beteges tünetre vall már az is, hogy ma annyira vájkálnak nemzetek és egyének nemzeti mivoltában, kutatják, kik és mik alkotják a nemzetet, ki hány százalékban tartozik oda, kit lehet abba felvenni, avagy kiket kell onnan kiküszöbölni. És a feleletek e kérdésekre korántsem egyöntetűek, nem mindig meggyőzőek.

Másrészt vannak, mégpedig a magyarság körében is, akik az itt felmerült gyakorlati kérdések megoldásánál az igazságot közömbösnek, sőt esetleg éppen károsnak, egyenest veszedelmesnek tartják, akik csak valamilyen *ésszerűtlen hitet, fanatikus lelkesedést* követelnek, még ha így szembe kerülünk is az igazsággal. Nagyon gyenge lehet azonban a hitük a magyar igazságban azoknak, akik magyar érdekből félnek, húzódnak az igazság őszinte, elfogulatlan

feltárásától. Az igazság világának kerülése, a csürés-csavarás, ferdítés mindig a gyengeség jele. Ami azonban 1000 évig lényege szerint változatlanul fennállott, az nem nyugodhat bizonytalan alapokon, annak igazságáért nem kell aggódnunk. Sőt éppen a magyar igazságot kell legkevésbé féltenünk a helyes nemzeteszmetől, amint ezt az általános elvi fejtegetések után a magyarság speciális problémáira alkalmazva is kimutatjuk.

Nagy nehézséget jelent tárgykörünk elfogulatlan vizsgálatánál az is, hogy — kor-eszméről lévén szó — lépten-nyomon számolnunk kell a *közvéleménnyel*, a tömeg előítéleteivel. A közvéleménynek tagadhatatlanul nagy ereje, szuggesztív hatása van. A tömeg véleménye azonban ma kevésbé szerepelhet az igazság kritériumaként, a problémák megoldásának szilárd alapjaként, mint valaha. Régebben a közvélemény többé-kevésbé az egyéni meggyőződések összegeződéséből alakult ki. Ma azonban a tömeg véleménye mindinkább csak eszköz, sokszor igen szeszélyesen változó és változtatható eszköz a rajta uralkodni tudók kezében. A sajtó, a rádió, a mozi útján és a technika agyafúrt vívmányaival felszerelt szónoki emelvényekről szó szoros értelemben mechanikusan, gombnyomással irányítják a töme-

gek véleményét. És e tömeg tapsol csupán azért, mert valaki rákezdt, avagy „halált” kiált csak azért, mert egy kis, megszervezett csoport ütemesen belekezd. Mindenki a saját lelkiismerete, meggyőződése helyett a szomszédjához igazodik, úgy vélván, hogy az hozzáértésből és meggyőződésből cselekszik, pedig csak nem tud vagy nem mer különvéleményt nyilvánítani, sőt még ennek gyanújától is retteg. A kor jelszavai könnyen fanatizálják, megrészegetik a tömegeket, a lehiggadt, kijózanodott utókor azonban ama keveseket fogja igazán értékelni, akik a részegek milliói között is józanok maradtak. Mert hiszen az igazság független attól, vajjon egy kor közvéleménye megtapsolja-e vagy lehurrogja. És az igazságkérésők feladata nem az, hogy továbbcsodortassák magukat a közvéleménytől, hanem, hogy azt irányítsák, ha kell, szembeszegüléssel is, ami bizony sokszor hálátlan feladat.

És talán a tömegek vezetői, a *politikuskok*, *államférfiak* világos, határozott fogalmakkal rendelkeznek a nemzeteszmével kapcsolatos problémák körül? Bizony, náluk is vagy tájékozatlanságból, vagy célzatos csűrös-csavarásból sokszor a legkülönbözőbb, ellentmondó nyilatkozatokat találjuk. A kor, az államok, a helyzetek és érdekek szerint hol így, hol úgy értelmezik ugyanazt. A po-

litika sohase volt ugyan az őszinte nyilatkozatok magas iskolája, ma azonban egy különösképpen nem őszinte korban élünk.

De a *tudománytól* sem kapunk e téren mindig egyhangú, őszinte feleletet. Hiszen a tudomány külső és belső szabadsága, elfogulatlansága annál inkább kérdésessé válik, minél közelebbről érint valamely probléma politikai vagy világnézeti területet. A nemzeteszme pedig ily értelemben ma kétségkívül a kevésbbé „szabad” problémák közé tartozik. Minden nemzet olyan nemzetfogalmat iparkodik megkonstruálni, amilyent pillanatnyilag magára nézve hasznosnak tart. Már eleve nem az *igazságot*, hanem a *hasznosságot* keresi. Ez viszi azután csőd felé a nacionalizmus önmagában nemes eszméjét. Hisz minden hazugság előbb-utóbb megboszszulja magát.

Akadnak továbbá olyan tudósok is, akik nemcsak az igazságot, hanem a hazafiságot is kisajátítani akarják maguknak és a más véleményen levőkre a hazafiatlanság vádjával valóságos embervadászatot hajlandók rendezni. Az ilyen eljárás azonban rendszert csak a tudományos érvek hiányát takargatja.

Ezekután legésszerűbben úgy járunk el, ha a bölcs *Sokratesszel* együtt leszegezzük, hogy a vizsgálandó problémáról

egyelőre semmit sem tudunk és véleményünket függőben tartva *tabula rasa*-t teremtünk az elfogulatlan, tárgyilagos vizsgálódás számára. Erre iparkodunk azután elfogulatlanul vázolni az igazság körvonalait. Mindezekelőtt azonban bizonyos alapfogalmakat kell tisztáznunk, mivel e fogalmak használata terén a tudományos és a közéletben, sőt a diplomáciai nyelvben is sokféle zavar, többértelműség uralkodik. Mindezekhez pedig kiindulásul és végső zsinórmértékül a legalapvetőbb adottságot, az *emberi természetet* vesszük.

ELSŐ RÉSZ. ALAPVETŐ FOGALMAK.

1. Közösség, közjó.

Az ember természeténél fogva közösségi életre teremtett lény. Egyéni célját is legkönnyebben, legtermészetesebben valamilyen közösségben érheti el. Ha egyes kivételes egyének hosszabb-rövidebb időre ki is tudnak szakadni a közösségi életből, az átlagember számára a magárahagyatottság, az egyedüllét elviselhetetlen, a legnagyobb büntetésszámba megy. Igazi, emberies ember, főleg pedig kultúremler nem is fejlődhet ki hosszabb közösségi élet nélkül.

Az ember a legigényesebb és egyúttal a leggyámoltalanabb lakója a földnek. Igényli a föld minden javát, de úgyszólván semmi sem jó neki úgy, amint a természettől közvetlenül adatott. Míg az állatot a természetben terített asztal várja, ruházata, fegyverzete magától nő, lakását is készen találja vagy kevés módosítással elfoglalhatja, az embernek mindezekért fáradságos munkát kell végeznie. S míg az állat minden élettevékenységét tanulás nélkül, veleszületett ösztönei alapján teljes célszerűséggel el tudja végezni, az ember csak hosszas nevelés, tanulás, gyakorlás után képes önálló életre.

A javak megszerzését, igazságos elosztását, zavartalan élvezetét az ember csak szervezett közösségben tudja biztosítani.

A kultúrember életének úgyszólván minden percében élvezi közvetlenül vagy közvetve szinte az egész föld ajándékát, az egész emberiség közreműködését. Sőt nem csupán a jelenleg élők közreműködését élvezzuk, hanem a rég elhunyt ősök hagyatékát is. Hiszen az ember halálával nem tűnik el nyomtalanul utódai számára, miként az állat, hanem anyagi és szellemi hagyatéka még sokáig fennmarad az utódok között, kik azt folyton újakkal gyarapítva hagyományozzák tovább a következő nemzedékeknek. *Igy értelmezve az ember nemcsak kortársaival él közösségben, hanem rég elhunyt elődeivel is.*

Az ember azonban szellemi lény is, jólétéhez szellemi javakat szintén igényel. Ezek nélkül, az anyagi javak minden bősége mellett is élete unalmas, üres, elviselhetetlen volna. A szellemi javak terén pedig még inkább rászorulunk a közösségre. Nincs oly szellemi érték, amelynek kizárólagos szerzője, egyedüli megteremtője egyetlen ember. Mindegyikhez fel kell használnunk a kortársaktól vagy az elődöktől nyert szellemi javak sokaságát. Minden kultúralkotás csupán ezek gyarapítása. A nyelv is, mint a kultúra gyarapításának és terjesztésének legfőbb eszköze és egyúttal az egyik legjellegzetesebb emberi adottság, szintén közösségi életre utal.

A közösségi életre nemcsak a gyakorlati szükség, az értelmi meggondolás vezeti az embert, hanem veleszületett, szinte ösztönös *érzelmi indíték* is. Akik együtt élnek, köl-

esőnhatásban, élet- és sorsközösségben vannak, azok között ösztönösen kialakul bizonyos *közösségi, „mi”-tudat, a szolidaritás érzelme*. Egy nagyobb egész tagjainak érzik magukat, egynek azok közül, akikre együttesen vonatkozik a „mi” elnevezés. Ez viszont ösztönösen magával hozza másokkal, a kívül állókkal szemben az elkülönülési hajlamot, az „ők”-tudatot, a „más”, az „idegen” érzelmét. A „mi” és az „ők” köre azonban aszerint módosul, hogy milyen közösségről van szó. Mert hiszen nyilvánvaló, hogy ugyanaz az egyén egyidejűleg több, szűkebb és tágabb közösségbe is tartozik és különböző közösségeket tekintve mások lesznek számára hozzátartozók vagy idegenek. Ez a szolidaritás, illetve elkülönülés tudata és érzelme nem mindig öntudatos, szándékos, nem bontható maradéktalanul racionális elemekre. Sokszor nem tudunk számot adni róla, hogy miért, nem is szándékosan tápláljuk magunkban. Ez az ösztönös érzelem könnyíti meg azonban a közösségért vállalt terhet, áldozatot akkor is, amikor a pusztán józan meggondolás alapján legfeljebb csak kivételes egyének volnának arra képesek. Ezért az erőszakolt, mesterkélt közösségek, melyeket nem tart össze természetes közösségi érzelem, bizonytalan alapokon nyugosznak és tartós fennállásra nem számíthatnak. Rendszerint az első komolyabb teherpróbánál összeomlanak. Viszont valamely közösség hosszú századokon át tartó fennállása igazolja annak természetes alapjait.

Érzelmi kapcsolatok azonban nemcsak az egy közösségben levő *személyekhez* fűznek. Érzelmi szálak kötnek bennünket a közösségünkhöz tartozó *tárgyakhoz* is. Kialakul a „mienk” tudata a „másé”-val, az „idegen”-nel szemben. Amint a kisebb-nagyobb közösség személyeihez, épúgy családi otthonunkhoz, házunkhoz, szülőföldünkhöz, városunkhoz, hazánkhoz is ragaszkodunk. Még ha objektíve szerényebb értéket képviselnek is ezek, érzelmileg számunkra többet, értékesebbet jelentenek, mint a másoké, csupán azért, mert a mienk, hozzánk tartozik. Ezért ragaszkodunk hozzájuk, óvjuk, védjük, gyarapodásukra, felvirágoztatásukra törekszünk és nehezen adjuk cserébe még az objektíve esetleg értékesebb „más”-ért, „idegen”-ért is. Tőle távol visszavágyunk és örülünk, ha viszontlátjuk. Ezért rajong *Petőfi* szülőföldjéért, a másoknak talán sivár, unalmas Alföldért, ezért époly kedves a finn embernek az ő komor, hideg hazája, mint az olasznak a verőfényes Itália. Ezért mondja a gyermekvers is:

„Szalmatető's kicsi házunk
A világért nem adom”.

Ez a „mi”- és „mienk”-érzelem nem jön azonban hirtelen, és nem is változhat meg egy csapásra. Bizonyos ideig tartó *együttélés, sorsközösség, emlék, hagyomány* szükséges ahhoz, hogy kialakuljon. Minél hosszabb együttélés, sorsközösség kapcsol össze, annál erősebb, szilárdabb közösségi érzelem fejlődik ki és annál nehezebben válto-

zik. Magát a közösséget lehet ugyan könnyen változtatni, de a közösségi érzelmet nem lehet tetszés szerint máról-holnapra csereberélni, nem lehet törvénnyel, parancsszóval, erőszakkal irányítani. „*Szívet cseréljen az, ki hazát cserél!*“

A tartós együttélés, a sorsközösség, a közös környezethatás, a közös javakban való részesedés a közösség tagjait többé-kevésbbé *hasonlóakká* is teszi, rokonvonásokat fejleszt ki bennük. Egy család, bizonyos táj, valamely hivatás, egy nép, nemzet, sőt még a világrész is a hozzá tartozó egyének *átlagán* a közösséget jellemző nyomot hagy. E hasonlóság lényegesen elősegíti a közösségbe való harmonikus beleilleszkedést, a közös érdekek szolgálatát. Ez a lelkület bizonyos közössége nélkül nehezen is lehetséges.

Mindamellett a közösség nem uniformizálja teljesen tagjait. Amit egy közösség, hivatás, nép, nemzet jellegzetes vonásának tartunk, az mindig *csak a közösség átlagára* vonatkozik, de sohasem érvényes minden egyes tagjára. A teljes egyformaság már azért sem lehetséges, mert hiszen minden egyén nemcsak egy, hanem számos egyéb közösségbe is tartozik, mégpedig minden egyénben más és más közösségek körei metszik egymást. Vajmi kevés az olyan egyének száma, akik egyszerre ugyanannak a családnak, ugyanannak a hivatásnak, ugyanannak a táj lakosságának, ugyanannak a népnek, nemzetnek, vallásközösségnek stb. tagjai. Már pedig e közösségek mindegyike

nyomot hagy a hozzá tartozókon, tagjait hasonlóakka tenni igyekszik, bár azok egyéb tekintetben a legkülönbözőbb közösségekbe tartozhatnak. Így lesz azután *minden egyén a benne találkozó közösségek hatásainak tarka egyvelege.*

Igy érthető, hogy pl. a különböző nemzetiségű földművesek, kereskedők, papok, katonák, orvosok stb. bizonyos tekintetben inkább hasonlítanak egymáshoz, mint más foglalkozású honfitársaikhoz. Más tekintetben viszont az egy foglalkozásközösségbe tartozók nemzetiségi hovatartozásuk szerint lényegesen különbözhetnek egymástól. Amíg tehát pl. a magyar, német, olasz, lengyel vagy francia földműves a foglalkozásukból folyó sajátságukban nagyrészt megegyeznek, a nemzeti közösségből fakadó sajátságokban viszont a magyar földműves inkább hasonlít a magyar iparoshoz, kereskedőhöz, tisztviselőhöz stb. Ezt tekintetbe kell vennünk az összehasonlításoknál is. Nem szabad tehát egy nemzet katonáit egy másik nemzet papjaival, vagy az egyik földműveseit a másik orvosaival összehasonlítani, hanem olyan csoportokat kell vennünk, amelyek az összehasonlítandó szemponttól eltekintve egyébként lehetőleg egyforma közösségekbe tartoznak. Mindebből nyilvánvaló, hogy az egyes közösségek jellemzése, különösen a fejlett, sokféle, kisebb-nagyobb közösségre tagolódó társadalomban meglehetősen nehéz, sokszor szinte lehetetlen.

De lehetetlen, sőt szükségtelen és egyenest káros volna a közösség tagjainak teljes

uniformizálása már azért is, mert hiszen a közösség nem homogén halmaz, nem egy halomba verődött szervezetlen tömeg, hanem többé-kevésbé szerves életközösség, amely sok tekintetben hasonlít az élő organizmushoz. Amint az organizmus sem épülhet fel teljesen egyforma sejtekből, épúgy a természetes emberi közösségek is a különböző funkciókhoz más és más egyéniségeket igényelnek. Így pl. egy nemzet közösségében bizonyára más egyéniség való hentesnek, más orvosnak és más bányásznak. A nemzet élete épúgy nem alakulhat ki teljesen egy kaptafára húzott egyénekből, mint szervezetünk sem épülhet fel csupa ideg- vagy izomsejtekből. A tagok bizonyos különbsége, egyénisége nemcsak hogy nem kára, hanem egyenest szükséglete a közösségnek, aminek hiányát esetleg kívülről, más közösségből volna kénytelen pótolni. Sőt minél erősebb egyéniség valaki, annál nagyobb, annál pótolhatatlanabb érték lehet a közösség számára, ha egyéniségét a közösség érdekében használja fel. És viszont, *minél értékesebb tagja valaki a közösségnek, annál inkább kiválik egyénileg is a közösség átlagából, a körnven pótolható, uniformizált, tucatanyének köréből.*

Ami áll a szorosabb értelemben vett egvén és a közösség viszonyára, ugyanaz áll a kisebb közösségek és az ezeket magasabbfokú egységbe foglaló nagyobb közösség viszonya tekintetében is. Minél tökéletesebben, jellegzetesebben teljesíti valamely kisebb közösség a maga speciális hivatását.

annál nagyobb, annál pótolhatatlanabb értéket jelent a nagyobb közösség számára is és viszont, annál jellegzetesebben domborodnak ki valamely kisebb közösség sajátosságai, minél értékesebb tagjai a nagyobb közösségnek. Így pl. annál értékesebb, annál pótolhatatlanabb valamely nemzet, minél jellegzetesebben tölti be sajátos hivatását az európai közösség, vagy az egész emberiség érdekében és viszont, minél értékesebb, pótolhatatlanabb tagja valamely nemzet a nagyobb emberi közösségnek, annál jellegzetesebben nyilvánulnak meg nemzeti sajátosságai. *A szürke, egyforma, tucatnemzetek, minthogy különleges funkciót nem végeznek, önálló állami létet is kevésbbé igényelhetnek.*

Minden közösség célja, rendeltetése, létalapja az általa megvalósított *közjó*. Az embernek közösségi életre rendelt természete tehát másként annyit jelent, hogy az ember egyéni javak mellett közjóra is rászorul, illetve az egyéni javakat is legkönnyebben és legbiztosabban a közjó által nyerheti el és biztosíthatja magának. *A közösségek a közjó megvalósításának eszközei.* Ezért, minél inkább szolgálja valamely közösség a közjót, annál nagyobb a létjogosultsága, viszont, amely közösség a közjóval ellenkezik, annak létjogosultsága sincs. Másrészt minden közösségnek olyan formája, olyan berendezettsége kívánatos, aminő leginkább szolgálja a céljaként szereplő közjót. Ebből következik, hogy a viszonyok megváltozásával egyes közösségek létjogosultságukat

veszthetik vagy átszervezésre szorulhatnak.

A közjó sok tekintetben más, mint az egyéni javak, illetve ezek összessége. Olyasmi, ami a közösséghez, mint ilyenhez tartozik, csak a közösség által valósítható meg és csak közösségben birtokolható. Nem lehet az egyéni javakból hiánytalanul össze-tenni, sem pedig az egyének között maradék nélkül szétosztani. Az a közjó, amit pl. a családi közösség, a családi együttélés biztosít, csak a családi közösségben, csak a családban élők számára valósítható meg. Ez nem a családtagok egyéni javainak összessége, hanem a családé, mint ilyené, melyet éppen ezért a nem-családtagok a maguk egyéni javaiból nem hordhatnak össze és a családtagok sem élvezhetnek tovább a családból kiválva. Ugyanígy az a közjó, melyet az állam, a nemzet nyújt, mint a védelem a külső és belső ellenségekkel szemben, az előnyös külpolitikai és külkereskedelmi szerződések, a hatalmas közüzemek, az igazságszolgáltatás, a közművelődés magasabbfokú intézményei stb. mind olyan javak, amelyek nem az atomizált egyének magánjavaiból tevődnek össze.

A közjó azokból a javakból áll, amelyek a közösség *minden tagját* segítik, támogatják boldogulásában, egyéni céljának elérésében. Így valamely állam, bár polgárai egyénenként nem vagyonosak, a közjavak szempontjából mégis gazdagnak mondható, ha kiváló mértékben biztosítja a külső és belső biztonságot, a jogrendet, az egyének

boldogulásának feltételeit, a javak igazságos elosztását stb. Viszont ezek hiányában az állam a közjavak terén szegény, bármennyi egyéni javakkal rendelkezzenek is polgárai. Az pedig kétségtelen, hogy az egyéni javak bármily bősége sem ér sokat kellő jogrend, igazságosság, közbiztonság nélkül.

Minthogy a közjó nem egyszerűen az egyéni javak összessége, a közösségben az egyének sem csupán numerikusan, mozaik-szerűen szerepelnek. Minden egyén a közösségnek többé-kevésbbé *szerves tagja* sajátos szereppel, feladattal, rendeltetéssel, miként az élő organizmusban is minden szervnek, minden sejtnak megvan a maga sajátos szerepe. És miként a szervezetben, épúgy a közösségben is minden tag akkora értéket képvisel, amennyire fontos, nélkülözhetetlen szerepet tölt be az egész, a közjó érdekében.

Mindamellet az *emberi közösség* és az *élő organizmus* között lényeges különbség is van. Az organizmusban ugyanis az egyes szerveknek, sejteknek nincs külön céljuk, rendeltetésük, önértékük, hanem mind egyedül az egész érdekében vannak. Az emberi közösségben azonban az egyéneknek van *öncéljük, önértékük* is. A közjó ugyanis nem öncél, nem végcél, hanem csak eszköz, jó valamire. *A közjó célja éppen a közösség tagjainak egyéni java, amelyet magukra hagyatva, külön-külön nem tudnak megvalósítani.* Ezért a közjóhoz csak az tartozik, ami a közösség tagjainak javát szol-

gálja és nem tartozhat hozzá az, ami a tagok kárára van. Ezért a közjó érdekében kifejtett közreműködésével az egyén egyúttal közvetve a saját javát is szolgálja, valamint közjó-ellenes cselekedettel közvetve saját magának is árt. Aki a közjót, a közösség célját elvileg megtagadja, vele szembe száll, az előbb-utóbb saját kárán kénytelen okulni.

Minthogy pedig a közösség tagjai nem egyenlők, nem mindegyiknek egyforma a szerepe, érdeme vagy rászorultsága, ezért nem is igényelhetnek a közjóból egyforma részesedést. Az *osztó igazságosság* (iustitia distributiva) azt kívánja, hogy a közjóból mindenki arányosan, vagyis érdemei, illetve rászorultsága arányában részesüljön. Az *igazságosan berendezett közösségben tehát mindenki a közjóért végzett szolgáltatokkal arányosan munkálja saját javát is*. Ennyiben az *osztó igazságosság* a legfőbb biztosítéka a közjóért való odaadó fáradozásnak.

Amde a közjó nem csupán a közösség egyik vagy másik tagjáért, hanem *valamennyi tag javáért* van. Valamennyinek a java pedig egyesektől bizonyos lemondást, áldozatot kíván, amely nélkül az áldozatot hozók java sincs biztosítva. Ezért a közjó előbbrevaló az egyéni jónál. A közösségnek tehát joga van tagjaitól bizonyos közreműködést, sőt a szükséghez mért áldozatot is megkövetelni; ez az áldozat olykor egyesek részéről igen súlyos lehet, ha ez a közjó érdekében elkerülhetetlen. Ezen alapul a *iustitia legalis*.

A közösség feladata azonban *csak a segítség, a támogatás* abban, amire az egyén önmaga képtelen, vagy csak tökéletlenül képes. Nem feladata viszont a közösségnek, hogy tagjait teljesen gyámság alá vegye, hogy helyettük mindent elvégezzen. Nem szabad tehát a közösségnek olyan tevékenységet kisajátítania, amelyet tagjai maguk is époly jól vagy esetleg jobban elvégeznének. Tehát a közösségben a tagok megtarthatják, sőt meg is kell tartaniok önállóságuknak azt a fokát, amely nem megy a közjó rovására. Ezért a közösségben is megmarad a tagoknak az a joga, sőt kötelessége, hogy önmagukról és övéikről gondoskodjanak oly mértékben, amennyire maguktól képesek. Ugyanez az elv érvényes nemcsak a közösség és az egyén, hanem a nagyobb és az alája tartozó kisebb közösségek viszonyában is. Mindegyik teljesítse a maga hivatását, amennyire képes, a maga erejére támaszkodva, az ehhez szükséges szabadsággal, önállósággal és csak ott lépjen közbe a nagyobb közösség, ahol a kisebbnek erői elégtelenek. Csak így bontakozhat ki mindegyiknek teljes mértékben saját képessége.

Viszont a közösségnek azt sem szabad tűrnie, hogy bármely rászoruló tagja kellő támogatás nélkül maradjon. Tehát mindegyik számára oly támogatást kell biztosítania, amennyire az rászorul. Ha erre valamely közösség kellő mértékben nem képes, más, illetve magasabbfokú közösség támogatását kell igénybevennie.

A természetes emberi közösségek az érte-

lem, érzelem és akarat egyesülésével alakult *morális közösségek*, ahol mindenkinek megvannak kölcsönös jogai és kötelességei a közös cél, a megvalósítandó közjó érdekében. Ez különbözteti meg a *szorosabb értelemben* vett, természetes emberi közösségeket egyrészt a *távolabbi értelemben* vett közösségektől, a mesterséges, szabad társulásoktól, másrészt a puszta ösztönön alapuló állati közösségektől. Minthogy pedig a közös cél érdekében hatékonyan csak egységes, céltudatos irányítás mellett lehet működni, minden szorosabb értelemben vett emberi közösségben szükség van bizonyos *szervezetre*, továbbá morális hatalommal és kényszerítő erővel rendelkező *tekintélyre*, amely egyúttal közvetlenül felelős is a közjóért. A közösség tagjai közül ugyanis sokan nem ismerik helyesen a közös célt, illetve a feléje vezető legmegfelelőbb eszközöket, vagy nem akarják ezeket önmaguktól vállalni. Az emberi korlátoltság, önzés és lustaság mellett egységes, eredményes együttműködés tehát a közösség minden tagja között egy hatalommal rendelkező és a felelősséget is vállaló tekintély nélkül lehetetlen. Ezt legfeljebb csak valamilyen emberfeletti, ideális lények közössége nélkülözhetné, emberi közösség azonban nem. Ez az egységes tekintély azonban igen sokféle lehet és több személy között is megszólhat.

A közjót szolgáló, természetes közösségek lényegüknél fogva egymással összeegyeztethetők, sőt kiegészítik egymást. Az

egymás mellé-, illetve fölé- és alárendelt közösségek így egy hierarchikus közösségrendszer alkotnak és minden egyén nem csupán egyetlen közösségnek, hanem ilyen közösségrendszernek a tagja. Az egyes közösségek rangsora pedig az általuk megvalósítandó közjavak, értékek hierarchiájától függ.

Időrendben legelső, legősibb és így legalapvetőbb közösség a *család*, amely egyúttal minden más emberi közösség számára *conditio sine qua non*. Ez biztosítja az ember létrejöttét és önállósulásáig való kifejlődését. Ezért a család bizonyos értelemben mintaképe, analógiája minden más közösségnek. A szoros összetartozást, sorsközösséget is legtöbbször a családi közösségből vett hasonlattal szokták jelezni, mint pl. néptestvér, munkátestvér, anyaország, Vaterland stb.

A család azonban, bár a legalapvetőbb, de a legkezdetlegesebb, önmagában még tökéletlen közösség, mely az emberi igényeket csak igen szűkösen tudja kielégíteni és egyedül nem tud a barbárság fokán felül-emelkedni. Ezért több családot közös érdeke magasabb közösségekbe tömörít. Kialakul a *törzs*, mint a közös leszármazottak, vérrokonok közössége. Majd a szomszédos törzsek gazdasági, szellemi, esetleg vérségi kapcsolataiból kialakul a *nép*, politikai szervezettség terén pedig a *községek*, *államok*, *nemzetek*.

A magasabb közösségekben az egyén már nem kénytelen mindenféle munkát maga vé-

gezni, hanem bizonyos javakból saját szükségleténél többet termel és feleslegét becseréli mások egyéb, felesleges javaira. Kialakul tehát a munkafelosztás, specializálódás, amely elősegíti a több és jobb termelést. Az egyén erői nem forgácsolódnak szét, hanem a megszervezett közösségi munkában megsokszorozódnak. Így jönnek létre a *hivatásközösségek*, majd a vallási, lelki szükségletek biztosítására a *vallásközösségek* stb. Az emberi élet minden megnyilvánulása tökéletes kibontakozásához valamilyen közösséget igényel. Minél több az ember, minél sűrűbben lakott a föld, minél magasabb a kultúra és fejlettebbek az igények, annál több, magasabbrendű és bonyolultabb közösségek alakulnak ki. Végül természetesen az egész emberiség is egy nagy közösségbe tartozik. Az említett közösségek azonban nem mind egyformán szervezettek, egységesek, organikusak. Ezért a közösségeket tovább lehetne osztályoznunk, sajátságait fejtegetnünk, ez azonban messze vezetne speciális célkitűzésünktől.

E sokféle közösségből a nemzetközösséget szándékozunk közelebbről vizsgálni. Előbb azonban azt kell megállapítanunk, hogy *mi nem* a nemzet, miben különbözik a hozzá többé-kevésbé hasonló és vele sokszor összetévesztett egyéb közösségektől.

2. A vérközösség.

A közös vér, vagyis a közös elődöktől származás, a közös eredet a legtermészetesebb és legerősebb kapcsolat, mely az egyéneket szoros közösségbe fűzi. Természetesen mindenki saját vérrokonaival szemben kész a legnagyobb, legönzetlenebb áldozatra, elsősorban tőlük vár vigaszt, támogatást súlyos megpróbáltatások esetén. A vérrokonok között különleges jogi viszonyt ismernek el az összes jogrendszerek is. Az örökösödési jog általában a vérrokonokat illeti meg, a vérrokonok elleni vétségek rendszerint súlyosabb beszámítás alá esnek, a vérrokonok ellen a tanuskodás nem kötelező stb. A vérközösségen alapul az egyes helyeken divatos vérbosszú szokása is.

A vérközösséggel elsősorban együttjár *hasonló testi és lelki hajlamok biológiai öröksége*. Ezért a vérrokonok között átlag nagyobb a hasonlóság, még pedig a vérrokonság fokával arányosan. A közös őstől való távolodással ugyanis újabb és újabb különböző elemek keveredhetnek az átöröklési anyagba. Ezzel együttjár az öröklődő hajlamok fokozatos elidegenedése is. Ha azonban kevés számú egyén utódai állandó, szoros beltenyésztéssel és többé-kevésbé azonos környezetben, azonos éghajlati viszonyok, azonos életmód mellett szaporodnak, a nemzedékek hosszú során át bizonyos öröklődő hajlamok állandósulnak közöttük, vagyis mindegyik utódon többé-

kevésbé megjelennek. Így jönnek létre az *antropológiai fajok vagy rasszok*. A fajközösség vagy fajrokonság tehát a közös ősohánál egykor kialakult öröklődő hajlamok hasonlóságát jelenti.

A ma elterjedt emberfajok kialakulását általában több tízezer évvel ezelőttre, a jégkorszakok idejére szokták tenni, amikor az egymástól távol és teljesen elszigetelten élő kisebb embercsoportok lényegesen különböző éghajlati viszonyok mellett szoros beltenyésztéssel szaporodtak. Mindez sokezer évvel a történelmi korok előtt, tehát a mai népek, nemzetek vagy nyelvközösségek kialakulását megelőzőleg történt. A jégkorszakok megszűntével az elszaporodott fajok azonban vándorlásuk közben egymással érintkeztek, keveredtek, miközben a fajközösségek egyéb közösségekre bomlottak. A fajközösségeknek ez a keveredése és szétporlódása a történelmi idők folyamán mindjobban fokozódott, úgyhogy ma már minden nép, minden nemzet, sőt szinte minden egyén is a különböző fajok tarka mozaikja és legfeljebb csak egyik vagy másik faj nagyobb arányában különbözik egymástól. *Egy nemzet, nép- vagy nyelvközösség sincs szükségképpen kapcsolatban valamelyik fajjal és nem is lehet többé e közösségeket fajközösségekké átalakítani, nem lehet az államhatárokat a fajkülönbségek szerint megvonni.* Minden faj számos népre, nemzetre oszlik, és minden nép, nemzet sokféle fajból áll, csupán fajösszetételük arányában különbözik egymástól, de ez az arány szín-

tén változásnak van alávetve. Így Európa minden népe és nemzete öt nagyobb (északi, alpesi, dinári, mediterrán és keletbalti) és számos kisebb europid faj különböző arányú keverékéből áll, amelyhez még egyes nem-europid jellegű (mongolid, negrid stb.) fajok szórványos keveredése is járul.

Egyébként *a fajrokonság és vérrokonság sem azonosak egymással*. A fajrokonság bizonyos vérrokonságon, leszármazási közösségen alapul ugyan, de fennállhat oly távoli vérrokonság esetén is, amelyet általában egyáltalán nem szoktunk már vérrokonságnak számítani. Így nagyfokú fajrokonságot mutathatnak olyan egyének is, akiknek legközelebbi közös ősük esetleg tízezer évvel ezelőtt halt meg, tehát vérrokonságuk ugyancsak távoli. Viszont egész közeli vérrokonok, pl. apa-fiú vagy unokatestvérek lehetnek egy jellegzetesen északi fajú egyén és egy félvér néger, ámbár faji vonásaikban kiáltó különbségek mutatkoznak.

Az emberiség a fajok szétraajzása és keveredése óta — tehát már számtalan évezred óta — népi és nemzeti közösségekben él és szaporodik. Így egy nép, nemzet tagjai között még faji különbségek mellett is átlagban szorosabb vérközösség tételezhető fel, mint a fajrokonok között általában. Vagyis *egy nép vagy nemzet tagjai között inkább a vérközösség, mint a fajközösség áll fenn*.

Nem állíthatjuk azonban, hogy egy nép vagy nemzet valamennyi tagja közeli vérrokonságban áll egymással. Hiszen egy-egy

népen vagy nemzeten belül is már ősidők óta fennállnak kisebb közösségek, törzsek, kasztok, rendek, táji, települési csoportok és a házasságkötés, a szaporodás hagyományos szokás szerint ezek között megy végbe. Távolabbi csoportok között a keveredés a földrajzi vagy társadalmi távolság miatt rendes körülmények között csak ritkán, elvétve történik. Így egyes főúri és jobbágy-családok tagjainak vagy távoli vidékek lakosainak még ugyanazon a népen, nemzeten belül is esetleg egy-két évezredre visszamenőleg sincs közös ősök, és így, bár ugyanannak a népnek vagy nemzetnek tagjai, vérrokonságuk mégis legfeljebb csak igen távoli.

Sőt még az sem állítható, hogy valamely egyén közelebbi vérrokonságban áll népe vagy nemzete bármely tagjával, mint egy idegen néphez, nemzethez tartozóval. Hiszen az egyes népek vagy nemzetek nem egymástól elszigetelve, szoros beltenyésztés mellett szaporodnak, hanem állandó közöttük a *kölcsönös keveredés* hol nagy tömegekben, hol lassú átszivárgás formájában. Az ókorban a kínai falaktól az Atlanti-óceánig terjedő hatalmas földség legnagyobb része még nomád népek barangolási területe volt. Az ókori gyarmatosítások is hatalmas vérkeveredést hoztak létre. Majd a középkorban a népvándorlás ismétlődő viharai söpörtek végig Európán. Kisebb-nagyobb népek százai nyüzsgöttek keresztül-kasul, egymást maguk előtt söpörve, leigázva vagy egymásra telepelve. Népek, nemzetek töredékekre szakad-

tak, majd különböző töredékek új népekké, nemzetekké egyesültek. Egyes törzsek beolvadtak más törzsekbe, vagy tovább tagolódtak újabb törzsekre, amelyek olykor néhány nemzedék multán már mitsem tudtak egykori összetartozásukról.

De kisebb-nagyobb tömegek vándorlása, keveredése az újkor századaiban sem volt ritka jelenség. Katonáskodás közben, esetleg háborútól, elemi csapásoktól űzve vagy vallási, politikai villongásokból menekülve, ellenségtől, éhségtől, avagy pusztá kalandvágytól hajtva, üzleti érdekből vagy jobb megélhetést keresve, sőt közönséges büntettek miatt is minden században ezrek, sőt milliók szakadtak ki régi nép-, nemzetközösségükből és olvadtak utódjaikban legitim vagy illegitim vérkeveredés útján idegen népek, nemzetek közösségébe.

Mindjárt az újkor elején kezdődő vallási viszályok nagy tömegek vándorlására vezettek. Így a 30 éves háború után vallonok, olaszok és hollandi zsidók nagy számban özönlöttek az elnéptelenedett német területre, s ott újraépítették az ipart és kereskedelmet. A nantesi ediktum visszavonására 50.000 hugenotta család, mintegy 300.000 főnyi tömeg vándorolt ki Franciaországból különböző államokba. Poroszország szintén a bevándorlásokból lett nagygyá. A XVII. század végén 7000 pfalzi kálvinista és legalább 20.000 francia hugenotta, a XVIII. század elején pedig 20.000 salzburgi protestáns költözött Poroszországba. Egyedül Nagy Frigyes uralkodása alatt mintegy

400.000 ember vándorolt az országba, úgy-hogy a nagy uralkodó halálakor a 3 milliónyi lakosságnak $\frac{1}{3}$ része ilyen, az utolsó század folyamán beköltözött családokból állott.¹ Hazánkba pedig a XVIII. század folyamán szinte amerikai méretekben özönlöttek a bevándorlók a törököktől csaknem lakatlanná vált területekre Európa sokféle államából, de különösen a szomszédos országokból.

Az utolsó századok folyamán rohamosan fellendülő ipar és kereskedelem szintén jelentékeny és állandó vándorlást idézett elő. Az iparos és kereskedő lakosság nincs úgy a földhöz kötve, mint a földművelő nép, sokkal inkább függ az olykor szeszélyesen változó konjunktúrától. Ezért mozgékonyabb és gyakran kénytelen is továbbvándorolni. A hatalmas gyáripár sokszor a legkülönbözőbb országokból szedi össze alkalmazottait. Így földrészünk történelme folyamán Európa minden népe keveredett és keveredik ma is többé-kevésbé minden más európai nép vérével.

A vér és faj tehát, bármily fontos legyen is szerepe az emberiség életében, önmagában nem elegendő a nép, a nemzet mibenlétének magyarázatára. *A nép, a nemzet nem tisztán, sőt nem is elsősorban biológiai vér- és fajközösség.* A vér, a faj, a biológiai örökség továbbhagyományozása önmagában sohasem vezethet nemzetközösség kialakulására, sőt egyáltalán semmiféle igazi emberi

¹ Szekfü: Magyar történet. VI. köt. 183. l.

közösség létrejöttére sem. Vére, faja, biológiai öröksége van minden állatnak is, biológiai közösséget az állatok is alkotnak a párzás és az utódok felnevelésének idejére. Ennél azonban már a legegyszerűbb emberi közösség, a család is lényegesen több, nép- vagy nemzetközösségről pedig az állatoknál természetesen szó sem lehet.

Ha a nép, a nemzet lényege a biológiai örökség volna, akkor a kultúrát, a nyelvet, a vallást, vagy a politikai függetlenséget közömbösnek kellene tekintenünk. Hiszen mindezek nem érintik a vért, a fajt, a biológiai örökséget. Hogy a népek, nemzetek mégis kultúrájukért, nyelvükért, vallásukért, politikai szabadságukért mindaddig annyit harcoltak és értük rengeteg biológiai, véráldozatot is hoztak, mindez arra vall, hogy *e szellemi javakat, szellemi örökségüket a pusztán biológiai adottságok fölé helyezik.*

A biológiai adottságok természetesen minden emberi közösségnek is nélkülözhetetlen alapjai, de *csak alapok*, amelyeknél az ember nem áll meg, mint az állat, *csak eszközök*, amelyeket további célok érdekében használ fel. E további célok pedig a *szellemi javak*.

Az ember elődeitől nemcsak biológiai adottságokat, hanem szellemi hagyományokat is örököl és örökít tovább. Míg azonban az emberiség biológiai öröksége évezredek át is vajmi keveset módosul, szellemi hagyatéka nemzedékről nemzedékre, sokszor óriási arányokban gyarapodik. Ez teszi

lehetővé az emberi kultúra fejlődését és ez emeli az embert az állat színvonala fölé. Ezért az *emberi közösségek lényege elsősorban a szellemi közösség*, ez teszi még az emberi vérközösséget is a pusztán állatias biológiai közösség helyett emberi közösséggé.

Már a *család* sem pusztán biológiai közösség, hanem egyúttal szellemi közösség is, nem csupán biológiai örökséget ad tovább, hanem szellemi hagyományokat is átörökl. Amely családban születik az egyén, rendszerint abban nevelődik is fel. A fejlődés hosszú éveinek környezethatása, élet- és sorsközössége, szellemi hagyománya egész életre kiható, elszakíthatatlan közösségi tudatot és érzelmet fejleszt ki. És nem a pusztán tudattalan biológiai kapcsolatok, hanem ez a szellemi közösség kapcsolja össze a család tagjait mindvégig, még az utódok önállósulása után is. Enélkül idegenekként élnének egymás mellett, miként az állatok felnövekedett utódai is, amelyeknél a vér közössége, a vérrokonság semmi szorosabb közösségi érzelmet nem hoz magával. *A pusztán biológiai rokonság nem elég összetartó erő.*

Még lényegesebb a szerepe a szellemi közösségnek, a szellemi hagyományoknak a nép- és nemzetközösségben, amelyeknél a közelebbi vérközösség — mint kimutattuk — nem is szükségképpen. Igaz ugyan, hogy a „nemzet“, valamint az ennek megfelelő legtöbb más nyelvű kifejezés, mint a szláv *narod* vagy a latin *natio*, továbbá a hasonló

értelemben használatos gens, populus és a belőlük képzett különböző nyelvű szavak is *nemzéssel, születéssel, szaporodással* kapcsolatos tövekből származnak. Ez pedig arra mutat, hogy a nemzet eredetileg leszármazási közösséget, vérközösséget jelentett. *Amde az emberi vérközösséghez mindig hozzáértendő a vele természetsszerűleg együttjáró szellemi közösség is.* A nemzetközösségben ez a szellemi közösség mindvégig fennmaradt, továbbfejlődött, míg a vérközösség idővel meglazult, jelentősége háttérbe szorult és inkább csak képzeltté, költötté vagy mondaszerűvé lett.

Akik nemzedékek hosszú során át együtt, szoros élet- és sorsközösségben éltek, akik között sokféle összeházasodás is történt, azok között ösztönszerűen oly szoros közösségi érzelem alakul ki, mintha mindnyájan közeli vérrokonok, közös ősök leszármazottai volnának. Ennek hatása hozza létre utólagosan a közös eredet mondáit. Itt azonban nem az a lényeges, hogy a közös ősök mondája, a közös eredet, a közeli vérrokonság igaz-e vagy sem, hanem, hogy a nép, vagy a nemzet tagjait oly szoros közösségi érzelem fűzi össze, *mintha* közeli vérrokonok, egy nagy család tagjai volnának. Ezt a szoros összetartozást mondhatjuk primitív nyelven vagy átvitt értelemben testvériségnek, vérközösségnek, bár a valóságban, szószerint véve a biológiai vérközösség, vérrokonság sokszor hiányzik vagy csak igen távoli. *A közös ős, a közös ősöktől nemzettség tehát a nemzet számára csu-*

pán a szoros összetartozás szimboluma és naivság volna e szimbolumot szószerinti valóságnak venni, a nemzetet a közös őskötől nemzetek biológiai vérközösségének tartani.

A nép, a nemzet közössége erős, szilárd marad mindaddig, amíg a *szellem közössége* fennáll. Mihelyt azonban ez utóbbi megbomlik, a vér, a faj közössége nem menti meg a népet vagy nemzetet a széteséstől. Ezért a *nemzetheztartozás* eldöntésénél vagy a *nemzetheztartozás* fokának elbírálásánál nem lehet döntő a pusztai biológiai leszármazás, hanem inkább a szellemi rokonság, a közösségi tudat és érzelem dönti el azt. Csakhogy az utóbbi nehezebben állapítható meg, míg a biológiai leszármazás megállapítása egyszerű, primitív, mechanikus eljárás. Ezért szokták sokszor gyakorlatilag ez utóbbit alkalmazni ama hallgatólagos vagy kifejezett előfeltevéssel, hogy a vérközösség és a szellemi közösség fedik egymást. Amde, ha sokszor egyezik is e kettő, gyakran lényeges különbség van közöttük. Az emberi lélek természetes közösségtudata és érzelme is a hosszú élet- és sorsközösségben lévőket kapcsolja szoros közösségbe. Csupán valami természetellenes, perverz lelki beállítottság érezhet ehelyett szorosabb közösséget a rég-es-régen elhagyott, távoli vér- és fajrokonok iránt, akikkel egyébként semmi kapcsolata sincs.

3. A nyelvközösség.

A nyelv az emberek egymásközötti érintkezésének, gondolataik, érzelmeik, akaraik közlésének legfőbb, legtermészetesebb, szinte egyetlen eszköze. A közös anyanyelvűek között általában könnyebben alakul ki a közösségtudat, közösségérzelem, míg az idegen nyelven beszélőket általában idegeknek érezzük, akiket sokszor a szó szoros értelmében nem tudunk megérteni. Legtöbbször nyelvével árulja el az ember idegen voltát. Ha idegennyelvű országba érünk, minden egyéb hasonlóság ellenére is a nyelv különbsége azonnal jelzi, hogy idegenben vagyunk. Viszont ismét otthon érezzük magunkat, mihelyt az édes anyanyelvet halljuk.

A közös anyanyelv gyakran a *közös eredet* jele is, sőt egyes esetekben biztosabban mutatja a származást a faji adottságoknál. A faji rokonság ugyanis alapulhat igen távoli, évtízezredek óta megszakadt vérrokon-
ságon is, a nyelvközösségek azonban sokkal újabb keletűek. A fajrokon egyének igen különböző származásúak lehetnek, az anyanyelv közössége azonban már rendszerint közelebbi vérközösségre utal. Amellett a fajkeveredésnél az utódok sokszor kielemezhetetlen keveréket mutatnak, a különböző anyanyelvűek utódai azonban tisztán öröklik egyik vagy másik nyelvet, és nem válik nyelvük kielemezhetetlen összevisszasággá. Másrészt viszont a faji adottságok csak a

leszármazás útján öröklődnek, míg az anyanyelv lehet a származástól független is.

Ha két nép nyelve eggyé válik, rendszerint megszűnik a két nép különállása is. Így olvadtak be pl. a balti-szláv poroszok, továbbá a glomacsok, polábok és egy sereg más szláv nép nyelvük megszűnésével a német népbe, így olvadtak az ugornyelvű magyarságba rövidesen a honfoglalás után egyes töröknyelvű törzsek, majd később az eredetileg szintén más nyelvű kunok, jászok, besenyők, palócok stb., a normannok elfranciásodtak, az ugyancsak normann eredetű varégek nyelvükkel együtt eloroszosodtak. Ma sokszor csupán a nyelv különbsége jelzi a külön népiséget. Csak ritka kivétel az olyan eset, hogy valamely nép nyelvét feladva mégis megőrizze külön népiségét. Ilyen pl. az ír nép, amely nyelvében ugyan csaknem teljesen elangolosodott, különállását azonban máig is megtartotta, amit elsősorban bizonyára az angoloktól különböző katolikus vallásának köszönhet.

Igy érthető a „*nyelvében él a nemzet*“ jelző is, amely a XVIII. század vége felé vált uralkodóvá, és érthető az a rengeteg harc, amely ugyancsak a XVIII. század óta mindenfelé fellángolt a nyelvkérdés körül. Ma is a nemzetiségi kérdés súlypontja legtöbbször a nyelvkérdés. Egyrészt minden nyelv önállóságra, szabad fejlődésre törekszik, sőt a már csaknem kihalt nyelveket is iparkodnak feltámasztani, másrészt a nyelvrokonság alapján egységbe igyekeznek olvasztani olyan népeket, nemzeteket is, amelyek több,

mint ezer éve külön élnek. Az is kétségtelen, hogy ma az egynyelvű államok *ceteris paribus* erősebbek, ebből érthető a nyelvileg egységes államok alakítására irányuló törekvés.

Mindamellettt korunk sokszor túlzott fontosságot tulajdonít a nyelvrokonságnak vagy nyelvkülönbségnek és főleg túlzás volna a nemzetet a nyelvközösséggel azonosítani. A nyelv a történelmi fejlődés, változás, kulturális kölcsönhatás eredménye. Annyit mindenesetre jelez a nyelv, hogy a rokon nyelvet beszélő népek történeti fejlődésük folyamán egymással közvetlenül vagy közvetve kulturális érintkezésben voltak. Ez azonban még nem jelenti a vérrokonságot, fajrokonságot, a közös leszármazást. A lengyelek és a szerbek egyaránt szláv nyelvet beszélnek, azonban éppúgy nem áll fenn közöttük közelebbi vér- és fajrokonság, mint pl. a más nyelvcsaládhoz tartozó lengyelek és a balti németek között. A magyarsággal nyelvrokon vogul, osztják, mordvin, csere-misz stb. népek a nyelv bizonyos rokonságán kívül vajmi kevés rokon vonást mutatnak a mai magyarsággal. Mindenesetre vérségileg és kultúra szempontjából távolabb állunk tőlük, mint a szomszédos idegenyelvű népektől. Az egykor Amerikába hurcolt néger rabszolgák tisztavérű leszármazottai ma éppoly tökéletesen beszélik az angol nyelvet, mint az angolszász jenkik. Ha valaki megtanulja valamely idegen nép nyelvét, ezzel még nem olvad be az új népközösségbe. A nyelvek tehát lehetnek rokonok, a

vér, a faj, a nép, a nemzet azonban különbözőek. Természetesen ez nem zárja ki, hogy bizonyos esetekben mindezek rokonsága fennáll, de állandó, szükségképpen kapcsolat nincs közöttük.

A nyelvet egyébként szinte az utolsó századokig egyszerűen csak az *emberek közötti érintkezés eszközének* tekintették. Nem látták benne a népiség vagy a nemzetiség szimbolumát, amelyet különös féltékenységgel kell őrizni. Nem voltak nyelvújítók, nyelvtisztogatók sem, akik nyesegették, gyomlálták, óvták volna a nyelvet az idegenszerűségektől. A mai modern nyelvek szinte vadon nőttek, aggodalmaskodás nélkül cserelgetve egymás között a szavakat, sőt egyéb nyelvi sajátosságokat is. Irodalmi nyelv nem volt, illetve az egyház, a tudomány, a törvényhozás, a közigazgatás, a nemzetközi érintkezés, általában a magasabb szellemi élet nyelve az utolsó századokig Európaszerte a latin volt. A nép nyelve, mint vulgáris, póri nyelv különféle dialektusokban élt a politikailag és gazdaságilag is erősen szétagolt európai népek közt és senki sem gondozta. Így a régebben sokkal kevesebb lakost számláló Európában a mai nyelveknél sokkal többet beszéltek. Olaszországban Dante 14 fő-nyelvjárást különböztet meg, a helyi dialektusok számát pedig ezernél is többre becsüli. A mai Franciaország területén a római uralom bukása után a latin nyelv is különböző nyelvjárásokra bomlott, melyek között az eltérések egyre határozottabbakká lettek. Ezek mellett természetesen

egy sereg nemromán nyelv is élt. A mai német nyelvet a középkor hosszú századain át frank, aleman, bajor, szász stb. nyelvekre oszolva beszélték. Az alnémet törzsek nyelve sokáig közelebb állott az angol és skandináv nyelvekhez, mint a felnémet törzsek nyelvéhez. A kölniek még a XIII. században is inkább megértették a németalföldit, mint a svábot. Luther bibliáját sem értették Baselen vagy az alnémet területeken. Egyébként az északi és déli németek anyanyelvükön beszélve még ma is sokszor alig értik meg egymást. A feudális partikulárizmus következtében idővel egyes szűkebb területeken helvi irodalmi nyelvek is keletkeztek.

Egyébként hasonló volt a helyzet Európa többi nagy népeinél, sőt valószínűleg más világrészekben is. Így Gumplowicz¹ szerint az indián törzsek között még a közelmúltban is 500 különböző nyelvet lehetett össze-számolni, bár már kb. ugyanennyi kihalt az azokat beszélő törzsekkel együtt. A primitív népek között olykor minden falu más és más dialektust beszél. Plinius² említi Timosthenesre hivatkozva, hogy a Fekete-tenger keleti partján levő Colchis tartomány Dioscu-

¹ Gumplowicz: *Der Rassenkampf*. Innsbruck, 1883. 187. l.

² Plinius maior: *Historiae Naturales*. 6, 5. (Subilclitur Ponti regio Colica... Reliqua litorea ferae nationes tenent, Melanchlaeni, Coraxi urbe Colchorum Dioscuriade... nunc deserta, quondam adeo clara. ut Timosthenes in eam CCC nationes dissimilibus linguis descendere prodiderit. Et postea a nostris CXXX interpretibus negotia ibi gesta.)

rias városában egykor 300 különböző nyelvű nemzetiség telepedett le, amelyek igazgatásához még később is 130 tolmácsra volt szükségük a rómaiaknak.

Amíg azonban a nyelv csak az emberek közötti érintkezés, a megértés eszköze volt, éppoly könnyen cserélték fel a nyelvet, mint az elavult szerszámot, ha más nyelv használhatóbbnak mutatkozott. Minthogy pedig annál használhatóbb valamely nyelv, minél többen értik meg környezetünkben, rendszerint a nagyszámú nép nyelvét vette fel a kisebbszámú még akkor is, ha az utóbbi volt a hódító, az uralkodó. Így lett finnugor az anyanyelve a magyarsághoz tartozó török törzseknek is, így szlávossá váltak el a török eredetű bolgárok, a hódító varégok felvették az orosz nyelvet, a frankok a romanizált gallt, a normannok a franciát stb. A keveredésnél tehát általában az elterjedtebb nyelv került ki győztesen, bár bizonyos módosulással, egy sereg jövevényszóval gyarapodva. Kivételt inkább csak a viszonylag rendkívül magas kultúrájú népek nyelveinél találunk, amilyen a görög vagy a római.

A még életbenmaradt nyelvek is nagyrészt újak régi alakjukhoz képest, úgyhogy középkori alakjukban jórészt már alig érthetők, részben kihaltak tekinthetők. Szavak, kifejezési módok, mondatszerkezetek néhány évszázad alatt igen sokat változhatnak, különösen az írástudás elterjedése előtt.

A népek egyébként már a történelmi idők kezdete óta nem csupán egymás mellett, ha-

nem jórészt egymásra telepedve, vagyis nemcsak egymással érintkezve, hanem egymásba keveredve éltek. Néhol rövid egymásutánban egy sereg nép telepedett egymásra, mint pl. hazánkban is a honfoglalás előtt. Az ilyen rátelepedések folyamán pedig ugyanannak a népnek vagy törzsnek nyelve ismételten lényeges változásokon mehetett át. Az összeolvadásukból kialakult nyelvben a beolvadt népek nyelvi hatása többé-kevésbé kielemezhető. Az eltűnt, kihalt nyelvek így részben ott élnek tovább a fennmaradt nyelvekben.

Végeredményben *egy nyelv sem tekinthető egyetlen nép teljesen önálló, eredeti alkotásának*. Mindegyikben találhatók más nyelvből kölcsönzött szavak, szerkezetek. A latin nyelvben rengeteg a görög hatás, a németben sok latin, francia, szláv eredetű szó van, a vulgaris latin népnyelvből fejlődött francia nyelvre jelentékeny módosító hatással voltak a kiszorított iber, kelta és germán nyelvek, a magyar nyelv a finnugor szavak mellé sok török, szláv, germán, latin szót is vett fel, az angol nyelv pedig, mely a legelterjedtebb és szavakban leggazdagabb élő nyelv, elemeit tekintve talán a legvegyesebb. Az angol-szász alap mellett, mely egy régi alnémet dialektus, normann-francia, kelta, latin, dán és német elemek bőven találhatók az angol nyelvben, mely gazdagságát főképp éppen annak köszönheti, hogy ugyanegy fogalom különféle árnyalatának kifejezésére többféle eredetű rokonértelmű szava is van.

Minden nyelvben van egy sereg olyan szó, amelyről csak azt tudjuk megállapítani, hogy idegen eredetű, de, hogy honnan származott, már ismeretlen. Vannak vándorszavak, melyek több nép közvetítésével jutottak át valamely nyelvbe és vannak internacionális szavak, melyek minden modern nyelvben megtalálhatók. Ha a mai kultúrnépek elhagynák nyelvükből az összes idegen eredetű szavakat, nemcsak irodalmuk szűnne meg, de sokszor még beszélni is alig tudnának. Az európai nyelvek azonban nemcsak a kölcsönszavak útján voltak hatással egymásra, hanem a mondatszerkezet terén is. Ezért lehet nagyobb nehézség nélkül egyik európai nyelvből a másikra fordítani, de sokkalta nehezebb ez a feladat európai és nemeurópai nyelvek között.

A nyelvek vándorlása egyébként nem mindig azonos a népek vagy törzsek vándorlásával. A nyelv kihalhat, a nép azonban élhet és továbbvándorolhat más nyelvvel. Máskor viszont a nép hal ki, nyelve azonban tovább él más népek ajakán.

A nyelvek egymástól való elkülönítése sem mindig könnyű, főleg, ha a ténylegesen beszélt, *anyanyelvet* tekintjük, amely sokszor nem az irodalmi nyelv, hanem valamilyen *dialektus*. A rokon nyelvek az érintkezési területeken sokszor apró változatokkal mennek át egymásba és nem mindig könnyű megállapítani, hogy hol kezdődik egy másik nyelv és hol van szó csupán valamilyen dialektusról. Mindez mutatja, hogy

a népiség vagy nemzetiség összefüggése a nyelvvel korántsem egyszerű probléma.

Az *irodalmi nyelvek* eredetileg jórészt mesterkéltn műnyelvként jelentek meg azzal a céllal, hogy minél többféle dialektus számára érthetők legyenek. Ez csak fejlettebb kultúrfokon vált szükségessé, amikor nagyobb néptömegek egységes, központi irányítása elkerülhetetlenné vált. Rendszerint az uralkodók udvarából indult ki, mint bürokratikus műnyelv, azután idővel a sokféle dialektus mellett élő nyelvvé is lett, amennyiben legalább is a tanult egyének el-sajátították és beszélték. Nagy mértékben elősegítette az irodalmi nyelv elterjedését a *könyvnyomtatás*, majd a *közoktatásügy* ki-fejlődése. A sajtó és az iskola valósággal rákényszeríti a népre az egységes irodalmi nyelv használatát.

Az irodalmi nyelvek terjedésével a különféle dialektusok természetesen háttérbe szorultak. További dialektusok kialakulása vagy egymástól való eltávolodása már kevésbé lehetséges, sőt a meglevő dialektusok is egymáshoz közelednek vagy megszűnnek. A történelmi fejlődés, a kultúra haladása általában az élő nyelvek számát csökkenti. A kis nyelvtörédek fokozatosan kihalnak, hogy végül csak néhány nagyobb nyelv maradjon fenn. Ma már néhány világnyelvvel az egész kultúremberiség körében megértethetjük magunkat. Európának több mint 500 millió lakosa ma csak mintegy 50 nyelven beszél, ezeknek is nagyrésze jelentéktelen számú népcsoport nyelve.

A nagyobb nyelvi egységek kialakulása szorosan összefugg a nagyobb, szervesebb politikai és gazdasági egységek kifejlődésével. Ez pedig akkor ment végbe, amikor a közös, erős dinasztia vezetésével az újkori nemzeti államok kialakultak. Ez a folyamat először Franciaországban indult meg, ahol a XIV. századtól kezdve a királyi hatalom fokozatosan győzedelmeskedett a feudális partikularizmus felett és mindinkább az Isle de France nyelvét, a francient tette meg az ország hivatalos nyelvévé. Majd a politikai egység megszilárdulásával, a XVI. századtól kezdve kialakult a modern francia irodalmi nyelv, amely eredetileg az udvar és Páris nyelve volt. Angliában szintén az udvar nyelve lett nemzeti nyelvvé a királyi hatalom megerősödésével. Általában nem a nyelvi egység hozta létre a politikai egységet, hanem éppen ellenkezőleg a politikai egység megszilárdulása alakította ki fokozatosan a nyelvi egységet. Tehát nem a nyelv hozta létre a nemzetet, hanem a nemzet tett valamely nyelvet nemzetivé. Ehhez természetesen bizonyos időre volt szükség. Amely államokban a politikai egység megszilárdulása előbb ment végbe, ott a nyelvi egység is előrehaladottabb, ahol viszont a központi hatalom később szilárdult meg, a lakosság általában nyelvileg is heterogénebb. Így a nyugati államok nyelvileg általában egységesebbek, mint a politikai fejlődésükben elmaradottabb keleteurópai államok. Tehát míg egyrészt az egységes nyelv elősegíti az állam tartós fennállását, másrészt fordítva is

áll, hogy az állam tartós fennállása elősegíti a nyelvi egységet.

Minthogy a politikai határokon belül egységes nyelv terjed, míg körülötte más nyelvek alakulnak ki, a tartós államhatárok mindinkább megközelítik a nyelvi határokat. Viszont az utóbbi századok folyamán a népiség eszméjének erősödésével mindinkább jelentkezik az a törekvés, hogy a politikai határokat a néprajzi, illetve nyelvi határok szerint igazítsák ki. Ez utóbbi határok azonban, főleg Kelet-Európában, ahol e kérdésnek legnagyobb aktualitása van, rendkívül elmosódottak, egymásba folynak és éles nyelvhatárokkal legfeljebb csak a nyelvi térképeken találkozunk. Éppen a határokon sokan vannak többnyelvű lakosok, akik más és más nyelvet tanultak apjuktól, anyjuktól, a cselédektől és pajtásaiktól, esetleg ismét mást az óvodában, az iskolában és maguk se tudják, hogy ezek közül melyiket tekintsék inkább „*anyanyelvüknek*“. Ezért az anyanyelv mellett megszoktak még különböztetni *családnyelvet* (szülők, nagyszülők, rokonok nyelve), a *mindennapi érintkezés nyelvét*, a *legszívesebben vagy a legjobban beszélt nyelvet*, a *gondolkodás nyelvét* stb., amelyek nem mindig azonosak.

A nyelvrokonság azonban nem feltétlen biztosítéka az állami egységnek, amint a vegyesnyelvűség sem feltétlen akadálya ennek. Az ókor és középkor hatalmas birodalmai, a római, a hun, a kazár, a mongol, a török birodalom igen vegyes nyelvűek

voltak. A poliglott Svájc, Belgium vagy az Egyesült Államok ma sem mutatnak semmi szétszakadási törekvést. Viszont az ókori görögség egységes nyelve és származása ellenére is számos politikai közösségre tagolódva, városállamokban élt, amelyek sokszor véres háborút viseltek egymás ellen. Dánia és Norvégia, bár nyelvük a XIV. századig egyforma volt és a kalmari únióban (1397) közös uralkodó alatt egyesültek is, később mégis külön államokká alakultak. Ugyanígy külön államokká fejlődtek a rokonnyelvű Spanyolország és Portugália, Hollandia és Németország, Anglia és a nyelvében túlnyomórészt angol Írország, újabban pedig a rokonnyelvű Csehország és Szlovákia.

A nyelvrokonság nem mindig arányos a közösségi érzellemmel. Eléggé mutatja ezt a lengyelek hagyományos ellenszenve a nyelvrokon oroszok és a csehek iránt, avagy a németek és a rokonnyelvű dánok közötti régi ellentét, valamint a két nagy germán nép, az angol és a német mai élet-halálharca.

Az is figyelemreméltó, hogy a nemzet legnagyobbjai és a nemzeti nyelv között sem mindig mutatkozik szoros kapcsolat. Napoleon csak a briennei katonaiskolában kezdett franciául tanulni, előbb alig tudott pár francia szót. Nagy Frigyes porosz király nyelvében és gondolkozásában francia volt, nagyszámú irodalmi munkáit mind francia nyelven írta. Széchenyi is, a „legnagyobb magyar“, fiatal korában alig tudott magyarul.

Mindamellett ma a nyelv tagadhatatlanul több, mint az érintkezésnek, a kultúra fejlődésének és terjedésének eszköze. Azáltal, hogy a népek, nemzetek nyelvüket egyre legjellegzetesebb sajátosságuknak tekintik, amelyhez tüntetően ragaszkodnak, *a nyelv a népiség, nemzetiség féltékenyen őrzött szimbóluma lett* és a nemzetiségi harc túlnyomórészt a nyelvért való küzdelem.

4. A népközösség.

Az anyanyelv csak egy része annak a szellemi hagyománynak, amelyet a közösség nemzedékről-nemzedékre továbbörökít. Az anyanyelvet az egyén nem tervszerű tanulással, nem iskolában, nem könyvből tanulja, hanem kicsiny gyermekkorától kezdve hallja, gyakorolja családjában, környezetében és ezáltal szinte ösztönszerűen ráragadnak, belévéssődnek az anyanyelv szavai, iratlan szabályai, beszédkészsége. Amde a primitívebb kultúrközösségben nemcsak az anyanyelvet sajátítja el az egyén ilyen módon, hanem mindazokat az ismereteket, szokásokat, hagyományokat is, amelyekre az életben szüksége van, a táplálkozás, az öltözködés, a lakás, építkezés, az egészségügy, a gazdasági, társadalmi, vallási élet szabályait, a közösségben szigorúan kötelező illemtant, erkölctant, jogszabályokat, a szórakozás módjait, dalokat, táncokat, meséket, mondákat, balladákat, babonákat, egyszóval az egyszerűbb gazdasági és szellemi kultúra szerves egészét.

Mindezek beléidegződnek, vérébe átmennek; szinte levetkezzhetetlen második természetévé válnak.

Mindezek a hagyományok, miként az anyanyelv is, nem meghatározott személyektől és korból származnak, hanem az egész közösség kollektív alkotásai, szellemének spontán, ösztönszerű megnyilvánulásai. És miként a nyelvben, épúgy e további szellemi hagyományokban is egy hosszú múlt megszámlálhatatlan nemzedékeinek folytonosan gyarapodó, kiegészülő, csiszolódó életfel fogása, tapasztalata, gyakorlata kristályosodik ki szerves egységben. Nem tudományos érvek vagy értelmi meggondolások, hanem az ősi gyakorlat szentesítik, aminek a primitív kultúrfok erős konzervatívizmusa mellett megfellebbezhetetlen, szuggesztív tekintélye van. Íratlan törvényei ezek az életnek, amelyeknek áthágása a legsúlyosabb következményekkel járhat. Aki e hagyománykörben jártas, az biztosan, határozottan mozog a közösségben, az idegen azonban csak félszegen, tanácstalanul tapogatózik.

Ezt a szervesen összefüggő hagyományos kultúrát kollektív közreműködéssel létrehozó és fenntartó közösség a nép, vagy népközösség.

A népi kultúra csak a *primitív, mélykultúra* fokán álló és tartós, szoros életkapcsolatra utalt közösségben fejlődhet ki és maradhat fenn, ahol külső befolyások, keveredések, az életmód, életstílus szeszélyes változásai kevésbé fordulhatnak elő. Az ilyen

közösségbe az egyén szinte teljesen beleolvad. Minden tennivalóját a bölcsőtől a sírig a közösségi hagyományok szigorú szabályai irányítják. De nemcsak életformájában, hanem biológiailag, vérségileg is zártabb a népközösség; túlnyomórészt önmagából szaporodik. Tagjai ezért sokszor közös ősök leszármazottainak tartják magukat, mondáikban valamilyen istentől, hőstől vagy a totemizmusra emlékeztetően valamilyen állattól vezetik le eredetüket.

Mindezekből érthető, hogy a nép általában szívós életerejű közösség, mely sokszor a történelem legnagyobb viharait is túléli és nyelvének, valamint egyéb hagyományainak alapjait évezredekken át fenntartja. Nemzetek, birodalmak pusztulnak el, a nép azonban lényegében fennmaradhat, vagy látszólag eltűnik, de idővel ismét, talán más néven, más politikai közösségben, népi hagyományainak lényeges elemeit azonban tovább hordozva újra felbukkanhat.

A népiséggel, a hagyományos népi kultúrával úgyszólván a XVIII. századig nem sokat törődtek, nem tartották érdemesnek arra, hogy közelebbről tanulmányozzák. A történelmet csak a magasabb kultúra, a politikai közösségek, vezető rétegek, nemzetek, államok, uralkodó-családok történetének tekintették. Csak a XVIII. század *romanticizmusa* kezdte felhívni a figyelmet a mélyben rejtőzve élő népiség rejtelmes, misztikus életére, hagyományaira. Ez érdeklődés végső gyökere talán *Rousseau* naturalizmusáig vezethető vissza, aki az ősi, ere-

deti természetesen hirdette az igazi jónak, igazán értékesnek. A népiség iránti romantikus rajongást azonban német gondolkodók indították meg a *germán-szláv kulturális érintkezés* hatására.

E korban az oroszot kivéve egyetlen szláv népnek sem volt önálló, saját állama. A szláv népek, melyek a román és a germán népek után foglaltak helyet Európában, földrészünk hatalmas keleti felét és a Balkánt szállták meg szétszórt, ritka településsel. A már keresztény német népek a középkorban hosszú harcokat folytattak a még pogány szláv népekkel részint a kereszténység terjesztése érdekében, részint pedig a német gyarmatosítás céljából, tehát politikai, hatalmi, gazdasági érdekből. Az Elba és a Visztula között hosszú századokon át hullámozott, kavargott egymás között a germánosság és a szlávosság. A németek kelet felé irányuló expanziója az újkor folyamán is továbbtartott, aminek eredményeként Észak-Európában sok-sok szláv néptörzs idővel felmorzsolódott és a németiség vagy az orosz kolosszus uralma alá került. A Balkán szláv népei viszont a XVIII. században még mindig a török iga alatt nyögtek. Tartós önálló államhoz az egyes szláv törzsek nem jutván, népi, nyelvi elkülönülésük is sokkal kevésbé éles, mint a román vagy germán népeké. Folytonos átmenetekben simulnak egymáshoz; vallásilag pedig néhány nyugati szláv népet kivéve egységesen a keleti kereszténységhez tartoznak.

Az idegen uralom alatt is tovább élő

szláv népiséget és az összes szlávok népi, nyelvi közösségét azonban egy német tudós, *Schlözer* fedezte fel a XVIII. század második felében. Ő német létére is valóságos elragadtatással szól a szlávokról és megalapozza a szlavisztikát. Egyúttal hangoztatja, hogy az államok története mellett a népek történetével is foglalkozni kell.

Jóval nagyobb hatással irányította az érdeklődést az addig szinte ismeretlen népi rétegekre az ugyancsak német *Herder*. Az orosz uralom alatt álló Rigában, mint az ottani németek lelkipásztora tanulmányozta a környéknek még szinte ősi, természetes állapotban élő népeit. Rendkívül megragadták őt a személyesen tapasztalt ősi hagyományok, de hatottak rá *Schlözer* iratai is, továbbá *Hamann*, az „Észak mágusa“ (*der Magus des Norden*). A jövő népét *Herder* a szlávokban látta és szemrehánvással illette a németeket, hogy e derék, szelíd néppel oly kíméletlenül bántak.

A nyomában megindult népies romantika azonban egyaránt hatott a szláv népekre és a németségre. Hiszen a németek ekkor szintén nagyvon nélkülözték az egységes állami életet. Sok apró államocskára darabolva éltek egymás mellett, bár megvolt bennük a vágy a német egység után. *Herder*ben pedig élt az a hit, hogy a jövő nem az államok, hanem a népek fejlődésétől függ. Ez a hit egyaránt kedvezett az egységes államba tömörülni nem tudott németeknek, valamint azoknak a szláv népeknek, melyeknek egyáltalán nem volt saját államuk. Megindult

tehát mindkét részről a népszellem intenzív kutatása, főleg a népköltészet gyűjtése.

Ezt a népi gondolatot különösen a német idealizmus bölcselei, *Hegel*, *Schelling* és *Fichte* fejlesztették tovább. Hegel a népi eszmét filozófiai elméletté fejlesztette, Schelling történetbölcseletével hatott a népi irányzatra, Fichte pedig a francia imperializmus elleni védőfegyverül használta fel a népi gondolatot. A német romantika tanítását, mely szerint *az igazi haza a nyelv*, a szlávok annál nagyobb lelkesedéssel tették magukévá, mert hiszen a szlávoknak a nép, a nyelv volt úgyszólván mindenük. Ebből a német romantikából táplálkozott a pánszláv törekvések nagy ébresztője, *Kollár János*, majd a különböző szláv népek íróinak hatalmas sora. Így tehát a *pángermánizmus* és a *pánszlávizmus*, bármennyire ellenkezőnek is egyébként egymással, ugyanannak a szellemi áramlatnak szülöttei.¹

Így vált a népiség lassankint szinte valóságos tisztelet tárgyává. Kezdték a népet valamilyen misztikus élő organizmusnak, önálló metafizikai szubstanciának, örök, változatlan abszolútumnak, szinte valamilyen istenségnek tekinteni, amely az emberi létnek és a történelemnek minden célját, értelmét, magyarázatát magában hordozza. Ebbe a misztikus szellemi közösségbe — hirdették — mindenki csak vérsége, születése által, biológiai végzetként juthat. A nép

¹ V. ö. Gogolák: *Pánszlávizmus*. Cserépfalvi, Budapest, 1940.

a nemzedékek hosszú során át kialakult valóságos élő, természetes közösség, mely minden tagjára rányomja letörölhetetlen bélyegét. Ezért a népközösségből kilépni, más népbe beolvadni lehetetlenség. Ebből alakult ki aztán a népnek az *antropológiai fajjal* való azonosítása. E tanítások szerint a népet a faji vonzalom, a „vér szava“ tartja megbonthatatlan egységben és ez téríti vissza a kiválni próbálkozókat. A népileg egyes államoknak, nemzeteknek tehát népi elemeikre kell szétbomlaniuk és népileg, fajilag egységes államokba kell újrászervezkedniük. Minden népet megillet a szuverenitás, a nemzeti önállóság, a saját állam alakításának joga.

A népi eszme elterjedése óta a történelem viharait eddig kiállott aránylag kevés nép ma annál görcsösebben ragaszkodik népi sajátságaihoz, egyúttal fokozottan törekszik önálló állami élet után, hogy a már letűnt népek sorsát kikerülje. Így vált a népiség eszméje korunk legkényesebb politikai problémájának, a kisebbségi kérdésnek kiindulópontjává.

A népiség mindamellett korántsem olyan változatlan, örök adottság, mint azt egyes romantikusok hirdetik. Az emberiség őskora felé visszamenve nyilván mind kevesebb nép élt, a most különböző, talán ellentétes népek közös elődei. Ezekből alakult ki a népek szabad vándorlása és partikuláris elkülönülése idején számtalan különböző nép. Egyes törzsek kiváltak vagy az egész nép szétszóródott és részei különböző kö-

rülmények között vagy más népek törzseivel egyesülve különböző népekké fejlődtek. Ez a folyamat számtalanszor megismétlődhetett és az így keletkezett népek között a rokonságot ma már sokszor csak a nyelvtudomány, a néprajz és az antropológia tudja többé-kevésbé megállapítani.

Igaz, hogy egyes népek csodálatos módon több évezred viszontagságos multján át is megőrizték népiségük történeti folytonosságát. De ezek inkább csak kivételek ama rengeteg nép mellett, mely a történelem folyamán nyelvével és sajátos kultúrájával, hagyományaival együtt nyomtalanul eltűnt. Csak a népvándorlás korában is sokkal több nép élt, mint amennyi azóta fennmaradt közülök. Eltűntek az etruszkok, kelták, trákok, illyrek, hunok, avarok, kazárok, gótok, vandálok, gepidák, longobárdok stb. és bizonyára számos olyan nép is, amelynek nevét sem jegyezte fel a történelem. Viszont a ma is élő népek közül több, miként az angol, a francia, holland, spanyol, portugál, orosz, magyar nép, csupán a középkor óta szerepelnek a történelem színpadán.

Természetesen az eltűnt népek nem haltak ki teljesen, hanem vérüket és részben nyelvüket, népiségüket is átvitték beolvadás útján más népekbe. Viszont az újabban kialakult népek sem keletkeztek a pusztasemmiből, hanem azokból az előnépekből, amelyekből kiszakadtak, illetve, amelyek összeolvadásából létrejöttek. Így a nyugati gótok főleg a spanyolokba olvadtak be, a normannok a franciákba és az angolokba,

a longobárdok az olaszokba, a kelták a franciákba és angolokba. Másrészt az angol nép kelta, brit és gael, továbbá angolszász, normann stb. törzsekből, a francia nép a rómaiak, a kelta gallok, a frankok és egyéb, főleg germán törzsek összeolvadásából keletkezett, a római nép az umbriai, oszkusz, szabin, latin, etruszk stb. keveredéséből jött létre, majd a római nép és az akkor ismert világ minden részéből összesereglett rab-szolgák és a később betörő barbár, főleg germán törzsek utódaiból alakult ki az olasz nép. A spanyol nép iber törzsek, főniciai, görög, karthágói, római gyarmatosok, nyugati gótok, alánok, vandálok, mórok stb. összeolvadásából jött létre és belőle szakadt ki a portugál nép. A magyar népbe a honfoglaló ugor és török törzseken kívül beolvadtak az új hazában talált szláv és germán néptörzsedékek, továbbá jász, kún, hesenyő stb. törzsek.

Hogy a népek keveredésekor melyik olvad a másikba, arra egyetemesen érvényes szabályt nehéz találni. Rendszerint mégis a nagyobb számú nép olvasztja magába a kisebbet, a tenger elnyeli a szigetet. A kis népeket tehát állandóan fenyegeti a felszívódás veszélye, főleg, ha nem alkotnak önálló államot, nemzetet. E szempontból elsősorban nem a hatalom, a kulturális vagy a katonai fölény, hanem inkább a *számszerinti nagyság*, illetve a *nagyobb szaporodóképesség* számít. Ezért a kisebb számú és rendszerint kevésbé szaporodó harcias, hódító nép beolvad a népesebb, szaporább meghódí-

tottba, legfeljebb annak népi sajátságait módosítja és saját államszervezetét reá hagyományozza.

A nagyobb számú népet a győzők általában nem irtották ki. Meghódolás esetén ennek nem is lett volna értelme. Hiszen az ókorban és a középkorban az ember, mint a legfőbb, csaknem egyetlen munkaerő szinte pótolhatatlan értéket képviselt. A győzteseknek tehát szükségük volt a meghódítottakra, ezek viszont idővel egyes esetekben nagyobb számuknál és erősebb szaporodásuknál fogva a győztesek fölébe kerültek.

Igy olvadtak a népvándorláskor szerte szét kalandozó harcias germán törzsek a meghódított népekbe, a földművelő és pásztorkodó ugor ősmagyarság magába olvasztotta a harciasabb török törzseket, az óriási tömegű kínai nép pedig magába olvasztotta eddig még minden ellenségét. Ezért nem alaptalanul félnek a számbelileg máris fölényben lévő és sokkal erősebben szaporodó szláv népektől Európa többi népei.

Ha viszont több olyan nép olvad egybe, amelyek közül egyiknek sincs határozott számbeli fölénye, keveredésükből új nép alakulhat ki, új nyelvvel, új hagyományokkal és rendszerint új névvel is. Így jött létre pl. az angol, a francia vagy a spanyol nép.

Valamely nép beolvadása, megszűnése, illetve egy új nép kialakulása természetesen hosszú, bonyolult folyamat, ezért nem is

lehet annak idejét pontosan megállapítani. Egyébként is a népek nem valamilyen me-rev, lezárt közösségek, hanem kisebb-na-gyobb átszivárgás, keveredés, kölcsönhatás mindig van közöttük. Az emberiség egész története a népek szétválásának, összeolva-dásának, keveredésének, felszívódásának, újabbak keletkezésének sorozata. Ezért ne-héz kielemezni, hogy egy nép miféle népele-mek keveréke. *A népeknek nincsenek sem térben, sem időben éles határaik*, sokszor azt is nehéz eldöntenünk, mely csoportok tartoznak egy népközösségbe és melyek különbözőekbe. Még a nép neve sem min-dig lehet irányadó e tekintetben. Sokszor ugyanaz a nép a történelem folyamán új nevet kap, illetve a nevek vándorolnak, fel-cserélődnek. Olykor valamely nép másikkal törzsszövetségre lépve vagy neki meghó-dolva annak nevén, vele együtt szerepel és évszázadokra látszólag eltűnik, majd ké-sőbb e szövetségből kiválva ismét megjele-nik a történelem színpadán. Egyes régi népnevek tulajdonképpen gyűjtőnevek, ame-lyek egy egész sereg különböző népet fog-lalnak egybe az uralkodó nép nevén. Ilyen volt pl. a skytha, hun, avar, mongol stb., amelyek az uralkodó nép bukásával felbom-lottak és helyükbe egy sereg régebbi, de közben eltűnt nép jelent meg. Viszont az is előfordul, hogy valamely nép nevét törté-neti folytonosságban tovább hordozza, népi-sége azonban időközben gyökeresen átala-kul. Így pl. az eredetileg török nyelvű és népiségű bolgárság népi sajátságait, nyelv-

vét, vallását, fajiságát tekintve teljesen beleolvadt a meghódított szlávságba, régi nevét azonban mindmáig megtartotta. Sok zavart okoznak a régi történetíróknál a rokonhangzású népnevek is, melyeket egymással sokszor összetévesztenek.

A néphagyományban utólagosan kialakult eredetmondák általában csak a nép fantáziájának szüleményei. A nép képzelete a hasonlóságot, az összetartozást, a közösségi érzelmet a legegyszerűbb, legprimitívebb módon, a közös őstől való származással iparkodik magyarázni és nem gondol arra, hogy egyéb tényezők, az együttélés, a szellemi érintkezés, a sorsközösség is kialakíthatnak népközösséget.

A népiség problémáival kapcsolatban sok zavart okoz továbbá az a körülmény, hogy *a „nép“ minden nyelvben határozatlan, többértelmű kifejezés.* Népnek mondjuk elsősorban a hagyományos mélykultúrát létrehozó és fenntartó közösséget, amit fentebb vázolunk. Ilyen értelemben vesszük a „népet“ a néprajz, népviselet, népmese, népdal stb. kifejezésekben. És ezt tekintjük a nép eredeti értelmének. Sokszor azonban a nép szóval a határozatlan körvonalú alsóbb társadalmi osztályt, főleg a falusi földműves parasztságot jelölik, amely egyébként leginkább őrzi még ma is a népi hagyományokat. Ilyen értelemben szerepel pl. a népszínmű, népkönyvtár, népünnepély, népbank, népkonyha, népfürdő, népuralom kifejezésekben. Máskor a népen tulajdonképpen az államot, az állampolgárokat, a nemzetet ér-

tik, pl. népszövetség, népszámlálás, népszavazás. Jelenti végül a nemzetiséget, nemzeti kisebbséget, mint politikai csoportot, mint a népcsoport, népszuverénítás, népi eszme kifejezéseiben.

A „nép“ e ma már határozottan és lényegesen különböző jelentései sokkal inkább egybeestek ama korban, illetve művelődési fokon, amikor még úgyszólván az egész kultúra csak a néphagyományokban élt és öröklődött nemzedékről-nemzedékre, amikor a foglalkozásban, életmódban, műveltségben nem voltak a maihoz hasonló nagy különbségek, amikor még a királyfiak is legeltették a nyáját, a királykisasszonyok pedig szolgálkával együtt mosták a ruhát a tengerparton vagy a folyóvízben. A fejlődés azonban differenciálódással jár. Az egykor még egységes nép idővel foglalkozás, műveltség, társadalmi osztály szerint egymástól mindinkább különböző csoportokra tagolódott, a nagyobb létszám mellett szélesebb területen elterjedt nép körében pedig különféle és egymástól lényegesen eltérő táji csoportok is alakultak.

Majd a gazdasági és kulturális kapcsolatok rohamos fejlődése és elmélyülése, az általános műveltségnek nagyarányú intézményes fellendülése következtében a népi hagyományos műveltséghez mind több idegen, nemzetközi, az ú. n. „*magas kultúrához*“ tartozó elem keveredett. A kultúrállamok lakói ma már a népi hagyományok ösztönszerű átvétele helyett műveltségük mind nagyobb részét országosan megszervezett

és központilag irányított művelődési intézmények útján, iskolából, könyvből, hivatásos tanítóktól nyerik. Az iparosodás és a közlekedési eszközök hatalmas fejlődése mind nagyobbarányú, állandó keveredésben tartja az emberiséget. Az egyének kiszakadnak őseik régi hagyományos közösségéből és folytonosan újabb, sokszor igen heterogén, tradíció nélküli közösségekbe kerülnek. Az ősi népi hagyományok veszendőbe mennek és helyükbe vegyes eredetű műkultúra lép. Mindezekhez járulnak a sajtó, a rádió, színház, mozi és a technika egyéb vívmányai, melyek a nép számára addig elzárt műveltséget terjesztik mindenfelé.

A műveltség ma már nem a nép természetesen, személytelenül fejlődő, élő kollektív hagyománya, mely spontán, ösztönszerűen öröklődik nemzedékről nemzedékre, hanem *politikum*, állami érdek, melyet a központi politikai hatalom mesterségesen, olykor szinte erőszakkal irányít, terjeszt és fejleszt. A gyermek a legtöbb mesét, verset, éneket, játékot is mindinkább az óvodában vagy az iskolában tanulja kötelezően előírt művelődési anyagként, nem pedig otthon, szüleitől sajátítja el elődeinek szellemi örökségként. Ez a mindenki számára kötelezően előírt műveltség természetesen, még ha tartalmaz is bizonyos népi elemeket, többé már nem az igazi, eredeti *népi kultúra*, hanem *nemzeti, vagy állami kultúra*. Az államilag kötelezően előírt művelődési anyag megfelelő módosításával néhány évtized alatt gyökeresen meg lehet változtatni

az egész nemzet művelődésének fokát és minőségét. Ebbe a művelődésbe pedig eredetére, családi hagyományaira való tekintet nélkül mindenki könnyen bekapcsolódhat. Ez az államilag irányított kultúra olyasféle viszonyban van az eredeti népi műveltséggel, mint az anyanyelv dialektusai az irodalmi nyelvvel.

A modern kultúrállamok azonban kénytelenek a művelődést a nép, illetve a családok szabad tetszése helyett központilag előírni és irányítani. Bár ezzel a népi műveltség sok értékes, évezredes emléke kihal, de a lassan fejlődő, nehézkesen terjedő népi kultúra nem tud lépést tartani, versenyezni a modern kultúrával és a népies mélykultúra fokán álló államok menthetetlenül lemaradnak a létküzdelemben. Az államnak, mint a közjó legfőbb őrének kötelessége ezt a veszedelmet elhárítani, még a népi kultúra kiveszése árán is. Egyébként *a népi hagyományt úgysem lehet államilag, törvénnel, karhatalommal vagy propagandával terjeszteni.* Amit így terjesztenek, az nem a spontán, igazi, hanem csak ál népi hagyomány, amelyet sokszor a néptől távol álló városi urak próbálnak a népre rá-tukmálni anélkül, hogy maguk is követnék azt. A nép viszont, ahol még a hagyományok többé-kevésbé élnek is, mindinkább igyekszik menekülni a maga népi hagyományaitól, utánozza a népi műveltségből kiszakadt magasabb társadalmi osztályok életstílusát, mert ebben látja társadalmi emelkedésének egyik tényezőjét.

A tisztán vagy legalábbis nagyobb részt népi kultúrából élő réteg így a kultúrállamokban mind ritkább lesz és a népi hagyományok nagy része ma már csak a legöregebb, legtanulatlanabb, az iskolától, a modern kultúrától legkevésbé „fertőzött” egyéneknél található. A népi kultúra egyes töredékeit, ma már szinte az utolsó órában próbálja összegyűjteni és tanulmányozni a *nép-rajz*. Bizonyos családi és népi hagyományok azonban élnek a magasabb társadalmi körökben is. Hiszen a magasabb, az iskola művelődés nem adja meg mindazt, amire az életben szükség van.

Igy az eredeti népiség mindinkább háttérbe szorul és helyet ad egy politikailag szervezett és fenntartott népiségnek vagy *nemzetiségnek*, amelynek népies kultúrája sokszor csak mesterkélt fenntartott, történeti folytonosság nélküli, *műhagyomány*. Az egyes nemzetiségek ugyanis napjainkban már mindinkább iparkodnak régi, népies kultúrájuk elemeit belevinni magasabb, műkultúrájukba, hogy ezáltal sajátos kultúrájukat fenntartsák, hagyományaik egyes értékeit a végleges elenyészéstől megmentse és ezzel népi különállásukat megőrizze. Míg a népben a hagyomány ösztönszerűen, szinte öntudatlanul él tovább, a nemzetiségek tudatosan iparkodnak a maguk népcsoportjában egységes, sajátos kultúrát ápolni és ezáltal a más népiségbe vagy nemzetiségbe beolvadást elkerülni. Így vált a népiség legjellegzetesebb vonása, a nyelv is a nemzetiségek politikai szimbolumává, de

már nem annyira az eredeti népies nyelv, mint inkább az irodalmi nyelv, amelyet legfeljebb bizonyos népi elemekkel gazdagítanak.

Ma gyakorlatilag a népi egybetartozás alapjául legtöbbször a közös irodalmi nyelvet szokták venni. Ez azonban csak mesterkélt leegyszerűsítése a népi közösség bonyolult kérdésének. Hiszen közös irodalmi nyelve lehet határozottan különböző népeknek is, amilyenek pl. az angol és az ír. Sőt a közös irodalmi nyelvet használó németiség népi egysége is vitatható. Hiszen pl. a poroszok és az osztrákok vagy a 700 év óta Erdélyben élő szászok a német irodalmi nyelv kialakulását messze megelőző idők óta annyira különböző kulturális és politikai hagyományok között fejlődtek, annyira különböző dialektust beszélnek, és a modern népi eszme elterjedése előtt oly kevésbé ápták egymás között a közösségtudatot, hogy bátran lehetne őket különböző népeknek venni. Hasonlókép a svájci németek népi szempontból távolabb állnak a holland határmenti németektől, mint ezek a más irodalmi nyelvet használó hollandoktól. A közös irodalmi nyelv közös kultúrát közvetíthet ugyan, csak hogy ez már nem népi, hagyományos kultúra, hanem irodalmi, műkultúra, amelynek elsajátítása független a népiségtől.

5. A népjellem.

A jellem az egyénnél nem közvetlenül tapasztalható sajátság. Bizonyos megnyilatkozásoknak, magatartásnak, reagálási módnak, cselekedeteknek, alkotásoknak következetességéből, rendszerességéből, szabályosságából következtetünk rá, mint azoknak tartós, elvszerű, egységes lelki alapjára. Amde nem minden nyilatkozásunk jellemünkben folyó, következetes, sőt vannak egyének, akiknél alig lehet valami szabályszerű magatartást, jellemet megállapítani. Amellett a jellem mindenkinél többé-kevésbé változik, fejlődik is. Így azután nemcsak a mások, de saját magunk jellemének behatásos megismerése is nehéz feladat.

Fokozódnak a nehézségek, ha a kollektív népjellemről, néplélekről, népszellemről van szó, amelyekről pedig mostanában oly sokat beszélnek. *A népjellem a néphez tartozó egyének közös jelleme.* Ez azonban nem jelent valami magánvaló, külön szellemi létezőt, hanem csak az egyének hasonló jellemvonásainak összességét. Elsőleges értelemben ugyanis csak az egyénnek van jelleme. A népjellem nem is olyan vonásokat tartalmaz, amelyek a nép minden tagjánál megvannak, hanem csak olyanokat, melyek *a nép átlagát, többségét* jellemzik. Az átlagtól eltérő, kivételes jellemek mindig vannak, és pedig egyesekben ez, másokban amaz a jellemvonás lehet eltérő. Így az is lehetséges, hogy a nép átlagos jellemvonásainak összessége aránylag csak kevés egyénben

található együtt, vagy az esetleg csak *ideálisan megkonstruált*, a valóságban nem is létező, a nép átlagára mindamellett találó jellemrajz.

Az egyes népek jellemvonásaiban természetesen sok közös, sőt általános emberi vonás is van. Ezért szorosabb értelemben valamely nép jellemén csak ama vonások összességét értjük, amelyek az illető nép jellemét más népekétől megkülönböztetik, amelyek tehát az illető népre nézve *sajátosak, jellegzetesek*.

Miként az egyén jelleme, épúgy a népjellem is egyrészt a biológiailag *öröklődő hajlamokon*, illetve a nép faji összetételén alapul. Ezért nem lehet pl. az olasz népet porosszá átgyúrni, bár lehetnek az olaszok között is poroszok és a poroszok között olaszos jellemvonásúak, vagyis olyan egyének, akikben a másik nép legtöbb vagy legfőbb jellemvonásai megtalálhatók. Egy népen belül is a közös népi jellemvonások az egyének, törzsek vagy tájcsoporthoz öröklődő hajlamai szerint másként színeződhetnek.

Az öröklődő hajlamokon kívül a népjellemet, miként az egyénit is a *környezethatás* alakítja ki. Tehát minél egységesebb környezethatásban él a nép, annál egységesebben alakul jelleme is. Azon a művelődési fokon, amelyen még a nép szellemileg tisztán az egységes néphagyományokból táplálkozott, természetesen a népjellem is egységesebb lehetett. Amint azonban a foglalkozásban, életmódban, műveltségben, tanulmányokban egy népen belül is nagyfokú

differentiálódás áll be, továbbá, amint az egyes tájcsoporthok lényegesen különböző hatások alatt fejlődnek, a népjellem is szétfolyóbb, határozatlanabb, mind kevesebb közös elemet tartalmaz. A népközösségen belül számos különböző közösségek alakulnak, amelyek többé-kevésbé más és más jellemvonásokat alakítanak ki tagjaikban. Így másként alakul a papok és katonák, az akadémikusok és az analfabéták, a hegyvidéki bányászok és az alföldi földművesek vagy a tengerészek jelleme. Az is lényeges különbség, hogy valamely nép már régóta együtt él-e lényegesebb keveredés nélkül, vagy pedig csak nemrég ment át nagyobb idegen csoportok beolvadásán, amelyek újabb elemekkel módosítják a népjellemet.

A népjellem, miként az egyéni jellem is, az *idővel*, a *korral* szintén változik. Változtatják a más népekkel való kölcsönhatás, vérségi és szellemi keveredések, de változtatja a korszellem, a környezet módosulása, a nép sorsa, történelme is. Így más volt a görög nép jelleme Perikles korában és napjainkban, más a római jellem a pun háborúk idején és a császárság korában, más a világhódító szultánok és a ma törökök, más a középkor és napjaink arabja, mások voltak a vikingek, mint a mai skandináv népek, a magyarság is más volt a honfoglalás idején, a mohácsi vészkor és más napjainkban. Különösen gyors változást idézhet elő egy nép jellemében a reá — esetleg mesterségesen — alkalmazott vagy éppen erőszakolt *nevelési rendszer*. Ezért az impé-

riumváltozás vagy gyökeres rezsimváltozás (pl. kommunizmus, fasizmus, nemzeti szocializmus) hamarosan éreztethetik hatásukat a nép jellemében is. Egy nép jellemét mindezek alapján kellő részletességgel csak egy lezárt, egységes történeti korban, bizonyos történeti távlatból vázolhatjuk.

A modern kultúra és a kultúraterjesztés modern eszközei, nevelési rendszerei mind több nemzetközi elemet visznek az egyes népek műveltségébe; ezek jellembeli különbségeiket is mindinkább letompítják. Így a népi összetartozás érzelmén kívül sokszor nehéz olyan vonásokat megállapítani, amelyek egyik nép átlagát a másik nép átlagával szemben jellemzik.

A népjellem vizsgálatát megnehezíti mindjárt a *népfogalom* többértelműsége, valamint az a körülmény, hogy a nép határai elmosódottak, így nehéz megállapítani, hogy voltakép kik is tartoznak egy néphez és kik esnek annak körén kívül. Különösen nehéz eldönteni a csak többé-kevésbé beolvadtak, asszimiláltak, illetve disszimiláltak hovatartozását. Nem segíthetünk itt azzal sem, hogy a néphez tartozóaknak tekintjük azokat, akikben a nép jellemvonásai megvannak. Ez ugyanis *circulus vitiosus* volna, mert hiszen éppen a néphez tartozóak jellemének vizsgálatából kell megállapítanunk a nép közös jellemvonásait. Tehát valami más, külső ismertetőjel (leszármazás, anyanyelv, vallás, faji jelleg, állampolgárság, népi hagyományok stb.) alapján kell a népi hovatartozást eldöntenünk, ahol pedig ezek

bizonytalan vagy vegyes jellegűek, ott az illetőnek szubjektív állásfoglalása, népközösségi érzülete dönt.

A népközösség minden egyes tagját egyébként úgysem vizsgálhatjuk. A további kérdés tehát, vajjon *kik, milyen csoport* képviselhetik e vizsgálatnál az egész népet? Egyes kiválóságok, hősök, hadvezérek, államférfiak, tudósok, művészek, szentek nem képviselhetik az egész népet; pl. Mussolini nem tekinthető az egész olasz nép vagy Hitler az egész német nép megszemélyesítőjének. Hiszen a népjellem a nép átlagos, közös jelleme, már pedig az egyes kiválóságok éppen az átlagból messze kimagasló egyéni sajátságai alapján emelkedtek ki az átlagból. Legfeljebb egyik vagy másik népi jellemvonás mutatkozik náluk jellegzetesen, esetleg fokozott, szélsőséges változatban.

Épígy nem tehetünk meg valamely szűkebb közösséget, pl. egy tájcsoporthoz, társadalmi osztályt vagy hivatásközösséget az egész nép képviselőjének. Nem ítéldhetjük meg tehát pl. a német nép jellemét csupán a porosz katonatisztek, a franciát a francia kispolgárok, az angolt az üzletemberek, az orosz a muzsikok, avagy a magyart a dzsentrik alapján. *A nép közös jellemének megállapításához olyan egyének nagyobb számát kell tekintetbe vennünk, akik között a nép legkülönbözőbb csoportjai képviselve vannak.*

Ezt természetesen nem alkalmazhatjuk a régi korok népeinél, főleg a kihalt népek

jellemének vizsgálatánál. Ezekre vonatkozó emlékeink, történeti adataink ugyanis rendszerint csak egyes kiválóságok vagy egy vékony vezetőréteg jellemére engednek következtetni. Ebből azonban nem mindig lehet a nép zömére vagy átlagára következtetnünk. Így az egyiptomi hatalmas építkezések nem bizonyítják még az egész egyiptomi nép mérnöki tehetségét, a görög tudósok és művészek bámulatraméltó alkotásai nem a görög nép átlagos szellemi színvonalát jelzik. Még a katonai sikerek sem mindig hű képei egy nép hadi kiválóságának. Hiszen a sikerekben gyakran nagy részük volt idegen zsoldosoknak is. Nagy Sándor nem tisztán makedon harcosokkal járta világhódító útját, hanem a Közel-Kelet vegyes népeiből rekrutálódtak katonái. Kyros seregében Xenophon 10.000 hel-lénnel harcolt, Attila világverő hadai pedig Európa és Ázsia legtarkább népkeverékéből állottak. Mátyás király híres fekete seregében szintén sok idegen zsoldos volt. Az ókor és a középkor nagy háborúinál legtöbbször csak a hadvezérek nevei állapíthatók meg, az azonban már nagyon bizonytalan, hogy kikből állott a hadseregük. Csak annyit tudunk, hogy azokban rendszerint nem egyetlen nép fiai harcoltak és nem is egy nép összes harcosai vettek részt bennük. Sokszor talán éppen az a nép szerepelt bennük legkisebb számban, amelyikről az utókor a seregeket elnevezte.

Nehéz kérdés az is, hogy *mely tények* jellegzetesek inkább a nép jellemére. A ma-

gas kultúra alkotásai, a tudomány és művészet termékei aránylag kevés szerzőtől, a népcsekély hányadától származnak, sok tisztán egyéni vonást és nemzetközi hatást is tartalmaznak. A tudományoknak az egyetemesen érvényes, abszolút igazságokhoz kell alkalmazkodniok és így kevésbé nyilvánulhat meg bennük a népi jellem, lelkület, népi hagyomány. Különösen a matematika és a természettudományok közömbösek a népi jellemmel szemben. Itt legfeljebb egyes népek több kiváló tehetséggel dicsekedhetnek, illetve bizonyos iskolák, kutatási területek vagy módszerek lehetnek bizonyos korban elterjedtebbek egyik vagy másik népnél, rendszerint egyszerre többnél is. Az alkalmazott, gyakorlati, gazdasági tudományok inkább az illető nép földrajzi adottságaihoz, gyakorlati szükségleteihez, mint jelleméhez igazodnak. Hogy trópusi betegségek vizsgálatával inkább foglalkoznak a franciák, mint a skandináv népek, vagy hogy a tengerészeti tudományok az angoloknál jobban kifejlődtek, mint a cseheknél, ez nem feltétlenül az illető népek jelleméből folyik.

A szellemtudományok körében, pl. a történelem, a jogtudomány, a nyelvtudományok, vagy a filozófia területén már könnyebben akadnak olyan problémák, amelyeket az egyes népek jellemük szerint más szempontból, más megvilágításban, más vezérhipotézisek alapján próbálnak megoldani. Még inkább megnyilvánulhat a nép jelleme a *művészi alkotásokban*, bár ezeken is sokszor inkább a korszellem nemzetközi

hatása tükröződik vissza. Kétségtelenül sok népi jelleg van az olasz zenében, a francia színművekben, az orosz regényirodalomban, de kétségtelen az is, hogy számtalan művészi alkotásról a legkiválóbb szakember se tudná a szerző ismerete nélkül népi hovatartozását megállapítani. Hiszen valamely műből még saját alkotójának jellemére sem mindig következtethetünk, mert a mű létrejötténél az alkotó jellemén kívül még számos egyéb tényező is szerepel. Sőt lehet néha a mű alkotójának jellemével ellentétes is. A gyáva írhat hősi dalokat, a hitetlen alkothat vallásos jellegű festményeket vagy zeneműveket, bár a legnagyobb alkotások bizonyára a művészi léleknek egyúttal legőszintébb megnyilvánulásai is.

Még jellegzetesebben mutatják valamely nép jellemét *népi hagyományai*, életstílusa, a néprajzi adottságok, amelyek nem egyes meghatározott személyek alkotásai, hanem az egész nép kollektív szellemének spontán termékei. Csakhogy a néphagyomány sem valami teljes egészében ősi, eredeti, változatlan adottsága a népi jellemnek, hanem sokféle összetevőből alakul ki. Vannak benne általános emberi elemek, melyek úgyszólván minden népnél megtalálhatók, vannak egy nagyobb műveltségi kör (pl. az európai kultúrkör) általánosan jellemző vonásai, továbbá a foglalkozásból (pl. a paraszti hivatásból) származó elemek. Felismerhető benne a földrajzi környezet eredője, valamint a szomszédos és a történelem folyamán érintkező népek hatása. Jelenté-

keny részét alkotják azok az elemek, amelyek a vezető réteg magasabb, nagyrészt idegen eredetű kultúrájából szálltak alá a nép körébe. Mindezek felett természetesen feltalálhatók a népi hagyományban a nép szellemének önálló alkotásai, illetve e szellem alakító szerepe, mely az egyes elemeket a nép egyéniségének megfelelően sajátosan alakítja és szerves egységgé dolgozza fel.

Ebből következik, hogy egy népen belül is igen különböző hagyományok lehetségesek. Úgyszólván egyetlen olyan néprajzi adottság sincs, mely az egész népet és csakis ezt jellemzi. Minden népen belül különféle tájrajzi adottságok vannak, amelyek sokszor messze a népi határokon túl is terjednek. Milyen más népi sajátosságai vannak pl. a különböző német törzseknek, a bajornak, a szásznak, a porosznak vagy a badeni németeknek, az északi és a délolaszoknak, avagy nálunk a matyóknak és a székelyeknek. Sokszor egy-egy falu egy külön néprajzi egység és rendszerint mindegyik többé-kevésbbé különböző jellemtípust is képvisel.

Különösen jellemzők még valamely nép közös jellemére *politikai élete, államformája, alkotmánya, önkormányzati szervei*, főleg ha azok szabad, szerves fejlődés eredményei.

A népjellem jellegzetes, másokétól megkülönböztető vonásait természetesen csak *több nép összehasonlító tanulmányozásával* ismerhetjük meg. Ezért nem mindig jellegzetesek azok a vonások, amelyeket vala-

mely nép magáról szokott megállapítani. Ezek ugyanis nagyrészt olyan erények (pl. hazaszeretet, szabadságszeretet, bátorság, lovagiasság), vagy hibák (pl. széthúzás, fegyelmezetlenség, kitartás hiánya), amelyek többé-kevésbé minden népnél megvannak vagy legalábbis úgy vélik a népek, hogy megvannak bennük. Primitív, általános emberi, nemzetközi erények vagy bűnök.

Nem kielégítő az sem, ha valamely népet csupán egy, bár talán legjellegzetesebb vonásával jellemzünk, mint pl. az északi népeket becsületességükkel, a déli népeket hevesességükkel, az angolt fölényességével, a franciát udvariasságával, a németet rendszeretével stb. Ezekből ugyanis nem mindig következnek az egyéb jellemvonások, azonkívül egy-egy ilyen vonás több népnél is lehet jellegzetes. Ezért a népi jellem *sokféle irányú megnyilatkozását* kell összehasonlító tanulmányozás alá vennünk. Ezzel egyúttal az egyirányú megnyilvánulásokat más oldalról ellenőrizhetjük is.

A jellem azonban nem egyes elkülönült vonások halmaza, hanem *összefüggő, szerves egység*, amelyben tehát össze nem illő vagy ellentmondó vonások nem szerepelhetnek. Mindez mutatja, hogy a népek tudományos értékű jellemrajza mily nehéz, szinte megoldhatatlan feladat.

6. Az állam.

Az ember — mint említettük — természeténél fogva közösségi életre szorul, a közösség által biztosított közjó teszi lehetővé az egyéni boldogulást is. Az egyes közösségek azonban szintén lehetnek *tökéletlenek, önállótlanok*, amennyiben önmagukban nem képesek biztosítani a közjó szükséges mértékét és rászorulnak valamely magasabb közösségre, amelynek alárendelt, szerves részei. Lehetséges, hogy ez a közvetlenül magasabb közösség önmagában szintén tökéletlen és további kiegészülésre szorul. Ez a fokozatos kiegészülés azonban nem mehet a végtelenségig. El kell jutnunk végül olyan közösséghez, mely már nem szorul másra, nincs egy magasabbrendű alá rendelve, hanem önmagában is rendelkezik a közjó kellő biztosításának minden eszközével. Az ilyen értelemben *tökéletes és független, szuverén közösséget* nevezzük *államnak*.

Az állam szintén természetes, vagyis *az emberi természetből fakadó közösség*. Más szóval az ember, mint már *Aristoteles* is megállapította (Politika I. 1253 a.), természetből fogva állami életre hivatott lény. Aki-ben nincs meg a képesség a társas egyesülésre vagy önmagában való kielégültsége folytán nincs szüksége arra, az már nem is ember, hanem állati vagy isteni lény. Sőt a nagy görök bölcsek már azt is megállapítják, hogy az állam, mint egész fogalma természet szerint előbbre való részeinek, a háznépnek, családnak vagy az egyes embernek

fogalmánál. Ez természetesen nem jelenthet annyit, hogy az állam időbelileg, a keletkezés sorrendjét tekintve volna előbbrevaló, hanem csak *fogalmilag*, mint az egész fogalma a részeivel szemben, illetve *méltóság szempontjából*, mint hogy a közjó is előbbrevaló az egyéni javaknál.

Az állam célja a közjó, vagyis a földi élet mindama javainak biztosítása, amelyeket az alája tartozó kisebb közösségek vagy az egyének már nem tudnak kellő mértékben biztosítani. Ide tartoznak elsősorban a külső és belső biztonság, a szabadság és a jogrend, az igazságszolgáltatás, a belső és a nemzetközi közlekedés, a posta, a közutak, hidak stb. létesítése és fenntartása, a közegészségügynek, a gazdasági és a szellemi életnek az egyének és az alsóbb közösségek erejét meghaladó vonatkozásokban való támogatása, fejlesztése, irányítása, védelme.

Hogy e feladatok közül melyek és mily mértékben szerepelnek valamely állam konkrét célkitűzései között, az nagy mértékben függ az állam, illetve az állampolgárok kultúrfokától. Másként alakulnak az állam feladatai egy kultúrállamban, mint egy primitív államban. A kultúra fejlődésével természetesen az állam feladatai lényegesen meg sokasodnak, az általa megvalósítandó közjó a javak sokféleségének mind bonyolultabb összessége. És az állam feladata nem redukálható csak bizonyos irányú javakra, amint az állam által megvalósítandó közjó sem egyoldalú. A közjónak csupán egyol-

dalú művelése lehet az államban alakult kisebb közösségek feladata. Ezért az állam nem lehet pl. egyoldalúan csak a gazdasági vagy a katonai vagy pedig a népiségi szempontokra tekintettel, hanem mindannak optimális összességére kell törekednie, ami a közjavak körébe tartozik. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy az állam a korviszonyok követelte szükségnek megfelelően a közjavak egyik vagy másik csoportját átmenetileg a többiek elé helyezze.

Az állam gondoskodása a közjavakról nem szünteti meg az alája rendelt közösségek, illetve az egyének sajátos feladatait. Minden közösségnek, sőt minden egyénnek az államban nemcsak joga, hanem kötelessége is saját magáról erejéhez mérten gondoskodni. Csupán ahol ezek képessége már elégtelen, ott kezdődik tulajdonképpen az állam feladata. Hogy az állam minden feladatot magának sajátítsa ki, az nem lehetséges, nem is szükséges, sőt nem is kívánatos. Minden ilyen irányú törekvés csak az állam sajátos feladatainak rovására megy.

Elégtelen tehát az állam rendeltetésének betöltésére a szélsőséges individualizmus *liberális állameszméje*. Eszerint ugyanis az államnak mindössze az a feladata, hogy az autonóm egyéneknek tekintendő polgárok szabadságát védelmezze. Míg az egyén mások hasonlóan teljes szabadságát nem sérti, tehet bármit anélkül, hogy az államnak joga volna cselekvésében gátolni.

Bizonyos nemes értelemben vett liberalizmus, az egyént természettől fogva megillető

szabadságok tisztelete, az egyéni képességek szabad kifejtésének biztosítása, a jogtalan korlátozások megszüntetése, az indokolatlan előjogok eltörlése kétségtelenül nemcsak az úgynevezett „liberalizmusnak“, hanem minden időknek egyik maradandó eszménye. Azt is el kell ismernünk, hogy a liberalizmus által létesített szabad verseny sokféle irányban hatalmas fellendülést indított meg. Amde ez a liberális állam mindenkinek csak a *szabadságot* biztosítja a boldoguláshoz, de nem adja meg a boldogulás *lehetőségét* is. E szabadsággal azután egyesek önzően, kíméletlenül visszaélve milliókat foszthatnak meg a boldogulás lehetőségétől. Már pedig az államnak, mint minden közösségnek az a feladata, hogy mindenkinek a boldogulás lehetőségét is biztosítsa, amennyire csak arra rászorul. Ez viszont csupán a szabadságnak a közjó megkívánta korlátozásával lehetséges. Sőt — bármily paradoxul hangzik — a szabadságnak is elengedhetetlen biztosítóka a kényszer.

Viszont túllő a célon az az *abszolutisztikus államideál*, mely az egyént természetes jogától, szabadságától, önállóságától megfosztva minden jogot, feladatot, kezdeményezést az államnak igyekszik kisajátítani. Az ilyen abszolutisztikus állam jobban ránevel a rendre, fegyelemre, kötelességre és a túlzott állami gyámkodás lehet bizonyos szempontból vagy egyesek számára kényelmes, sőt elpuhító, amennyiben az egyént felmenti attól, hogy bármiben is önállóan kelljen állást foglalnia, hogy saját erejére tá-

maszkodják, a kezdeményezés kockázatát vállalja. Bizonyos esetekben, válságos időkben átmenetileg szükséges is lehet, hogy minden erőt egy központi hatalom tartson kezében. Tartósan azonban ez az állapot ellenkezésbe jut mind az egyén természetes méltóságával, mind pedig az állam természetes rendeltetésével. Az ilyen államban a polgárok saját cél, rendeltetés nélküli, egyéniségüktől megfosztott kollektív lényekként élnek, míg az állam maga egy misztikus abszolútummá válik, hasonlóvá ahhoz az apokaliptikus lényhez, melyről Szent János ír a Jelenések Könyvében (13. 11 kk.).

Az államnak az a természetes feladata, hogy támogasson mindenkit, de csupán oly mértékben, amennyire rászorul. Tehát senkit se hagyjon magára, de viszont senkit se vegyen szükségtelen gyámkodás alá. E célból joga van ugyan az államnak ahhoz, hogy az egyéni szabadságot korlátozza a közjó érdekében, de csak oly mértékben, amennyire ezt a közjó valóban megkívánja. Így válik az állam természet szerinti céljának megfelelő szerves közösséggé és ez az *organikus állameszme* a legfőbb biztosítéka az állam és az egyének harmonikus együttműködésének, valamint az emberiség, a kultúra, az igazi jólét fejlődésének.

Az állam tökéletes, független közösség, ezért szükséges, hogy rendelkezék bizonyos *szervezettel*, törvényekkel, illetve az ezt biztosító *egységes uralommal*, továbbá alattvalókkal, illetve polgárokkal, végül pedig bizonyos *területtel*, ahol az állampolgá-

rok élnek, illetve amelyre az állami szuverénitás kiterjed. Ezek egyike sem hiányozhat az államban, de korok, kultúrfokok szerint mindegyik sokféleképpen változhat, fejlődhet. Így a szervezet, az uralom, az alkotmány különbözőképpen módosulhat, az állampolgárok is mind számban, mind minőségben sokféleképp alakulhatnak és az állam területe is különféle változásokon mehet át. Sőt nem tagadhatjuk meg az államjellegét ama nomád népek közösségétől sem, melyek folytonosan változtatják területüket.

Az állam alattvalóival, az *állampolgárokkal* szemben bizonyos kötelezettséget vállal, akik ezért az állammal szemben engedelmességgel és hűséggel tartoznak. Ez pusztán külső jogi kapcsolat, független attól, hogy milyen érzületből, önként-e vagy csupán kényszerből fakad. Minthogy pedig az ilyen, pusztán jogi helyzet kialakulása vagy változása hosszabb időt nem igényel, az állampolgárság is egy rövid aktussal létrejöhet és elvileg tetszés szerint megváltozhat. Állampolgárságától lehet valakit akarata ellenére megfosztani, valamint lehet akarata ellenére más állam kötelékébe felvenni. Természetesen más kérdés, hogy ez mennyiben helyes és igazságos.

Az állam, mint tökéletes, független közösség bizonyos *szuverénitással* rendelkezik, vagyis nincs alárendelve más, magasabb hatalomnak, viszont az államon belül minden más közösség az államhatalom, mint legfelsőbb fórum alá tartozik. Ez azonban nem jelent *abszolút szuverénitást* sem kifelé, sem

befelé, aminthogy egyetlen állam sem abszolút tökéletes és nem is abszolút független. Hiszen végül is az egész emberiség egy nagy közösséget alkot, amelybe az egyes államoknak szintén szervesen bele kell illeszkedniök. Ez pedig csak a szuverénítás bizonyos korlátozása mellett lehetséges.

Az államok a történelem tanúsága szerint a multban sem voltak abszolút szuverének. Hiszen abszolút szuverénítás tulajdonképpen csak egy lehetséges. Mihelyt több állam is szuverén, ez máris bizonyos korlátozást jelent mindegyik számára. Amellett az *egyház* szintén szuverénitást követel magának az állammal szemben a vallási, lelki ügyek terén. Ezt a szuverénitást az egyház a középkorban teljes mértékben élvezte a keresztény államokban és azóta is a legtöbb állam többé-kevésbbé elismeri azt. Ez pedig szintén az államhatalom bizonyos korlátozását jelenti. De korlátozza az állam szuverénitását minden *nemzetközi egyezmény*, szerződés is. Mindenekelőtt azonban korlátokat jelentenek az állam számára mind befelé, mind kifelé az *erkölcsnek és a természetjognak egyetemes törvényei* és általában mindaz, ami a közjával ellenkezik. Hiszen az államnak éppen a közjó biztosítása ad létjogosultságot, ezért *megszűnik az állam joga ott, ahol a közjával, vagyis saját céljával, rendeltetésével ellentétbe jut, történetjék ez akár befelé, saját állampolgáraival, akár kifelé, más államokkal vagy az egész emberiség közjával szemben.*

Közjóellenes cselekedetre egy állam sem

meríthet sehonnan sem jogot, erre nem terjed ki szuverénitása. Az ilyen cselekedetek meggátlása tehát önmagában nem is volna mondható a szuverénitás megsértésének, jogosulatlan beavatkozásnak. Csakhogy hol az a pártatlan és megfellebbezhetetlen fórum, amelyik hivatott volna eldönteni, hogy az állam mely cselekedete ellenkezik határozottan a közjóval? Amíg ilyen fórum nincs — és ettől jelenleg még messze vagyunk —, addig az államok belügyeibe való idegen beavatkozás legfeljebb csak akkor tekinthető megengedettnek, ha az államhatalom szembetűnő, nyilvánvaló, rendkívül súlyos visszaélést követ el alattvalóival szemben, amely mintegy az egész művelt emberiség közfelháborodását kiváltja. Ilyen volna pl., ha valamely állam zsarnok kormánya nagyarányú tömegvérengzést vinne véghez ártatlan alattvalói között csupán azok másirányú politikai vagy vallási meggyőződése, avagy népi hovatarozása miatt. Ily esetekben embertelen képmutatás volna a szuverénitás elvére hivatkozva közömbösen viselkedni oly államok részéről, amelyek beavatkozásukkal az ilyen felháborító kegyetlenkedéseket megakadályozhatnák. Természetes azonban, hogy az ilyen beavatkozás csak addig tekinthető jogosultnak, amíg az valóban szükséges a nyilvánvaló embertelenség megakadályozására. De nem lehet ürügy — mint sok esetben történni szokott — idegen hatalom imperialista törekvéseinek kielégítésére.

Még inkább jogos az önvédelem címén is

az idegen államok beavatkozása valamely állam eljárásába akkor, ha ez a többi államok békés együttműködését zavarja, nemzetközi viszályt kelt, illetve más államok jogos érdekeit sérti. Az állam szuverénítésének téves értelmezése, a mindenhatóságig fokozás sok kül- és belpolitikai zavarnak egyik főforrása.

Másrészt azonban *minden államot az állami szuverénitásból kifolyólag egyforma jogok, illetve korlátozások illetnek meg.* Ami tehát az egyik államnak, mint államnak jogos, az jogos a többinek is és ami az egyiknek nem szabad, az a többinek is tilos. Ha így az állami szuverénitásnak a közjó érdekében való korlátozása egyetemes, akkor e korlátozás egyik államra nézve sem sérelmes és nem áll ellentétben a helyesen értelmezett szuverénitással. De sérelmes az, ha bizonyos korlátozásokat csupán egyes államokra kényszerítenek, míg más államok azonos körülmények ellenére is kivonhatják magukat e korlátozások alól. Az emberi egyenlőség elve tehát az államokra is vonatkozik oly értelemben, hogy amint minden ember egyenlő mindabban, ami az emberi természetből folyik, épúgy az államok is egyenlők mindabban, ami az állami létből, mint ilyenből következik. Amint azonban a közös emberi természetén felüli egyéni különbségek más és más jogokat és kötelességeket hoznak magukkal, ugyanígy az államoknak egyforma állami létükön felüli sajátságaikból sokféle különbség származhat. Mindegyik államnak mások a tör-

ténelmi jogai, élettere, szerződésből folyó kötelezettségei stb., amelyek már nem az állami *lényegből*, hanem ennek bizonyos *já-rulékaiból* származnak.

Az államnak csak *természetes eszközök* állnak rendelkezésére a közjó biztosításához. Ezért a keresztény felfogás kezdettől fogva elismerte az állam mellett az *egyházat* is, amely a természetfeletti élet, a lélek örök boldogsága érdekében az összes szükséges *természetfeletti eszközökkel* is rendelkezik. Az egyház tehát a lélek örök üdvössége terén époly tökéletes, szuverén közösség, mint az állam a földi javak tekintetében. Nyilvánvaló azonban, hogy e két szuverén közösség nem határolható el élesen egymástól. Hiszen közös tagjai vannak, működési körük szintén sok pontban érintkezik, amennyiben a politikum és a valláserkölcsi mozzanatok gyakran keverednek egymással. Vannak olyan területek is, melyekre egyaránt kiterjed mindkét közösség illetékesége. Az ilyen területeken mindkét szuverén közösségnek bölcs megértéssel, önmérséklettel és az értékek hierarchiájának figyelembevételével kell a harmonikus együttműködést biztosítania, amelyet szükség esetén *konkordátumok* is szabályozhatnak. Ahol viszont e két szuverén közösség működési köre elkülöníthető, ott mindegyik önállóan működhet, kölcsönösen tiszteletben tartva egymás függetlenségét.

Az egyház eredeti rendeltetése szerint egyetemes emberi közösség és ily értelemben államok, népek, nemzetek felett áll.

Ezért az egyház hivatásához tartozik az is, hogy viszály esetén egyetemes, örök erkölcsi elvek alapján pártatlanul közvetítsen népek, nemzetek, államok között.

7. A modern nemzeti állam kialakulása.

Az embernek állami életre rendelt természetét mutatja, hogy az emberiség mindenkor és mindenhol valamilyen, a család felett álló, magasabbfokú közösségekbe szervezkedve élt és él. Legalábbis nem találunk sem a múltban, sem a jelenleg élő primitív emberek körében példát arra, hogy nagyobb embercsoport szervezetlenül, egyénekre vagy családokra szakadva élne vagy valaha élt volna egymás mellett. A több családot szerves egységbe összefogó önálló közösséget pedig, bármily primitív legyen is a szervezete, az állam valamilyen, legalábbis kezdetleges formájának tekinthetjük. Ilyen *primitív állam* már a folytonos területváltoztatás mellett zsákmányolva barangoló, halászó, vadászó, patriarchális uralom alatt álló törzsi szervezet is. E szervezet már rendelkezik mindazokkal az eszközökkel, melyek a maga kultúrfokán igényelt közjó biztosításához szükségesek. Az ilyen kultúrfokon élő közösség azonban nagyobb, népesebb állammá nem fejlődhet ki. A sok ember bizonyos számon túl e közösségekben már inkább teher, ezért túlszaporodás esetén kénytelenek szétválni és egymástól elkülönült, önálló törzsekben szervezkedve barangolni.

Magasabb kultúrfokon a fejlettebb állam-szervezet már nagyobb terület nagyszámú lakosát is egységes közösségbe tudja megszervezni. Ehhez szükséges azonban nagyobb szervezőképességű törzs, nép, illetve szervező egyéniség, vezetésre termett család, általában egy nagyobb központi hatalom, tekintély, mely előbb saját törzsének, népének szervez erős államot, amelyhez azután önként, a közös érdektől vezetve vagy erőszakkal kényszerítve más törzsek és népek is csatlakoznak. Újabb államok létrejöhetnek régiekből való kiszakadás, önállósulás útján, vagy több államnak önkéntes összeolvadása, illetve erőszakos egybeolvasztása alapján. Így minden állam keletkezése más és más.

Számos ókori és középkori állam eredete többé-kevésbé a mondák homályába vész. Ilyen pl. az egyes görög városállamok vagy Róma alapításának mondája, a magyar államiságot létrehozó vérszerződés vagy a szláv Cseh és Lech testvérekről szóló monda, akiktől Csehországot, illetve Lengyelországot származtatják. Más, főleg a már újkori államok kialakulása viszont igazolt történeti tényekre vezethető vissza. Így a francia államot Klodvigtól (V. század), az angolt Ekberttől (IX. század) számíthatjuk, az Egyesült Államok pedig a szövetkezett gyarmatok függetlenségének kimondásával (1787) jött létre, Románia viszont csak Havasalföld és Moldva politikai egyesülésekor (1859) született meg.

A kultúra fejlődése nem kívánja meg

szükségképpen az állam megnagyobbbodását. Hiszen az ókor legfejlettebb kultúrájú népe, a görögség is mindvégig kicsiny városállamokra tagolódva élt. *Aristoteles* pedig, a legnagyobb klasszikus görög állam-bölcselő — nem minden alap nélkül — egyenest azt tartja egészséges államalakulatnak, ahol az egyének mind ismerik egymást. Különben — kérdi — hogyan bíraskodhatnának, hogyan szavazhatnának, hogyan választhatnának tisztviselőket. Az állam területe is legyen a nagy görög bölcs szerint könnyen áttekinthető és védelmezhető. Csak így lehet ugyanis az államban a rendet fenntartani, mert túlnagy államban a rend fenntartására csak az az isteni erő volna képes, mely a világot is összetartja. (Politika VII. 1326 ab, 1327 a.)

Egyébként az ókori nagyobb államok legtöbbje is inkább csak számos város, kerület, törzs, nép, kiskirályság laza politikai közössége volt, amelyeket egy-egy erőskező vagy éppen emberfeletti, charizmatikus hírben álló és mintegy vallási tiszteletben részesülő uralkodó, illetve uralkodóház tartott össze. Kivétel a *Római Birodalom*, melyet a római nép csodás politikai lángelméje épített ki oly államszervezetté, amely sok tekintetben hasonlít már a modern államokhoz, sőt nem egy szempontból máig is mintaképtül szerepel.

A római nép nemcsak hódított, hanem szervezett is. Ameddig a római limeseket kitolta, mindenfelé megvetette a maga sajátos kultúrájának és civilizációjának alap-

jait. Nem elégedett meg egy sereg város és állam csupán adófizetésre és katonai szolgálatokra kötelezett laza halmazával, hanem iparkodott azokat minél szorosabb egységbe kovácsolni. Ellátta központilag irányított igazgatással, egységes jogrenddel, politikai szervezettel, gazdasági rendszerrel, kereskedelemmel, hadsereggel, államnyelvvel, fejlett úthálózattal, hírszolgáltatással és magasfokú kultúrával. Kultúrája legnagyobb részt görög alapokra épült ugyan, de ezt a hellenisztikus kultúrát terjesztette a világbirodalom minden részében. A folyamat a teljes centralizáció, a tökéletes birodalmi egység felé gyors lépésekkel haladt előre, de mielőtt befejezhető lett volna, a hatalmas birodalom a népvándorlás hullámaiban összeomlott. A nagyszabású római úthálózat és vele együtt a nagyarányú kereskedelmi és gazdasági szervezetek elpusztultak.

A hatalmas világbirodalom számos hosszabb-rövidebb életű, kisebb-nagyobb államra bomlott. A népvándorlásnak kelet felől hömpölygő hatalmas hullámai inkább csak laza törzsszövetségek voltak, amelyeket egy-egy erőskezű, charizmatikus hírű uralkodó vonzó vagy megfélemlítő hatása tartott össze. Harácsoló kalandozások közben előre hömpölyögve lavina módjára magukkal ragadták, szövetségükbe kényszerítették az útjukba eső különféle törzseket, míg azután egy nagyobb vereség, mely az uralkodót nimbuszától megfosztotta, vagy a családjában kitört testvérharc az ilyen

laza nomád államot ismét elemeire bomlasztotta. Helyébe egy sereg kisebb-nagyobb állam létesült vagy támadt új önállóságra.

Európának e széttöredezett állapotában alakult ki a *hűbériség*. Egy-egy főpap, herceg, gróf, földesúr vagy kiváltságos város a maga birtokát független államként kezelhette, csupán hűséggel és bizonyos szolgáltatásokkal, adózással, katonáskodással tartozott hűbérurának. Ily módon keresett a gyengébb az erősebb félben támaszt, az erős pedig a gyengébben segítő társat.

Gyakran az eredetileg csupán adminisztrációs szempontból létesült felosztások is öröklődő katonai hűbériségekké alakultak és az egymás fölé és alá rendelt aprócseprő hűbériségeknek olykor se szeri se száma. Másrészt a hatalmasabb urak sokszor leverték gyengébb szomszédjaikat és azok hűbérbirtokát is a magukéba olvasztották. Mindez természetesen csak az urak ügye volt. A lakosság megkérdezése, hozzájárulása, eredetére való tekintet nélkül terelődött át egyik hűbérállamból a másikba.

A hűbérviszony azonban idők folyamán sokféleképpen módosult. Egyes hatalmas hűbéresek mindjobban függetleníteni iparkodtak magukat a hűbéruraktól, akiknek uralma hovatovább csak névlegessé vált és sokszor jobban függtek hatalmas hűbéreseiktől, mint ezek hűbéruraiktól. A többszáz kis szuverénitásból nagyobb relatív egységet csak egy-egy erőskezü uralkodó (Klodvig, Nagy Károly) merőben személyi

hatalmának sikerült ideig-óráig létesíteni. Egyébként pedig az egymástól független államocskákban más és más volt a jogrend, a hadsereg, a gazdasági szervezet, gyakran a népiség, a nyelv, sőt még a pénz- és mértékegység is. Egy város és környéke vagy egy szűkebbkörű terület alkotott egy-egy politikai és gazdasági egységet; ezek az együttműködés helyett sokszor gazdasági harcot, vámháborút, sőt nem egyszer fegyveres küzdelmet is folytattak. A közlekedés, hírszolgálat e korban nagyon kezdetleges volt, ezért nagyobb egységek szoros összefogása nagy nehézségekbe ütközött.

Minthogy a hűbérbirtok hamarosan örökölhetővé vált, az egyes államok vagy államocskák urai mintegy családi magántulajdonnak tekintették a hatalmuk alá tartozó területet, azt örökségként vagy szerződésileg másra hagyományozhatták, feloszthatták, sőt zálogba is adhatták. Ezért a középkori államok rendszerint *dinasztikus* eredetűek, egy-egy uralkodócsalád birodalmaként szerepeltek. Az uralkodók birodalmukat örökség, vagy házasság útján kapták és gyakran ilyen alapon bővítették is vagy pedig felosztották. Így osztották fel *Nagy Károly* hatalmas birodalmát már *Jámbor Lajos* fiai atyjuk halála után a *verduni szerződésben* (843) egymás között három részre tisztán családi, dinasztikus okokból. E felosztás nem azért történt, mintha a birodalom már előzőleg három önálló egységre különült volna, hanem csupán azért, mert éppen *három örököse* volt a hatalmas

birodalomnak. A három örökös pedig, *Lajos*, *Lothár* és *Kopasz Károly* bizonyára még távolról sem gondolt arra, hogy osztozkodásuk három későbbi egységes, nagy birodalom, *Németország*, *Olaszország* és *Franciaország* alapjait veti meg.

Ugyancsak dinasztikus okokból vált külön *Spanyolország* és *Portugália*, házasságok révén alakult ki *Ausztria* stb. Vagyis az államok sorsa nagyrészt attól függött, hogy miként házasodtak az uralkodók, miként alakultak családi körülményeik. Ezért a középkor, sőt az újkor egy részének története is elsősorban az uralkodóházak története, e kor háborúi elsősorban dinasztikus háborúk. Az uralkodók azonban sokszor idegenek voltak, és birtokaik gyakran egymástól elkülönülten, messze elszórva feküdtek. A kapcsolatok közöttük a dinasztikus érdekek szerint sokféleképpen változtak, egyes területek hol ide, hol amoda csatoltattak. Ezért egyes államok történeti egysége, folytonossága a valóság helyett inkább csak az utókor történetíróinak alkotása, akiknek sikerült a sok széteső, heterogén mozzanatot folytonos egységbe ragasztani.

A középkorban alakult ki az államnak és az Egyháznak, mint két egyaránt tökéletes közösségnek fogalma is. Ezek közül az egyik a földi jólétről, a másik pedig a túlvilági üdvösségről gondoskodik. E két legfőbb közösség azonban kölcsönösen egymásra van utalva, ezért harmonikus együttműködésük szükséges. Ez a középkorban

nagy mértékben meg is volt. A világi hatalmak azonban egyházi jogokat is élveztek (v. ö. investitura), miként az Egyház vezetői világi hatalommal is rendelkeztek. Az az egységes, mély keresztény vallásosság pedig, mely a középkori Európát áthatalotta, a nagyfokú politikai széttagoltság ellenére is bizonyos egységbe fogta a keresztény világot.

Hazánkban a nyugati országokban dívó hűbérrendszer nem honosodott meg, a magyar állam szervezete kezdettől fogva sajátosan alakult és nem volt nyugati államok utánzata. Mindamellett, főleg a királyi tekintély hanyatlása idején, a középkor vége felé egyes hatalmas családok, mint a *Csák-nemzetség*, a *Németújváry* grófok, a *Garayak*, *Cilleiek*, *Ujlakyak* stb. valóságos kiskirályokként uralkodtak birtokaikon, szövetkezve vagy háborúskodva egymással.

Nagyobb államok szorosabb egysége csak az újkorban alakult ki a központi királyi hatalomnak a hűbéresekkal szemben való megerősödésével. Ez a folyamat először *Franciaországban* indult meg, már a középkor végén, XI. Lajos uralkodása alatt, aki a helyi nagyságok hatalmát fokozatosan megtörve, megkezdi az abszolút királyi hatalom kialakítását. A feudális nemességből mindinkább udvari nemesség lesz és megindul a fejlődés a partikularizmusból az egység felé. A király erős állandó hadserege biztosítja a belső rendet, az utakon helyreáll a közlekedés biztonsága, a közbe-

eső vámok mindinkább megszűnnek, egységes pénz és mértékegység terjed el, fejlődik a kereskedelem, az iparosodás, erősödik a polgári rend és az adminisztráció központosul. Ezzel együtt terjed a szellemi egység, a közös nyelv és kultúra is. XIII. Lajos és utódai alatt pedig Richelieu és Mazarini bíbornokok a XVII. században megszilárdítják a központosított, egységes abszolút monarchiát.

Hasonló folyamat ment végbe *Angliában* is, mely hosszú századokon át tulajdonképpen hét királyságból állt, de a hűbérrendszer itt kissé más volt, mint Franciaországban. Az angol-skót egység azonban lassan, nehezen jött létre, az angol-ír egységet megvalósítani pedig sok, véres küzdelem ellenére máig sem sikerült. A *német államok* teljes egyesítése hosszú fejlődés után napjainkig elhúzódott. Még a XVIII. század végén is Németország mintegy 345 különféle, kisebb-nagyobb állam laza kapcsolatából állott, amelynek pontos határai sem voltak. Hiszen egyes fejedelmeknek egyidejűleg voltak tartományaik a Birodalmon kívül is, mint pl. Dániában, Svédországban, Ausztriában. Ma már szinte lehetetlen megállapítani, hogy miként változtak idők folyamán az egyes kiskirályságok határai.¹ Napoleon e német államocskák számát mintegy 300-ról 38-ra csökkentette. Ezeket sikerült ugyan Bismarcknak egy birodalomba összefogni, de önállóságuk

¹ V. ö. Jászi: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Grill, Bpest, 1912. 48. kk. 1.

nagy részét továbbra is megtartották. Az osztrák tartományok külön államba tartoztak. Mindezek teljes egysége csak napjainkban valósult meg a *Harmadik Birodalomban*.

Olaszország a középkorban szintén különböző városállamok, monarchiák és köztársaságok tarka összevisszaságára oszlott. Legnagyobbak voltak közöttük az egyházi állam, a nápolyi királyság, továbbá a milánói, velencei és a firenzei köztársaság. A nagyobbak itt is lassankint felfalták a kisebbeket; egyes területek idegen dinasztiák alatt szinte gyarmati állapotban voltak. Az olasz egység csak a múlt században valósult meg.

Hazánkban, valamint *Kelet-Európában* az államalakulás már lényegesen másként ment végbe, amivel később foglalkozunk.

A modern államok azonban csak a *francia forradalom* hatására alakulnak ki. E forradalom óriási fordulatot jelent az államalakulások történetében. Elsőpri az abszolút monarchiát és vele együtt a feudalizmus maradványait. A szuverén uralkodó helyébe a *népszuverénítés* lép. Az ország többé nem csupán az uralkodóé vagy a kiváltságos osztályoké, hanem az egész népé, az összes polgároké, a *nemzeté*. A polgárok valamennyien teljes jogegyenlőséget élveznek. Ezzel lett valóban teljesen egységessé az egész ország. A francia forradalom után hasonló állapotok alakultak ki Európaszerte. A pusztán dinasztikus vagy feudális érdekek helyett mindinkább a népi, tör-

téneti, gazdasági erők kezdtek érvényesülni. Így jöttek létre a *modern, demokratikus nemzetállamok*.

Ezek az új eszmék nagyban elősegítették Napoleon hódításait is. Ő t. i. nemcsak fegyverekkel küzdött, hanem a szabadság és a népszuverénitás eszméivel készítette elő a talajt szellemileg hódításaihoz. Ezek az eszmék azonban az ő kezében csak eszközök voltak imperialista céljaihoz, amint a világtörténelem sok más eszméjének is ez a sorsa.

Az újjá szervezett államokban további *centralizálódási* folyamat ment végbe. Tovább fejlődött az egységes államnyelv, egységes adminisztráció, egységes jogrend, egységes gazdasági irányítás, egységesen kötelező katonai szolgálat, egységes közoktatásügy stb. Az állam a kevésbbé megszervezett, lazábban összefüggő közösségekből mind szorosabban megszervezett, egységesebb közösséggé alakult. Ezzel együtt változott az államfogalom és a nemzetfogalom is.

MÁSODIK RÉSZ. A NEMZET.

1. A nemzetközösség.

A nemzet az ugyanabban az önálló politikai szervezetben, vagyis a közös államban élni akaráson alapuló közösség. A nemzet tehát a közös államban való élésre szervezkedéssel, vagyis az államalapítással születik meg, és addig áll fenn, míg tagjai ez állami élet akarásának folytonosságát hordozzák.

Az *állam* és a *nemzet* tehát egymást kölcsönösen feltételező, *korrelatív* fogalmak. Az egyik a politikai szervezet, a másik az élő közösség. Egyrészt a nemzet létesíti az államot, másrészt az állam tartja össze a nemzetet. Új nemzet létrejöhet már meglévő nemzetek egyesüléséből is, ha ezek új, közös államszervezetet alakítanak. Ilyenkor a régi nemzetek az újnak csak *előnemzetei*. Ha azonban az egyesüléskor az egyik nemzet átveszi a másiknak államszervezetét, akkor beolvad abba a nemzetbe, melynek állami folytonossága továbbra is fennmarad.

A nemzet nem azonos az *állampolgárok* összességével. Az állampolgárság ugyanis önmagában csak egyszerű, hideg, külsőséges jogi kapcsolatot jelent. A pusztán állampolgárnak az állam csak afféle törvényes gyám, ügyesbajos dolgaiban hivatalosan hozzáfordul, neki, mint alárendeltje

engedelmeskedik, de érzelmi szálak nem fűzik sem az államhoz, sem az állampolgárok összességéhez. *Ezért az állampolgárok összessége önmagában inkább csak szervesetlen halmaz.* A nemzet tagjai számára azonban az állam egyúttal haza, édesanya is, akihez rajongó szeretettel és habozás nélküli áldozatkészséggel ragaszkodnak. Ez tehát nem csupán külső jogi kapcsolat, hanem az egyén egész lényét átható belső viszony. *A nemzet ezért szerves közösség,* tagjai egymásban testvért látnak, egy családba tartozóaknak érzik magukat és a nemzetcsalád egész sorsát, multját, jövőjét egyaránt saját egyéni ügyüknek is tekintik.

A nemzet tagjaiban ennek a közösségi tudatnak és érzületnek nem kell állandó aktuális élményként élnie. Elég, ha bizonyos döntő alkalmakkor, közös veszély esetén, nagyobb történelmi események idején, vagy válaszút előtt, e kérdés aktuális felmerülésekor megnyilvánul. De legalább ilyen alkalmakkor a nemzethez tartozás érzelmének meg kell nyilvánulnia a nemzeti közösség minden serdült korú tagjában. Akiben ez ilyenkor sem jelentkezik, az legfeljebb csak állampolgár, de nem tagja a nemzetnek.

Az állampolgárság rövid idő alatt ismételtén is megváltoztatható önként vagy erőszak útján, a nemzethez tartozás azonban csak hosszabb érdek- és sorsközösség alapján érlelődhet ki. Viszont idővel a nemzet tagjává lehet a pusztán állampolgár is,

még inkább annak utódai. Sőt ez a rendes, természetes folyamat, ha csak külső vagy belső mesterségesen zavaró mozzanatok ezt meg nem akadályozzák. Így lettek pl. sokan lánnglelkű magyar hazafiak még ama „Bach-huszárok“ utódai között is, akiket éppen a magyar nemzet elnyomására hoztak hazánkba.

A közös államban való tartós együttélés, a közös államjavakban való részesedés, az állam jó- és balsorsában való osztozás, a közös nemzeti ünnepek és gyásznapiak, a közös művelődési eszközök ugyanis természetes úton mind egy közösségi érzelmek, „mi“- és „miénk“-tudat kialakítására vezetnek. A közös küzdelmekben, közös célokért együtt kiontott vér, könny, verejték szilárd, természetes ragasztóanyag. Ez hoz létre szoros „vérszerződést“, átvitt értelmű „vérközösséget“ a nemzetnek biológiai vérség szerint sokszor különböző tagjai között is. És csak az ilyen szerves nemzetközösség tudja fenntartani, megőrizni, gyarapítani az államot.

Az eddigiekből nyilvánvaló az is, hogy a nemzetközösség nem jelent *leszármazási* közösséget vagy *fajközösséget*. Ugyanegy nemzet tagjai lehetnek igen különböző származásúak. Így pl. az egyik legrégibb, legegységesebb és legjellegzetesebb nemzet, a francia leszármazás, vérség szempontjából egyike a legvegyesebbeknek. Benne kelta, ibér, latin, frank, alemann, gót, normann, szaracén stb. vér keveredett össze és különösen az utóbbi időkben mind

több és több idegen elemet olvasztott magába. A büszke angol nemzet szintén kelta, gél, latin, szász, jüt, dán, norvég, normann stb. elemekből alakult ki, az Északamerikai Egyesült Államok hatalmas nemzete pedig a földkerekség csaknem minden emberanyagából olvasztott magába. Így elemezhetnők tovább az összes ismert nemzeteiket is. Éppen azok mutatkoznak legvegyesebb eredetűeknek, amelyek a legnagyobb világtörténeti szerephez jutottak. Mindamellett a hosszú együttélés és sokféle összeházasodás alapján kialakulhat a nemzetben a közös leszármazás, a vérrokonság hite vagy hiedelme. Ezt azonban inkább csak *szimbolikusan, átvitt értelemben* kell érteni a szoros összetartozás jelzésére.

A nemzet nem azonos a *népközösséggel* sem. A nép tervszerűtlenül, ösztönösen, szinte öntudatlanul alakult, önmagában nagyrészt szervezetlen közösség, nyáj vezető nélkül. Az egész népnek nincs egységes, tudatos szervezete, nem tartja tudatosan számon tagjait, terjedelmét, birtokállományát, nem tekint féltékenyen másokra, nincs benne hatalomra, uralomra, terjeszkedésre való törekvés, egyszóval nem politikai közösség. Ezzel szemben a nemzet közös állami életre szervezkedett politikai képződmény, egységes szervezettel és vezetéssel; a nemzet önálló politikai életet folytatni, uralmat gyakorolni akar és hatalmát, birtokállományát nemcsak féltékenyen őrzi, hanem azt lehetőleg fokozni, terjesztetni is igyekszik más nemzetekkel való vetélkedés közben.

Ezért nem is kell a nemzetnek népileg egységesnek, homogénnek lennie. Lehetséges több népnek, illetve néptöredékeknek is közös hazája, főleg a kis, önálló államot alkotni nem tudó népeknek, akik így a közös államban egységes nemzetet alkothatnak népi különbségek mellett is. Ha e népeket közös nemzeti érzés, összetartás hatja át, akkor az ilyen, népileg heterogén állam is lehet *nemzeti állam*. Az igazságos és egészséges államhatárok között élő, külső és belső izgatástól megkímélt egyének és népek egyébként természetes eszük és ösztönük alapján, valamint saját érdeküktől hajtva mindig megtalálják a békés, eredményes együttműködés lehetőségét, a nemzetközösségbe olvadás útját. Ezért van is minden nemzetben több-kevesebb népileg különböző csoport.

Mindamellett nép- és nemzetközösség egymáshoz sok tekintetben hasonlítanak és egymással bizonyos szempontból összefüggnek. A közös nemzeti élet, a sorsközösség, a közös nemzeti kultúra, a nemzetet összefűző közös érzelmi és érdekkapcsolatok a nemzet tagjainak többé-kevésbé hasonló nemzeti jelleget kölcsönöznek. Ez az egységes nemzeti vonás sokszor még a különböző népiségen is átüt. A központilag irányított és megszervezett nemzetnevelés gyorsabban módosíthatja is a nemzeti jellemvonásokat, mint a lassan változó népiség. Így a fasizmus vagy a nemzeti szocializmus sok gyökeres változást hozott létre az olasz, illetve a német nemzeti jellemvonásokban.

Viszont ezek a nemzeti jellemvonások lehetnek erőltetettek vagy éppen erőszakoltak, a nemzet elsősleges hajlamaival kevésbbé egyezők vagy éppen ellenkezőek, amelyeket csak a központi hatalom vagy a hatalmon levő párt kényszerít a nemzetre. Az ilyen jellemvonások természetesen kevésbbé szilárdak, ingadozók. A népjellem természetesebb, inkább egyezik az öröklődő, elsődleges hajlamokkal, ezért szilárdabb is.

Természetes körülmények között a nemzetközösség közeledik a népközösséghez, főleg ahhoz az újabb népközösséghez, mely már úgysem eredeti, természetes népi képződmény, hanem mind több szerepe van benne az állami beavatkozásnak vagy egyes politikai agitátorok mesterséges irányításának sokszor a nép természetes hajlamai, törekvései ellenére is. A tartós nemzeti együttélésből természetszerűen folyik a kultúrának a szokásoknak, a jellemvonásoknak, sőt a nyelvnek is fokozatos hasonulása, míg végül a hosszú nemzeti közösségben élők népileg is eggyé lesznek. A legtöbb népi egyesülésnek politikai közösséggé, nemzetté egyesülés volt az előzménye. Így váltak pl. a jászok, kunok, székelyek, besenyők stb., mint egykor különböző népek előbb a magyar nemzet, majd a magyar nép tagjaivá, így olvadtak a poroszok, glomacsok, polákok és egy sereg más szláv néptöredék előbb politikailag, majd népileg is a német-ségbe. Viszont különböző államközösségbe tömörülés hozott létre egy népből különböző nemzeteket, majd különböző népeket is,

mint példa erre a spanyol és portugál, holland és német, dán és norvég népek esete. Az állam, illetve nemzetközösség tehát népalakító tényező is.

Míg a népiség fenntartója elsősorban az alsóbb társadalmi réteg, a szociális értelemben vett *nép*, a nemzeti lét, a nemzeti közöségtudat, érzelem és a nemzeti törekvések fenntartója, irányítója elsősorban az *értelmiség*. A nemzeti mozgalmak vezetői az értelmiségi rétegből kerülnek ki, ezért, amely nép nem tud magából értelmiséget kitermelni, az nem emelkedhet nemzeti öntudatra, az önálló nemzeti szervezettség fokára és amely nép elvesztette értelmiségét, az hamarosan visszasüllyed a népiség színvonalára, elveszti önálló politikai szervezettségét. Az alsóbb társadalmi rétegek egyszerűbb, tömörebb közösségben élnek, ezért népi jellegük szilárdabb, viharállóbb, nemzeti szempontból azonban önmagukban közömbösebbek, vezetőkre szorulnak. Viszont a lazábban, szétszórtabban élő, mozgékonyabb szellemi vezetőréteg fogékonyabb a magasabbfokú nemzeti eszmék iránt, de egyúttal ingatagabb is, könnyebben átsodródik idegen nép- és nemzetközösségbe. Idegen uralommal szemben a népi réteg közömbösebb, de népiségét tartósan, évszázadokon át is megőrzi. Az intelligencia egy ideig hevesebb ellenállást fejt ki, de hamarabb megtörik, teljesebben beolvad az új uralom birtokosai közé, minthogy felsőbb műveltsége már idegen szellemű.

A nemzet tehát érzékenyebb, ingatagabb,

de egyúttal fejlettebb, öntudatosabb, szervezettebb közösség, mint a nép, ennyiben értékeesebb ennél. A nemzet a legfontosabb, legmagasabbrendű közösség, melyet az emberiség alkotott. Ez fejlesztette a magasabbrendű kultúrát, a civilizációt, ez csinálta a történelmet. Ezért nemzetek nélkül az emberiségnek legfeljebb csak antropológiai és néprajzi sajátosságai írhatók le, de nem a történelme.

Amit a nép a maga politikai és kulturális szervezetlenségében spontán kitermel, az a *népi kultúra* körébe tartozik. Amit azonban a nemzetközösség központi irányítás és céltudatos művelődéspolitikája mellett hoz létre, az már *nemzeti kultúra*. Ma már a kultúrállamok fejlett kultúrpolitikája mellett a népi kultúrát mindinkább a nemzeti kultúra váltja fel, illetve a természetes népi kultúra helyébe legfeljebb egy mesterséges népi kultúra lép. A népi különbséget, illetve összetartozást sokszor csupán a nyelv jelzi. Viszont az erősen centralizált modern államokban fokozott gyakorlati jelentősége van az egységes nemzeti nyelvnek, illetve államnyelvnek. Ez nagy mértékben megkönnyíti az egységes közigazgatást, egységes törvényhozást, egységes igazságszolgáltatást, a gazdasági és szellemi kultúra egységes irányítását. Másrészt azonban az egységes államnyelv erősen veszélyezteti a népi kisebbségek nyelvét, külön népi létük legfőbb, ma már szinte egyetlen ismertetőjelét. Ezért élesedett ki a harc a modern nemzetállamokban fokozott mértékben a nyelvkérdés körül.

Egyes államok, illetve nemzetek elnevezése rendszerint egy nyelvet is jelent. Amint van pl. magyar, német, francia, olasz stb. állam, illetve nemzet, ugyanígy van magyar, német, francia, olasz stb. nyelv is, mint az előbbieket nyelve. Mindamellett a *nyelv* és a *nemzet* sem azonosíthatók egymással. Hiszen egyrészt vannak különböző államok, illetve nemzetek, melyeknek nyelvük mégis közös. Így pl. az angol egyaránt nyelve Nagybritanniának, az Északamerikai Egyesült Államoknak és Liberia köztársaságának, spanyol a nyelve Spanyolországon kívül a legtöbb közép- és délamerikai államnak, portugál a nyelve Portugáliának és Braziliának. Viszont egyes államoknak, illetve nemzeteknek több hivatalos, államnyelvük is van, mint pl. Belgiumnak a francia és a flamand, Svájcnak a német, francia, olasz és a retoromán. Másrészt többé-kevésbé minden nemzethez tartoznak különböző nyelvű egyének és ugyanaz a nyelv lehet különböző nemzet tagjainak anyanyelve. Így pl. németnyelvű egyének nagy számban találhatók Európa úgyszólván minden nemzetének tagjai között. Közép- és Kelet-Európában általában a nyelv és nemzetiség egymással bonyolultan keverednek. Végül vannak népek, illetve nyelvek saját állam és nemzet nélkül. Ilyenek pl. Európában a baszk, vend, rutén, cigány, főleg pedig Oroszországnak sokféle népe és nyelve. Általában *nem a nyelv teszi a nemzetet, hanem a már kialakult nemzet tesz meg egy nyelvet nemzetivé.*

Előfordulhat az is, hogy valamely nemzet egész népi jellegét és nyelvét megváltoztatja, mégis ugyanaz a nemzet marad, amennyiben ugyanazon politikai hagyományok, ugyanazon állami élet folytonosságának hordozója. Így pl. az egyesek szerint eredetileg törökös népiségű és nyelvű, később azonban népiségében, nyelvében elszlávosodott bolgár nemzet még mindig a középkor elején kialakult bolgár nemzeti hagyományok folytonosságát őrzi és vele a változások ellenére is egynek tekinthető.

A nyelvi hasonlóság ellenére is a *vallási különbség* sokszor vezet *nemzeti elkülönülésre*. Ez a legfőbb akadálya annak, hogy pl. a katolikus lengyelek beolvadjanak a pravoszláv orosz tengerbe, vagy a katolikus írek az anglikán vallású angol nemzetbe. A pogány ókorban szinte minden népnek, nemzetnek külön vallása, külön istenei voltak és mindegyik nemzet a meghódítottak isteneit a saját istene alá rendelte. Ma azonban ugyanaz a vallás sokféle nemzetre kiterjedhet és egy nemzeten belül sokféle vallás találhat hívekre.

Ideálisan egységes az a nemzet volna, amelynek tagja népileg, nyelvileg, vallásilag, sőt leszármazásilag, fajilag is egyformák volnának, viszont más nemzetek körében nem akadna ugyanolyan népi, nyelvi, vallási vagy faji csoport. Ilyen nemzet azonban természetesen nincs. *Nemzet, nép, nyelv, vallás, faj, mind különböző és egymást keresztező felosztási alapok*. Mindegyiken belül vegyesen fordulnak elő a többiek. Mind-

egyik lehet ugyan egyik lényeges tényezője a nemzettéalakulásnak, illetve a nemzeti elkülönülésnek, de önmagában egyik sem elégséges ehhez. Ahol tehát más, nyomósabb tényezők nem szerepelnek, lehet az említettek egyike-másika, esetleg több is közösen a nemzeti elkülönülés, illetve az államhatárok igazságos alapja. Sok helyen azonban, így főleg Közép- és Kelet-Európában e tényezők oly bonyolultan összekuszálódtak, oly kevéssé egybehangzóak, hogy ezek alapján igazságos határokat vonni legfeljebb csak kivételesen lehet.

A nemzeti összetartozásnak egyik legfontosabb tényezője a *történelmi kapcsolat*, a közös történeti múlt, a közösen ontott vér, az érdek- és sorsközösség. Másrészt viszont a sorsközösségnek, a közös történeti múltnak alapja a már kialakult nemzetközösség, a politikai összetartozás, az egy államszervezetbe tömörülés. A hosszú történeti folytonosságban őrzött birtokállományára vonatkozólag a nemzet *történelmi jogot* is nyer. Nem lehet azonban történelmi jogot formálni mindarra, ami valaha átmenetileg egy nemzet birtokállományához tartozott. Hiszen a nemzet birtokállományának határai gyakran változtak, ami a történelmi jogot sokszor vitássá teszi.

A tartós és igazságos határok nagymértékben függenek bizonyos *földrajzi adottságoktól*, amelyek egyes nemzetek közé természetes határokat vonnak. Ilyen földrajzi adottságok lehetnek bizonyos stratégiai vonalak, gazdaságilag, vízrajzilag, közlekedé-

sileg szorosabban összetartozó területek, melyek természettől fogva egységes állam alakítására alkalmasak, mint pl. egy nagyobb sziget vagy félsziget, egy nagyobb folyó, illetve annak vízrendszere, egy nagyobb hegyvonulat, illetve hegyvonulatoktól körülzárt medence stb.

Ezenkívül minden állam rászorul még bizonyos természeti adottságokra is, hogy rendeltetésének megfelelhessen. Ilyenek pl. megfelelő nagyságú és emberi lakásra alkalmas terület, türhető népsűrűség, elegendő természeti kincsek, kielégítő közlekedési lehetőségek stb.

Mind e sokféle tényező tekintetbevétele egyaránt szerepel annak a kérdésnek elbírálásánál, hogy valamely államalakulat, illetve nemzetközösség egészséges-e, céljának megfelelő-e, igazságos-e. E tényezők azonban sokszor divergálnak és csupán egyik-másik alapján a kérdést csak egyoldalúan lehet megoldani. Legegészségesebb és legigazságosabb az az államalakulat, illetve nemzetközösség, amelyben mindezek a tényezők egyensúlyban vannak, a közjó követelményeinek optimálisan megfelelnek.

Az egyes nemzeteknek megvan a céljuk, rendeltetésük az *egész emberi közösség* szempontjából is. Így az ókori zsidóság feladata volt az egy igaz Isten hitének fenntartása a pogány politeizmus korában, a görögségé az európai kultúra alapjainak megteremtése a sötét barbárság idején, a rómaiaké a modern civilizáció, jogrendszer, államrendszer megalapozása, az angol nem-

zet legfőbb hivatása volt a világkereskedelem kiépítése, a francia nemzetnek múlhatatlan érdemei voltak az európai kultúra és civilizáció kialakításában, a németeknek az újkori tudományos élet, főleg a filozófia fejlesztésében („Germania docet“), az olaszoknak a művészetek terén é. i. t. Minél értékesebb hivatást tölt be valamely nemzet az egész emberiség érdekében is, annál inkább megérdemli önálló nemzeti létét. Lehet valamely nemzetnek egyidejűleg vagy egymásután többféle hivatása is a korviszonyoknak megfelelően. Így a magyarság hivatása volt a honfoglaláskor a Kárpátok medencéjében élő néptörzseknek egységes államközösségbe, egységes nemzetté szervezése, majd a nyugati latin-germán-keresztény kultúrközösségnek, a szorosabb értelemben vett Európának a Délkeleti-Kárpátokig terjesztése és fenntartása, később a török pusztító áradatának saját testével való feltartóztatása stb.

Lehet, hogy egyes nemzetek igazi, legfőbb történelmi hivatásukat már befejezték, másokra viszont talán csak a jövőben vár még igazi nagy feladat. Ilyesmit nehéz előre megjósolni. De minden nemzet kötelessége, hogy a korviszonyok követelte történelmi hivatását idejében helyesen felismerje és azt minél tökéletesebben betöltse. Sokszor azonban — sajnos — a nemes célként feltüntetett nemzeti misszió (mint pl. a vallás védelme, a kultúrának vagy valamely szociális eszmének terjesztése) inkább csak célzatos, mesterségesen kitalált ürügy az

önző imperialista törekvések képmutató palástolására.

2. A nemzetközösség fejlődése.

A mai nemzetközösség rendkívül bonyolult történeti képződmény. Miként a vele szorosan összefüggő államszervezet is, idők folyamán sokféle változáson ment keresztül. Kezdetleges nemzetközösségnek vagy legalábbis a nemzetközösség elődjének tekinthetjük már ama *törzsközösségeket*, amelyek valamilyen kezdetleges patriarchális államformában élnek. Ennek tagjait szorosabb vérrokonság, leszármazási közösség fűzi össze, a hatalom pedig a nemzetségfő vagy törzsfő kezében van. Az ilyen pusztai törzsszervezet azonban nemigen emelkedhet túl a primitív, halászó, vadászó, legfeljebb pásztorkodást és kezdetleges földművelést űző kultúrfokon.

Majd a közös szükség vagy a hatalomra, uralomra, nagyobb birtokolásra törekvés *törzsszövetségeket* hozott létre, amelyekben már különböző leszármazási törzsek is egyesültek. Hiszen az ilyen szövetségeknél nem a származást vagy a nyelvet vették tekintetbe, hanem azt, hogy ki milyen ügyes a fegyverforgatásban, mennyi jószága vagy egyéb előnyös tulajdonsága van.

Egyes törzsszövetségek azután tovább gyarapodtak részben önkéntes csatlakozás, részben erőszakos hódítás útján. Ha akadt egy-egy energikus, nagy szervező képességű, charizmatikus hírvézer, aki sok-

szor valamelyik isten leszármazottja, utódaként szerepelt, ennek vonzó vagy megfélemlítő hatása, esetleg fegyveres ereje a környező törzseket is csatlakozásra bírta. Ha valamelyik kisebb, gyengébb törzs marháit elhajtották, a javaikból kifosztottak szívesen csatlakoztak egy hatalmas törzsszövetséghez, hogy ennek segítségével elvesztett jószágaikat, esetleg megtetézve is, valahonnan visszaszerezzék. Az általuk kifosztott további törzsek hasonló okból szintén csatlakozásra kényszerültek és így hőmpölyögtek tovább lavinaszerűen, folyton dagadva, erősödve.

Az ilyen kalandozó, nomád törzsszövetségek olykor alig voltak mások, mint nagyarányú megszervezett rablóbandák, amelyben a legkülönbözőbb népi és nyelvi elemek egyesültek a közös zsákmányolásra. Az uralkodó vezér alattvalóitól rendszerint nem is kívánt többet, mint feltétlen hódolatot és vak engedelmességet. Nyelvükkel, parciális törzsi szervezetükkel nem sokat törődött, a népi egybeolvasztásra törekvés távol állott tőle. Rendszerint csak a nemzetség- vagy törzsfők útján, közvetve érintkezett alattvalóival és uralkodott rajtuk. Minden ügyet egyébként a törzsfők intéztek, akik a maguk törzsén belül szintén kiskirályokként uralkodtak. Ilyen laza kapcsolat mellett természetesen az egyesülés és a kiválás is könnyen történt. Mindamellet az ilyen laza közösségnek is volt valamelyes államszervezete, ezen belül mindenki ugyanegy vezér vagy uralkodó népe, alattvalója volt és mint

legmagasabbfokú, szuverén közösség nem függött más, magasabbfokú közösségtől. Ezért az ilyen közösséget is tekinthetjük a nemzetközösség egyik fájának.

Ahol a törzsszövetség tartós maradt, ott abból idővel állandó nemzet-, sőt homogénebb népi közösség alakult. Ilyen volt pl. a vérszerződésakor egyesült magyarság vagy egyes nyugati nemzetek egykori törzsszövetsége. Sokszor azonban a gyorsan felgyülemelő néplavinák csak egy-egy nagyobb kalandozásra ad hoc egyesült szervezetek voltak, s époly hamarosan fel is bomlottak, mielőtt a vezért nagyobb vereség érte, mely verhetetlen charizmatikus hírétől megfosztotta, avagy halálával családjában belső harc tört ki, mely véget vetett a dinasztia uralmának. Ilyenkor a laza nemzetközösség elemeire bomlott, eltűnt és helyében ismét megjelent egy sereg régebbi törzs, kisebb nemzet. Ez volt pl. a sorsa a húnok néplavinájának, amelyet Attila hatalmas szervezőereje és uralkodó képessége tartott össze; halála után birodalma ismét elemeire bomlott, és az egyidőre benne eltűnt, elfeledett kisebb népek, nemzetek, újra megjelentek. Hasonlóképp inkább csak gyűjtőnévszerű, heterogén, laza közösségek voltak a középkori népvándorlás idején az avarok, kazárok, bolgár-törökök, tatárok is. Amint a laza állami, nemzeti kapcsolatuk felbomlott, helyükben egy sereg új, esetleg már régebbi, de megszűntnek vélt nép, nemzet támadt.

Az ókori görög városok polgárainak kö-

zössége már megközelítette a modern nemzet fogalmát, de csak egy-egy város szűk határai között. A görögség éppen arra mutat érdekes példát, hogy miként alkothat egy nép is többféle nemzetet. Mert a görögség népileg egy volt ugyan, de az ókorban nem tudott egy nemzetté egyesülni. A különböző városállamok polgárai egymással szemben gyakran több gyűlöletet éreztek, mint közösséget. Spárta, hogy imperialista törekvéseit a többi görög állam felett megvalósíthassa, a barbár perzsa királynak szabad prédául dobta az ázsiai helléneket. Salamisnál ion csapatok is elkeseredetten harcoltak a görögök ellen (Herodotos VIII. 85.). Az egyes városállamoknak politikai viszályok következtében száműzött vagy menekült emigránsai a szomszéd városokban teljes igyekezetükkel intrikáltak volt hazájuk ellen és rendszerint nem minden siker nélkül. Egyébként hasonló állapotok uralkodtak még az újkorban is az olasz városállamok vagy a sok kis államra szakadt német nép körében.

Ezzel szemben a hatalmas *Római Birodalomban* egy nagy állam polgárai közeledtek mindinkább a modern értelemben vett nemzetközösséghez, sőt a népi egység felé is. Az egykor sok kis állam, nép kötelékébe tartozó lakosok megkaphatták és büszkén viselték a „*civis Romanus*“ címet, iparkodtak elsajátítani a művelt latin nyelvet és a birodalom hellenisztikus kultúráját, vagyis népi jellegüket is igyekeztek rómaivá alakítani. Elősegítette ezt az államnak erős, egy-

séges központi szervezete, magas civilizációja és kultúrája, valamint az a demokratikus rendszer, melyben minden szabad ember születésétől függetlenül szabadon érvényesülhetett.

A császárság korában a római polgárok-nak már csak elenyészően csekély hányada volt a városalapító római nép leszármazottja. A többi mind idegen eredetű, akiknek nagyrésze azonban származását, ősei nyelvét, népi sajátságait már rég elfeledte és nemcsak jogilag, de népi sajátságaiban sem különbözött a törzsökös rómaiaktól. A nyelv, népiség, vallás és egyéb hagyományok partikuláris különbségei mindinkább beolvadtak a birodalmi közösségbe és, ha a hatalmas világbirodalom még néhány századon át virágzik, lakói túlnyomórészt nemcsak nemzetiségük, hanem népi jellegük tekintetében is rómaiakká váltak volna. És ez minden kényszer nélkül, tisztán az önkéntes asszimiláció útján haladt előre. Hiszen a rómaiak általában nem üldözték a meghódított népek nyelvét, vallását, népi hagyományait. A római polgárság azonban oly kitüntetést és előnyöket jelentett a barbárokra nézve, hogy szívesen hagyták elérte saját alacsonyabbrendű, lenézett, szégyelt népiségüket. A legtermészetesebb, legerősebb ösztönző erő, az önérdék hajtotta tehát őket az egység felé.

Amint azonban a birodalom tekintélye, katonai és gazdasági ereje lehanyatlott, csökkent a „civis Romanus“ cím vonzóereje is, feléledt a partikulárizmus és az

összeomló birodalom ismét darabokra szakadt. A kialakulófélben levő egységes, nagy római nemzet helyébe egy sereg kisebb nemzet szervezkedett apró államocskákban. Majd a katonai uralmon felépülő *hűbériség* mind további tagolódást hozott magával és megakadályozta a nagyobb egységek egybeolvadását.

A középkorban általában az egységes katonai uralom, a közös uralkodó képviselte az államot. A lakosság túlnyomó része, a *jobbágyság* a politikai, sőt sokszor az elemi emberi jogokat is nélkülözötte, nem számított a nemzet tagjának, hanem úgyszólván csak a földbirtok tartozékának. Ez a jobbágyság nem rendelkezett politikai, nemzeti, állami hovatartozása felett és rendszerint nem is sokat törődött azzal, hogy kinek dolgozik, kinek fizeti adóját vagy milyen államkötelekbe tartozik. Inkább az érdekelte, mi könnyít terhein. Az államhatároknak, az impériumnak megváltozását époly tőle független, végzetszerű eseménynek vette, mint az időjárás váltakozásait, sőt ez utóbbi rá nézve nagyobb jelentőségű eseménynek számított, mint az államhatárok eltolódása.

Inséges, háborúsújtotta vidékekről vagy sűrűn lakott területekről gyakran telepítették át a jobbágyságot, sőt sokszor más polgárokat is bőségesebb, biztonságosabb vagy emberhiányban szenvedő államokba, nem törődve a népi különbségekkel. Így azután némely államban a lakosság népileg igen heterogén volt, gyakran az uralkodó is más népből származott, mint alattvalói.

E korban különben a jogok, szabadságok

és kötelezettségek nem annyira a nemzeti, mint inkább a *rendi* hovatartozástól függöttek. Az idegen lovag több jogot, nagyobb szabadságot élvezett, mint az államba tartozó jobbágy. Ugyanígy az idegenből bevándorolt vagy áttelepített lakosság sokszor olyan autonómiát és kiváltságokat kapott, amilyeneket az őslakosság nem élvezett. A kiváltságos rendhez tartozóak különböző népi eredetük vagy nemzetiségük, állampolgárságuk ellenére is egyenrangúakként szerepeltek, de mély szakadék választotta el őket saját népük pórjaitól. Valamely néphez tartozásnak rendszerint csak akkor volt nagyobb jelentősége, ha az egyúttal az államban valamilyen kiváltságot is jelentett. Ilyen volt pl. nálunk az erdélyi szászok egyeteme, vagy a területi kiváltsággal bíró székelyek, jász-kunok szervezete.

Az uralkodók pedig saját belátásuk szerint adományozhattak kiváltságot, kitüntetést, nemességet, vagy birtokot a származásra való tekintet nélkül, őslakó és bevándorolt, győztes és legyőzött népek fiainak egyaránt. Féltékenykedésre emiatt legfeljebb akkor került sor, ha az uralkodó túlságos mértékben részesítette kegyeiben a frissen jött idegeneket régi tanácsadói mellőzésével, akik így egyéni érdeküket, hatalmukat látták veszélyeztetve. Ez volt a helyzet pl. nálunk, amikor a király túlnyomórészt német, olasz tanácsosokkal vagy kunokkal vetette magát körül, avagy Angliában, amikor az uralkodó udvarát francia tanácsosok alkották. Az ebből fakadó ide-

gengyülölet alapja inkább a hatalmi féltékenység volt, mint a nemzet, az állam sorsáért való aggodás. Az uralkodó sokszor éppen a túlságosan elhatalmasodott, rakoncátlan urak megfékezésére keresett támogatást idegen lovagokban, tanácsadóknak. Mindez pedig inkább csak néhány főúri családot érdekelt, a nemzet széles rétege nem törődött vele.

Népi, nemzetiségi viszályok, erőszakos beolvasztási törekvések a középkorban csaknem ismeretlenek voltak. Ezért nem találtak semmi különöset abban sem, ha egyes betelepített nagyszámú népcsoportok autonómiát kaptak, ami megkönnyítette népi különállásuk fenntartását. Az idegen népcsoportok eleinte kölcsönösen lenézték egymást, majd egymáshoz mindjobban hasonulva, asszimilálódva lassankint összeolvadtak. Nagyobb, sokszor véres küzdelmek, népi különbségek miatt inkább csak az Elba és a Visztula között vegyesen telepedett *germán* és *szláv* népek között alakultak ki, ebben is a főmotívum inkább a megélhetésért való küzdelem volt.

A háborúk is nagyrészt dinasztikus jellegűek voltak. Ismerjük az uralkodókat, akiknek érdekében folytak e háborúk, ismerjük esetleg a hadvezéreket is, kik a hadseregeket vezették, de hogy e seregek milyen nemzetiségű zsoldosokból állottak, az legtöbbször nagyon is bizonytalan. Sokszor talán az uralkodó népe szerepelt benne legkisebb számban. Gyakran az ellenséges felek mindegyikénél küzdöttek ugyanahhoz a

néphez vagy nemzethez tartozó *zsoldosok*. A *zsoldos* katonák nem sokat törődtek azzal, hogy milyen állam, illetve uralkodó érdekében harcolnak; hivatásszerűen annak szolgálatába állottak, aki őket megfizette, illetve, aki jobban megfizette. Ennek megfelelően sokszor ugyanazok a katonák vagy csapatok egyszer az egyik, másszor a másik fél oldalán harcoltak a nagyobb *zsold* szerint. Viszont az autokrata uralkodókat sem nagyon érdekelte, hogy adófizetői vagy katonái milyen népiséghez tartoznak.

A *hűbéres nemesség* a hatalom nyomása vagy a várható egyéni előnyök szerint szövetekezett, pártoskodott, változtatta hűbérurait. A városi polgárság pedig egész életét a maga kiváltságos céheiben élte, amelyek a nemzet többi tagjaitól sokszor mereven elzárkóztak, viszont más nemzet hasonló céhszervezeteivel szoros internacionális kapcsolatot tartottak fenn.

A középkori *egyetem* a hallgatókat bizonyos nemzetekbe (*natio*) csoportosította ugyan, ámde ezek a nemzetek nem az állami vagy népi egybetartozást jelölték. Így pl. a párizsi egyetem *facultas artium*ának tagjait négy *natio* körébe sorolták. Ezek voltak a francia, picard, normann és az angol; ezek az elnevezések azonban csak a többséget jelezték, mert mindegyikbe másféle nemzetbeliek is tartoztak. A magyarok pl. a csehekkel és a lengyelekkel együtt az angol nemzethez tartoztak.¹ A középkorban sok-

¹ V. ö. Fináczy: A középkori nevelés története. Bp. 1914. 261. l.

szor nagyobb ellentét, vita, vetélkedés volt a különböző *szerzetesrendek* tagjai, mint a különböző nemzetbeliek között. A nyelv iránti féltékenység se fejlődött ki e korban, mert hiszen úgyszólván az egész szellemi élet, a tudomány, a vallási liturgia, a közigazgatás, a törvényhozás közös nyelve mindenütt a *latin* volt (leszámítva természetesen a keleteurópai és a balkáni pravoszláv államokat, amelyek nem számítottak a szorosabb értelemben vett Európához).

Mindez mutatja, hogy a középkorban a politikai összetartozás tudata, a nemzeti érzés és a nemzetfogalom lényegesen más volt, mint napjainkban. Ezért a mai értelemben vett nemzetfogalmat a régebbi korokba változtatlanul belevinni nagy anakronizmus volna. A mai nacionalizmushoz hasonló jelenségek a középkorban csak itt-ott találhatók, főleg akkor, ha a közös ellenséggel való tartós küzdelem szorosabb egységbe kovácsolta az állam polgárait. Ilyen volt pl. a 100 éves háború vagy a magyarság évszázados küzdelme a török és a német ellen, amely már az újkorba is átnyúlt. De még a 100 éves háborúban is a francia urak és városok nagy száma szövetkezett az angolokkal a francia király ellen és Jean D'Arc-ot is a párizsi egyetem ítélte halálra. A magyarságnak a törökök elleni küzdelmében viszont a nemzeti vonás mellett nagy szerepe volt a pogányság elleni harc vallásos jellegének, amiért sok idegen is harcolt főleg a felszabadító seregekben. A német-

magyar ellentét szintén keveredett a katolikus-protestáns ellentéttel.

Még a *humanisták* is általában kozmopoliták voltak. Mind a klasszikus műveltség, mind pedig a keresztény szellem inkább az általános emberi felé vonzotta őket és a nemzeti differenciálódást nagyobbreszt csak felszínes, zavaró jelenségnek vették. Így a humanizmus egyik legkiválóbb vezére, a rotterdami *Erasmus* is a XV. század végén a nemzeti érzést csupán emberi gyengeségnek, önzésnek tartja, amely az ostobaság testvére. Ezért hiszi minden nép magáról, hogy az emberiség körében csupán saját maga nem barbár. Erasmus még arra sem vágyott, hogy saját szülővárosa vagy népe dicsekedjék nagy szülöttjével. Elég — mondja —, ha ezek nem szégyenkeznek miatta. Inkább azt kívánta, hogy minden város és ország magának követelje, ha ez nemes versenyre sarkalja azokat. Saját anyanyelvét oly kevésre becsülte, hogy egy holland nyelven írt vitairatot válasz nélkül hagyott, mert — mint mondja — nevetséges dolog volna a népnyelvén írónak latinul válaszolni.¹

A középkorban a *'nemzeti eszmék* helyett vallási eszmék mozgatták a tömegeket. A politikai, nemzeti közösség helyett inkább a vallási közösség volt a fontos, a nemzeti különbségek helyett pedig a vallási különbségek éleződtek ki. Nem a más nemzetiségűk, hanem a pogányok és eretnekek iránt

¹ Huizinga: Erasmus über Vaterland und Nationen.

nyilvánult meg az ellenszenv, míg a keresztény népek testvéri közösséget éreztek egymás iránt. A keresztes háborúk megmozgatták egész Európát, mely egységesnek érezte magát a keresztény hitben. A német lovagrend az egész keresztény világ támogatásával hódította meg a pogány szlávokat a kereszténységnek és a néemetségnek. Magyarországot szintén az egész keresztény Európa támogatta a török elleni küzdelemben. A középkori Európában tehát volt bizonyos keresztény supranacionalizmus, kozmopolitizmus, egységes európai szellem a közös keresztény latin kultúra alapján. Ezt az egységet azonban az újkorban a renaissance individualizmusa, a reformáció vallási megoszlása, valamint a demokrácia és a felvilágosodás eszméi széttördelték.

Lényeges változást hozott magával a nemzeteszme és a nemzeti érzés terén is a *királyi hatalom megerősödése*, a hűbériség letűnése és a nagyobb, egységesebb államszervezet kialakulása. Az erős, egységes, központi államhatalom nagyobb mértékben szolgálhatta a határokon belül levők közös javát a kívül lakókkal szemben. Ezzel erősödött a nemzet egysége és egyúttal fokozódott a nemzeti elkülönülés, kezdetét vette a modern nacionalizmus. Az alattvalók mindinkább hazafiaknak is érzik magukat, az államot mindinkább hazájuknak, közös javuk forrásának, biztosítékának is tekintik. A lokálpatriotizmus kezd mindjobban az egész hazára kiterjeszkedő érzelemmé átalakulni. Amely népet birodalma határain

belül talált az abszolutisztikus királyság, azt eredetére való tekintet nélkül igyekezett egységbe olvasztani a birodalom erejének fokozása céljából. Így váltak sokszor ugyanazon nép fiai a határokon innen és túl más és más nemzet tagjaivá. Ez eleinte annál könnyebben ment, mert akkor még nem állt ennek ellent a *népi eszme*, a *nemzetiségi öntudat*. Az államhatárok és a modern nemzetközösségek kialakulása tehát eredetileg sem az etnikai határok szerint történt.

Az egységessé vált nemzet azonban mindjobban tudatára ébredt saját erejének, hatalmának, valamint annak is, hogy az ország, az államszervezet a polgárok érdekében van, az egész nemzet javára rendeltett. Míg kezdetben az abszolutisztikus királyok a helyi hatalmasságok letörésében a széles néprétegekre iparkodtak támaszkodni, később maga a hatalma tudatára jutott nép fordult az uralkodóval szembe és követelt részesedést magának is az államhatalomból. Megkezdődött a *demokratizálódás*, a széles néptömegeknek politikai hatalomhoz jutása, és a társadalmi kiváltságok fokozatos eltörlése.

Mindezt támogatta a *népszuverénitás* eszméje, mely a renaissance individualizmusából, majd a felvilágosodás liberalizmusából kiindulva minden hatalmat a népből, sőt az egyénből akar levezetni. *Locke* szerint a törvényhozó hatalom a néptől származik és ezért a népnél is kell maradnia. A végrehajtó hatalomnak a néptől jött törvényeket

kell végrehajtania. A király csak a hatalom élén áll és a nép forradalomra is jogosult a törvénysértő királlyal szemben (Two treatises of government). *Rousseau* az embernek általa elképzelt természetes szabad állapotából kiindulva az uralkodó hatalmát a nép közakaratából származó megbízatásnak tekinti, amely népgyűlésekkel ellenőrizendő és bármikor visszavonható (Contrat social). Hasonló felfogást vallanak a felvilágosodás korának más gondolkodói is.

Ezek alapján kialakult a népszuverenitásnak és a nemzeti államnak az az elmélete, melyben a dinasztikus érdekek helyébe a *nemzet érdeke* lép, az uralkodó iránti hűséghez a *nemzethűség* csatlakozik, a nemzet a maga urának tekinti önmagát, és az állam minden polgára sajátjának érzi az államot, amelyben egyenlő jogokat követel magának. Mindez a régi feudális, dinasztikus eszmékkel szemben oly radikálisan újszerű, annyira forradalmi jellegű volt, hogy forradalom nélkül nem is remélhette megvalósulását. Így robbant ki a *francia forradalom*, majd ezt követőleg a forradalmak sorozata, melyek modern nemzeti államokká alakították Európa legtöbb országát a múlt század folyamán. A XVIII. század végéig a nagy gondolkodók még általában kozmopolitáknak vallották magukat. Maga *Fichte* is, a német nacionalizmus lángrobbantója kezdetben meggyőződéses kozmopolita volt. A francia forradalom és a napoleoni háborúk azonban Európaszerte a *nacionalizmus* tüzét szították fel a *kozmo-*

politizmus helyébe. Ezért jelent a francia forradalom hatalmas korfordulót az európai nemzetek történetében.

Ez a demokráciával kapcsolatos nemzeteszme segítette *Napoleont* is a régi dinasztiák elleni küzdelemben. Napoleon leveretése után pedig a bécsi kongresszus hiába próbálkozott a régi dinasztikus érdekek szerint újrarendezni Európát, ez csak a nemzeti forradalmak sorát idézte elő, de a nemzeti és demokratikus elveket elnyomni többé nem tudta. A régi, feudális, dinasztikus, katonai uralmon nyugvó korlátok, melyek a történelmileg vagy gazdaságilag összetartozó elemeket szétválasztották, illetve a másfelé tartozóakat mesterségesen összetákolták, leomlottak, és helyet adtak a demokratikus, nemzeti eszme szerinti államközösségeknek.¹

A modern nemzeteszme kialakulása egyike a legnagyobb jelentőségű történeti eseményeknek. Óriási lendületet adott a kultúra és a civilizáció fejlődésének. Milliós tömegek jutottak a pusztá alattvalói sorsból a jogokkal rendelkező polgárok sorába, a rendi kiváltságosak vékony rétege helyett most már a nemzet minden fia édesanyját láthatta a hazában, testvérét minden hazafiban. A közjóért dolgozva, nemzete sorsát elősegítve, hazája védelméért, felvirágozásáért fáradozva mindenki a maga egyéni érdekét is szolgálta. Ez új, eddig nem ismert vagy csak lap-

¹ V. ö. Jászi: I. m. 105. l.

pangó közösségi érzetet, szolidaritást váltott ki a nemzet minden tagjából és hatalmas összefogásra, közös alkotási vágyra serkentette az egész nemzetet. Azóta az államok valóban a nemzet érdekeit szolgáló szervezetek, az államok közötti háborúk a nemzetek küzdelmei. Az államhatárok megváltoztatása, egyes területeinek elcsatolása már nem közömbös többé a lakosság számára, hanem a leghevesebb mozgalmakat váltja ki.

Másrészt azonban, amint erősödött a határokon belül a szolidaritás érzelme, a „mi“-tudat, épúgy fokozódott az elidegenülés a más nemzetekkel szemben. Egy-egy államon belül teljesebb lett az egység, de annál élesebbé váltak az államok, nemzetek közötti különbségek. A középkor keresztény-európai szolidaritása felbomlott, a nemzetek mindinkább idegenül, sőt ellenségesen álltak egymással szemben. A nemzeti önérzet, hiúság, büszkeség, dicsőségvágy nemcsak fanatikus alkotásokra képesített, hanem egyúttal kíméletlen versengést indított meg a különböző nemzetek között. Szinte a középkor vallási rajongásához hasonlóvá fejlődött a modern nacionalizmus, mely nem egyszer sajnálatos túlzásokra, sovinizmusra, önző igazságtalanságokra, alaptalan gyűlölködésre vezetett az egyébként békés együttműködésre rendelt nemzetek között.

A modern nemzetállamokban a nemzet szinte olyan méltóságra emelkedett, amely régebben csak a szuverén fejedelmeket il-

lette meg. Miként azelőtt az uralkodó sérthetetlen voltát törvény védte, most a *nemzet sérthetetlenségéről* is törvénnyel gondoskodtak. A nemzetgyalázás a felségsértéshez hasonló büntetté vált. Miként régebben az uralkodó szavát, akaratát tekintették szentnek, tévedhetetlennek, megfellebbezhetetlennek, most ilyennek tartják a felséges nép, a nemzet szavát és akaratát, amely előtt még az uralkodó is kénytelen meghajolni. Amint régebben az uralkodónak voltak kegyeit hajhászó, hízelgő, minden szavát, óhaját mohón leső udvaroncái, ma épúgy vannak a népnek, a nemzetnek talpnyalói, akik gondosan vigyáznak arra, hogy csak olyasmit mondjanak, tegyenek, ami a nép, a nemzet kollektív érzelmeinek, pillanatnyi hangulatának kedvez, kegyeit biztosítja. És amiként régebben egyes udvaroncok iparkodtak a maguk céljaira befolyásolni az uralkodót, épúgy iparkodnak most egyes demagógok a népet a maguk érdekében befolyásolni. Így sokszor egymást vezetik félre a nép, a nemzet és hízelgő kegyencei, míg a nemzet igazi jóakaróinak, hivatott vezetőinek nem egyszer mellőzés, üldözés, sőt mártírhalál a részük. Erre bőven mutatnak példát saját múltunkból is egyik oldalon a Kun Bélák és Károlyi Mihályok, a másik oldalon a Széchenyi Istvánok és Tisza Istvánok. Korunkban sokszor szinte öngyilkosság a nemzet közhangulatával szembefordulni még akkor is, ha e közhangulat a biztos nemzetetalálba vezet. A mult sok, sok vétke

fűződik az uralkodót körülvevő udvaroncok, kamarillák működéséhez, de épúgy sok veszedelem, csapás, eltévelyedés forrása a modern nemzetállamokban a demagógok uralma. Ezért a modern nemzetnek fokozottan szüksége van arra, hogy minden tagja minél magasabb képzettséggel, önálló gondolkodással és felelősségérzettel rendelkezzen.

A mult század folyamán tehát többé-kevésbé befejeződött a nemzetek századokon át tartó integrálódási folyamata, nagyobb, szervezettebb egységekbe való tömörülése. Amde egyidejűleg megindult egy másik irányú *differenciálódási* mozgalom is. Hiszen a modern nemzeteszmében jó adag szabadságesszme, függetlenségi törekvés is van. Ez az előfeltétele a politikai akaratnak, amely nélkül nem lehet szó modern értelemben vett nemzetről, legfeljebb alattvalókról. Ez a szabadságesszme, függetlenségi törekvés azonban kezdte áthatni azokat a *nép csoportokat* is, amelyek nem alkotak önálló nemzetet, nem rendelkeztek saját állammal. Így ugyanegy állam polgárai között is az egyes népi csoportok kezdtek politikailag szervezkedni, mind nagyobb önállóságra, sőt olykor elszakadásra törekedni. Megindult a *nemzetiségi* küzdelem Európaszerte, de főleg a népileg heterogénebb közép- és keleteurópai államokban. Ez pedig tovább bonyolította a nemzetfogalmat, a nép, nemzet, nemzetiség, faj stb. kifejezések össze-vissza keveredtek egymással elméletben és gyakorlatban egyaránt.

3. A nemzetfogalom változatai.

Amint láttuk, a nemzet bonyolult történeti képződmény, mely nem egykönnyen választható el egyéb, rokon adottságoktól. Ezért a nemzetfogalomnak, illetve a „nemzet“ kifejezés értelmének is sokféle variációjával találkozunk a múltban és a jelenben egyaránt.

A nemzet (*natio*), valamint a nép és a hasonló jelentésű tövekből alakult egyéb szavak (*γένος*, *gens*, *populus*) egy értelemben vagy rokon jelentésben, esetleg valamilyen árnyalati különbséget jelölve egyeseken szerepeltek már a múltban is. A Római Birodalomban a római polgárok (*cives Romani*) összessége volt a *populus Romanus*, amely tehát akkoriban tulajdonképpen az államot fenntartó politikai közösséget, a nemzetet jelentette. *Natio* elnevezéssel azonban inkább a birodalomban élő egyes népcsoportokat jelölték, az önálló kultúrával rendelkező és független államban élő népeket viszont rendszerint *gens*-eknek nevezték.

Amde ezeknek a kifejezéseknek az értelme már a rómaiaknál is ingadozott. Így a *populus* később az alsó néposztályt jelentette a *senatus*-szal szemben, mint ez a „*senatus populusque Romanus*“ kifejezésben is megnyilvánul.

A középkor szintén többé-kevésbé hasonló szóhasználatot követ. A *populus* az egész birodalom népe, a császár összes alattvalói, az egész kereszténység. Ezen

belül élnek az egyes *natio*-k, míg a *gentes* pogányokat jelent. De a *natio* kifejezés értelme a középkorban is elmosódik. Így pl. — mint már említettem — az egyetemeken az idegen hallgatók egyes csoportjait szintén *natio*knak nevezték, bár ezekben sokszor igen különböző nemzetek tagjai tömörültek.

Az újkorban a *nemzet* (*natio*, *Nation*, *nazione*, *narod* stb.) rendszerint a *politikai nemzetet*, az államalkotó, államfenntartó népet jelenti, a *nép* (*populus*, *peuple*, *people*, *Volk* stb.) viszont inkább az *alsóbb néposztályt* jelöli a nemességgel vagy az uralkodóval szemben. Szerepel azonban mellettük még a *gens* kifejezés is változó értelemben. Természetes, hogy míg maguk a közösségek sem alakultak ki határozottan, amíg a folytonos fejlődés, változás bizonytalan állapotában voltak, addig a jelölésükre szolgáló szavak értelme is ingadozott.

Nem mondható egységesnek e kifejezések mai használata sem. Ugyanazt a közösséget az egyik nyelvben *nemzet*, a másikban *nép* kifejezéssel jelölik, de ugyanegy nyelven belül sem következetes e szóhasználat. Így pl. a *Népszövetség* németül *Völkerbund*, de franciául már *Société des Nations*, angolul szintén *League of Nations*. A *nemzetközi jog* a németben *Völkerrecht*, a franciában viszont *droit international*, az angolban szintén *international law*. Általában a német nyelv szívesebben használja a *nép* (*Volk*) kifejezést a *nemzet* (*Nation*)

helyett, mivel a német nemzetfogalom is — mint látni fogjuk — közelebb van a nép fogalmához. De ugyanegy nyelven belül sem következetes a szóhasználat. Így a magyar nyelvben is ugyanegy értelemben hol nép, hol nemzet kifejezést használunk. Bizonyos szavakban azonban e kettő különbsége határozottan kitűnik pl. nemzeti bank — népbank, nemzeti könyvtár — népkönyvtár, nemzeti dal — népdal, nemzeti költészet — népköltészet, nemzeti ünnepély — népünnepély stb. Mindezekhez keveredik még újabban a *faj* (Rasse, race) kifejezés is. Így a világháború utáni békekötések, illetve a Népszövetség okmányaiban is többször találkozunk a *faj* (race) kifejezéssel, amely itt többé-kevésbé a néppel azonos jelentésű.

A nemzet megjelölése körüli ingadozó szóhasználat érthetővé teszi a *nemzet meghatározása* körül mutatkozó sokféle ingadozást, változatot is. Sőt vannak, akik a nemzetfogalom egységes meghatározását egyenest lehetetlennek tartják, mint az 1912-ben tartott *Zweiter Deutsche Soziologentag* is erre az eredményre jutott. Ez a negatív eredmény azonban eldöntetlenül hagyná a népek, nemzetek, államok életébe vágó számos problémát, melyek megoldása főleg a helyes nemzetmeghatározástól függ. Ezért a meghatározás minden nehézsége ellenére is számos próbálkozással találkozunk.

A sokféle próbálkozás felsorolásának teljességére és részletes kritikai ismertetésére itt nem térhetünk ki, de nem is lát-

szik szükségesnek, hiszen irodalmunkban is már több értékes munka foglalkozik a különféle meghatározások részletes ismertetésével.¹ Mindamellet eddigi fejtegetéseink behatóbb megvilágítása végett tanulságosnak látszik, hogy a nemzet meghatározásának néhány típusával megismerkedjünk.

A nemzet meghatározására vonatkozólag leginkább az ú. n. *francia* és *német nemzetfogalmat* szokták egymással szembeállítani. Az elnevezés azonban csak az eredetet, illetve a nagyobb elterjedtséget jelzi.

A *francia nemzetfogalom* szerint a nemzet azonos az *állampolgárok összességével*, amint a francia nyelv a nemzetiséget és az állampolgárságot is egyaránt a *nationalité* szóval jelöli. Ez érthető abból, hogy Franciaországban a modern nemzetfogalom kialakulásakor a francián kívül egyéb számottevő nemzetiség már nem igen élt. A határokon belül csaknem minden nép elfranciásodott, a határokon kívül viszont nem voltak franciák oly jelentékeny számban, hogy azoknak a nemzethez csatolása számottevő nyereséget jelentett volna. Franciaország ekkor egyébként a kultúra, a hatalom, a dicsőség oly magas fokán állott, hogy érthető módon minden francia állam-

¹ Így az újabbak közül különösen a következő, általam is felhasznált munkák: Asztalos: A korszerű nemzeti eszme. Budapest, 1933. Polner: Az államélet néhány főbb kérdése. Budapest, 1935. Csekey: A magyar nemzetfogalom. Szeged, 1938. Joó: A magyar nemzeteszme. Budapest, 1939.

polgár készséggel, sőt büszkén vallotta magát egyúttal a francia nemzet tagjának, miként egykor a Római Birodalom lakói is kitüntetésnek vették a *civis Romanus* címet. Ezzel osztoztak a közös dicsőségben, közös szabadságban, közös kiváltságokban.

Amellett a racionális francia gondolkodás is szívesebben használ pontosabban meghatározható, világos külső jegyekre alapított fogalmakat és kerülni igyekszik a romantikus homályt. Már pedig az állampolgárság époly világos, okmányokkal igazolható, anyakönyvileg nyilvántartott kapcsolatot, mint pl. a vallási hovatartozás.

E felfogás szerint a nemzeti hovatartozás, miként az állampolgárság is, pusztán a jelenre vonatkozó *szubjektív állásfoglalás*, az egyéni akaratnak, az érzelmi kapcsolatoknak, a közösségvállalásnak megnyilvánulása, népszavazás valamely állam mellett. A nemzet tehát *naponta ismétlődő népszavazás* (*plébiscite de tous les jours*) — mint *Renan* gyakran idézett szellemes meghatározása mondja. Ezért a nemzeti hovatartozás tisztán az egyén szabad elhatározásától függ.

E nemzetfogalomban egyúttal megnyilvánul a francia *liberalizmus*, az emberi jogoknak, a szabadságnak eszméje is. Az egyén nem rabszolgája születésének, születési helyének, fajának, nyelvének, népiségének, nemzetiségének, hanem ezektől függetlenül, szabadon rendelkezik sorsával, szabadon vállal tagságot valamely közösségben.

Végül pedig e nemzetfogalom egyúttal

kedvezett az egyidejűleg fellángoló francia *imperializmusnak* is. Elég volt csak népszavazást tartani valamely meghódított területen és ennek alapján újabb tömegeket olvaszthattak a nemzetbe, bekebelezve természetesen az államba azok lakóhelyeit is. Az a nemzet pedig, amely a dicsőség, a civilizáció, a kultúra, a politikai hatalom és katonai erő tekintetében az élen haladt, amely mindenfelé az emberi jogok, a szabadság és a demokrácia eszméit terjesztette, érthetően számíthatott a dicsőségtől, a szabadság és a demokrácia eszméitől elkápráztatott néptömegek csatlakozására.

De terjedt a francia nemzetfogalom az imperialista hajlamú vagy számottevő kisebbségekkel rendelkező államokban is. Hiszen a meghatározás szerint a nemzeti hovatartozás olyan pusztán külsőségen alapul, amelyet bárki könnyen magára vehet vagy levethet, sőt, amelyet könnyű — legalábbis külsőleg — bárkire rákényszeríteni, illetve levetését, kicserélését akár erőszakkal is meg lehet akadályozni.

A francia nemzetfogalom tehát liberális volta mellett is tág teret adott a szabad akaratnyilvánítás külső befolyásolásának, sőt akár erőszak, terror útján való elnyomásának. E kettő, *szabadság* és *erőszak* egyébként is feltételezik egymást. Hiszen, ami egyéni akaratomtól független, azzal szemben erőszaknak, terrornak sincs értelme, másrészt, ahol idegen befolyásolás, erőszak úgysem érvényesülhet, ott a szabadságnak sincs értéke.

Ebből érthető, hogy azok a népek viszont, amelyek jelentékeny része idegen államokban kisebbségként élt, kitéve a beolvadás veszélyének, inkább olyan nemzetfogalmat kerestek, amely szerint a nemzeti hovatarozás az egyéni akarattól független adottságokon alapul és így a szabadság-erőszak kategóriáin kívül esik. Ilyennek kínálkozott az ú. n. *német nemzetfogalom*, mely a nemzeti hovatarozást nem az államtól, hanem a *néptől* teszi függővé, illetve a nemzetet és a népet hajlandó egymással azonosítani.

E nemzetfogalom találkozott a kor *romantikus* hajlamával, mely a racionális formáktól a természeteshez akar visszatérni, a nép pedig a természetesebb közösség. Ezért a német nemzetfogalom a francia nemzetfogalmat túlságosan üres, tartalmatlan formának, mesterséges, racionális jogi kapcsolatnak találja, amelyhez nem tapad eleven valóság, hús, vér, érzelem. Vissza akar tehát térni a néphez, mint igazi természetes közösséghez, mely kultúrájában, nyelvében, irodalmában, szokásaiban, jellemében él tovább minden elnyomatás ellenére is. Ebbe a közösségbe mindenki születése által, végzettszerűen jut, mint valami misztikus élő organizmus tagja. Ennek a misztikus organizmusnak szétszórt tagjait kell tehát egységes nemzetként politikai közösségbe egyesíteni és — legalább lélekben, szellemileg — egy államhoz kapcsolni, viszont e nemzetközösségből minden idegen népcsoportot, mint

az organizmusba szervesen bele nem illő, idegen testeket ki kell zárni.

Eszerint a természetes állam és *természetes nemzetközösség* alapja csak a *népi egység* lehet. Ezért azok a néptagok is, akiket nem sikerült egy saját független államba tömöríteni, a *misztikus nemzettest* integráns részei, akiket semmiféle országhatár, állampolgárság nem választhat el az egységes nemzettörzstől. Ha közjogilag idegen állampolgárok is, lelkileg az anyaországhoz tartoznak, szellemben ennek polgárai. Idegen nemzetbe való beolvadás, asszimilálódás tehát lehetetlenség, vagy, ha mégis megtörténik, megbocsáthatatlan bűn. Mint-hogy pedig a szabadság, önállóság, függetlenség, szabad érvényesülési, kifejlődési lehetőség a legelemibb emberi jogok közé tartozik, a népnemzet hívei szentimentális ellágyulással fordulnak a politikai önállósághoz még nem jutott vagy attól megfosztott népcsoportok felé, mint amelyek nélkülözik a legfőbb emberi javakat, a szabadságot, az önrendelkezést.

E népnemzet-fogalom, mely — mint említettük — *Herderből* és a német romantikából indul ki, elsősorban a németség körében terjedt. Hiszen egyrészt a németségnek még saját államukban élő tagjai is az egységet nélkülözve sok kisebb államban oszlottak meg, másrészt éppen a németség a legjobban szétszóródott nép (a zsidóságot kivéve), melynek tagjai nagy számban élnek kisebbségként a föld legkülönbözőbb államaiban. De örömmel karolták fel a nem-

zetfogalmat mindama népek körében, melyek még a nemzettéválás, önálló államalakítás fokáig el nem jutottak, illetve erről ismét a népi kisebbség sorsára süllyedtek, avagy néptagjaik idegen államok polgárai-ként az anyaországon kívül nagy számban éltek. Ilyenek voltak különösen a lengyelek, csehek, szlovákok, szerbek, általában a szláv népek legtöbbje, továbbá a finnek, románok. De jelentkezik e nemzetfogalom hatása az olaszoknál (Mazzini), a dánoknál és más népeknél is. Ez új életerőt, életakaratot öntött a már halálraszánt, megsemmisülés előtt álló népekbe, fellendítette a népiség ápolását, a népi kultúra, nyelv, irodalom, népi hagyományok, mondák, mesék, népdalok gyűjtését.

Azoknál a népeknél azonban, melyek már régi, kiegyensúlyozott, önálló állami életet éltek, ez a nemzetfogalom legfeljebb csak átmenetileg vagy egyes romantikus körökben hatott. Így hazánkban is a nemzeti megújulás herderi jelszavakkal kezdődött, a nyelvben, viseletben látták a hazafiak a nemzet lényegét, de nemsokára a francia racionális, jogi nemzetfogalom került az előtérbe, mely a nemzet tagjává fogadja a haza minden polgárát, mint ezt az 1868. évi XLIV. t.-c. is leszzegezi.

A népnemzet fogalma alkalmas cszköznek mutatkozott a középeurópai vegyes népiségű államok szétrobbantására. Fel is használták e célra az első világháború győztesei, kiknél az egységes nemzeti állam már csaknem teljesen megvalósult és

így a népi önrendelkezés elvének bomlasztó hatásától már nem kellett félniök. Egységes nemzeti államokat azonban Közép-Európában így sem sikerült megvalósítaniok. De a nemzeti önállósághoz, sőt nagyszámú kisebbséghez jutott népek most már a herderi eszmétől elpártolva a francia nemzetfogalom alapjára helyezkedtek és a békebelezett kisebbségektől megtagadták a néptestvéreikhez csatlakozás jogát. Viszont a régi, történeti nemzetek kisebbségi sorsra jutott tagjai most mindinkább a herderi eszméhez menekültek, hogy az anyaországgal és a régi nemzetközösséggel való kapcsolatukat ily módon továbbra is megőrizték, mint ezt a kisebbségi sorsra jutott magyarság körében is tapasztaltuk.

Sok függ attól is, hogy *belpolitikailag* vagy *külpolitikai* használatra alkalmazzák-e a nemzetfogalmat. Gyakran találkozunk Janus-arcú nemzetfogalommal. Belpolitikailag sok állam a saját kisebbségeivel szemben a francia nemzetfogalmat szereti alkalmazni, viszont külpolitikailag, az idegen államokban élő néptársakra vonatkozólag előszeretettel helyezkedik a német nemzetfogalom alapjára.

Végeredményben tehát mind a francia, mind a német nemzetfogalom *hatalmi törekvéseket* takargat. Az egyik a már elért uralom megtartására és kiterjesztésére törekszik, a másik pedig a még el nem ért vagy elvesztett uralmat akarja megszerezni. Az állam, a nemzet célja, létalapja azonban nem a pusztá uralom, az imperium. Ez csak

eszköz, amely aszerint jó vagy rossz, igazságos vagy igazságtalan, hogy mire és hogyan használják, mennyire szolgálják vele a közjót.

Hasonlókép mindkét nemzetfogalom tartalmazza a *szabadságeszmét* is. Csakhogy a francia nemzetfogalom az *egyénnek* akarja biztosítani az állam, a nemzet megválasztásának szabadságát. A német nemzetfogalom viszont a szabadságot csak a *nép csoportok*, mint valamilyen oszthatatlan, misztikus egységek számára tartja fenn és rögtön megtagadja a szabadságot az egyéntől, mihelyt nemzeti hovatartozását maga akarja megválasztani. Ugyanígy megtagadja az államtól is azt a jogot, hogy a népcsoportok esetleges kiválási törekvéseit megakadályozzák.

A francia nemzetfogalom gyakorlatilag kipróbáltabb, hiszen a franciák tulajdonképpen már évszázadok óta ennek alapján élik egységes nemzeti életüket. Az egységes német nemzet viszont csak most van kialakulóban, az ú. n. német nemzetfogalom is csak e nemzettéalakulás egyik fokozatának terméke és nem a végleges német nemzetfogalom, mert hiszen annak alapján nem is lehet a nyugodt állami életet általánosan biztosítani. A gyakorlat egyébként nem mindig igazolja a népnemzet fogalomban rejlő ama romantikus előfeltevést sem, hogy az egy népiségűeknek tekinthető egyének természetes hajlamuk alapján mind egy államközösségbe akarnak is tartozni. Így pl. az 1870—71-i német-francia

háború alkalmával az elszászi németek nagy része nem akarta szülőföldjüknek Németországhoz való csatolását, a svájci németek pedig még ma sem akarnak csatlakozni egy közös német hazához. Ugyanígy a trianoni békeszerződés után is a nemzetiségek közül sokan nem kíváncsiak néptestvéreik uralma alá kerülni. Egyébként is — legalább Közép- és Kelet-Európában — kivihetetlen, hogy homogén népi-ségű életképes államok alakuljanak. Hiszen akárhányszor még a különböző családtagokat is más és más államba kellene bekebelezni. Mindez azt mutatja, hogy a nép- és nemzetközösség egymással nem azonosíthatók. Ezért az egy népiségűeknek egy államba kényszerítése époly erősza-kolt, igazságtalan lehet, mint a különböző népi csoportoknak egy államba erőltetése.

Viszont az állampolgárok összességének a nemzettel való azonosítása szintén nem helyes, amint erre előző fejtegetéseinkben már rámutattunk.

Egyébként a „francia“ és „német“ nemzetfogalom elnevezés legalábbis félreérthető. Egyrészt ugyanis e kérdésben a franciák, illetve a németek felfogása nem egységes. Különösen a német szerzők térnek el sokszor a fentebb vázolt szélsőséges népnemzet fogalomtól. Másrészt, mint már jeleztük, nem csupán franciák, illetve németek tették magukévá e nemzetfogalmakat. Ezért inkább megfelelne a „nyugati“, illetve „keleti“ nemzetfogalom elnevezés. Az azonban kétségtelen, hogy a franciák

inkább a nyugati nemzetfogalmat támogatják, míg a németek körében a keleti nemzetfogalom rokonszenvesebb. Különösen a világháború után felelevenedett „*völkisch*“-mozgalom tette magáévá a népnemzet fogalmát, amennyiben az összes németeknek egy, az államok felett álló nemzetegységbe tömörítésére törekszik.

Az előbbiekhöz hasonló az *államnemzet* és *kultúrnemzet* megkülönböztetése (Meinecke). Az egyiknek alapja az állam, a másiké a kulturális közösség. A szélsőséges államnemzeti felfogás a nemzetet az állampolgárok összességével azonosítja és így a nemzet tagjai közé sorolja azokat is, akik esetleg érdekből újonnan léptek az állampolgárok közé vagy egyenest tiltakozásuk ellenére kényszerítették közéjük. Ez a nemzet torz, imperialista felfogása. Viszont a szélsőséges kultúrnemzet-felfogás hajlandó a nemzet tagjai közül kiközösíteni azokat a más kultúrhagyományokkal rendelkező népcsoportokat is, amelyek hosszú évszázadokon át hűséges államközösséget tartottak fenn és abban akarnak élni továbbra is.

A nemzet meghatározására irányuló próbálkozásoknak rendszerint rejtett előfeltevése, hogy a *nemzethatárokhoz* kell igazodnia az igazságos *államhatároknak* is (cuius natio, eius dominatio). Holott inkább helyes a fordított feltevés: *a nemzetnek kell az életképes, igazságos államhatárok szerint alakulnia*, amennyiben az ilyen állam közös birtoklásából következik a nemzettéalaku-

lás (e condominiume sequitur natio). Az igazságos, életképes államhatárok megállapításánál pedig legfőbb szempont a *közjó*, mint az állam célja. Ez azonban sokféle összetevő bonyolult eredője és a népiség esupán *egyike* e tényezőknek, mint ezt az emberiség története igazolja.

A legtöbb szerző bizonyos mérséklettel, különféle óvatossági kifejezésekkel hajlik a nemzetfogalom fentemlített fő típusainak egyikéhez vagy másikához. Így azután a nemzetmeghatározásoknak és a nemzetfogalmak típusainak szinte beláthatatlan sokasága jött létre, melyek különféle árnyalatokban térnek el egymástól. Így a nemzethez tartozás alapjának egyesek *szubjektív*, mások *objektív* jegyet vesznek fel, amiben ismét az előbbivel analóg polaritás mutatkozik. E jegyeket ismét különbözőképen választják meg az egyes szerzők. Így szubjektív jegyként szerepel az egyéni akarat (Renan), a kollektív együttélni akarás (Y. de la Brière), a közös cél utáni törekvés (Surányi-Unger, Tönnies), a tulajdonságok és érzelmek hasonlósága (Mitscherlich) stb. Viszont objektív jegyek a közös leszármazás (Kant), a közös nyelv (O. Bauer, Vierkandt), a közös kultúra (Neumann) stb.

Egyesek a nemzetfogalmat szűkíteni igyekeznek olymódon, hogy a nemzet körét csak egyes *kiválasztottakra*, a legjobbakra korlátozzák. Ilyen arisztokratikus nemzetfogalmat képvisel nálunk Joó Tibor, aki szerint a nemzethez tartozás egy közelebbről

meg nem határozható kiválasztottság és kegyelem, a hivatástudatnak, az átéltségnek oly mélysége és formája, amely csak a jobbakban, a kiválasztottakban él. A nemzethez tartozásnak ily kivételesen mély átélése azonban lehet nemes cél, ideál, de nem lehet a nemzethez tartozás nélkülözhetetlen jegye. Hiszen különben a nemzet egy meghatározhatatlan szűk közösséggé zsugorodnék össze és az emberiségnek, még a kultúr-emberiségnek is túlnyomó része nem tartoznék semmiféle nemzethez sem. Politikusok, diplomaták, bölcselek és történészek talán elmélyülhetnek ennyire a nemzeti hivatástudatban, de egyébként derék hazafiak átlagánál ilyesmi legfeljebb csak homályosan, határozatlanul jelentkezik, amiért azonban még nem érdemlik meg, hogy kiközösítsük őket a nemzet köréből. Különben a nemzeti hivatás, hivatástudat maga is annyira homályos, bizonytalan, többértelmű, hogy abban sokszor még a nemzetnek valóban legkiválóbbjai sem egyeznek meg (l. Kossuth—Széchenyi).

Egyébként a *magyar szerzők* a nemzetet általában valamilyen *politikai közösségként* szokták meghatározni, bár Trianon óta erős közeledés mutatkozott a kultúr-nemzet fogalmához, míg legújabban, a magyar birodalmi eszme feléledésével ismét az állam-nemzet fogalma került az előtérbe különféle változatban. A nacionalizmus problémáinak megoldásához azonban olyan nemzetfogalommal kell rendelkezünk, mely a legkülönbözőbb viszonylatokban is fenntartható. Ilyen-

nek látszik a nemzetnek az a felfogása, amelyet az előző fejezetekben vázoltunk.

4. A nemzeti kisebbség.

A nemzeti kisebbség vagy röviden a *nemzetiség* kérdése a nacionalizmus problémájának csúcspontja, legkényesebb, legnehezebb, legbonyolultabb területe. Ha nemzeti kisebbségek nem volnának, a nemzetfogalom kérdése is lényegesen leegyszerűsödne, és a nacionalizmusból fakadó sok surlódás, harc nagy része kiküszöbölődne. Már maga a nemzeti kisebbség vagy nemzetiség mibenléte is rendkívül bonyolult, tisztázatlan kérdés. Ugyanígy nem mindig következetes a nemzet és a nemzetiség kifejezések használata sem. Sokszor szerepel egyik a másik helyett.

Kisebbség lehet többféle, úgymint nemzeti, népi, nyelvi, vallási, politikai stb. jellegű. Ezek egymástól különböznek ugyan, de sokszor szoros kapcsolatban is vannak. Így pl. nálunk a román nemzeti kisebbség egyúttal népi, nyelvi és vallási kisebbség is. Minket itt elsősorban a nemzeti kisebbség érdekel, a többi csupán a vele való kapcsolat alapján. A nemzeti kisebbség pedig szoros összefüggésben van a nemzettel, illetve az állammal.

Az állam, a nemzet nem ösztönös, öntudatlan képződmény, miként jórészt a nép, hanem tervszerű, öntudatos szervezkedés útján jön létre. E szervezkedéshez pedig szükség van egy szervezni tudó és akaró

népre, illetve vezetőrétegre, végső alapjában egy központi szervező hatalomra, amelynek egy vagy néhány egyén, rendszerint egy család vagy nemzetség a birtokosa. Ez a szervező hatalom előbb saját népét szervezi nemzetté, szerez neki hazát, államot. Az államszervező hatalom azonban rendszerint nem tudja, sőt nem is akarja elzárni az államot más népektől. Inkább arra törekszik, hogy idegenek bekapcsolásával az állam erejét gyarapítsa. Ezekből lesznek a *kisebbségek*.

Az idegeneknek az államközösségbe kapcsolódása történhet egyrészt *békés* módon, elszórt beszivárgás, vagy csoportos betelepítés útján. Ennek oka lehet gazdasági, politikai vagy vallási természetű; biztosabb, nyugodtabb megélhetés vagy védelem keresése. Történhet az idegenek bekapcsolása tervszerű betelepítés, behívás útján, esetleg bizonyos előnyök biztosításával kapcsolatban az emberhiány pótlására, illetve az állam erejének fokozására. Túlnyomórészt ilyen békés betelepítés útján jutottak hazánkba is idegenek és így alakult ki pl. Amerika sokféle eredetű lakossága.

Történhet idegeneknek egy államközösségbe kapcsolódása több nép vagy nemzet önkéntes, békés szövetsége, közös államszervezetben való egyesülése útján, ahol vagy mindegyik egyenlő szerepet és bizonyos önállóságot biztosít magának, vagy pedig közösen elismerik egyik hegemoniáját és valamennyien annak vezetésére bízzák magukat. Az előbbire példa Svájc, az

utóbbira a magyar és a kabar törzsek szövetsége a vérszerződéskor.

Lehetséges az is, hogy valamely nemzet a maga államszervezetét békésen vagy legalábbis nagyobb erőszak mellőzésével kiterjeszti más, még kifejlett államszervezettel nem rendelkező népelemekre vagy olyan kisebb nemzettöredékekre, melyek gyengeségük tudatában önálló állami életre igényt nem tartanak, illetve arról ellenállás, tiltakozás nélkül lemondanak. Ilymódon mehetek végbe egyes középkori államalakulások és bizonyára nagyrészt így telepedett rá a honfoglaló magyarság is az új hazában talált egyes nép- és nemzettöredékekre.

De történhet idegeneknek az államba kapcsolása *erőszakos* úton, fegyveres hódítással, az államhatároknak háború útján való kiterjesztésével vagy erőszakos gyarmatosítással az ottlevő őslakosság ellenállása, legalábbis tiltakozása mellett. A kisebbségek tehát eredet szempontjából is lényegesen különbözhetnek egymástól és általában lehetnek *önkéntes vagy kényszerkisebbségek*.

Más jellegű továbbá az a kisebbség, amely egész tömbjével vagy legalábbis túlnyomórészen az állam határain belül él, mint amilyen pl. a tótság volt az ezeréves magyar állam határain belül. Lehet az is, hogy valamely kisebbség csak töredéke a határokon kívül élő nagyobb tömbnek, mint pl. a német kisebbség. Ez utóbbi esetben ismét fontos különbség, hogy vajjon a kisebbség anyaállama közeli, szomszédos or-

szág-e, amellyel így a kisebbség állandó, intenzív érintkezést tarthat fenn, amilyenek pl. a magyarországi német, szerb és román kisebbségek, vagy pedig az anyaország távolabb fekszik, mint pl. a magyarországi bolgárok, vagy az Amerikába szakadt európai kisebbségek esetében. Az is fontos különbség, hogy vajjon e kisebbség egy tömbben él-e, mint pl. a magyarországi ruthének, vagy pedig szétszórta, mint a németek. Más, ha a kisebbség századok óta él az államban az azóta szerzett sok közös emlékekkel, hagyománnyal és ismét más a frissen jött, közös hagyományok nélküli kisebbség. Az előbbire példa a Magyar-birodalomban élt kisebbségek legtöbbsége, az utóbbira az utódállamokba elszakított magyar kisebbség. Fontos különbség lehet még a kisebbségek között faji összetételük, kultúrájuk, gazdasági, szociális, politikai helyzetük, társadalmi rétegezettségük, vérségi keveredésük vagy elzárkózódásuk szempontjából is.

Lényeges továbbá, hogy valamely kisebbség önállóságra, autonómiára vagy éppen önálló állam alakítására képes-e, vagy pedig erre számánál, helyzeténél, műveltségénél fogva képtelen. Fontos különbségek lehetnek a kisebbségek között az öntudatosság, önállósulási vágy fokozatai szempontjából is. Vannak kevésbé öntudatos kisebbségek, amelyeknél az önállósági vágy legfeljebb lappangva, bizonytalanul és esetleg csak egy szűkebb rétegénél jelentkezik. Más kisebbségeknél viszont az öntudatosság, ön-

állósulási vágy széles körökben égő türelmetlenséggel lángol. Ez pedig nagymértékben függ az időnkint változó korszellemtől, a többséggel szemben való kölcsönös rokonszenvtől vagy ellenszenvtől, valamint az anyaállamnak az elszakadt kisebbségek iránt tanúsított közömbös vagy aktív politikájától.

Kisebbség és kisebbség tehát távolról sem egyenlők, sőt jóformán *ahány állam és ahány kisebbség van, annyiféle a kisebbségi probléma*. Ezért részleteiben mindegyik más megoldást is igényel, mert nem helyes, nem igazságos a nem egyenlőket egyenlőkként kezelni.

Az állam, illetve a nemzet belső szerkezete különböző történeti fejlődésük szerint is különféle lehet. Lehetséges, hogy a közös államban egyesült különféle népeknek teljesen egyenrangú szerepe, jelentősége van és ily módon alkotnak egységes nemzetet. Mint-hogy itt egyik nép sem kerül a többiekkel szemben az előtérbe, egyikükről se lehet az államot, illetve nemzetet elnevezni. Ilyenek pl. Svájc vagy az Északamerikai Egyesült Államok.

Gyakoribb azonban az az eset, hogy az állam, illetve a nemzet jellegét hagyományosan valamelyik nép adja meg, amelynek nevét is viseli az állam és a nemzet. Ez általában az a nép, amelyik a nemzetnek legrégibb tagja, amelyiknek az államalapításban és az állam fenntartásában különleges szerepe volt, amelyiknek nyelve államnyelvvé lett, amelyikből esetleg az uralkodó-

ház is származik. Ehhez a *hegemon* néphez csatlakozhatnak azután más népek is egy állam-, illetve nemzetközösségben.

Rendszerint az államalkotó nép számbeli-
leg is a többséget alkotja. De lehetséges az is, hogy egy számbelileg kisebb, államalkotásra mégis rátermettebb néptörzs adja meg az állam- és nemzet-jelleget. Megtörténhet azonban, hogy ez az államalkotó nép idővel lehanyatlík, kipusztul, felszívódik egy, vele államközösségben élő nagyobb népbe. Így azután a vezetőszerop, az állam és nemzet jellege, neve, nyelve, uralkodócsaládja változhat, átvándorolhat egyik népről a másíkra.

Ebből világos az is, hogy amint a hegemon nép nem jelent mindig számbeli többséget, épűgy a nemzeti kisebbség sem jelent feltétlenül számbeli kisebbséget, hanem inkább a jelentőségben, államvezetői szerepben, hatalomban való kisebb részesedést. Vagyis *a nemzeti kisebbség inkább minőség, mint mennyiséget jelent*. Rendszerint ugyan a számbeli többségnél van a hegemonia, de az ellenkező is előfordul. Így pl. a világháború előtti Ausztriában a hegemon német nép a lakosságnak csak kb. $\frac{1}{3}$ -a volt. Magyarországon is a törökök kiűzése után a magyarság mintegy két évszázadon át csupán relatív többséget mutatott és csak a világháború felé kezdett abszolút többséget elérni. (Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a magyar anyanyelvűek arányszáma Magyarországon Horvát-Szlavonország nélkül 54'5%, Horvát-Szlavon-

országgal 48'10% volt.) De ugyanígy a Trianonban létesült Csehszlovákiában is az uralkodó cseh nép csak relatív többséget képviselt.

Ámde az ilyen kiváltságos helyzetet élvező nép mellett a többiek nem szorulnak még szükségképen a nemzeti kisebbségek sorsára, hanem alkothatnak együtt *egységes nemzetet*, vagyis az ilyen állam szintén lehet *nemzeti állam*. Ha ugyanis az államalkotó, hegemon nép csak *primus inter pares*-ként szerepel, ha az állam többi népeit egyébként magával politikailag egyenlőknek, egyenjogúaknak tekinti, számukra egyenlő érvényesülési lehetőséget biztosít, az állam nyújtotta közjavakból egyformán részesíti őket, másrészt viszont, ha a többi nép is az államalkotó néppel politikailag teljesen azonosítja magát, érdekeit a magáéval közöseknek tekinti, célkitűzéseit magáévá teszi, ha nem igényel semmiféle önállóságot, elkülönülést, külön érvényesülést, akkor e népek között nemzeti szempontból különbség nincs. A közöttük fennálló népi, nyelvi, vallási különbségek ellenére is egységes nemzetbe olvadtak. Ilyen esetben nincs is szó szorosabb értelemben vett nemzetiségekről.

A *nemzeti állam* tehát az olyan állam, amelyben az esetleg különböző népi csoportok is elsősorban a közös nemzethez tartozóknak érzik magukat és legfeljebb csak ezután valamilyen népi kisebbséghez: ahol mindannyian ugyanazt vallják egyedüli hazájuknak, ennek határain belül várják min-

den igényük kielégülését, ahol a sorsközösség vállalásában valamennyien egymáshoz közelebb állóknak érzik magukat, mint bármely más állam polgáraihoz. Az ilyen nemzeti egység kialakulásának, illetve fennmaradásának mindkét részről, mind a hegemon nép, mind a többi népcsoportok részéről megvannak a feltételei. S mihelyt e feltételek egyik vagy másik részről nem teljesülnek, megkezdődhet a nemzetiségi csoportok, nemzeti kisebbségek kialakulása, az állam *nemzetiségivé* válik.

Egyrészt ugyanis az államalkotó nép a nemzeti kisebbség sorsára szorít egy másik népcsoportot azáltal, hogy megtagadja tőle a politikai egyenlőséget, az egyforma érvényesülési lehetőséget. Történhet az túlzott uralomvágyból, imperializmusból, de történhet a kisebbségi sorsra szorított népcsoport nemzethüség, megbízhatatlanság következtében, avagy oly túlzott hatalomra, érvényesülésre törekvése miatt, amely a többi népcsoportok, sőt a hegemon nép jogos érdekeit is sértené.

Viszont nemzetiséggé teszi magát valamely népcsoport a nemzeti egység megtagadásával, külön nemzeti közösséggé szervezkedésével, külön érvényesülési törekvéseivel, vagyis azáltal, hogy magát elsősorban a saját népiségéhez tartozónak tekinti és csak azután, másodsorban vállal közösséget az állammal, illetve a többi népcsoportokkal, az államalkotó néppel. A nemzetiség számára az állam nem a teljes értelemben vett, teljes értékű haza, otthon, hanem abban

többé-kevésbé idegennek érzi magát, nem várja tőle minden igényének kielégítését. Ez is történhet pusztán hatalmi vágyból, önállósulási törekvésből, vagy pedig a népcsoportot ért jogtalan sérelmek, mellőzések következtében.

Röviden így is mondhatjuk: *amely népcsoport saját államában élőnek érzi magát, az a nemzethez tartozik, amelyik idegen államban élőnek, az nemzetiség.* S amely államban minden népcsoport saját hazáját látja, az *nemzeti állam*, amelyikben azonban jelentékenyebb népcsoportok élnek idegen nemzetiségként, az *nemzetiségi állam*. Valamely állam nemzetiségi jellegének ismét többféle fokozata lehet, mégpedig nem annyira a nemzetiségek száma, mint inkább idegenkedésének foka szerint, amely egészen az irredenta törekvésekig fokozódhat és az állam szétrobbanásának veszélyével fenyegethet. Ezért a mai nemzeti és népi eszme mellett kétségtelenül előnyösebb a nemzeti állam, míg a nemzetiségi állam többé-kevésbé kényszermegoldás.

Szorosabb értelemben nemzeti és nemzetiségi államról azonban csak a modern nemzeti és népi eszme elterjedése óta beszélhetünk. Ezóta csaknem mindenfelé jelentkezik rendszerint mind az államalkotó nép, mind a többi népcsoportok részéről féltékenység, hatalmi törekvés, a népi különbségek mindinkább öntudatosulnak, elkülönülésre, ellentétekre vezetnek és az előbb még figyelembe alig vett népi különbségek nemzetiségi elkülönüléssé fejlődnek. Amint azonban a

nemzetiségi kérdés szorosabb értelemben véve csak az utolsó másfél évszázad óta létezik, épúgy vissza is fejlődhet. De nem lehet egyoldalúan megszüntetni, hanem csak a többség és a kisebbség közös jóakaratával az igazságosság és a közjó őszinte keresésével.

Fokozza azonban a nemzetiségi kérdés bonyolult voltát, hogy valamely népi kisebbségnek legfeljebb csak az átlaga, vagy zöme, sőt sokszor csupán egy vékony vezetőrétege megy át nemzeti kisebbségbe, míg a többiek szoros nemzeti közösséget vállalnak a többségi néppel. Más szóval *a népi kisebbségnek nem minden tagja tartozik egyúttal a nemzeti kisebbséghez is*. Így a Trianon előtti Magyarország sok nemmagyar anyanyelvű és népiségű polgárának túlnyomó része is büszkén és meggyőződéssel vallotta magát magyarnak, vagyis a magyar nemzethez tartozónak, mégha ezt tört magyarsággal így fejezte is ki: „Magyar vagyok!” A szabadságharc hősei és vértanúi között szintén számos idegen anyanyelvű egyént találunk, akiket azonban csupán anyanyelv, népiség szempontjából mondhatunk nemmagyaroknak, mert nemzeti szempontból kétségtelenül teljes értelemben vett, sőt példás magyarok voltak.

Mármost mitől függ, hogy ki milyen nemzetiséghez tartozik? Ebben nyilván az egyén *szubjektív állásfoglalásának*, érzelmi, akaratilag döntésének van legfőbb szerepe. Elsősorban ettől függ, hogy valaki melyik nemzeti közösségbe tartozónak érzi magát, me-

lyikkel vállal elsőleges sorsközösséget. Mindamellet e szubjektív állásfoglalás komolysága, őszintesége, tartós volta bizonyos *objektív adottságokat*, testi vagy szellemi kapcsolatokat is megkíván. Ilyenek lehetnek a leszármazás, népiség, anyanyelv, állampolgárság, születési hely, egyes esetekben a vallás is, amikor ez bizonyos népcsoportra jellegzetes (pl. a zsidó vagy mohamedán vallás). Senki sem vallhatja magát ugyanis komolyan, őszintén olyan (mondjuk az orosz vagy a japán) nemzethez tartozónak, amelyikért pl. csupán regényolvasásai alapján rajong, de vele egyébként semminemű objektív kapcsolata nincs.

Ezért, ahol a számbavehető objektív jegyek mind egybehangzóak, ott a nemzeti hovatartozás nem is lehet kérdéses. De sokszor annál nehezebb eligazodni akkor, ha a számbavehető objektív jegyek eltérőek. Ez gyakori eset ott, ahol a nemzetiségek érintkeznek, egymás közt elszórva élnek, ahol sokszor ugyanaz az objektív jegy egy családon belül is keveredik az apa és anyamás nemzetisége folytán. Márpedig éppen ilyen helyeken lehet a nemzetiségi hovatartozás pontos megállapításának döntő gyakorlati jelentősége (pl. az igazságos államhatárok kitűzése céljából).

5. A nemzetiségi hovatartozás.

A nemzetiségi hovatartozás, mint láttuk, *az egyén közösségérzelmétől, sorsközösségvállalásától függ*. Ezt pedig legjobban maga

az egyén állapíthatja meg, tehát e kérdésben elsősorban az *egyén vallomása* irányadó, ha ez minden kényszertől és befolyástól mentesen, őszintén történik.

Amde ezt az egyéni vallomást nem tekinthetjük mindig megfontoltnak vagy őszintének, főleg éppen azokban az esetekben, amikor az objektív jegyek erősen vegyesek. Befolyásolhatják a vallomást valamely részről jövő kisebb-nagyobb nyomás, erőszak vagy a pillanatnyilag várható személyes előnyök és hátrányok mérlegelése. De sokszor minden befolyás vagy érdek nélkül sem tud az egyén e nehéz kérdésben határozottan állást foglalni, illetve az események vagy a hangulat változása szerint ideoda ingadozik. Különösen a tömegemberek-nél, akik e kérdésekhez nem sokat értenek, könnyű a hangulatot rövid idő alatt az egyik irányból a másikba terelni, főleg mozgalmas, viharos időkben, amikor a tömegérzelmek szeszélyesen hullámoznak. Ezért semmi meglepő sincs abban, hogy egy nagyobb történelmi esemény, pl. impériumváltás után a nemzetiségi statisztikákban a legkorrektebb összeállítás mellett is lényeges eltolódás jelentkezik.

Éppen e szubjektív bizonytalanság, ingadozás, befolyásolás vagy nemőszinte nyilatkozat elkerülése végett iparkodnak egyes államokban a nemzetiségi hovatartozás megállapításánál *objektív adottságokat* is tekintetbe venni, esetleg elsősorban vagy tisztán ennek alapján dönteni. Így azután a nemzetiség megállapítása különböző államokban

igen eltérő módon történik, amit eddig még semmiféle nemzetközi megállapodás sem szabályozott egységesen.¹ Az erre vonatkozó hivatalos állásfoglalás a népszámlálásra vagy a nemzetiségi iskolákba való felvételre vonatkozó rendeletekből világlik ki. De ezek is sokszor változnak, hiányosak, zavarosak és nem mindig egybehangzóak.

A *nyugateurópai államokban* e kérdésnek nincs nagy jelentősége. Itt ugyanis kisebbségek aránylag csekély számban élnek, amellet ezekben az államokban inkább az ú. n. „francia” vagy „nyugati” nemzetfogalom uralkodik, amely szerint a nemzeti hovatartozás azonos az állampolgársággal, ez pedig formai kritériumok alapján könnyen megállapítható. Annál fontosabb azonban a nemzeti hovatartozás megállapítása a közép- és keleteurópai államokban.

Hazánkban az 1868. évi XLIV. t.-c. értelmében minden honpolgár az *osztatlan, egységes magyar nemzet* tagjaként szerepelt, így szorosabb értelemben vett nemzeti kisebbségről nem lehetett szó, legfeljebb népi kisebbségről. Ez azonban inkább csak jámbor óhaj volt a magyarság részéről, amely mintegy nem akart tudomást venni a sokszor — sajnos — nagyon is kiélesedett nemzetiségi elkülönülésekről. Így a népszámlálások e tekintetben is csak azt vizsgálták, hogy kinek mi az *anyanyelve*, illetve melyik

¹ V. ö. Greve: Die Bestimmung der Volkszugehörigkeit im Recht der europäischen Staaten. Essener Verlagsanstalt, 1938.

nyelven beszél legszívesebben és legjobban. Még az 1920 és 1930 december 31-i népszámlálásban is csak az anyanyelv kérdése szerepel. Így azután gyakran a nyelvi kisebbséget tekintették nemzeti kisebbségnek is. Csak az 1941 január 31-i népszámlálás veszi fel az anyanyelv mellett külön a nemzetiséget is, mégpedig egyéni vallomás alapján.

Az anyanyelv valóban nem jelenti mindig a nemzetiséget, bár e kettő sokszor megegyezik. A magyar szabadságharc egyik aradi vértanúja, Pöltenberg, csak törte a magyar nyelvet, mégis tántoríthatatlanul a magyar nemzethez tartozónak vallotta magát nyelvrokonai ellenében élete árán is. Széchenyi is fiatal korában csak kevéssé tudott magyarul, mégis a legnagyobb magyar lett. Herczeg Ferenc délmagyarországi törzsökös német családból született, ma pedig a Magyar Revíziós Liga elnöke. Márpedig anyanyelv szerint őket is az idegen nemzetiségűek közé kellene sorolnunk. Ugyanígy járna a francia nemzet egyik legnagyobb büszkesége, az olasz anyanyelvű Napoleon és sok más idegen származású kiválósága az egyes nemzeteknek.

Nehéz problémát jelentett a nemzetiségi hovatartozás kérdése a Páris körüli békék által létrejött utódállamokban. Ezeket az államokat a békeszerződések egyúttal a kisebbségek védelmére, illetve a kisebbségi jogok tiszteletbentartására is kötelezték. Azt azonban, hogy kik és milyen alapon számíthatók valamilyen kisebbséghez, a nemzetközi szerződések nem szabályozták. Ez a

hiány azután még a kisebbségi kötelezettségek tiszteletbentartása mellett is lehetővé tette, hogy az államvezető nép legalább az uralma alá került nagyszámú kisebbség létszámát megnyirbálja.

Csehszlovákiában az 1920-i népszámlálási törvénnyel kapcsolatban kiadott kormányrendelet szerint a nemzetiségi hovatartozás legfőbb jele az *anyanyelv*. A zsidók zsidó nemzetiséghez tartozóknak is vallhatják magukat. Elvileg az egyének saját maguk vallhatják be nemzetiségi hovatartozásukat, ezt azonban kétes esetekben a népszámlálási biztos felülvizsgálhatja és megváltoztathatja. Az ellene felmerülő panaszok esetén végső fokon a legfőbb cseh közigazgatási bíróság dönt különböző objektív tényezők alapján, amilyenek a nevelés, társalgási nyelv, le származás vagy a többi családtagoknál használatos nyelv stb. Az 1930-i népszámlálási törvény végrehajtási utasítása szerint a nemzetiségi hovatartozás alapja általában szintén az anyanyelv, amelyet az illető személy maga jelöl meg. Az anyanyelvtől eltérő nemzetiség csak akkor vehető fel, ha az illető személy anyanyelvét sem a családjában, sem a háztartásában nem használja és a felvett nemzetiség nyelvét tökéletesen beszéli. Itt tehát a nemzetiség még szorosabb kapcsolatba jut az anyanyelvvel, mint az előbbi népszámlálásnál. Mindamellett a hatóságok a vallomásokat ellenőrizhetik, ami lehetővé teszi az önkényeskedést.

A *Szudéta-német* és a *Kárpát-német párt* 1937 április 27-i törvényjavaslata szerint

minden 18. életévét betöltött csehszlovák állampolgárnak joga és kötelessége magát ahhoz a nemzetiséghez tartozónak vallani, amelyikhez *születésénél fogva* tartozik. Más nemzetiséghez tartozónak csak akkor vallhatja magát valaki, ha anyanyelvét sem családjában, sem a háztartásában nem használja, a másik nemzetiség nyelvét viszont tökéletesen beszéli. A nemzetiségi kataszterbe való felvétel később vissza nem vonható. Zsidók azonban mindig csak zsidó nemzetiségűeknek vallhatják magukat. Hogy mi lett a törvényjavaslat sorsa, illetve miként vált tárgytalanná, a közelmúlt történeti eseményekből közismert.

Jugoszlávia, amely szintén a kisebbségi jogok tiszteletbentartásának szerződéses kötelezettsége mellett jutott nagyszámú kisebbséghez, még különösebb módot talált ki a nemzetiségek létszámának csökkentésére. A Privicsevis közoktatásügyi minisztertől származó rendeletek szerint ugyanis bevették az ú. n. „*névelemzést*“. Nemcsak a délszláv származású, hanem a szláv nevet viselő gyermekek is csak az államnyelven tanító iskolákba vehetők fel. Hasonlóképpen azok a gyermekek, akik különböző nemzetiségű szülöktől származnak, szintén a csupán államnyelven tanító iskolákba vehetők fel, ha akár atyjuk, akár anyjuk szerb, horvát vagy szlovén nemzetiségű volt. Ezzel iparkodtak a délszláv nemzetiségűek közé sorolni azokat is, akiknek csupán neve volt délszláv hangzású vagy elődei között akadt délszláv származású. Pedig a családnév a

sokféle keveredés mellett korántsem jelzi mindig a nemzetiséget is. Az 1930 óta megjelent jugoszláv rendeletek már kezdtek felhagyni a névelemzés módszerével.

A legkíméletlenebbül *Románia* iparkodott irtani ama kisebbségeket, melyeket a kisebbségi jogok tiszteletbentartásának kötelezettsége mellett vett uralma alá. Az állami elemi iskolákra vonatkozó 1924 június 30-i törvény itt is bevezeti a *névelemzést*. Ennek alapján a magyar nevű tanulók családfáját sok nemzedéken keresztül felkutatták, hogy valamilyen ürügyet találjanak az állami iskolába való kényszerítésükre. A román közoktatásügyi minisztérium 1927-i rendelete a tanulók nemzetiségének megállapítását az állami hatóságok hatáskörébe utalja és ezzel a hatóságok önkényének tág teret nyit. Hasonlóképpen az 1927-i román népszámlálás is a nemzetiséget az *etnikai leszármazás* szerint állapítja meg. Ennek alapján az örmény szertartású, de örményül egyáltalán nem beszélő katolikus magyarokat örmény nemzetiségűeknek, a magyarul beszélő összes zsidókat zsidó nemzetiségűeknek és a német nevű, de németül egy szót sem tudó magyarokat is német nemzetiségűeknek számították. Az ellenkező vallomásokot hivatalból kijavították és azokat, kik más vallomást tettek, mint ami a hatóságok felfogásának megfelelt, pénzbüntetéssel sújtották. Sőt közismert az a törekvés is, amelyet egyes túlbuzgó román hazafiak szorgalmaztak, hogy a névelemzésen túl egyenest *vévelemzéssel*, a vércsoportok vizsgálá-

lata alapján találjanak ürügyet az „elrománosodott“ székelyek visszarománosítására. Mindez mutatja, hogy a nemzetiségnek objektív szempontok alapján való megállapítása mennyi visszaélésre ad alkalmat.

Lengyelországot szintén nehéz problémák elé állította a bekebelezett sok nemzetiség. A nemzetiség meghatározása szempontjából érdekes rendelkezéseket tartalmaz az egyrészt Lengyelország, másrészt Oroszország és Ukrajna között 1921 március 18-án létrejött optálási egyezmény. Eszerint az optálni szándékozóknak lengyel nemzetiségüket vagy olyan személytől való származásukkal kell kimutatniok, akik az 1830—1865. évi lengyel függetlenségi küzdelmekben harcoltak, vagy pedig működésükkel, a lengyel társalgási nyelv használatával és gyermekeik nevelésével kell igazolniok a lengyelséghez való ragaszkodásukat. Ugyancsak érdekes e szempontból a *Felső-Sziléziára* vonatkozólag 1922 június 15-én létrejött lengyel-német egyesség is. Ez egyesség 27. cikkelyének 3. §-a értelmében lengyeleknek tekintendők ama német illetőségűek, akik *magatartásukkal* (attitude) 1921 augusztus 1-ig igazolták, hogy a lengyelekhez tartozóaknak tekintik magukat.

Görögországban a nemzetiség és a vallás nagyrészt fedik egymást, amennyiben a görögkeletiek általában görög, a mohamedánok pedig török nemzetiségűek. Minthogy pedig a vallási hovatartozás pontosan megállapítható, ezt szokták a nemzetiségi hovatartozás alapjának is tekinteni. Így az 1923

január 30-i lausannei görög-török szerződés is ezen az alapon szabályozta a görög, illetve török kisebbségek kölcsönös kicserélését Görögország és Törökország között.

Bulgáriában szintén a vallás szerint alapítják meg, hogy kik tartoznak a török, örmény vagy zsidó kisebbséghez.

Különös jelentőséget nyert a nemzetiségi hovatartozás megállapítása *Esztországbán*, minthogy itt a kisebbségek *személyi autonómiáját* is megvalósítani próbálták. Az 1920 június 15-i eszt alkotmány szerint minden eszt állampolgár szabadon állapíthatja meg nemzetiségét. De mindenki csak az Esztországban elismert valamelyik kisebbséghez tartozhat, amelyeket a kultúrautonómiára vonatkozó 1925 február 5-i törvény közelebbről is meghatároz. A nemzetiségi hovatartozás tehát tisztán az egyéni vallo mástól függ ugyan, de nem lehet bármilyen tetszésszerinti nemzetiséghez csatlakozni. Az autonómia-törvény szerint kisebbségeknek számítanak a németek, oroszok, svédek, valamint mindazok az eszt területen élő népcsoportok, melyeknek össznépessége legalább 3000. A gyermekek 18 éves korukig a szülők nemzetiségét követik, de 18 éves koruk után sajátmaguk határozhatnak hovatartozásuk felett. Ha azonban valaki az egyik kisebbségi csoportból saját kívánságára töröltetett, a kisebbségi önkormányzatnak joga van az illető újrafelvételét megtagadni, hogy a belépés és kilépés az indokolatlan hangulat szeszélyes játékává ne legyen.

Esztország tehát iparkodott a legteljesebb mértékben biztosítani a kisebbségi jogokat, úgyhogy, az eszt nép szinte csak egyike lett a teljesen egyenrangú nemzetiségeknek. Később azonban e téren bizonyos változás állott be. 1933-ban az eszt „szabadságharcosok” mozgalmának hatására Esztország autoritativ állam lett, a kisebbségi jogok korlátozódtak és növekedett az eszt nacionalizmus. Az 1934 október 29-én hozott törvény a nemzetiségi hovatartozás megállapítására vonatkozólag már lényeges módosításokat vezet be. Eszerint ugyanis azok a polgárok, akik sajátmaguk, illetve akiknek atyjuk vagy nagyatyjuk egy parasztközség lajstromába vétettek fel, az eszt nemzetiséghez tartozóaknak számítatnak, míg csak az ellenkezőjét nem bizonyítják. Kivételek csak ama községek polgárai, amelyekben valamely nemzetiség alkotja a többséget. Akik az állam megalakulásakor mint eszt származásúak Esztország javára optáltak, az eszt nemzetiségűek közé számítatnak akkor is, ha később valamilyen kisebbséghez tartozónak vallották magukat. A különböző nemzetiségű szülőktől származó gyermekek eszt nemzetiségűeknek számítatnak, ha az apa eszt nemzetiségű. A 18 éven felüli polgárok valamely kisebbségből átléphetnek az eszt nemzetiségbe, de az eszt nemzetiséget megváltoztatni nem lehet és egyéb intézkedésekkel is megnehezítették a kisebbségek lajstromába való felvételt. Mindezek az intézkedések erősen kedveznek az eszt nemzetiségnek, amivel Eszt-

ország már a nemzeti államok felé iparkodott közeledni.

Szovjetoroszországban a nemzetiségi kérdés terén még bizonytalan, hogy az alkotmányban és a törvényekben lefektetett elvek mennyiben különböznek a végrehajtott valóságtól. A szovjet a *nacionalizmust* teljesen helyettesíteni akarta a *szocializmussal* és a nemzetiségi küzdelmek helyébe az osztályharcot iparkodott állítani. A pánszláv eszme helyébe Szovjetoroszország a *világproletariátus internacionaléját* léptette. Ezért a szovjet bármely állam proletárjaira úgy tekint, mint valamely nemzetiségre, melynek anyaállama, igazi hazája az Egyesült Tanácsköztársaság. Az új orosz állam alkotmánya elvileg az internacionalizmust vallja, a nacionális eszmét csak a burzsoa-kapitalista világnézet egyik kinövésének tekint. Ezért az Egyesült Tanácsköztársaság elvben minden nemzetiségnek teljes egyenjogúságot biztosít, sőt az egyes Tanácsköztársaságok elszakadásának jogát is elismeri. A nemzeti felszabadulás jelszava részben propaganda a nyugati államok kisebbségi proletárjai felé, akik a szovjettől egyaránt várják nemzeti és szociális felszabadulásukat. De a többségi proletárok nemzeti érzékenysége is megnyugszik abban, hogy az Egyesült Tanácsköztársaságban nyugodtan élhetik tovább sajátos népi életüket.

Szovjetoroszországban egyébként mintegy 147 nyelven beszélő 185 különböző nép él, amelyek között a nagyorosz csupán 53%

(nem számítva természetesen az új világháborúban történt és még pontosan nem ismert változásokat). Mellettük az ukránok száma eléri a 21%-ot.¹ Az is tagadhatatlan, hogy a szovjet népei között ismét kezd ébredezni a nacionalizmus, amiben a szovjet urai a proletár világegység legnagyobb veszedelmét látják. Ezért a legnagyobb eréllyel iparkodnak letörni minden nemzeti és szeparatista törekvést. Így közeledik a szovjet mindjobban a cári uralommal lehatnyatlott *nagyorosz centralizmushoz*. A Moszkvában székelő központi szervezetekben a nagyoroszok vannak többségben. Az utóbbi években történt területgyarapodások már szintén nem a proletárok felszabadításának jelszavával, hanem a nagyorosz eszme jegyében történtek. Az orosz népiséget pedig már az első közoktatásügyi népbiztos, Lunacsárszkij kezdte felkarolni.

A Szovjetúniónak tehát nem sikerült az internacionálizmust elterjeszteni, sőt a nyugati népek mind immunisabbakká váltak ezzel az eszmével szemben. Viszont a nyugati nacionalizmus — úgy látszik — mindinkább „megfertőzi“ a szovjetorosz szellemet is.

A nemzetiségi politika terén az eddig említett államoktól lényegesen eltérő magatartást tanúsít *Németország*. Míg ugyanis az eddig említett államok inkább arra törekednek, hogy kisebbségeiket lehetőleg asszimilálják, Németország éppen a külföldön élő

¹ Gogolák: A pánszlávizmus. 107 kk. 1.

nagyszámú német kisebbség asszimilálódását iparkodik megakadályozni és egyúttal a német népet az idegenekkel való keveredéstől megóvni.

A versaillesi Németországban csak jelentéktelen számú kisebbség maradt. A *weimari alkotmány* a kisebbségeknek teljes kulturális szabadságát biztosítja, de a nemzetiségi hovatartozás kritériumát nem állapította meg. Az egyes német államok erre vonatkozólag különböző rendeleteket adtak ki, melyek nagyjából a *szubjektív vallomás* alapján döntenek el a nemzetiségi hovatartozást. A *nemzeti szocializmus* azonban a nemzetiséget az egyén egész lényét átható mozzanatnak tekinti és ezért a nemzetiségi hovatartozást is inkább *objektív alapokra* építi. Eszerint valamely néphez tartozás lényege a *vérségi adottság, a faj*. A német nép azonban fajilag nem egységes, hanem ugyanazokat a fajokat tartalmazza, mint a többi, Európában honos népek különböző arányokban. E népeket tehát a nemzeti szocializmus *rokonfajtájúaknak* (artverwandt) tekinti. Ezekről élesen elkülöníti az Európában nem honos és így *idegen fajtájú* (artfremd) népeket, amilyenek a zsidók, néger, mongolok. Eszerint a Német Birodalom megkülönbözteti a német népet, a rokonvérű német állampolgárokat (Staatsangehörige artverwandten Blutes) és az idegenvérűeket.

Az 1935 szeptember 15-i törvény a birodalmi állampolgárságra vonatkozólag csak a rokonvérű idegennyelvűeket tekinti a németvérűekkel egyenjogúaknak. A német

vér és a német becsület védelmére egyidejűleg hozott törvény pedig megtiltja a német vagy rokonvérű állampolgároknak és a zsidóknak összeházasodását. Az 1937 január 26-i német tisztviselői törvény alapján tisztviselő csak az lehet, aki sajátmaga, valamint — ha nő — felesége is német vagy rokonvérű. A Reichserbhofgesetz által említett *törzsrokon* (stammesgleich) vér, valamint az egyéb törvényekben szereplő *árja* származás szintén csak negatíve meghatározott, amennyiben a zsidókat és színes fajúakat kizárja.

A Német Birodalom tehát különbséget tesz a *honosok* (Staatsangehörige) és az *állampolgárok* (Staatsbürger) között. Teljes politikai joga törvény szerint csak az utóbbiaknak van. Ezek viszont lehetnek németek vagy másnyelvű rokonfajtájúak.

Az idegenfajtájúak közül eddig csak a *zsidók* helyzetét szabályozták törvényszerűen.

Az 1935 november 14-i állampolgársági törvény I. végrehajtási utasítása részletesen szabályozza, hogy kik tekintendők zsidóknak. Eszerint zsidó az, aki legalább három teljesen zsidó (volljüdisch) nagyszülőtől származik. A teljes zsidóság ismertető jele a *zsidó valláshoz* tartozás. Zsidó az is, aki két teljesen zsidó nagyszülőtől származik és maga vagy házastársa zsidó vallású. Zsidó keverék pedig az, akinek egy vagy két nagyszülője zsidó vallású, amennyiben az előbbieken alján nem számít zsidónak. A zsidó keverékek állampolgároknak szá-

mítanak ugyan, de csak bizonyos megszorításokkal. A Reichserbhofgesetz még szigorúbban veszi az árjaszármazást és csak azokat részesíti teljes jogban, akiknek ősei között 1800 január 1. óta egy zsidó vagy színesvérű sincs.

A *nemárja faj*, illetve származás kritériuma tehát a *zsidó valláshoz* tartozás. E mellett az objektív kritérium mellett nem számít az illető szubjektív magatartása vagy vallomása. Csupán a félvérűség esetén függ az illető magatartásától, hogy melyik félhez számítható, amennyiben vallásával vagy házasságával ezt maga dönti el.

A németek és rokonfajtájúak elvi, törvényszerű egyenjogúságát a gyakorlatban módosítják még bizonyos politikai és párt-szemponatok.

A Német Birodalomban tehát a kisebbségi helyzet sajátságosan alakult. A *nemzeti*, illetve *népi* kisebbséget keresztezi a *vallási* kritériumra alapított *faji* kisebbség, egyelőre csak a zsidóságra vonatkoztatva. Ez utóbbtól, mint nem kívánatos kisebbségtől, a Birodalom mindenkép szabadulni igyekszik, mégpedig nem beolvasztás, hanem az élethelehetőségek megvonása útján.

Mindezekből láthatjuk, hogy a nemzetiségi hovatartozás megállapítása nehéz probléma, melyet az egyes államok igen különböző módon iparkodnak megoldani anélkül, hogy erre nézve egységes elvek alakultak volna ki. A nemzetiségi hovatartozás nyilván csak akkor lehet komoly, őszinte, ha valamilyen objektív jegyre is épül. Csakhogy nincs

olyan objektív jegy, amely egy nemzetiség minden tagjára és csakis ezekre volna érvényes. Amellett igen sok esetben a különböző objektív jegyek ugyanannál az egyénnél is többféle nemzetiséghez tartozást tesznek lehetővé. Hogy ilyen esetekben az illető melyikhez tartozónak számítassék, azt szubjektív kritérium alapján kellene eldönteni.

Viszont a szubjektív állásfoglalás egyik vagy másik nemzetiség mellett sokszor igen bizonytalan, ingadozó vagy nem őszinte. Az egyén egyformán vonzódik több nemzetiséghez vagy e szubjektív vonzalom rövid idő alatt is lényegesen változhat, esetleg éppen az ellenkezőre. Minthogy a nemzeti hovatartozás végső alapja a közösségi érzelem, a sorsközösség vállalása, lehetetlenség valakit olyan nemzetiséghez tartozónak vennünk, amelyhez talán valamikor vonzódott, azóta azonban halálosan meggyűlölt. Meg kell tehát adni a lehetőséget, hogy az egyén bizonyos körülmények között nemzeti hovatartozását őszinte, komoly megfontolás alapján megváltoztathassa. Hiszen bizonyos esetekben még a házassági közösséget is fel lehet bontani. Nem lehet tehát egyedül a nemzetiség az a közösség, amely akarva, nem akarva mindhalálig köti az egyént. A nemzetiség megváltoztatása azonban csak megfontolt elhatározáson alapulhat és nem válhat szeszélyes játékká. Ezért szükség esetén bizonyos feltételekhez kötéssel lehet megnehezíteni, amelyek nagyobb megfontolásra készítetnek.

Mindez azonban csak ott válik nehéz, sőt megoldhatatlan problémává, ahol a nemzeti-ségi kérdés egyéb tekintetben is kiéleződött, ezért teljes megoldást csak a nemzetiségi probléma általános megoldásával nyerhet.

6. A nemzetiségi kérdés kialakulása.

A nemzeti kisebbség problémája szorosabb értelemben véve csak a modern nemzet-eszme elterjedésével alakult ki. A különböző közösségek ellentéte, illetve a kisebbségnek a többséggel való küzdelme azonban oly régi, amilyen régen emberi közösségek állnak szemben egymással. Az önzés, hiúság, hatalmi, érvényesülési vágy, mint általános emberi hajlam, gyakran megnyilvánul kollektív formában is a közösségek között. Mindegyiket valami felsőbbségérzet hatja át a másikkal, az idegennel szemben. Annál többnek érzi magát, minél többeket néz le. Önmagát öntelten túlértékeli és minden mászt lekicsinyel. Ahol pedig a felsőbbségérzet nem őszinte, a kisebbségtudat elnyomott érzelve sokszor túlkompenzálódva még nyersebb gögben, még kegyetlenebb uralom-vágyban nyilvánul meg.

Ezt az érzelmet táplálta az ókor népeinél azoknak külön *néni, nemzeti vallása* is, amely a népet sokszor valamely hatalmas istenség leszármazottjának tartotta és saját isteneit az idegen istenek felett állónak tekintette. Ezért az idegenek elnyomásában nem látott jogtalanságot, pusztulásukat nem számította veszteségnek, sőt inkább vallá-

sos érdemnek tartotta és nyereségnek az emberiség szempontjából.

A zsidóság, mint Isten kiválasztott népe, toronymagasságban érezte magát a többiek felett. Az ókori görögség megvetett minden idegent, mint műveletlen barbárt, akinek még a nyelvét sem érdemes megtanulni. A rómaiak szemében csak a *civis Romanus* számított teljesértékű embernek. A hódító iszlám magához képest minden mást csak kutyának tekintett. De még a kínai mandarin is gögösen tekintett le sokezer éves kultúrájának magaslatairól a parvenü európaiakra.

A *keresztény középkornak* az emberi egyenlőségbe és egyetemes istenfiúságba vett hite csökkentette az idegenek közötti ellenszenvet és legalább elvben minden keresztény testvérnek számított.¹ Hivatalos nyelvként a latin szerepelt, amelynek nem volt nemzeti, hanem nemzetfeletti jellege. Az anyanyelvet csak lenézett vulgáris, póri nyelvnek tekintették, amelyet hasznossági szempontból, a műveletlenebbekkel való érintkezés céljából használtak és nem tulajdonítottak neki nemzeti jelleget. Az egyház nemzetfelettségét mutatja az is, hogy a latin nyelvet mindmáig megtartotta hivatalos nyelvének.

Annál nagyobb türelmetlenséget mutatott azonban a középkor a *vallási különbség* terén a pogányok, zsidók és eretnekek irányá-

¹ „Nincs többé zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban“. (Szt. Pál: Galat. III. 28.)

ban. A reformációt követő századokban pedig a különböző keresztény felekezetek nemzetiségre való tekintet nélkül a legélesebb harcban állottak egymással és a katolikusokkal szemben. Az egyfelekezeti idegen nemzetiségűek sokkal szorosabb közösséget, szolidaritást éreztek egymás iránt, mint más felekezeti honfitársaikkal szemben. A vallás és nem a nemzetiség volt az, ami az embereket összefűzte, vagy elidegenítette egymástól. Azért e századokban a felekezeti kisebbségek sorsa volt a legsúlyosabb bel- és külpolitikai probléma, a felekezeti különbségek miatt borították ismételten lángba Európát.

Alig csillapodtak le azonban földrésztünkön a felekezeti harcok, máris felütötte fejét a *népi eszme*, a *nemzetiségi kérdés*, amely most már felekezeti szempontok helyett más alapon állította szembe idegeneként, sőt sokszor ellenségekként ugyanazon állam polgárait és idézett elő nemzetközi bonyodalmakat. A romantikus népi irányzat felkeltette a népek öntudatosodását és megindította függetlenségi törekvéseit. A nemzetiségi mozgalmak előszeleként az 1795-ben megjelent *Déclaration des droits* már a következőket hirdeti: „Valamennyi nép független és szuverén, bármennyi is az őket alkotó egyének száma és az általuk elfoglalt terület nagysága.” A népszuverénítás eszméje szinte járványként terjedt Európaszerte és megindította a nemzetiségi differenciálódást az egy államban eddig száza-

dokon át békésen együttélő népcsoportok között. Népek és népcsoportok, melyek eddig önálló állam alakítására nem is gondoltak, vagy arra elégteleneknek érezték magukat, lassankint elviselhetetlen igazságtalanságnak találták, hogy saját államuk nélkül éljenek. Oly népcsoportok pedig, amelyek eddig békés, lojális bevándoroltakként éltek valamely államban, egyszerre a legtermészetesebb, legjogosabb követelménynek tartották, hogy az általuk lakott területekkel együtt rég elhagyott anyaországukhoz csatoltassanak. Megindult tehát a nemzetiségi államok szétbomlasztására irányuló törekvés, megkezdődtek a nemzetiségi küzdelmek, melyek hamarosan vérbe, könnybe borították Európát.

A népeknek függetlenségi törekvése viszont fokozott ellenállásra talált a szorosabban centralizált, egynyelvű *nemzeti állam* eszméjében, amely egyidejűleg terjedt Európa-szerte. A modern nemzeti államok egységesen, központilag megszervezett közigazgatása, igazságszolgáltatása, egységes törvényhozása, az uralkodó népcsoport irodalmi nyelvének államnyelvvé tétele, továbbá az általánosan kötelező katonáskodás, az államilag irányított egységes közoktatásügy, a bürokratikusabbá, erőszakosabbá vált államhatalom mind az államvezető nép érdekeit részesítették előnyben vagy legalábbis alkalmasak voltak a többi népcsoportok féltékenységének felkeltésére és reakciót váltottak ki ama népek között, amelyek eddig háborítatlanul folytathatták

a maguk partikuláris életét. Az állam egységes érdeke, a közjó helyett a maguk partikuláris népi érdekeit helyezték előtérbe, annal inkább, mert az erősebben centralizált államokban kevésbé érvényesülhettek és jobban érezték kisebbségi voltukat.

Nagy szerepe volt a kisebbségi öntudat kialakulásában az európai államok demokratizálódásának is. Az abszolutizmus mellett nincs sok különbség a többségi és a kisebbségi alattvalók sorsa között, demokratikus államban azonban a különbség igen érezhető.

Végül kétségtelenül előmozdította a nemzetiségi széttagolódást a keresztény vallásosságnak, a keresztény népek szolidaritizmusának és a minden emberre kiterjedő, általános emberszeretetnek erős csökkenése is. Míg a középkorban mindenki elsősorban kereszténynek érezte magát és mindenki abban vetélkedett, hogy melyikük különb keresztény, az újkor embere már mindinkább idegenül állt keresztény embertársával szemben. A különböző nemzetiségűek már nem érzik összetartó kapocsnak a közös kereszténységet. Sokkal szorosabb összetartó erőnek találják az újszerű, népi, nemzeti közösséget.

Igy a nemzetiségnek lassankint olyasféle jellege kezdett kialakulni, mint régebben a vallásnak volt. A múlt századokban elsősorban a vallásra voltak féltékenyek. A *cuius regio, eius religio* elve alapján az uralkodó fejedelem, földesúr vagy népcsoport a saját vallására iparkodott átkényszeríteni a más

felekezetekhez tartozókat is, sőt ebben valamilyen lelkiismeretbeli, szent kötelességet látott. Ezért a békekötéseknél különleges pontként szerepelt az egyes vallások szabad gyakorlásának biztosítása. Az új Európában hallgatagon a *cuius regio, eius natio* elve kezd érvényesülni, amelynek alapján az uralkodó népcsoport ugyancsak szent kötelességet lát abban, hogy a saját nemzetiségébe kényszerítse a többi népcsoportokat. Ezért az újabb békekötések az egyes nemzetiségek jogának biztosítását emelik ki. Míg régebben a felekezeti hovátartozás szerint volt valaki az állam első- vagy másodrendű polgára, most a nemzetiség szerint osztályozzák a polgárokat.

A vallási és a nemzetiségi probléma tehát sok tekintetben szoros analógiát mutat. A nemzetiségi kérdést azonban fokozottan bonyolulttá teszi az a körülmény, hogy a nemzeti hovátartozás sokkal vitásabb, sokszor alig állapítható meg. A felekezeti hovátartozás vitathatatlanul megállapítható tisztán abból az egy adatból, hogy melyik felekezetbe vétetett fel valamely egyén. A nemzetiségi hovátartozás azonban — mint láttuk — sokféle összetevőből következtethető csak ki, úgyhogy sokszor maga az egyén sem tudja, melyik nemzetiséghez is tartozik, vagy esetleg nem hiszik el vallomását. A felekezetet csak bizonyos formásokhoz kötött átlépéssel lehet megváltoztatni, míg a nemzetiséget gyakran minden formalitás nélkül is meg lehet változtatni. Végül pedig a vallás inkább *apolitikus*, az állam, államhatárok és

az evilági dolgok felett álló mozzanat, ezzel szemben a nemzetiség elsőrangú politikai kérdés.

Minthogy a valamilyen értelemben vett többség részéről minden korban megnyilvánult az elnyomási hajlam a kisebbséggel szemben, ezért a kultúrnépek körében rég-től fogva találunk olyan intézményeket, melyek a kisebbség vagy az idegen jogait védelmezik a többség túlkapásaival szemben.¹ Ilyen volt az antik görögöknél a *proxenia*, a rómaiaknál pedig a *hospitium* intézménye. A rómaiak egyébként bőkezűen adományozták a teljes római polgárjogot azoknak, akik alávetették magukat a római törvényeknek.

A középkorban rendszerint az egyházi hatóságok vették pártfogásukba az erkölcsi természet törvény, illetve a keresztény általános emberszeretet parancsa alapján az üldözött kisebbségeket. De már az újkor elejétől fogva találunk tételes *nemzetközi szerződéseket* is, melyek a népi kisebbségek és az idegenek védelmét iparkodnak biztosítani. Így I. Ferenc francia király 1535-ben Törökországgal kötött szerződést a francia lobogó alatt utazók védelmére. Ezt követték hasonló szerződések Anglia (1579), Németalföld (1618) és egyéb államok részéről.

E szerződések még csak az idegen alattvalókra vonatkoztak, de nem érintették az

¹ Rudesco: Étude sur la question des minorités de race, de langue et de religion. Payot, Lausanne, 1929, 26. kk. 1.

államnak saját polgáraival szemben való kötelezettségeit. A reformációval bekövetkezett vallásháborúk azonban már egy sereg olyan szerződésre vezettek, melyek az államot saját alattvalóival szemben is kötik, amennyiben azok valamilyen vallási kisebbséghez tartoznak. Az első nemzetközi okmányok, melyek ilyen jellegű záradékot tartalmaznak, az augsburgi vallásbéke (1555), a nantesi edictum (1598), főleg pedig a westfáliai béke (1648). A XVII. század második felétől kezdve már mind gyakrabban tartalmaznak a békeszerződések a nyelvi, népi, nemzeti kisebbségekre vonatkozó megállapodásokat is.

A XIX. század óta a nemzeti kisebbségek problémája áll a nemzetközi élet előterében. A múlt világháborúban az ententehatalmak a maguk küzdelmét az elnyomott nemzetiségek felszabadítása érdekében viselt keresztesháborúnak iparkodtak feltüntetni. A Monarchia nemzetiségeinek emigráns vezérei Párizsban, Londonban vagy Svájcban az entente támogatásával az élő szó, a sajtó, a titkos társaságok és a társadalmi összeköttetések minden eszközével reszptgették a Monarchia államkereteit. Az ellenséges hatalmak a nemzetiségi kérdésben kiváló eszközt láttak a Monarchia gyengítésére, a kisebbségi vezérek pedig elérkezettnek vélték a legjobb alkalmat nemzeti-ségi aspirációik megvalósítására. Ez aztán legvérmesebb álmaikon felül sikerült is. Amde, míg a győztes hatalmak az egyik oldalról kielégítették a nemzetiségi törekvé-

seket, a másik oldalról annál elkeseredettebb nemzetiségi ellenállást váltottak ki. A nemzetiségi problémát kiküszöbölni vagy megoldani tehát nem sikerült. Sőt még igazságtalanabb és életképtelenebb államalakulatokat hoztak létre, amelyek a már felkorbácsolt nemzetiségi érzelmeken uralkodni még kevésbé tudtak, minthogy nem állt mögöttük jogi, politikai iskolázottság, kulturális fölény, valamint a történeti, gazdasági és geopolitikai szempontok észszerű követelménye.

E nehézségeken Európa újjárendezői *kisebbségvédelmi szerződésekkel* próbálkoztak enyhíteni. A Párizs körüli békeszerződések Ausztria, Magyarország, Bulgária, Törökország, valamint Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Görögország faji (értsd népi), nyelvi és vallási kisebbségeit a Népszövetség védelme alá helyezik, Albánia, Finnország, Észtország, Lettország és Litvánia pedig a Népszövetségbe való felvételükkor tettek kisebbségvédelmi nyilatkozatot. Ezenkívül még egy sereg kölcsönös kisebbségvédelmi szerződés jött létre egyes államok között a világháborút követő években.

E nemzetközi szerződések mindegyike csak a kisebbséghez tartozó *személyeket* részesíti védelemben, de nem kifejezetten magukat a kisebbségeket, mint közösségeket. Ezzel el akarták kerülni, hogy a kisebbségek privilégizált idegen testületként szerepeljenek, amivel megnehezítették volna a kisebbségeknek a többségbe olvadását, mint

a kisebbségi kérdés végérvényes kiküszöbölését. A kisebbségek így is bizonyos tekintetben kivételes jogi helyzetet élveznek a többségi állampolgárokkal szemben. A kisebbségek egyes jogai ugyanis nemzetközi védelemben részesülnek, tehát az állam nem járhat el velük tetszés szerint. A többséggel szemben viszont az állam bármely intézkedése tisztán belügy, amely mindenféle nemzetközi ellenőrzésen kívül esik. Míg tehát a többséggel az állam korlátlanul rendelkezik, a kisebbségeken csak korlátozott hatalma van. Ennek pedig egyes esetekben (pl. a földreformmal kapcsolatban) nagy jelentősége lehet.

A kisebbségeknek ez az elvileg biztosított nemzetközi védelme a gyakorlatban mégis elégtelennek bizonyult. A Népszövetség tanácsa, illetve a kisebbségi bizottság ugyanis az eléje kerülő kisebbségi panaszoknál nem az *igazságszolgáltatást*, hanem inkább a *békéltetést* tekintette céljának. A maga felfogását, illetve a helyesnek tartott megoldást legfeljebb diszkrét tapintatossággal iparkodott szuggerálni az érdekelt kormányoknak. Arra számított, hogy a kormányok a saját nemzetközi presztizsük érdekében igyekeznek kerülni, illetve megszüntetni a kisebbségek jogos panaszára okot adó állapotokat. De nem is állt a tanács rendelkezésére kellő eszköz, hogy ítéletének érvényt szerezzen és így csak tekintélyét kockáztatta volna az esetleges ellenszegüléssel. Egvébként már a főtitkárnak jogában állt bizonyos formahibák miatt

visszautasítani a kisebbségi petíciókat. Ennek következtében és egyéb bonyolult eljárási nehézségek miatt a petícióknak alig néhány százaléka került egyáltalán a tanács elé.

A nemzetközi körökben megindult ugyan a mozgalom, hogy ezt a távolról sem kielégítő eljárást eredményesebbel helyettesítsék. Egyesek nyilvános kontradiktórius eljárást tartottak célravezetőbbnek, amelynek során a panaszos kisebbség és az érdekelt kormány képviselői részletesen kifejthetik érveiket. Mások azonban attól féltek, hogy az ilyen nyilvános viták könnyen elmérge-síthetik a nemzetközi helyzetet. Az érdekelt kormány túlságosan sértve érezné nemzetközi tekintélyét és büszkeségét, ha valamely kisebbsége idegen fórum előtt nyilvánosan megvádolhatná. A kisebbségek viszont nyilvános nemzetiségi izgatásra használhatnák fel ezt az alkalmat. És, ha ilyen eljárásnak egyáltalán hajlandó volna alávetni magát valamely kormány, az eljárás megfelelő szankciók hiányában úgysem volna célravezető, legfeljebb nemzetközi botrányt eredményezne.¹

A legtámadhatóbb pont azonban a világháború utáni kisebbségi szerződéseknél az a körülmény, hogy azok mind csak a *legyőzött*, illetve *kisebb államokat* kötelezik. A győztes nagy államok mindvégig vonakodtak magukat a kisebbségi ügyekben szer-

¹ Y. de la Brière: La communauté des puissances. Beauchesne, Paris, 1932. 225. l.

zódásileg alárendelni nemzetközi fórumnak. Ez a visszás helyzet ismételten szóba került már a Népszövetség ülésein is, az érdekelt nagyhatalmak azonban különböző ürügyekkel mindig kibújtak ilyesféle szerződéses kötelezettség vállalása alól. Így azonban a kisebbségi szerződésre kényszerített államok ezt az egyenlőtlen helyzetet — nem alaptalanul — szuverénitásuk csökkentésének tekintették és magukat az alacsonyabbrendű államok közé taszítva érezték, ami ellen ismételten protestáltak. Amíg ugyanis minden államot, mint államot egyformán kötnek nemzetközi megállapodások, addig szuverénitásukon sérelem nem esik, de sérti a szuverénitást, ha csupán egyes államokat kényszerítenek bizonyos nemzetközi kötelezettségre.¹

A világháború után kötött nemzetközi szerződések tehát nem oldották meg korunk nemzetiségi problémáit, sőt a kérdés azóta mindjobban kiéleződött. Ez nemcsak egyes

¹ V. ö. Rudesco: I. m. 164. kk. 1.

Érdeemesnek látszik megemlítenünk, hogy ez a román szerzőtől származó svájci könyv O. Hübner: Geographische-Statistische Tabellen, 1925 c. munkájára hivatkozva Magyarországról a következő statisztikai adatokat közli (160. l.): Magyarország lakosainak száma 7,980.143, ebből magyar 5.097.000, német 175.000, szlovák 1,670.000, román 49.700, szerb 51.000, horvát 473.000, egyéb 11.000; római katolikus 7,147.000, görög katolikus 551.000, református 142.000, evangélikus 24.000, görög keleti 2.000, unitárius 17.000, izraelita 37.000, egyéb 61.000. E torz adatok már önmagukban mutatják, hogy nemzetközi viszonylatban olykor mily megbízhatatlanok még tudományos munkák is.

kormányok és nemzetiségeik között vezet belpolitikai surlódásokra, hanem megmérgezi a nemzetközi viszonyt is. Egyrészt ugyanis minden nép, nemzet hivatottnak érzi magát arra, hogy bármely államban élő saját nemzetiségű kisebbségeinek hivatalos pártfogójaként szerepeljen. Ezért féltékenyen ellenőrzi más államok magatartását e kisebbségekkel szemben. Ezeket nemzeti-ségi öntudatukban támogatja, az asszimilálódástól óvja, sőt nem egyszer irredenta törekvéseket vagy legalábbis reményeket táplál bennük és készen áll arra, hogy kellő alkalommal nemzetiségi alapon kitágítsa határait a másik állam rovására. Másrészt a kormányok az alájuk tartozó kisebbségekkel szemben mind bizalmatlanabbak, irredenta, szeparatista törekvéseket gyanítanak náluk vagy legalábbis ilyen gyanú alapján iparkodnak elnyomni minden életnyilvánulásukat. Ez az állapot tehát a bel- és külpolitikai viszonyokat egyaránt megmérgezi és egyik legfőbb oka az emberiség mai sok gyötrelmének.

Különösen válságos a helyzet e tekintetben a nemzetiségileg erősen kevert területeken, amilyenek Közép- és Kelet-Európa. Itt már nemcsak kormányok és nemzetiségek állnak szemben egymással, hanem sokszor családok és egyének is gyanakodva szimatolják egymás származását, keresve azt, ami szétválaszthat, nem pedig azt, ami összeköt. Ez azután az egész társadalom teljes atomizálódására, a *bellum omnium contra omnes* állapotára vezethet,

7. A népek önrendelkezési joga.

Miként az egyéneket, épúgy az egyes közösségeket is természettől fogva megillet bizonyos jog, szabadság, szabad rendelkezés önmagával és azzal, ami az övé. De miként az egyénnek, épúgy a közösségeknek sem lehet ez a joga korlátlan, hanem határt szab neki a *közjó* érdeke.

A közjó teljességének biztosítása céljából alakult természetes közösség az állam. Viszont az állam céljából következik, hogy az állam sem rendelkezhet bármilyen módon az alája tartozó kisebb közösségekkel, illetve az állampolgárokkal, hanem csupán a közjó érdekeinek megfelelően. Tehát az államnak is csak addig terjed a joga, illetve kötelessége az egyének és a kisebb közösségek természetes jogának korlátozása terén, ameddig azt a közjó érdeke indokolja.

Ez az alapelv érvényes az állam és az alája tartozó népek, nemzetiségek kölcsönös viszonyára nézve is. Tehát egyrészt a nemzetiségek nem igényelhetnek jogosan olyasmit az államtól, ami a közjó érdekeibe ütközik, másrészt az állam sem tagadhatja meg a nemzetiségek természetadta szabadságát a közjó által megkövetelt mértéken felül. Így lép fel mindkét részről a jogok, illetve kötelességek maximuma és minimuma, amelyek között korok és viszonyok szerint a helyes, észszerű megoldások bonyolult sokfélesége lehetséges.

Altalában minden kisebbséget is megillet a megélhetés lehetősége, az anyagi és szel-

lemi javak szerzésének joga, a lelkiismeret szabadsága, az anyanyelv használatának szabadsága, a családi, illetve népi hagyományok ápolásának szabadsága, az egyesülés joga, a politikai jogok szabad gyakorlása. Ezekről legfeljebb büntetésből vagy önvédelemből lehet többé-kevésbé megfosztani azokat a kisebbségeket, amelyek az állammal szemben alaptalanul nem teljesítik minimális kötelezettségüket sem és szabadságukkal a közjó rovására visszaélnek, illetve ilyen hajlandóságot árulnak el.

Az állammal szemben tanúsítandó kötelesség a hűség, lojalitás, törvénytisztelet. Viszont az állam sem igényelheti jogosan e kötelességeket azoktól a kisebbségektől, amelyeket erőszakkal és jogtalanul tart uralma alatt. Az ilyen kisebbségek ugyanis jogosan törekedhetnek arra, hogy kisebbségi helyzetük megszűnjön, vagyis az őket erőszakkal fogvatartó állam kötelékéből kiszabaduljanak. Az irredentizmus, a szeparációra való törekvés tehát ily esetben az illető kisebbségek jogos önvédelme.

Azokat a kisebbségeket, melyek nem jogtalanul kerültek valamely állam fennhatósága alá, szintén megilleti az *elszakadás joga*, ha e kisebbségek, mint ilyenek lojális államhűségük ellenére súlyos sanyargatásban részesülnek, minimális jogaiktól is megfosztatnak és ez állapot megszüntetésére minden más, törvényes eszközökkel való próbálkozás tartósan eredménytelennek bizonyult. De nem tagadható meg az elszakadás joga akkor sem, ha az államhatalom

felbomlik a közeli helyreállítás reménye nélkül, vagy ha tartósan oly erőszakos politikai rendszerváltozás (pl. kommunizmus) áll be, mely azokat a minimális emberi szabadságjogokat is megtagadja, amelyekről való lemondást egy polgárától sem követelheti az állam.

Mindezek mellett természetesen fennáll még az a feltétel, hogy az elszakadással bekövetkező új állapotok igazságosabbak és a közjó szempontjából megfelelőbbek a régieknél. Oly államnak ugyanis, mely az igazságosság és a közjó feltételeinek nem felel meg, nincs létjogosultsága még akkor sem, ha nemzetiségi szempontból teljesen homogén. Ezért a *függetlenül élni akarásnak* egyik előfeltétele a *függetlenül élni tudás*. Amelyik népnél e feltétel nincs meg, annak a saját jól felfogott érdekében is előnyösebb tagjainak jólétét, jogait, szabadságát idegen állam kötelékébe kapcsolódva biztosítani. E nélkül ugyanis a függetlenség legfeljebb csak ideig-óráig tartó látszat, amely sokkal többoldalú és súlyosabb függésre vezethet.

Egvébként súlyos jogtalanság volna egy különben igazságos határokkal rendelkező államot fontos javaitól, tengerpartjától, erdőségeitől, bányáitól, biztonságos stratégiai határaitól megfosztani csupán azért, hogy a területén élő valamely kisebbség önállósághoz jusson. De nagyfokú oktalanság is volna ez főleg olyankor, ha az így szétválasztott területek egymást lényegesen ki egészítik. A földarabolás így egy életképes,

a javak minden bőségével rendelkező állam helyett csak több életképtelen, súlyos nehézségekkel küszködő, nyomorék államocskákat hozna létre.

A néprajzi államhatárok csak akkor volnának a legigazságosabbak, ha az állam legfőbb célja az azonos népközösségek saját államban való egyesítése volna. Ezt azonban a történelem tanúsága szerint soha egyetlen állam se tekintette és nem is tekintheti legfőbb céljának. Minthogy pedig az államok nem a nemzetiségi elv alapján épültek ki, a nemzetiségi elvnek történeti jogosultsága nincs és nem is alkalmazható általánosságban a történetileg kialakult államkeretekre. Ez az elv alkalmas a meglévő történeti államok szétrombolására, de kevésbé alkalmas tartós új államok kialakítására. És ha meg is valósulnának a tiszta nemzeti államok, meddig volnának azok biztosítva az újabb keveredés ellen? Mert az államokat nem lehet valamilyen modern kínai falakkal légmentesen elzárni egymástól, sem a népektől nem lehet ismét megvonni a szabad költözködés jogát.

Egyébként, ha a népek önrendelkezési joga a közjóra és az állam életképességére való tekintet nélkül fennállana, akkor hasonlóképp igényelhetnének az egyes vallások, felekezetek is önrendelkezési jogot, vallásilag homogén államot. Hiszen a vallás, a kultusz közössége is van olyan jelentőségű, mint a népiség. És a tiszta nemzeti államokban is további széthúzó, robbantó erő maradna a valláskülönbség, a vagyoni

különbség, osztálykülönbség és általában minden olyan különbség, amely ellentétékké élezhető ki. Viszont mindenféle különbség elsímulhat és el is kell, hogy símuljon a közjó érdekében.

A néprajzi államhatárok megvalósítása, főleg Közép- és Kelet-Európában, egyéb leküzdhetetlen gyakorlati nehézségekbe is ütközik, mint ezt különösen *Teleki Pál* gróf és *Rónai András* alapos tanulmánya¹ meggyőzően igazolja. E munka a Baltikumtól a Balkánig terjedő hatalmas területsáv néprajzi viszonyaival foglalkozik, mely területen 1937-ben 18 állam 160 millió lakosa élt. Ez az embertömeg azonban 25 nemzetiségre oszlott, nem is számítva egy sereg lényegtelen számú, elszórt népcsoportot. E nemzetiségek közül csupán a német és az orosz nagy nép, a lengyelek létszáma mintegy 25 millió, a többiek közül azonban egyik nép sem éri el a 15 millió lélekszámot, legtöbbje csupán 1—5 millió között mozog. Mennyi életképtelen államocskának kellene itt léte-sülnie a népek önrendelkezési jogának teljes megvalósítása esetén!

Még súlyosabb nehézsége azonban a népi elv alkalmazásának, hogy az említett föld-sávon e sokféle népcsoport nem határolható el élesen egymástól, sőt jól *megvonható néprajzi határok csak kivételesen és rövid darabokon találhatók*. Sokfelé és nagy területeken 3, 4, sőt több népcsoport is él egymás

¹ Teleki—Rónai: The different types of ethnic mixture of population. Budapest, 1937.

között teljesen összekeveredve. Így pl. Pozsony környékén magyarok, németek, szlovákok, csehek, horvátok és zsidók; a Bánátban magyarok, németek, szerbek, szlovákok; Kárpataiban magyarok, rutének, szlovákok, németek, románok és zsidók; Lettorszáiban lettek, oroszok, rutének, lengyelek, litvánok és zsidók; Lengyelország egyes vidékein lengyelek, ukránok, zsidók, litvánok, németek és oroszok; Dobrudzsában bulgárok, törökök, tatárok, oroszok, románok és cigányok; Besszarábiában románok, ukránok, bulgárok, németek, gagauzok, oroszok, örmények, zsidók és cigányok. Mindezeknél számításon kívül maradt még egy sereg egyéb, elenyésző létszámú népiség. Sokszor még egy-egy város határain belül sem kúszbólhetők ki a nemzetiségi küzdelmek, mint ezt Danzig példája is mutatja. Sőt gyakran ugyanannak a családnak tagjai között is felüti a fejét a nemzetiségi viszály. Nyilvánvaló, hogy itt minden olyan törekvés, mely néprajzi alapon próbál határokat vonni, csak örökös viszályra vezethet, a nemzetiségi torzsalkodásban emésztődő kis népek pedig végül olcsó zsákmányaivá lesznek a szomszédos nagy népeknek. Sokkal inkább remélhetik e kis népek fennmaradásukat és szabadságjogaik biztosítását, ha a hasonló kis népekkel együtt erőteljes nemzetiségi államba tömörülnek, semmintha a látszatönállóság hamis csillogásával egymásután a szomszéd nagy népek olvasztótégelyébe hullanak.

A népek önrendelkezési joga, vagyis az

a jog, hogy minden nép, minden nemzetiség saját maga dönthesse el, milyen államkötelékhez akar tartozni, egyébként újkeletű és a tapasztalat eddig még nem igazolta. Először *Napoleon* és *Cavour* próbálták az annexió jogi alapjaként alkalmazni. A világháború folyamán főleg *Wilson* hirdette ezt az elvet az új világrendezés legfőbb alapjaként, melyet azután a bekövetkező békeszerződéseknel legfőbb dogmaként fogadtak el, e jog legfőbb értelmezőjeül és öréül pedig a *Népszövetséget* tették meg.

A wilsoni eszmék hatására szinte hisztérikus önállósági törekvés szállta meg Európa-szerte a nemzetiségeket, oly kis népeket is, amelyek igazán önálló államként a történelemben még sohasem szerepeltek. Sajátos népiségük teljes kifejlesztése érdekében fanatikusan ragaszkodtak az önálló, független saját államhoz, nem törődve az-
zal, hogy ez az önálló állam esetleg életképtelen lesz, sőt életképtelenné tesz régi, életképes államokat is.

Amde már a békeszerződéseknel is a győztes hatalmak legfeljebb prejudikálták a nemzetiségek akaratát, anélkül, hogy azokat valóban megkérdezték, megszavaztatták volna. Így azután a nemzetiségek jogára és akaratára hivatkozva, de tulajdonképpen *önkéntesen* szabdalták darabokra az ellenséges államokat, elsősorban hazánkat.

Nemsokára azonban egy jellegzetes esettel kapcsolatban maga a Népszövetség is kénytelen volt az önrendelkezési jog ellen dönteni, nyíltan elismerve, hogy e jog álta-

lánosan nem alkalmazható. 1921 április 16-án ugyanis a Népszövetség tanácsa döntött az *Aland*-szigetek hovátartozandósága felett. E szigetek egyenlő távolságra vannak Finnországtól és Svédországtól. Lakói svédek, mégis a szigetek Finnország fennhatósága alá tartoztak. A lakosok túlnyomó része azonban, valamint Svédország is a szigetek svéd fennhatóság alá helyezését követelte, Finnország viszont nem volt hajlandó a szigeteket átengedni. Így került az ügy döntés végett a Népszövetség elé. A kiküldött bizottság lelkiismeretes jelentése alapján és az ügy gondos mérlegelése után a tanács végül úgy döntött, hogy a szigetcsoport bizonyos autonómia biztosításával mégis Finnország fennhatósága alatt maradjon.

A szigetcsoport sorsánál azonban fontosabb a Népszövetségnek e döntéssel kapcsolatos elvi nyilatkozata, melyben hivatalosan leszegezi, hogy *a népek önrendelkezési jogának elve nem nemzetközi jogszabály*, ami egyébként a jogászok nemzetközi bizottságának véleményével is megegyezik. Nem lehet — mondja e nagyfontosságú nyilatkozat — szabályként megengedni, hogy egy véglegesen megszervezett és rendeltetésének teljesítésére tökéletesen képes állam valamely kisebbségének joga volna elszakadni és más államhoz csatlakozni vagy magát függetlennek nyilvánítani. Ez ugyanis az állam belső rendjét és szilárdságát tenné tönkre és anarchiát létesítene a nemzetközi életben. Ez az elv tehát összeférhetetlen

volna az államnak, mint területi és politikai egységnek eszméjével. Valamely kisebbségnek az államtól való elszakadását és egy másik államhoz való csatlakozását csak végső és egészen kivételes megoldásnak tekinthetjük, amikor az állam nem akarja és nem tudja elrendelni és alkalmazni a kisebbség szociális, népi és vallási jellegének jogos és hatályos garanciáit.¹

E nyilatkozatnál legfontosabb éppen az a mozzanat, hogy annak a Népszövetségnek hivatalos okmánya tartalmazza, amely Népszövetséget éppen a népek önrendelkezési jogának kíméletlen alkalmazásával létesített új világrend legfőbb öreként létesítették. Pedig aránylag mily egyszerű volt az Aland-ügy ahhoz a bonyolult néprajzi helyzethez képest, amely Közép- és Kelet-Európában uralkodik. Ha már az előbbi esetben is megtagadta a Népszövetség, a népek önrendelkezési jogának legfőbb öre és magyarázója az önrendelkezési elv alkalmazását, mennyivel inkább meg kellett volna tagadni ezt az elvet Közép- és Kelet-Európa újjárendezésénél.

Ha pedig a kisebbségek elszakadása a kisebbségi kérdésnek csak *egészen kivételes, végső esetben alkalmazható* megoldása, akkor annál nagyobb gondot igényel e kérdésnek az államhatárokon belül való igazságos megoldása. Erre nézve azonban egyetemes, minden esetben alkalmazható megoldást nem adhatunk, mert hiszen — mint

¹ Idézve Y. de la Brière: I. m. 80. k. l.

jeleztük — a különböző kisebbségek helyzete, jellege is más és más, és a nemegyenlőkkel egyformán bánni épúgy ellenkezik az igazságossággal, mint a különféle elbánnás az egyenlőkkel szemben. Így nyilván más jogok illetik meg az önkéntes és az erőszakkal meghódított kisebbségeket, más a helyes megoldás a nagyobb létszámú és a jelentéktelen, az egy tömbben és a szétszórta letelepült, a magasabb önálló műveltségű és az alacsonyabb kultúrájú, a nagyobb önállóságot igénylő és az erről önként lemondó, a megbízható, lojális és az alaptalanul lázongó, megbízhatatlan, a könnyen asszimilálódó és az asszimilációra kevésbé képes kisebbségek számára. A kisebbségi jogok érvényesítésének tehát sokféle módja és foka lehetséges¹ és hogy melyiket alkalmazzuk, azt mindig csak esetenként, a helyzet teljes ismeretében és gondos mérlegelésével lehet eldöntenünk, sőt a helyes megoldás idővel változhat is.

A kisebbség tagjai részéről minimális követelménynek tekinthető a többség tagjaival való *általános egyenlőség elismerése* az emberi, polgári, politikai jogok terén, melyet a legtöbb állam alkotmánya és a kisebbségi szerződések is biztosítanak. Ezekkel az egyenlő jogokkal szemben természetesen egyenlő kötelezettségek is hárulnak a kisebbség tagjaira. E jogegyenlőség azonban még nem jelenti azt, hogy a kisebbségek-

¹ V. ö. Egyed: A kisebbségi kérdés. Gergely, Budapest, 1930. 34. kk. 1.

nek, mint ilyeneknek a többséggel *teljesen egyenlő* szerepe volna az államban, ami sokszor lehetetlenség is. Így pl. nem kívánhatja minden kisebbség, hogy az ő nyelve is államnyelvként szerepeljen, hogy számára is állítsanak fel mindenféle fokozatú iskolát, hogy minden állami tisztségben képviselve legyen, hogy a katonai vezénylés az ő anyanyelvén is történjék stb. Ez különösen lehetetlen olyan nemzetiségi államban, ahol 10—12 népcsoport is él, köztük némelyik csak elenyésző lélekszámmal. Ugyanígy természetes, hogy minden olyan esetben, ahol a szavazattöbbség dönt, a többség előnyben van a kisebbséggel szemben és minden szavazásnál majorizálhatja a kisebbséget. Ez azután kiélezett nemzetiiségi viszonyok esetén könnyen a kisebbség rovására érvényesül. Békés viszonyok között viszont valamely kisebbség nagyobb műveltségével, rátermettségével, agilitásával, összetartásával könnyen juthat az államban számarányát messze meghaladó szerephez. Ha pedig az államalkotó nép valamely okból, pl. háborús veszteségek következtében elveszti az abszolút többséget, könnyen megtörténhet, hogy az állam vezetése a többi népcsoportok kezébe csúszik át.

Ezek alapján indokoltak lehetnek bizonyos rendelkezések egyrészt a kisebbségek védelmére a többség részéről fenyegető elnyomással szemben, másrészt a többség védelmére valamely túlhatalmasodott kisebbséggel szemben. Ilyen védekezésül szokták alkalmazni az *aránylagos érvényesülés*

rendszerét, ahol az egyes nemzetiségek létszámuk arányában (numerus clausus) vesznek részt a közhatalom gyakorlásában. Ez pontosan rendezett érvényesülést biztosít ugyan minden nemzetiségnek, a nemzetiségi viszályokat azonban nem mindig szünteti meg, sőt a nemzetiségi különbségek állandó tudatosításával folytonos féltékenykedést, kicsinyeskedő sérelmi politikát idézhet elő, állandósíthatja a széthúzást, csökkentheti az összetartozás érzetét, leronthatja az állam egységét és erejét. De hátrányos az is a közjó szempontjából, hogy az ilyen rendszer mellett a vezető állások betöltésénél az arravalóság, személyi rátermettség helyett a nemzetiségi számarány dönt. Mert hiszen az arravalóság nem mindig igazodik a nemzetiségi számarányhoz. E rendszernek egyébként többféle faja és fokozata lehetséges.

Az *önkormányzati rendszer* már nem csupán a kisebbség tagjainak biztosít bizonyos jogokat, hanem magának a kisebbségnek, mint önálló közösségnek, testületnek, jogi személynek, közjogi szervezetnek is megadja a jogot, hogy tagjai felett vagy az általa lakott területen az államhatalom egy részét önállóan gyakorolja. Az önkormányzati rendszernek is többféle faja és foka van.¹

Az elszórtan élő kisebbségeknél csak

¹ Szép összefoglalása e kérdésnek Rónai: A nemzetiségi kérdés területi megoldásai (Magyar Szemle, 1937 november).

személyi autonómiáról lehet szó, amely lakóhelyüktől függetlenül foglalja egy közjogi szervezetbe az ugyanazon kisebbség tagjait. Így biztosítható, hogy az autonómia kiterjed a kisebbség összes tagjaira és csakis azokra, de területi önállóság hiányában az autonómia jogköre csak igen korlátozott lehet és a tagok nagy szétszórtsága esetén még ez is nehezen hajtható végre. Amellett nagy anyagi megterhelést is jelenthet a tagok számára. Ilyesféle személyi autonómiát élveznek a legtöbb államban az *egyházak*, amelyek sokszor egyúttal nemzetiséget is jelentenek. (Igy pl. Erdélyben a görögkeleti egyház többé-kevésbbé azonos volt a román kisebbséggel.) Ezért az egyházak önkormányzatának nemzeti-ségi szempontból is nagy jelentősége lehet.

A személyi autonómiát legteljesebben *Esztországhban* próbálták megvalósítani, de nem sok eredménnyel. Csupán az 1'7% német kisebbség és a 0'4% zsidóság élt e jogaival, de nem valósította meg sem a 0'7% svéd kisebbség, sem a mindezeknél jelentékenyen nagyobb számarányú, 8'2% orosz kisebbség.

A *területi autonómia* mellett az állam területének egy részében, ahol valamely nemzetiség többséget alkot, e nemzetiség többségként rendezkedik be és az állami ügyek egy részét önállóan intézi. Ez az autonómia természetesen nem jelenthet teljes önállóságot, mert hiszen legalábbis azoknak az ügyeknek, melyek az állami egységnek nélkülözhetetlen előfeltételei, mint pl. a had-

ügy, külügy, pénzügy, továbbra is egységes állami vezetés alatt kell maradniok. Amellett ez az autonómia is legfeljebb csökkenti, de nem oldja meg teljesen a nemzetiségi kérdést, mert ez az autonómia nem terjed ki az illető nemzetiségnek az állam egyéb területein élő tagjaira, viszont az autonómia területén belül egyéb nemzetiségek, így a többségi népcsoport tagjai is lakhatnak, akik itt kisebbségi sorsra jutnak.

Egyébként a területi autonómiának is sokféle fajtája lehetséges. Hazánkban területi autonómiája van ma Kárpátaljának, és volt Trianon előtt Horvát-Szlavonországnak. Régebbi történelmünk folyamán egyéb kisebbségek (jászok, kunok, szászok stb.) is élveztek hazánkban a személyi vagy területi autonómiához hasonló kiváltságokat. A világháború óta egyébként Európaszerte sokfelé jelentkeztek autonómiára irányuló törekvések, melyek részben meg is valósultak. Könnyebb ott a területi autonómia megvalósítása, ahol ez külön történelmi területet jelent, amilyen pl. Csehország vagy általában a volt Osztrák Császárság egyes tartományai. Egyébként azonban a területi autonómia *határainak* megállapítása nehézségekkel járhat.

Végül szó lehet a nemzetiségi kérdésnek *szövetségi rendszer* útján való megoldásáról is, leginkább akkor, ha körülbelül egyenlő létszámú és hasonló kultúrfokon álló nemzetiségekről van szó, amelyek történelmi fejlődésük folyamán már éltek önálló állami életet vagy legalábbis képesek erre.

Ilyennek szokták tekinteni Svájcot és ilyesféleképpen próbálja elvben megoldani a nemzetiségi kérdést Szovjetország is. Nálunk is merültek fel olyan tervek, hogy a történelmi Magyarországot valamilyen keleti Svájccá szervezzék át, sőt vannak, akik egész Európát egy nagy szövetségi rendszerre szeretnék átalakítani. Az ilyen szövetségrendszerénél azonban vagy csupán látszatönállósága van az egyes gyengébb tagállamoknak, vagy pedig tulajdonképpen már nem is lehet szó egy államról, hanem legfeljebb olyan szövetségi alakulatról, amely egy ideig tart ugyan, de bármikor könnyen részekre szakadhat, esetleg éppen olyan válság idején, amikor legnagyobb szükség volna az összetartásra.

Újabban ismételten próbálkoztak a nemzetiségi kérdés megszüntetése céljából a kisebbségeknek az anyaállamukba való *átköltöztetésével*. A nemzetiségeknek ilyen kölcsönös kicserélése történt Görögország és Törökország között az 1927 január 30-i lausannei szerződés alapján. Hasonló egyezményt hajtottak végre a közelmúltban Németország és Olaszország között a tiroli kisebbségekre vonatkozóan, majd pedig a Szovjetország által elfoglalt balti államokból és Kelet-Romániából telepítették át a német kisebbségeket a Birodalom területére.

Rendes körülmények között egyébként sincs akadálya annak, hogy azok az egyének, akik jogos és méltányos kisebbségi helyzetüknél is nagyobb önállóságot kíván-

nak, állampolgárságukat megváltoztassák és anyaállamukba vagy más olyan államba költözzenek, ahol kedvezőbb helyzetet remélnék. Az ilyen önkéntes átköltözésnek intézményes nemzetközi elősegítése indokolt is olyan esetekben, amikor a méltányosnál nagyobb önállóságot kívánó kisebbség nem öslakó, hanem az államvezető nép után bevándorolt elem. Ezek, amint bizonyos előnyökért vándoroltak be, épúgy ki is vándorolhatnak, ha máshol jobban érzik magukat. Az ilyenek úgyis rendszerint csak állampolgárok, de nem tagjai a nemzetnek.

Viszont súlyos jogtalanság volna a lojálisan viselkedő kisebbségeket különböző nyomásokkal, kényszeráttelepítéssel otthunuknak önkénytelen elhagyására kényszeríteni. Főleg pedig igazságtalanság volna ez az elsőbbségi jogot élvező, öslakó kisebbségekkel szemben, akiket ilymódon saját hazájukból az oda később betelepédettek vernének ki.

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy az *országhatárok megváltoztatása* mindenkor igazságtalan, sőt lehetnek esetek, amikor ez a kisebbségi kérdés leghelyesebb és legigazságosabb megoldása. Ehhez azonban a kisebbségek pusztá léte még nem elég. Csak ha egyéb nyomós okok is indokolják a területváltozást, akkor dönthet a kisebbség akarata, önrendelkezési joga, mert viszont akaratauk ellenére nem lehet átterelgetni a népeket egyik államból a másikba.

A nép igazi akaratának megállapítása

azonban sokszor nehéz probléma. A *nép-szavazás* ugyanis, amelyet a népakarat megnyilvánulásának szoktak tekinteni, nem mindig mutatja a nép többségének igazi, tartós akaratát, természetesen még kevésbbé ez akarat helyes, jogos voltát. Hiszen a népszavazások rendszerint zavaros, mozgalmas időkben szoktak végbemenni, amikor az értelem tisztánlátását és a kedélyeket különféle múltó izgalmak befolyásolják. Ilyen viszonyok között sokszor a legtájékozottabb szakemberek is csak habozva, bizonytalanul tapogatódnak, annál kevésbbé lehet illetékes e súlyos kérdések eldöntésére a hozzá nem értő és könnyen befolyásolható tömeg. *A tömeg szavazni tud, de helyesen dönteni nem.*

A szavazásnál ugyanis nem a kérdés gondos tanulmányozása, az észszerű érvelések irányítják a tömeget, hanem a *propaganda*, amelynek célja nem a felvilágosítás, a meggyőzés, hanem a rábeszélés, sőt ráerőszakolás. E cél érdekében a propaganda sokszor minden eszközt, csalást, hazugságot, az ellenvélemény erőszakos elnémítását, sőt legkíméletlenebb terrort is megengedettnek tartja, míg végül minden értelmi és érzelmi ellenállást felőröl és a tömeget megrettent nyájként terleheti. Ezért, akié a propaganda eszközei, a sajtó, a rádió, a film stb., azé a tömeg szavazata. Így a szavazat eredménye is sokszor nem az igazságot vagy az őszinte meggyőződést, hanem csak az *agitációs erők arányszáma*t mutatja. Ebből érthető, hogy sokszor még ugyanazon

nemzedéken, sőt néhány éven belül is a tömeg sarkalatosan ellenkező irányzatokra adja le szavazatainak túlnyomó többségét, ami világosan mutatja ezek értékét. Avagy nem tapasztaltuk-e a közelmúltban is, hogy pl. a 90%-ban „meggyőződéses marxista” tömeg hogyan alakul át meglepően rövid idő alatt 90%-ban fanatikus antimarxistává?!

Sokkal megbízhatóbban jelzi valamely kisebbség közakarátát az, hogy e kisebbség zöme hosszabb időn, esetleg több nemzedéken át, milyen *átlagos magatartást* tanúsított. Hosszabb idő alatt ugyanis a váltakozó áramlatok, hangulatok inkább kiegyenlítődnek. Így, ha valamely kisebbség zöme több nemzedéken át lojálisnak, hűségesnek mutatkozott, sőt e hűségét válságos időkben véráldozattal is megpecsételte, akkor ez elégséges bizonyítéka annak, hogy e kisebbség önként, saját akaratából él az államban. Ez mintegy hallgatólagos nyilatkozat a kisebbség részéről és többet mond egy izgalmas népszavazásnál. A hosszabb időn, évszázadokon át tanúsított hűséges magatartást hűségnyilatkozatnak kell tekintenünk még akkor is, ha e kisebbség egykor esetleg nem önként csatlakozott az államhoz. Ez utóbbi ugyanis nem lehet örökös vita tárgya.

A tartós, kipróbált hűségnyilatkozat azután az utódokra is kötelező, legalábbis addig, míg a kisebbség sorsában vagy az állam helyzetében beállott lényeges változás nem teszi indokolttá az elődök hűségnyilatkozatának revideálását. Az elődök ugyanis

az állammal szemben természetesen nemcsak a maguk, hanem utódaik nevében is vállalják a közösségi jellegű kötelezettséget és az utódoknak nincs joguk elődeiknek önkéntes megállapodását kellően súlyos ok nélkül semmisnek tekinteni. Különben minden közösségi jellegű megállapodás értékét vesztené, ha az utódok azt bármikor szabadon érvényteleníthetnék. Akkor megszűnének minden nemzetközi jellegű megállapodás nemcsak a politikában, hanem a gazdasági, kereskedelmi életben is és az államok, városok hitele teljesen megingana. Ha tehát az egykor bevándoroltak egyes utódai úgy találják, hogy ősök hibát követtek el, amikor hűségesen egy új nemzethez csatlakoztak, módjukban van e hibát jóvátenni, de csak — visszavándorlással, ha az állam egyébként a hűség megszegésére súlyos okot nem adott.

Viszont, ha valamely kisebbség zöme már eredetileg is akarata ellenére került egy új állam fennhatósága alá, ez ellen minden lehető alkalommal tiltakozott és sohasem adta tartós tanujelét annak, hogy az új helyzetet önként elfogadja, az ilyen kisebbség mindvégig csak kényszerkisebbségnek tekinthető. Az ilyentől az állam nem követelhet lojalitást, legfeljebb olyan előnyöket próbálhat számára biztosítani, amelyekért a kisebbség érdemesnek tartja a függetlenségi jogáról való önkéntes lemondást.

8. A nacionalizmus válsága.

Omne, quod est nimium, vertitur in vitium, vagyis minden túlzás bűn — így szól a bölcs latin mondás. Ez érvényes a nacionalizmusra is. Mint annyi szép, nemes eszmét, ezt is egyes túlzásai, kinövésai viszik válság felé.

A nacionalizmus, mint a természetes közösségi érzelem egyik fajtája, bizonyos formában mindig megvolt és meg is lesz. A nacionalizmus azonban irányítható, nevelhető és így sokféleképpen fejlődhet. A mai, modern nacionalizmus azonban olyan kóros csirákat is tartalmaz, amelyek könnyen válságot idézhetnek elő. Éppen e veszélyt jelentő csirák különböztetik meg leginkább a *modern nacionalizmust* a vele rokon és gyakran azonosított *patriotizmustól*, a hazaszeretettől. Ez a szülőföld szeretetéhez hasonló ösztönszerű ragaszkodás legtágabb birtokunkhoz, tulajdonunkhoz, a hazához, annak minden élő és élettelen tartozékához. A hazaszeretethez nem tartozik természetesen ellenszenv, gyűlölet más iránt, sem másnak a megkívánása. Az érzelmi, a szubjektív haza határai lezártak, maradandóak és nem követik a politikai haza határainak sokszor szeszélyes változásait, legfeljebb csak lassan, hosszú idő múlva alkalmazkodnak ahhoz. És az igazi, természetes patriotizmus kielégül e hazával. Ragaszkodik annak minden lakójához és tárgyához, szereti azokat úgy, amint azok vannak. E haza a hazafi számára egyetlen, melyet nem cse-

rélhet el mással, nincs kárpótlás érte. Ehhez ragaszkodik önzetlenül, áldozatok árán is, védi végső lehelletéig, de többet, idegent nem kíván.

Viszont a nacionalizmusban, főleg annak modern, túlzó formájában, a *sovinizmusban* van bizonyos kollektív önzés, olykor kielégíthetetlen hatalmi vágy, uralomra törekvés, imperializmus, a dicsőségvágy, a gloire sokszor szertelen hajhászása. Mindinkább mások fölébe akar kerekedni még saját jóléte, nyugalma árán is. Expanzióra törekszik olykor szükségtelen, értéktelen vagy éppen terhet jelentő területek meghódításával is, ha ezzel hatalmát, dicsőségét növeli. Míg a patriotizmus megadott határok közé korlátozódik, a túlzó nacionalizmus nem ismer határt. Az egész földön akar uralkodni, minden népet maga alatt akar látni. És e *kollektív uralomvágy* még elvakultabb, még kielégíthetlenebb szenvedély, mint az egyéni. Az egyént a józan belátás, erőinek ismerete többé-kevésbé tudja fékezni, mérsékelni, a tömegszenvedélynél azonban belátás, önmérséklet vajmi ritkán képes felülkerekedni. A nacionalizmus könnyebben kárpótolva érzi magát egyik uralom helyett másikkal, mert nem a területhez ragaszkodik, hanem a hatalomhoz, a dicsőséghez. Mindezek miatt a nacionalizmus könnyebben szembe kerülhet másokkal, könnyebben vezethet ellenszenvre, gyűlölködéssre.

A nacionalizmus rendszerint valamilyen *világmisszióra* hivatkozással szokta hódító

törekvéseit kifelé és a saját lelkiismerete előtt is igazolni. Bizonyos hivatást, mint a kultúra terjesztése, a népek felszabadítása, a szabadság védelme, kisajátít magának és ezen a címen formál jogot világuralomra. Amely nemzet uralmi törekvéseinek ellenáll, azt missziós célja ellenségének tekinti és letörését, kiirtását világmissziójából folyó kötelességének hirdeti.

Természetes azonban, hogy a nacionalizmusnak is többféle faja és foka van, más és más lehet nemzetenként, társadalmi osztályonként, sőt egyénenként is.

Ez a nacionalizmusban rejlő érvényesülési vágy, a nemzetek versengése tagadhatatlanul sok értéket is hozott létre. A nemzetekben szunnyadó erőket jobban kifejlesztette és az emberi kultúrát hatalmas léptekkel vitte előre. E versengés nem is kifogásolható addig, míg a nemes verseny határai közé korlátozódik, míg a play faire alapján megy végbe. Az erőszakkal elnyomott, gúzsba kötött versenytárrsal szemben azonban a győzelem, a siker nem igazi dicsőség, nem az igazi felsőbbrendűség jele.

Másrészt a kétségtelen felsőbbrendűség sem jogosít fel az erőkkkel való visszaélésre, a gyengébbek elnyomására, az összes javak mohó kisajátítására. A liberalizmus önző, kíméletlen versenye nemcsak az egyes államokon belül, de nemzetközi viszonylatban is erkölcstelen. A kicsiny, gyenge népeknek, nemzeteknek is vannak jogos igényeik, amelyeket a hatalmasoknak tiszteletben kell tartaniok. A gyengébbek lovagias támogatása

nemcsak az egyének, hanem a nemzetek részéről is tiszteletreméltó erény. A ma gyakran emlegetett „*élettér*“ elmélete is sokszor csak az imperialista törekvéseket leplezi. Az természetes, hogy a kultúrnemzetek élettere ma messze átnyúlik az államhatárokon túl. Ez azonban kölcsönös és nem lehet egyoldalú.

Ugyanígy a „*kultúrterület*“ elmélete is sokszor csak a hódítási vágy álruhája. Ezen a címen Róma, illetve Itália csaknem egész Európára igényt tarthatna, hiszen tagadhatatlanul onnan terjedtek el az európai kultúra alapjai. Hasonlókép Franciaország is hatalmas területekre támaszthatna igényt azon a címen, hogy századokon át a francia kultúra uralkodott az angol királyoktól Nagy Frigyes udvaráig. Az átadott kultúra ára azonban nem lehet a nemzeti függetlenség, mert ilyen vásárt nyilván minden nemzet már eleve visszautasítana.

A nacionalizmus további veszedelme az általa teremtetett sok *határozatlanság, romantikus homály*. Ma világszerte harsogják a nemzeti eszmét, követelik a nemzetiségi jogokat, de — valljuk be — vajmi kevesen vannak, akik világosan tudják, mi is a nemzet, a nemzetiség, mik a nemzetiségek jogai. Olyasféle megy végbe, mint már nem egyszer az emberiség történetében, hogy hatalmas tömegek elkeseredetten küzdöttek olyan eszmékért vagy eszmék ellen, amelyeket meg sem értettek, sőt amelyeket még senki sem értett, míg végül az elvek tisztulása után rájöttek, hogy tulajdonképpen ér-

telmetlen szélmalom-harcban vagy boszorkányok elleni küzdelemben véreztek. A nacionális küzdelmek is lényegesen más irányt vennének, ha előbb tisztázódnék, hogy tulajdonképpen mivel is állunk szemben.

A nacionalizmus égető problémái mai állapotukban szinte megoldhatatlanok. A nemzeti eszme paroxizmusa, mely korunkban az egész kultúremberiséget végzetes lázrohamban tartja, rohamosan közeledik a krízishez, a végső, abszurdumig vitt fokozathoz, amely után, ha nem következik be a pusztulás, már csak a lehiggadás, az egészségesebb kijózanodás lehetséges. A józanabb emberiség majd bűnbánó szégyenkezéssel fog egyes eltévelyedésein elmélkedni, a késő utókor pedig értelmetlen fejcsóválással és szörnyűködő csodálkozással fogja emlegetni, hogy a valamikor magukat művelt keresztényeknek nevező emberek eszeveszett örültek vagy vérengző fenevadak módjára gyűlöltek, gyötörték, tépték, marcangolták embertársaikat, akiknek egyéb bűnéről nem tudtak, mint hogy más nyelven beszélő anyától születtek.

Swift írja le *Gulliver utazásai* c. szatirájában azt a hosszú, véres, elkeseredett háborút Liliput és Blefuscu császárságok között, amely abból keletkezett, hogy az egyik országban a tojást a vastag, a másikban pedig a vékony felén törik fel. Ma ilyen nevetséges okból persze nem szokott véres harc kifejlődni. De nem keletkezik-e vérengzés abból, hogy a tojást az egyik így, a másik amúgy nevezi?

A hazaszeretet és a józan, helyes nacionalizmus is a keresztény felebaráti szeretet egy speciális formája, mely a család és az egész emberiség között levő sajátos közösséggel szemben nyilvánul meg. Ámde a szeretet parancsa nem ellenkezhet az igazságosság törvényével, vagyis szeretetből sem szabad igazságtalanságot elkövetnünk. És az Evangélium sem ír elő más szeretetparancsot az egyének és mást a közösségek, népek, nemzetek, államok számára. A nacionalizmus túlzói azonban a más nemzetiségűekkel szemben már nem érzik kötelezőknek az általános erkölcsi törvényeket, sőt erényt csinálnak az idegen gyűlöletéből, megkárosításából, tönkretetéséből. Még azt a honfitársukat is gyűlölik, árulónak tartják, aki nem osztozik e gyűlöletükben. Így vezet a túlzó nacionalizmus összetartás helyett általános széthúzásra.

A hipernacionalizmus valóban korunk legnagyobb és legveszedelmesebb herezise, mely a nemzeti eszmét már hajlandó a valóság helyébe tenni és érdekében minden erkölcsi gátlást mellőzni. A népet, nemzetet, államot teszi meg a legfőbb lénnyé, abszolutummá és annak bálványozása érdekében semmi túlzást sem tart helytelennek. Nem a jog és erkölcs, hanem csupán erőinek végesége jelenthet számára gátat. A nemzet érdekei szentebbek előtte, mint a vallás követelményei, az Isten iránti kötelezettségek. A vallást is legfeljebb csak annyiban értékeli, amennyiben a nemzeti eszme szolgálataiba áll és nem egyszer a vallás papjait is

felhasználja, hogy a szószerűről terjesszék e herezist. Természetesen a hipernacionalisták mindegyike a maganépét, nemzetét teszi meg legfőbb lényvé, abszolutummá, melyhez képest a többiek semmiségek.

A túlzó nacionalizmus megnyilvánulása a hírhedt angol mondás: „*Wrong or right, my country*“. Ebből születnek olyan nyilatkozatok, mint amilyent *Araki* japán hadügyminisztertől közölt 1932-ben egy japán folyóirat: „Mi japánok az istenek leszármazottai vagyunk, uralkodnunk kell a világ felett“.¹ Hasonlót találunk *Stapel* nagy feltűnést keltett munkájában:² „Mi németek vagyunk, mindegy, hogy kisebbség vagy többség, és mint németek az elsők vagyunk. Ha egész Lengyelországban csak két német lakna is, ők mégis többek lennének, mint a lengyelek milliói; mert ők éppen *németek*... Csak ha mienk a főhatalom (Vormacht), akkor lehetnek számunkra a határok oly jelentéktelenné, hogy akár úgy is hagyhatjuk azokat, amint vannak... Egyet azonban megkövetelünk: az impériumot. Ahol pedig az impérium nem adatik meg nekünk, azt ki kell harcolnunk. Mert mi nem másokkal egyenlők, hanem „németek“ vagyunk.“

Lehet, hogy egyesek arra az eredményre hivatkoznak, amelyet az erkölcsi gátlások-

¹ Idézve Gratz: Politikai élet (A mai világ képe, II. köt.) Kir. M. Egyet. Nyomda, Budapest. 272. k. l.

² *Stapel*: Der christliche Staatsmann. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg, 1932. 2. kiad. 255. k. l.

tól ment nacionalizmus itt is, ott is elért. Erkölc és nemzeti érdek — mondják — nem azonosak. A nemzet szempontjából erkölcsös az, ami hasznára válik. Valóban, a morális gátlások kikapcsolása sokszor előnyt jelent a küzdelemben egyének és népek, nemzetek számára egyaránt. A nagy hódítók legfőbb titka rendszerint a jogi és erkölcsi gátlások mellőzése volt. De ez volt egyúttal a legfőbb oka a nagy birodalmak bukásának is. A jog, az erkölcs és a létezés végső alaptörvényei közösek és ellentmondást tartósan nem tűrnek. Ezt azonban csak nagyobb perspektívából lehet belátni. Így az erkölcsi gátlást mellőző francia forradalom „eredményei“ tulajdonképpen Franciaország mai összeomlásában jelentkeznek. Napoleon gátlás nélküli „sikereinek“ gyümölcsét most aratja le a francia nép. Aki az erkölcsi gátlásokat elveti, az előtt megnyílik a könnyű érvényesülés útja, mint a Mefisztóval szerződött Faust előtt. De ez az út nem végtelen és a látszatsikereknek sokszor szörnyű ára van.

Az önálló, nagy nemzetek kollektív uralomvágya természetesen átragadt a kisebb nemzetiségekre is, amelyeknél ez eleinte függetlenségi, önállósági formában jelentkezik. Az elnyomásról panaszkodók azonban uralomra kerülve sokszor még zsarnokibb elnyomókká lesznek, jeléül annak, hogy nem az elnyomás elleni felháborodás, hanem az uralomvágy volt törekvéseik igazi rugója, mint ezt már a mult század nagy magyar bölcse, *Eötvös József* báró meg-

állapította ma is rendkívül tanulságos munkájában.¹ Minthogy pedig az uralomhoz uralkodó és alávetett egyaránt szükséges, minél inkább kielégíti valamely nép saját uralomvágyát, annál elnyomottabbnak, kielégítetlenebbnek érzi a többi magát. Minél megelégedettebb az egyik nép, annál elégedetlenebb a másik. Az igények igazságos kielégítése sem szokott megnyugvásra vezetni, sőt ekkor rendszerint mindkét fél kielégítetlennek érzi magát. Ez mutatja, hogy itt magában a modern nacionalizmusban van baj és csak ennek orvoslásával gyógyíthatók az egyéb tünetek is.

A nemzetiségi mozgalmak a *közös eredet*, a *közös mult* emlékével iparkodnak a nemzetiségi öntudatot felszítani. Amde, ha a multba visszatekintünk, meglepetve tapasztaljuk, hogy a mult és eredet alapján a nemzetiségi törekvéseknek sokszor egészen más iránya volna indokolt, mint amilyen jelenleg fennáll. Itt ismét *Eötvöst* idézhetem:

„Nevezzetek nekem egy országot, melyben az, amiért a népet mult emlékei által lelkesíteni akarják, valaha létezett volna! Nevezzetek nekem egy korszakot, melyben Olaszországban az idegen uralkodás elleni gyűlöleten s az önállóság utáni hatalmas törekvésen kívül, mellyel mindenik város egyéniségét fenn akará tartani, még más, az összes néppel közös érzelem is jelentke-

¹ Eötvös: A XIX. század uralkodó eszméi. Réval, Budapest, 1902 I. köt. 188. l.

zett volna; mutassátok nekem a multban az egységes Németországot, melyet most újjá akarnak alkotni; jelöljétek ki az időszakot, sőt, többet mondok, hallassatok velem legalább egyetlen valóban népszerű regét, mely szerint valamennyi szláv törzs valaha szövetkezett volna, vagy külön mindenik népfaj, mely Magyarországot lakja, önállósággal bírt volna, — s akkor hinni fogom nektek, hogy a nemzetiségek nevében általatok minduntalan ismételt követelések csakugyan a népek érzelmeiben gyökeredzenek“.¹

A közös mult, a közös származás, az ősi összetartozás emlékei sokszor csak alaptalan mondák, mitoszok. Sőt a mult valódi emlékei sokszor egészen ellenkező kapcsolatokat mutatnak, mint a későbbi nemzeti-ségi törekvések. Mert vajjon nem sokkal több, erősebb és tartósabb közös emlék fűzi-e pl. a szlovákokat és a horvátokat a magyarsághoz, mint a csehekhez, illetve a szerbekhez? Az erdélyi szászoknak 700 éves közös és gazdag történeti emlékük van a magyarokkal, de vajjon mennyi a közös történeti emlékük a bajorokkal vagy a poroszokkal? Mennyivel hosszabb történeti közösség fűzi az erdélyi románokat Magyarországhoz, mint az egy évszázaddal ezelőtt még csak nem is létező Romániához! Mennyi közös történeti emlék szétszakítása árán és milyen mondvacsinált, minden történeti multat nélkülöző kapcsolatok

¹ Eötvös: I. m. I. köt. 183. k. 1.

alapján akarnak régi országokat szétdarabolni és a darabokból újakat összeenyvezni az elvakult nemzetiségi törekvések! E törekvések nem a népek ősi, természetes hajlamaiból, hanem csak az utolsó évszázad óta jórészt mesterségesen szított eszmékből fakadnak. A nemzetiségek sokszor inkább csak azt tudják, hogy mit nem akarnak, hogy ki és mi ellen harcolnak, de a végső pozitív célokat rendszerint sűrű homály fedi, méginkább azt, hogy e célok valóban tartósan megvalósíthatók-e, vagy sem.

Ma a legfontosabb, sőt csaknem egyetlen tényező, mely a nemzetiséget egybekapcsolja és a másik nemzetiségtől elkülöníti, a *nyelv*, amelynek soha nem tulajdonítottak oly nagy fontosságot, mint ma. Pedig a nyelvkülönbségnek csak akkor van igazán jelentősége, ha az eszmék, a gondolkodás, a szellem különbségét is jelzi. Mert az valóban nem lényeges, hogy csupán különböző hangokkal fejezünk ki és terjesztünk azonos gondolatokat. Ma pedig az eszmék azonoságához minden eddigénél jobban közeledünk. Hiszen ma már alig okoz meglepetést, ha Bretagnetől a Duna torkolatáig minden nép azt hirdeti, hogy hasonló eszmekör és életforma a sajátja. Vajjon nem azonos eszmét, világnézetet harsognak-e ma politikai pártok, ujságok, rádióállomások kontinensünk csaknem minden államában? Azért meg csak nem érdemes öltre menni, hogy az azonos eszmét más és más hanggal fejezzük ki. Hiszen akkor mitsem

különböznénk Swift liliputijaitól. Viszont az is könnyen lehetséges, hogy azonos nyelven mereven különböző eszméket hirdetnek.

A mai éles nyelvi küzdelmeknek történeti alapja sincs. Hiszen, ha a mai ellentétek már az ókorban vagy a középkorban felmerültek volna, hamarosan tiszta nemzeti államok alakultak volna. Annak idején ugyanis nem sokat töprengtek azon, hogy miként szabaduljanak meg a kellemtelen, ellenszenves idegenektől, hanem rövid, radikális eljárással eltüntették, kiűzték vagy kiirtották őket. De még az újkorban is az egyes olasz városok vagy a kis német államocskák épúgy, mint hajdan a görög városállamok, féltékenyen őrizték függetlenségüket saját nyelvrokonaikkal szemben, az idegen nyelv viszont nem volt vörös posztó senki szemében. Edward angol király épúgy, mint Nagy Frigyes porosz király a francia nyelvet vezették be udvarukba anélkül, hogy abban nemzeti veszedelmet láttak volna és a felvilágosodás századaiban a művelt körök általában európaszerte franciául beszéltek, miként még néhány századdal előbb latinul.

A nép önmagától, természetes hajlamainál fogva ma sem lát ellenséget, sőt sokszor még idegent sem azokban, akikkel nyelvbeli különbség mellett századokig együttélt. Megtalálja velük is a békés együttélés lehetőségét. Ha pedig ellenségeskedés üti fel a fejét, az nem a puszta nyelvkülönbség miatt történik és nem is

a nép természetes hajlamából, hanem mindig mesterséges agitációból származik.

Az egy nyelvű, egy népiségű államnak napjainkban ugyan tagadhatatlanul sok előnye van a vegyes nemzetiségű államokkal szemben. De lehettek idők és körülmények, amikor fordított volt a helyzet. *Szent István* mondása: „*Az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és törékeny*“ a maga korában bizonyára mély államférfiúi bölcseségből fakadt, mert ő bizonyára jobban ismerte az akkori körülményeket, mint azok, akik e mondást a mai kor szemüvegén át nézve csak szent tévedésnek tartják. Ha pedig ez a múltban lehetséges volt, a jövőben sem lehetetlen.

A *kisebbségek* ma sokszor húsból, vérből való fegyverek, eszközei, pionirjai az expanzív törekvéseknek vagy az elrabolt területek visszaszerzésének. *Eleven ékek*, melyeket egyfelől beütni, másfelől kiszorítani igyekeznek, avagy tuszok a tényleges vagy vélt sérelmek megtorlására, illetve bizonyos kedvezmények kicsikarására. Egyfelől erősíteni iparkodnak őket, másfelől pedig beolvasztással vagy távozásra kényszerítéssel eltüntetni.

E téren azután az egyes államok magatartása sokszor nem őszinte, nem következetes. Saját területükön az idegen nemzetiségek asszimilálódását természetes folyamatnak, jutalmazandó erénynek, sőt kötelességnek tartják, míg a saját nemzetiségük önkéntes asszimilációját valamely idegen államban, mint árulást, renegáttá válást a legnagyobb

bűnnek bélyegzik meg. A határokon túl minden család vagy egyén beolvadását nemzeti gyásznak tekintenek, erőszakos asszimilálásnak magyaráznak és megtorlással fenyegetőznek. A kisebbségek jó sorsát az idegenben sokszor aggodalommal tekintik, mivel a beolvadás veszélyét fokozza, viszont a kisebbségek üldöztetésével kiváltott felháborodás sem mindig őszinte, mert benne megelégedéssel látják a beolvasztás sikertelenségét.

Igy a kisebbségvédelem sokszor tulajdonképpen az előretolt pionírállások védelme. A kisebbségek beolvadásánál nem a beolvadt egyéneket sajnálják, akik különben ezáltal rendszerint jobb sorsba jutottak, hanem egy-egy pionírállás elvesztését fájlatják.

Ez a kétszínű, nem őszinte eljárás nehezíti meg legtöbbször a nemzetiségi kérdés megoldását. *A kisebbségek pedig a kétféle nyomás alatt lélekben megzavarodva, tanácstalanul, habozva hánykolódnak az asszimiláció és a disszimiláció, az államhűség és a néphűség között.*

Hamisságra, képmutatásra, ellentmondásokra azonban nem lehet egészséges nacionalizmust, nemzetiségi békét, tartós világrendet építeni.

9. A nemzetek harmonikus közössége.

A ma egymást marcangoló Európával szemben a középkor keresztény államai sok tekintetben szervezettebb közösséget mutat-

tak.¹ Valamennyiben egységes, mély vallá-
sosság és egyházi fegyelem uralkodott.
Ugyanaz az egységes latin nyelv volt nem-
csak az egyházi liturgiának, hanem a politi-
kának, a közigazgatásnak, törvényhozásnak,
igazságszolgáltatásnak, a tudománynak és
úgyszólván az egész irodalmi életnek a
nyelve. Ez az egész magasabb szellemi élet-
nek szorosan vett nemzetfeletti jelleget
adott. Minthogy pedig a tudomány műve-
lésének, valamint az oktatásnak joga és kö-
telessége mindenütt az Egyházra hárult,
az egész magasabb szellemi élet a vallással
együtt mintegy az államok és nemzetek fe-
letti közösséget alkotott. Ez nyilvánul meg
a középkori egyetemek szervezetében is,
amelyek számos kiváltságukkal, nagyfokú
autonómiájukkal szinte államot alkottak
az államban. A legkülönbözőbb nemzetek
tudósai tanultak és tanítottak egy-egy
egyetemen, szinte exterritoriális jogokat
élvezve.

A keresztény népek egymás elleni har-
cát nagyban enyhítette a *Treuga Dei*, az
Istenbéke. A kereszties hadjáratokban, majd
a török támadások elleni védekezésben
együtt harcolt az egész keresztény Európa.
Nagyrészt supernacionális szervezet volt
a *lovagság* is, mely bárhol kész volt fegy-
verrel védeni a hitet, jogot és a gyengéket.

A nyugateurópai keresztény államoknak
ez a többé-kevésbé harmonikus egysége,
mely ugyan akkor is inkább csak *elvben*,

¹ V. ö. Y. de la Brière: I. m. 11. kk. 1.

mint gyakorlatban volt meg, az újkor elején alapjaiban megingott. A nagy nyugati schisma és a reformáció megszüntette az annyira fontos vallási egységet, sőt mindenütt vallási ellentéteket szított, amellet megglazította az állam és az Egyház szoros kapcsolatát, ami a középkori Európa egységének alapja volt. Végül a francia forradalom az állam laicizálásával teljesen megszakította az állam és az Egyház kapcsolatát, sőt az Egyház ellenségévé tette az államot.

Továbbá a renaissance és a humanizmus eszméi az egyének és az államok között egyaránt az individualista törekvéseket erősítették a közösségi erők helyett, a dicsőség utáni vágyat, az imperializmust élesztgették. Az egyes államok féltékenyen tekintettek egymásra, és a kölcsönös támogatás helyett önzően csupán saját javukat keresték.

Igy alakult ki a westfáliai béke (1648) óta a nemzetközi életben az ú. n. *egyensúly-politika*, melynek alapján mindegyik állam arra törekedett, hogy különböző szövetségi rendszerekkel sakkban tartsa veszedelmesnek látszó riválisát. Egyúttal valamennyi hatalom vigyázott arra, hogy egyik se jusson olyan túlsúlyra, amely a többiekre nézve veszedelmes lehet és néhezen ki-egyensúlyozható. A nagyhatalmak valóságos versenyfutást rendeztek egymás közt, gondosan ügyelve arra, hogy egyikük se jusson behozhatatlan előnyhöz. Ha ez más-ként nem sikerült, többen fogtak össze az

egyensúly fenntartására. Ezért minden számottevő területgyarapodást a rivális államok valamilyen módon hasonló területgyarapodással iparkodtak ellensúlyozni, természetesen rendszerint a kisebb államok rovására. Jellemző példája ennek Lengyelország felosztása.

Ez az egyensúlypolitika lassankint nemcsak európai, hanem világpolitikai jelenség lett. A nagyhatalmak Ázsiát és Afrikát is érdekerületekre osztották fel az egyensúly szemmeltartásával. Szemléletesen mutatja ezt a nagyhatalmak kínai politikája a legutóbbi századforduló körül. A világháborút megelőzőleg is két hatalmas szövetségrendszer iparkodott egymást sakkban tartani a háború preventív megakadályozására — sajnos, eredménytelenül. De a hosszú, kemény küzdelem mégis azt igazolta, hogy az egyensúlyt valóban jólkiszámították és csak nehezen sikerült azt megdönteni.

Végeredményben tehát az egész világot az egymással rivális 6—8 nagyhatalom szindikátusa sajátította ki. A többi államok csak az egyensúly részlegesebb biztosítására szerepelhetnek az egyik vagy másik csoportosulásban, de csak mint a kis-
korúak a nagyok dolgaiban. A nagyok vitáinak rendszerint a kis államok lettek áldozatai. Ezért az utóbbi századokban szilárd elvek nélkül, találmányra tapogatódzva, tervszerűtlenül fejlődtek a nemzetközi ügyek. Nem a jogra, az igazságra, hanem a nyers erőre épült ez a rendszer, mely-

ben egyetlen elv uralkodott: az *önző opportunizmus*.¹

Az emberiség szörnyű tragédiájára éppen napjainkban közeledünk a *bellum omnium contra omnes* állapota felé, amikor pedig a népek, nemzetek között az objektív különbségek minden eddiginél jobban elhalványodnak, összezsugorodnak és érdekeik mind szorosabban összekapcsolódnak. A nemzetek és nemzetiségek közötti ellenségeskedésnek sohasem volt oly kevés komoly objektív alapja, mint napjainkban, illetve az összetartás, együttműködés közöttük sohasem volt tárgyilag annyira megalapozott, sőt szükségszerű, mint most.

A mai technika számára a föld szinte jelentéktelen terjedelművé zsugorodott össze, a távolság ma már alig számít. Távoli világrészek ma már könnyebben elérhetők, mint egy évszázaddal ezelőtt a szomszéd vármegye. Hogy mi történt Amerikában, hamarabb megtudhatjuk, mint régebben a szomszéd község eseményeit. Egy revolverlövés Sarajevóban háborúba sodorhatja az egész világot és egy Tokióban feltalált szérum egy hét múlva már az európaiak ezreit mentheti meg a haláltól. Az egyik világ részen támadt gazdasági válságot vagy háborút pedig úgyszólván az egész világ megérzi. A kultúrnépek igényei ma már annyira fokozódtak, hogy annak kielégítésére egy-egy hatalmas or-

¹ V. ö. Y. de la Brière: I. m. 29. kk. 1.

szág is elégtelen. Minden nemzet élettere messze túlhaladja hazája határait, minden nemzet rászorul a többire, szinte az egész földkerekségre, és nem lehet az egyik nemzetet nyomorba dönteni anélkül, hogy azt a többi is meg ne érezné. Ma már egy államra nézve sem közömbös, hogy szomszédja mit termel, mit fogyaszt, mit importál és exportál, milyen utakat, milyen közlekedési viszonyokat és közbiztonsági állapotokat tart fenn.

Van azután egy sereg egészségügyi és rendészeti intézkedés, amely feltétlenül internacionális jellegű. Egy állam sem tűrheti, hogy pl. szomszédja pestisfészek vagy a bűnözők szabad menhelye legyen. Mindez arra vall, hogy *az egyes államok belügyeinek jórésze ma már egyúttal nemzetközi ügy is.* És a jövő természetes fejlődése minden bizonnyal még szorosabb kapcsolatokat és egymásrautaltságot létesít az egyes államok között. Ilyen értelemben a modern államok önmagukban már mind kevésbbé tökéletesek és szuverének, egymagukban már nem tudják biztosítani a mai kultúra élet összes feltételeit.

Nem kevésbbé szoros kapcsolatokat állapíthatunk meg a szellemi kultúra terén is az egyes népek, nemzetek között. A kifejlődésben lévő összehasonlító néprajz mindjobban igazolja, hogy az egyes európai népeknek ősi hagyományai sem olyan eredeti, egymástól független alkotások, mint régebben hitték. Mind több kölcsönhatást mutatnak ki közöttük és a különbségek sokszor

csak ugyanazon motívum különböző feldolgozásai.

Az *európai nyelvek* szoros összefüggése már régebbi idő óta közismert. Mind-egyikben rengeteg internacionális kifejezés és más nyelvből átvett kölcsön szó van. De hasonló módon, hasonló képekkel és mondatszerkezettel is fejezik ki magukat azok a nyelvek, amelyek a latin kultúra hatása alatt fejlődtek ki irodalmi nyelvekké. Újabban hasonló kölcsönhatásokat, szoros kapcsolatokat mutatnak ki nemcsak a nyelvben, hanem a *népi kultúrának* úgyszólván minden területén. Így Európának minden népe csaknem ugyanazokat a meséket ismeri, legfeljebb kisebb-nagyobb változatokban, sőt e mesék egyes motívumai messze, Európa határain túl is, csaknem a föld minden népénél megtalálhatók. Hamupipőke, Piroska, Csipkerózska, A három kívánság, Andersen és Grimm meséi, Az ezerégy éjszaka meséi valóban internacionális jellegűek és ezeket minden kultúrnép jobban ismeri, mint egyes, talán eredeti alkotású népmeséit. Többé-kevésbé hasonló összefüggésekkel találkozunk a balladák, mondák, közmondások, anekdoták terén, sőt részben a népdalok motívumainál is. Ezek motívumai is századokon át vándoroltak népről-népre ellenőrizhetetlen utakon. Világszerte terjesztették egyes népmozgalmi tényezők, amilyenek a népvándorlás, a keresztes hadjáratok, a kereskedők, a katonák, a hivatásos vándor énekesek, vándor diákok, mesterlegények abban

a korban, amikor a sajtó még nem volt a népkultúra terjesztője. Ezért szinte sohasem lehetünk biztosak, hogy egy újabban talált népi sajátság valamely nép teljesen eredeti alkotása-e, illetve, honnan származik. Inkább csak a feldolgozások, az egyes variációk eredetiek, népek, tájak szerint különbözőek.

Még nyilvánvalóbbak a nemzetközi kapcsolatok a *magasabb kultúra* terén. Ez a kultúra nem ismer és nem ismerhet országhatárokat. A tudósok egymástól veszik át a problémákat és a megoldásokat, a művészek egymás hatása alatt alkotnak. Az irodalom klasszikusait valamennyire ismernie kell nemzetkülönbség nélkül mindenkinek, aki művelt embernek számít. Hasonlóképp vagyunk a legkiválóbb zenei alkotásokkal. De nemzetközivé vált egy sereg egyházi ének is. Ugyanígy nemzetköziek az egyes építészeti, szobrászati, festészeti stílusok, többé-kevésbé nemzetközi divathoz igazodik a ruházkodás, a bútortzat, a lakásberendezés stb.

Végül pedig túlnyomórészt nemzetközi a *testkultúra*, a sport, az atletika, a turisztika stb. is. Az olimpiászokon az összes nemzetek fiai állnak ki egymással nemes küzdelemre, egységes szabályok szerint, miként egykor az egyazon görög nép ifjúsága.

Különösen pedig Európának egész multja és jelene tagadhatatlanul egy kultúrközösségre vall. Ez az *európai kultúra* szerves folytonosságban fejlődött a görög és a római kultúra, majd a kereszténység alapján.

Ennek a kultúrának legalapvetőbb elemei az értelem vezetőszerének elfogadása, az abszolút értékek tisztelete, az emberi méltóság megbecsülése, a szabadság szeretete, az általános emberszeretet elismerése, az Egyisten, a halhatatlanság és a megváltás hite. Európa nagy szellemi áramlataiban, a keresztes hadjáratokban, a renaissance, a humanizmus, a reformáció és ellenreformáció, a felvilágosodás, a demokrácia mozgalmaiban többé-kevésbé minden európai állam résztvett, illetve az igazi, szellemi Európa csupán addig terjed, ameddig ezek az áramlatok elhatoltak. Amely állam, illetve nemzet szakít ezzel a kultúrközösséggel, már legfeljebb csak földrajzilag tartozik Európához, szellemileg azonban idegen testként él itt.

De folytonosan növekvő kölcsönhatások alakulnak ki a többi világrészekkel is. Európa kereszténysége, humanizmusa folytonosan terjed más kontinenseken is, viszont az ázsiai jellegű bolsevizmus, despotizmus, az egyéniség elnyomása Európát is fenyegeti. Európa zenéje, tánca kezd elnégeresedni, technikai kultúrája amerikanizálódik.

Általában tehát ma kevésbé tagadhatjuk, mint valaha, hogy *az egész emberiség végül egy közös családot alkot, amelynek közös élettere az egész föld.* Ha nemcsak azt keressük, ami a népeket, nemzeteket egymástól szétválasztja, hanem arra is tekintettel vagyunk, ami őket egymáshoz fűzi, kétségtelen, hogy legalábbis az európai nemzetek

között sokkal több egymáshoz kapcsoló tényező található, mint amennyi szétválasztja őket. Ma objektíve Európa sokkal egységesebb, mint néhány századdal ezelőtt egy-egy állam volt. Ez az egység, ez az összetartozás pedig sokkal természetesebb, mint az a széthúzás, melyet most nagyrészt mesterségesen szítanak Európa nemzetei között.

Európa nemzeteinek ez a szoros egymásra utaltsága különböző formában már ismételten felvetette azt a gondolatot, hogy az eddig szervezetlen széttagoltság helyett egy nagyobb szerves egységbe kell összefogni Európa államait. Minthogy azonban eddig a legmagasabb megszervezett közösségek az államok voltak, ezeknek egy még magasabb egységbe való szerves összefogása csak akkor lehetséges, ha az egyes államok nagyobb mértékben lemondanak az egyébként eddig sem abszolút szuverenitásukról és bizonyos mértékben alávetik magukat egy közös magasabb tekintélynek.

A *Népszövetség* alapítóiak intenciója szerint nem ilyen szerv volt, sőt kifejezetten nem is akart ilyen lenni.¹ Nem az államok fölé, hanem inkább melljük rendelt, területnélküli szuverén hatalomként szerepelt, amelynek céljául a többi hatalmak nemzetközi ügyeinek szabályozását tűzték ki. A Népszövetség tehát a továbbra is szuveréneknek elismert, független államok kétoldalú szabad szerződésen alapuló szövetsége

¹ V. ö. Y. de la Brière: I. m. 196. kk., 258. kk. 1.

volt. Részletes szabályzata is hiányzott és egész szervezetén erősen meglátszott a különféle érdekek hatása.

Szorosabb egységet akart létrehozni az „*Európai Egyesült Államok*“ terve, amelyet Briand Aristid ismertetett Genfben 1929 szeptember 9-én, az európai államok hivatalos képviselői előtt. Ennek már a címe is az Amerikai Egyesült Államokra emlékeztet és az egész tervezet azon az elgondoláson alapult, hogy amilyen szövetség Amerikában 48 állam között sikeresen megvalósult, az eredményes lehet az európai államok között is. Az analógia azonban téves. Egyrészt ugyanis az Amerikai Egyesült Államok nem egy kontinens összes államainak szövetsége, mint amilyennek az Európai Egyesült Államokat tervezték. Az amerikai kontinens államai között épúgy előfordul ellentét, gazdasági, sőt fegyveres háború, mint az európai államok között, legfeljebb fokozati különbségekkel. Másrészt a 48 amerikai állam között könnyebb volt az egyesülés, mivel mind fiatal államok voltak, nem választották szét őket hosszú történeti mult, régi hagyományok, bonyolult és elmérgesedett, ősi ellentétek. A népi, nemzetiségi eszme sem volt azidőben és azon a területen oly kiélezett, mint a mai Európában. Az amerikai államok lakossága túlnyomórészt erősen vegyes származású frissen bevándoroltakból alakult, akik itt gyökértelenek voltak, nem kötötték őket erősebb szálak, régi történeti kapcsolatok egy bizonyos államhoz. Amellett

ez államokban már előzőleg elterjedt a közös angol nyelv használata.

Ezzel szemben az európai államoknak régi történeti multjuk és különböző hagyományos intézményük, alkotmányuk van. Lakosságuk sokkal állandóbb, közöttük sokkal több a vérségi, nyelvi és kulturális kapcsolat. Itt jellegzetesebb népiségek alakultak ki, bizonyos területhez, hazához való kapcsolatuk sokkal szilárdabb, történelmi hagyományaik sokkal régibbek, erősebbek, a nemzeti aspirációk, kölcsönös sérelmek, ellentétek sokkal bonyolultabbak. Nyelvi egység sem igen teremthető meg Európában, legfeljebb, ha hivatalos nemzetközi nyelvként ismét elfogadnák a latint. Bármely élő nyelv általánossá tétele azonban a többiek féltékenysége miatt megghiúsulna.

Briand tervével a Népszövetség XI. ülése foglalkozott Genfben 1930 szeptemberben. A hatalmak egyhangú felelete azonban, mint Apponyi Albert gróf szellemes maliciával megjegyezte: „igen, de...” volt. Az „igen” is, főleg pedig a „de” igen különbözően hangzottak. Bizonyos értelemben, nagy általánosságban, elvileg mindegyik helyeselte a tervet, de mindegyik csak bizonyos fenntartással, kikötéssel. Azok az államok, melyeket a világháború utáni békekötések veszteségekkel sújtottak, az egyesülés előfeltételeként a határok új, igazságosabb megállapítását és a reájuk rótt egyéb terhek megszüntetését követelték. Mások előbb az általános leszerelés

végrehajtását kívánták stb. Nehézséget jelentett továbbá a Népszövetség, valamint Szovjetország, Törökország és a Brit Birodalom, általában a gyarmatállamok különleges helyzete, amennyiben ezeknek Európán túli érdekeltségeik is vannak. Bebizonyult tehát, hogy az európai államok között sok oly kényes, elintézetlen ügy áll fenn, amelyek kielégítő megoldása előtt bármilyen szorosabb egység gondolatának felvetése csak a legszenvedélyesebb viták tüzét vetné az akkori európai béke amúgy is puskaporral telt épületébe.

Ugyanilyen sikertelen maradt az a kísérlet is, amely a pánamerikai törekvések mintájára *páneurópai egyesülést* akart létrehozni. Ezt a tervet *Coudenhove-Kalergi* gróf kezdeményezte 1930-ban Berlinben. Célja egyébként hasonló volt Briandéhoz. Csak-hogy az ilyesfajta törekvések eddig még Amerikában is csak halvány körvonalakban jelentkeztek, Európa pedig még meszszebb van ennek megvalósításától.

Sokan a *felekezeti béke* megvalósulásának analógiájára remélik a nacionalizmus világának megoldását is. Hiszen néhány századdal ezelőtt még vallási küzdelmekben marcangolták egymást Európa népei ép-úgy, mint most a nemzeti harcokban. Akkor az egy felekezetűek nemzetiségi különbségek ellenére is sokkal közelebb érezték magukat egymáshoz, mint más felekezetű néptestvéreikhez. Idegen országokból hívtak segítségül hitsorsosokat, hogy biztosítsák felekezetük uralmát más hiten levő

honfitársaikkal szemben. A sokféle szerződés ellenére is a felekezeti harc századokon át ismételten kiújult, míg csak az egész közszellemnek, a tömegek lelkiületének megváltozása el nem vette a felekezeti küzdelmek élet és rá nem vezette a felekezeteket a békés együttélésre. Nem a felekezeti problémák helyes megoldása csillapította a lelkeket, hanem a lelkek lecsillapodása vezetett a helyes megoldásra. Ma már senki sem gondol arra, hogy véres küzdelmet vagy pláne nemzetközi bonyodalmat idézzon elő a felekezeti különbségek alapján.

Bár sok analógia mutatkozik a vallási és a nemzetiségi küzdelmek között, nem szabad figyelmen kívül hagynunk a lényeges különbségeket sem. A vallás nem evilági ügyekre vonatkozik; államfeletti, sőt evilágfeletti intézmény. A vallási ügyek túlnyomórészt a *forum internum* elé tartoznak. Ezért nincsenek is szükségképpen szorosabb kapcsolatban a politikummal, az államhatárokkal. Bár vannak a vallásnak is a politikummal érintkező pontjai, minthogy a vallási közösségek e világon is élnek, mégis a kettő területe jórészt elszigetelhető egymástól. Ezzel szemben a nemzetiségi kérdés nagyon is evilági ügy, úgyszólván egész mivoltában politikum, amit nem lehet egy teljesen apolitikus szférába elszigetelni.

Vannak ugyan olyan törekvések is, hogy a nemzetiségi különbségeket pusztán kulturális térre vigyék át és így a politikai

határokat spiritualizálják. Amint az Egyház a politikai határoktól függetlenül foglalja lelki közösségbe híveit, úgy a népi csoportok is az államhatárok felett lebegő kulturális közösségekként terjeszkedjenek ki. Eszerint ugyanaz a személy lehetne egyrészt valamely állam hűséges polgára, másrészt pedig az államhatárokon túl terjeszkedő valamelyik népközösség hűséges tagja.

Ez a ma eléggé elterjedt felfogás azonban nehezen valósítható meg korunkban, amikor az *államhűség* és a *népi hűség* oly gyakran összeütközhetnek. Mert hogyan tudja, főleg az egyszerű tömeg eldönteni, hogy mi a különbség a kultúra és a politika között, hogy mivel tartozik az államnak és mivel népközösségének. Tekintheti-e az állam teljesen megbízhatóaknak e kisebbségeket azok anyaállamával felmerülő konfliktus esetén is? Nem fogják-e ezeket a kisebbségeket — sokszor talán alaptalanul is — folytonos gyanakvásnak kitenni és megbízhatatlan, másodrendű állampolgárok-ként kezelni? Ez viszont a népi anyaállamban elégedetlenséget, nyugtalanságot keltethet és konfliktusokra vezethet, ami ismét fokozza a kisebbségek iránti ellenszenvet. Végül tehát ismét csak felmerülnek a politikai és hatalmi kérdések.

Annyi azonban kétségtelen, hogy miként a felekezeti kérdést, épúgy a nemzetiségi problémákat is hiába próbáljuk törvényekkel, szerződésekkel megoldani, amíg a lelkeket állandóan izgalomban tartják. *Nem*

az igazságos megoldás fogja a lelkeket lecsillapítani, hanem a lelkek lecsillapodása fogja az igazságos megoldást elősegíteni.

A függőben levő nemzetközi problémák megoldásához tehát mindenek előtt a népek, nemzetek egymás iránti lelkületét kell lényegesen megváltoztatni. *Amíg az általános emberszeretet és igazságosság szelleme nem hatja át a lelkeket, amíg a nemzetközi viszonylatban is nem hajlandók a partikuláris önzést a közjónak, az egyetemes érdeknek alárendelni, amíg az erkölcsi törvények megszegését a nemzetközi viszonylatban megengedettnek, sőt kötelességnek, egyenest erénynek tekintik, addig nincs megoldás.* Addig Népszövetség, Európai Egyesült Államok, Páneurópa és egyéb hasonló, szépen hangzó mozgalmak mind csak egyes nemzetek önző törekvéseinek takarójául szolgálnak és mindegyik csak azt keresi, hogy mennyit nyerhet rajta, ha mindjárt a többiek jogos igényeinek rovására is.

A mai túlzó, beteges nacionalizmussal azonban *csak szervesen, minden nemzetnek egyszerre* lehet felszámolni, különben az önzők visszaélnek a többiek önzetlenségével.

Az említett tervek egyébként ma már elavultak. A legújabb események pedig csak újabb nehézségeket támasztottak. Ha 1930-ban voltak is súlyos ellentétek a nemzetek között, azt még legalább ki merték mondani több-kevesebb őszinteséggel. Ma azonban, egy második, totális világháború folyamán, még az őszinte szó is jóformán egészen meg-

szűnt és úrrá lett a teljes bizalmatlanság, képmutatás. A nemzetek mást mondanak és mást gondolnak, éreznek, akarnak, cselekednek. Az emberiség álarcot vett magára és nem lehet tudni, melyik álarc mögött mi lappang. Sőt vannak, akik az álarcot gyakran változtatják is, mindegyiknél esküdözve, hogy ez az igazi, eredeti, változatlan, örök arculat. Pedig a hipokrizisnek ez az álarca már fojtogatja az emberiséget, arca már szederjes, szinte hullafoltos.

És új próféták járnak a fuldokló emberiség között. Hol megejtően suttogva, hol ellentmondást nem tűrően parancsolva hirdetnek új megváltást, új evangéliumot. Végül azonban mindegyik csalódást, kiábrándulást hagy maga után. Újra és újra be kell látnunk, hogy a nemzetközi életben sincsenek más megbízható, szilárd pontok, mint a kétezer éve hirdetett, de kellően még soha meg nem valósított erkölcsi alapok. Mert a nemzetek számára sincs más megváltás, nincs más evangélium.

Ami pedig a nemzetközi élet rendezésének részleteit illeti, arra a felelet ma még kevésbé időszerű, mint valaha. Ki láthatja együtt a ma sok rejtett tényezőit s a jövő lehetőségeit?! És ha volnának is valakinek valóban értékes világmentő tervei, vajjon szóhoz juthatna-e most azokkal, vajjon időszerű-e, alkalmas-e a mai helyzet azok fejtegetésére?!

HARMADIK RÉSZ.

A NEMZETESZME ÉS A MAGYARSÁG.

1. A magyar népiség kialakulása.

A népi, nemzeti, nemzetiségi kérdések, melyeket eddig elvi általánosságokban fejtegettünk, részleteiben sokféleképpen nyilvánulhatnak meg. Fenti fejtegetéseinket most a magyarságra iparkodunk részletebben is alkalmazni, egyrészt, mert ez számkra a legközelebb fekvő, legismertebb és gyakorlatilag is legfontosabb, másrészt, mert a felmerült problémák nagy része éppen a magyarságnál bontakozik ki a legjellegzetesebben és legtanulságosabban.

Az előzőek alapján könnyen belátható, hogy az egyes népek, nemzetek *eredete* távolról sem egyszerű kérdés. Már annak az eldöntése is nehéz, hogy honnan számítsuk az állami élet folytonosságát, tehát a nemzeti lét kezdetét. Az államalakulat előtt azonban már élt a nép, illetve éltek azok a népek, amelyek közös államban szervezkedtek. Mert hiszen az államalakításban rendszerint nem egyetlen nép, illetve egy népnek nem az összessége vett részt, hanem különböző népek kisebb-nagyobb töredékei csatlakoztak egymáshoz közös vezető alatt, egyetemes politikai irányítás mellett. E népek többi részei pedig másfelé szóródtak, más nemzetközösségekbe tömörültek. De a már egyszer kialakult nemzetből is történelme

folyamán egyes részek leszakadoztak, viszont másféle népek, illetve néptörödékek folytonosan hozzácsatlakoztak. Itt tehát folytonosan változó, fejlődésben lévő adottságokról van szó, amelyeknek kezdetét rendszerint csak több-kevesebb önkényességgel lehet megadni.

Már az is nehéz kérdés — mint láttuk —, hogy mi valamely népiség *lényege*, mi tesz egy népet éppen azzá, ami. Vajjon vérségi kapcsolatai, fajiséga, neve, nyelve vagy egyéb hagyományai tesznek-e egy népet önmagával azonossá? Csakhogy mindezek szintén változó adottságok és pedig mindegyik más- és másféleképpen változhat. Már most akkor melyik nyomán haladjunk visszafelé, hogy eljussunk a nép eredetéhez? Hiszen a multban valamennyi adottság sokfelé ágazik és pedig mindegyik más és más irányban. Csak annyi bizonyos, hogy a népek nem a semmiből keletkeztek. Emberanyaguk, biológiai állományuk már előbb élő emberektől származik, nyelvük szintén már meglévő nyelvekből alakult ki, ugyanígy egyéb hagyományaik is. Tehát *minden nép bizonyos előnépektől származik és az előnépeken keresztül eredete mindinkább homályba vész*, ahol már mind gyakrabban kell a „talán“, „valószínűleg“, „lehetséges, hogy“ stb. óvatossági kifejezéseket használnunk. Mindez áll a magyarság eredetére nézve is.

A *magyarság* történetében legnagyobb történeti esemény és egyúttal szilárd történeti kiindulópont a *honfoglalás*. Annyi bi-

zonyos, hogy az addig nomád magyarság a IX. század vége felé telepedett le a Kárpátok medencéjében, ahol előzőleg nem lakott és ahol ez időtől kezdve megszakítatlan folytonosságban él. Az is bizonyos, hogy a magyarság már ekkor egységes vezetés mellett, *nemzetté* szervezkedve jelent meg. E magyar nemzethez azonban már ez időben sem csupán magyar népiségű elemek tartoztak. De hogy mi volt a honfoglaló magyarság népi összetétele, azt époly nehéz megállapítanunk, mint e kor többi nomád nemzeteiét. A kútfők szerint honfoglaló őseink között 7 magyar törzs volt, amelyekről a törzsneveken és néhány személynéven kívül többet alig tudunk. E nevek közül próbálják újabban a nyelvészek az egyes törzsek népi eredetét megállapítani, de az eddigi eredmények még eléggé vitásak. Valószínű azonban, hogy a 7 magyar törzs eredete és történeti multja sem egységes.

Ezekhez a törzsekhez csatlakoztak még a kútfők szerint a *kazároktól* elszakadt *kabar* törzsek is, és pedig *Konstantinos Porphyrogennetos* szerint 3, *Anonymus* szerint 7, mások szerint viszont csak egy kabar törzs. A kazárság maga is bizonytalan összetételű, heterogén nép volt. A magyarsághoz csatlakozott kabarok valószínűleg valamilyen *török* nyelvet beszéltek.

A honfoglaló magyarság *nyelvileg* sem volt egységes. Valószínű, hogy a többségnek *finnugor* nyelve volt, mellette még egyes törzsek, főleg a kabarok *török* nyelven is beszéltek, míg bizonyos török elemek átvéte-

lével végül a finnugor eredetű nyelv vált általánossá. Konstantinos Porphyrogennetos is megemlíti a magyarok kétnyelvűségét. Ez egyébként e kor nomád népei között nem volt ritkaság. E különféle eredetből érthető, hogy a honfoglaló magyarság *faji jellege* is heterogén volt, mint ez a honfoglaláskori sírok testi maradványaiból kitűnik.

Ezt az eredetre nézve vegyes magyarságot egységessé éppen az *egységes szervezet*, a közös vezetés, az egy fejedelem iránti hűség tette. Ez az egyesülés a *vérszerződéssel* ment végbe, amikor a kútfők szerint a magyar és kabar törzsek *Almos* fiát, *Árpádot* (Anonymus szerint magát *Almost*) választották közös fejedelmükké még az etelközi hazában.

A magyarság távolabbi őstörténetére nézve középkori krónikáink mindinkább mitikusak, mondaszerűek. Így Anonymus szerint *Almos* anyját, *Emesét*, álmában egy turulnak mondott sasféle madár termékenyíti meg. Ettől származik *Almos* és a magyarok első uralkodójára. E totemisztikus monda, valamint a *csodaszarvas* regéje, *Hunor*, *Magor*, *Nimród* mitikus alakjai és a többi e mondakörbe tartozó személyek és események természetesen már époly nyilvánvalóan nélkülözik a történelmi hitelességet, mint más népek eredetmondái és csupán mint a népi fantázia termékei jelentenek érdekességet.

Sokat vitatott kérdés a *hún-magyar rokonság* is. Középkori krónikásaink már megemlítik ugyan e rokonságot, ebből azonban

még nem tudjuk, hogy vajjon eredeti magyar hagyományról van-e szó náluk, avagy csupán a nyugati krónikásoktól vették át e mondát, hogy ezzel is igazolják az Árpádok uralmának legitim voltát. Az pedig, hogy a nyugati népek a magyarok honfoglalását a húnok egy félévezred multán való visszatérésének gondolták, még nem bizonyíték a két nép rokonsága mellett. Egyébként a hún-magyar rokonság mai hívei is inkább csak Attila és Árpád családfájának rokonságát vélik igazolhatónak bizonyos nevek hasonlósága alapján. Ugyanis a pontusi protobolgárok fejedelemjegyzékében szereplő *Irnik* nevet azonosítják Attilának *Priskosnál* említett egyik fia, *Hgváx* nevével. De bármi legyen is a nyelvtudomány végső álláspontja e homonymiára vonatkozólag, ez legfeljebb a két uralkodócsalád kapcsolatát dönti el, nem pedig a két népet. Egyébként az is vitás, hogy kik is voltak tulajdonképpen a magyar honfoglalás előtt fél évezreddel szétszóródott húnok. Népileg bizonyára igen heterogén elemekből alakultak ki, mint Attila népei. Az Attila név különben valószínűleg a gót *atta* kicsinyítője és magyarul atyácskát jelent.

Még kevesebb történeti alapja van a magyar-szittya rokonságnak. A középkorban a szittya vagy scytha népnév mindzavarosabb néprajzi fogalommal válik. Úgyiszlván minden kelet felől betörő nomád népet Scythiából származottnak tekintenek. Így veszik át a magyarság szittya eredetének mondáját krónikásaink is.

Újabban sok eredményt várnak az eredetkérdés sok homályának és bizonytalanságának eloszlatása körül a XVIII. század vége felé kialakult *összehasonlító nyelvtudománytól*. *Sajnovics* ennek alapján kimutatta a magyar és a lapp nyelv rokonságát (*Demonstratio Idioma Ungarorum et Lapporum idem esse*, 1770). A magyarság azonban meglehetősen csalódással, arcfintorgatva fogadta a mondabeli daliás hún és szittya hősök helyett e „halzsírszagú“ rokonokat. Egyébként ekkor a finnugor népek a magyarság előtt még eléggé ismeretlenek voltak. Kedvezőbb fogadtatásra talált a mult században *Vámbéry* Armin elmélete, aki a magyar nyelvet a török nyelv rokonának és így a magyarságot törökeredetű népnek igyekezett kimutatni. A törökség sok kellemetlen emlék mellett is, mint vitéz, harcias, világhódító nép élt a magyarság emlékeztében és a német elleni küzdelem folyamán gyakran fordult a magyarság a törökökhöz. Rákóczi és bujdosó társai török földön találtak menedéket, ide menekült a nemzet mult századbeli bálványa, Kossuth Lajos is ötezer hívével a világosi katasztrófa után. Így a mult században egy romantikus turcizmus, *turanizmus* alakult ki nálunk, amely örömmel vette a magyar-török rokonság elméletét. De tovább táplálta e romantikus testvériség eszméjét a világháború is, amelyet a törökök velünk szövetségben küzdöttek végig.

A nagytekintélyű *Budenz* *Vámbéry*vel szemben kimutatta ugyan, hogy a magyar

nyelv nem a török, hanem a finnugor nyelvek közé tartozik, mindamellett a magyar-török népi rokonságnak, illetve a magyar nép török eredetének eszméje újabban ismét számos, nagytekintélyű képviselőre talál. Itt azonban nem a mai Törökországot lakó *oszmanli törökökről* van szó, hanem valamilyen, meglehetősen határozatlan törökös, *türk* népről.

Ezen elmélet szerint az előmagyarság egyik ága a finnugorság valamelyik keleti ága volt, mely északeurópai őshazájából kelet felé húzódva az Ural-hegység táján találkozott az ázsiai bolgártörökség nyugat felé húzódó ágával. A nagyobb államszervező képességgel megáldott, fejlettebb kultúrájú lovasnomád bolgártörökök uralmuk alá hajtották és megszervezték az inkább földműveléssel foglalkozó vagy zsákmányolva barangoló finnugor törzseket és így, Európa és Ázsia találkozásából született meg az ősmagyarság. Azt a helyet, ahol ez a találkozás és első keveredés végbement, *Jugriának* nevezik.

Majd e finnugor-bolgártörök keveréknép ismeretlen okokból délre húzódott, a Kaukázus felé. Itt, a Maeotis és a Kubán folyó környékén terült el a kaukázusi őshaza, *Onoguria*. Innen a besenyők nyomása elől a Don s a Dnyeper közti *Lebediába* telepedt át az ősmagyarság. Majd a besenyők további támadása elől a lázadás miatt menekülő kabar törzsekkel együtt a Dnyeper és a Dnyeszter közti *Etelközbe* vándorolt tovább a magyarság egy része, míg másik ré-

szük Lebediából Ázsia felé húzódott. De az etelközi haza sem látszott eléggé biztonságosnak. Ezért az ide menekült magyar és kabar törzsek a vérszerződésben egyesülve Árpád vezetése alatt felkerekedtek és elfoglalták a Kárpátok medencéjében elterülő végleges hazát.

A *vezetőrétég* azonban a magyar-török rokonság hívei szerint mindvégig a *török* volt, míg az *ugorság* a *szolgaréteget* képviselte. E török vezetés és kétnyelvűség még az árpádházi királyaink alatt is tartott egy ideig, míg végül a kisebb uralkodórétég szintén átvette a nagyobb tömegű szolgák nyelvét. Eszerint tehát Árpád apánk anyanyelve sem lett volna magyar.

Hogy mennyi igaz a magyar-török rokonságból, a körül még nyelvészeink között éles harc folyik sok személyeskedéssel is, ami rendszerint a tárgyilagos érvek hiányára vall. Egyesek véleménye szerint ugyanis az *ősmagyarságnak igen kevés köze volt a törökséghez*. A magyar-török rokonság elmélete csak téves etimológiák és értéktelen homonimiák szüleménye. Az aránylag csekélyszámú régi török jövevényszavaink is háromféle nyelvből valók és legtöbb közöttük éppen a legkésőbbi, a bolgártörökös kabar rétegből származik. A hún-magyar rokonságnak sincs történeti alapja, különben a húnok sem voltak törökök, sem pedig mongolok, hanem európai nép. A magyarság őshazája is az Ural-hegységtől nyugatra, tehát európai területen volt. A magyarság pedig már a török népekkel való érintkezés

előtt is primitív földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó lovasnomád nép volt és éppen a magyarsággal közelebbi érintkezésbe jutó törökök voltak földművesek és az állattenyésztő ugoros magyarság szolgái. Az államalkotó képességgel is ez utóbbiak rendelkeztek, minthogy a török törzsszövetségek általában idegen — iráni és mongol — vezetés alatt állottak.¹

A magyar-török rokonság kérdésében — úgy látszik — még korán volna végleges állást foglalnunk. A nyelvtudomány alkalmazott módszerei még meglehetősen bizonytalanoknak mutatkoznak és egyelőre még a szakemberek is vaskos tudatlanságokat vagdosnak egymás fejéhez. Azok pedig, akik e speciális kérdésekben nem szakemberek — és ezek közé számítom magamat is — legelőcsebben teszik, ha hallgatnak, tartózkodnak az állásfoglalástól. E *docta ignorantia*-hoz egyébként könnyebben jut el az igazság elfogulatlan kritikájú, sokoldalúan tájékozott, de nem céhbeli kutatója, mint az elfogult szakember vagy a teljesen járatlan, egy könyvre esküdő, *unius libri dilettáns*.

Tehát a honfoglaló magyarság elődeiről egyelőre csak a „talán“, „lehetséges, hogy“, „valószínűleg“ óvatossági kifejezések sűrű használatával nyilatkozhatunk. Az ősmagyarság és előmagyarság is, mint a kezdődő középkor sok más népe, ott bolyongott valahol a kínai falak és a római birodalom

¹ V. ö. Moór: A második ugor-török háború c. összefoglaló cikket (Népünk és nyelvünk, 1939 pót-füzet).

határai közöt elterülő óriási térségben, ki tudja merre és hogyan. E többszázados népkavarodás közben hol magukkal sodortak, beolvasztottak idegen néptörödékeket, hol pedig maguk is részekre szakadtak, nyelvük, nevük ismételten változhatott.

A történészek az ősmagyarságnak olyan két nagyobb és több kisebb töredékét szokták említeni, amelyek különböző időkben szakadtak el a vándorlások folyamán. Ezek rövid idő múlva mind eltűntek a többi nép között, csupán egy nagyobb töredéket tartott számon a Kárpát-medencében megtelepedett magyarság még a XII. században is. Ezeket kereste fel *Júlián* barát közvetlenül a tatárjárás előtt, hogy a keresztény hitre megtérítse. Értesítése szerint az Ural mellett, Baskíriában valóban élt még egy rokon nép, a tatárjárás azonban ezeket is megsemmisítette. Ki tudja, milyen népekbe olvadtak be, milyen nyelvet beszélnek azóta az ősmagyarság elszakadt ágainak utódai?!

A Kárpát-medencében végleges hont foglalt magyarság itt ismét sokféle néptörödek már nagyrészt elszlávósodott utódaira telepedett. Hiszen hazánk a népvándorlás századaiban számos népnek adott ideig-óráig tartó otthont. Majd a gyéren lakott terület benépesítése és gazdasági kihasználása rengeteg új emberanyagot igényelt. Ezt a magyarok egyrészt nyugati kalandozásaikon szerezték, ahonnan számos foglyot hurcoltak magukkal. Később szívesen vásároltak is rabszolgákat és készséggel befogadták az önként betelepülő idegeneket, szász, frank,

flamand, vallon, olasz, cseh, lengyel, kún és besenyő telepeseket,¹ főleg a magasabb műveltségű iparosokat, kereskedőket, előkelő nemeseket és lovagokat. *Szent István*-nak Szent Imre herceghez intézett *intelmében* is nyomatékosan ajánlja az idegenek szíves látását, hogy azok minél nagyobb számban települjenek meg országában. „*Hagyom ezért, fiam*“ — mondja (VI. fejezet 4. §.) —, *adj nekik táplálást jóakarattal és tisztességes tartást, hadd éljenek nálad örömestebb, hogysen másutt lakozzanak.*“ Ez akkor nem jelentett nemzeti veszedelmet, sőt az ország gazdasági megerősödésének, a kultúra és civilizáció fejlődésének, a nyugati keresztény közösségbe való szerves bekapcsolódásnak elengedhetetlen feltétele volt.

A nyugati kereszténység felvételével vált a magyarság a latin-germán kultúrájú, szorosabb értelemben vett európai közösség szerves tagjává és felégette maga mögött az utolsó hidat a régi haza, a régi néprokonok felé. A keleti és déli határokon túl ugyanis egy lényegesen más, keleti, bizánci-szláv kultúrközösség alakult ki, ahová már nem jutottak el a nyugati közösség nagy szellemi áramlatai, a lovagvilág, a renaissance, a reformáció, az ellenreformáció, a felvilágosodás, a francia forradalom eszméi. Mindezeknek hazánk volt kelet felé a végállomása.

A magyarság tehát az új hazában kultu-

¹ V. ö. Eperjessy: A magyar falu településtörténete. Budapest, 1940. 23. l.

rális szempontból, vallásilag, etnikailag és vérségileg is mindinkább eltávolodott a régi, félázsiai kultúrközösségtől és mindjobban *európaiasodott*. Az ugyancsak keletről jött kúnokat már a XI. században nem rokonoknak, hanem teljesen idegeneknek tekintette és mélyen lenézte. A magyarsághoz csatlakozott nagyszámú idegen azonban nemcsak a közös politikai vezetésnek vetette magát alá, hanem népileg és vérségileg is mindinkább beleolvadt a magyarságba. Ezek tehát újabb, a keletiektől nagyrészt eltérő elemekkel gazdagították a magyarság népi összetételét. Majd a *tatárjárás* következtében ismét nagyobb arányokban telepedtek idegenek hazánkba a szomszédos országokból. Előbb a tatárok elől menekülő tömegek kerestek itt védelmet, majd a tatárok által elnéptelenített területek betelepítéséhez volt szükség nagyszámú idegenre.

Valószínű azonban, hogy a sok idegen betelepődése ellenére is hazánk lakossága a XV. század vége felé már nyelvén és népiségét tekintve túlnyomórészt, mintegy 77%-ban (Mályusz) magyarrá vált. Hiszen ekkor nem ismerték még a népi eszmét, ami a gyors önkéntes asszimilációt gátolta volna. Inkább csak a határok felé éltek idegenek, németek, tótok, rutének, oláhok, horvátok. *Mátyás* alatt az akkor politikailag meglehetősen szétdarabolt, mintegy 80 millió összlakosságot számláló Európában a hozzávetőlegesen 4 millió lélekszámú, egységes Magyarország politikai és katonai súlya, kulturális és gazdasági jelentősége szem-

pontjából egyaránt a vezető államok közé tartozott. Az erősödő magyarság expanzív ereje messze a szentistváni határokon túl is jelentkezett, különösen déli irányban. Csakhogy ez a magyarság már népileg lényegesen különbözött a délorosz steppéken barangoló őseitől vagy az ott elszakadt vérokonaitól. Ősi nyelvét kivéve úgyszólván teljesen hasonult a nyugateurópai népekhez. Így érthető, hogy a renaissance és humanizmus Olaszország után mindjárt nálunk kezdett terjedni.

E sokféle népi keveredés, változás mellett a magyarság, mint nemzet, mégis mindvégig állandóan egységes volt és azonos maradt az Etelközből bevándorolt ősmagyarsággal. Egységessé és azonossá tette a megszakítatlan folytonosságban fenntartott egységes vezetés, a közös uralom, a közös haza, a lényegében azonos államszervezet. Ezáltal lettek a nagyszámban hozzá csatlakozott idegenek idővel nyelvileg és népileg is magyarrá. Mindez pedig a magyarság hagyományos államalkotó képességét és fejlett politikai érzékét mutatja. És ha a Mátyás-korabeli virágzást a török veszedelem meg nem akasztja és végzetesen vissza nem veti, hazánk bizonyára ma is mint egységesen magyar nemzeti állam szerepelne a legtekintélyesebb európai államok között.

A XVI. századnak a törökkel élethalálharcot vívó magyarsága nyilván nem tudott semmiféle magyar-török rokonságról, sőt misem volt előtte annyira idegenszerű, mint a török. Ezért nem is tudott a töröknek úgy

behódolni, mint a leigázott délkeleti népek, hanem másfél évszázadon át védte vele szemben saját testével a Nyugatot és így a legdrágábbal, véráldozattal fizettük bőségesen vissza mindazt, amit a Nyugattól kaptunk. A magyarság nemcsak a fegyverektől és a mérhetetlen nyomor, szenvedés által pusztult a török dúlás alatt, hanem állandó rabszolgakaravánokban hömpölyögtek ki az országból erőteljes magyar férfiak seregei a Balkán és Kis-Ázsia felé, ahonnan soha többé vissza nem térve nyomtalanul eltűntek. És mindez éppen az ország belsejét, az akkor már csaknem színmagyarnak mondható területeit pusztította.

De a töröktől meg nem szállott területeken is folyt a testvérharc, a *kuruc-labanc-háború*, dúlt az ínség, pusztult az ember. A nemzetnek egyidőben kellett a török ellen harcolnia és a Habsburgok mohó uralomvágya ellen védenie ősi jogait. Vezető osztályunk pedig a két ellenséget egymás ellen próbálta kijátszani, de kellő egyetértés nélkül, amiből csak testvérharc keletkezett.

Mindezek következtében a nemrégén még nagv hatalmi szerepet játszó Magyarország politikailag, katonailag, gazdasági és kulturális szempontból mérhetetlenül lehanyatlott és ezer sebből vérző százalmas ronccsá lett, amely a töröktől való felszabadulása után már csak az idegenből nyert hirtelen vérátömlesztéssel látszott megmenthetőnek

2. Nemzetiségeink megerősödése.

A török veszedelem valóságos *népvándorlást* idézett elő hazánk területén. Már a mohácsi vész előtt is nagy számban kerestek menedéket a török elől egyes népcsoportok, melyeket a magyarság testvéri szeretettel fogadott hazájába. Majd a török seregek nyomában a nyugati kereszténységgel közösséget nem érző, félvad balkáni népek nyomultak be, amelyek a törökkel meg-egyezve félvad martalócokként fosztogattak, pusztítottak. De nagy számban özönlöttek magyarok és idegenek a töröktől meg nem szállott területekre is.

A török kiverése után, a XVII. század végétől kezdve a csaknem lakatlan pusztasággá vált hódoltsági területeket kellett újra benépesíteni. E területek mint valami lég-ritka tér szívták magukba mindenfelől az emberanyagot. Belső telepítéssel, a magyarságnak a töröktől meg nem szállott területekről való áttelepítésével azonban az óriási emberhiányon nem lehetett kellő mértékben segíteni.

Míg Mátyás korában az ország lakossága — mint említettük — hozzávetőlegesen 4 millió volt, vagyis Európa akkori lakosságának mintegy 5%-át érte el, az 1720-i népszámlálás Magyarországon már mindössze csak 1,770.000, Erdélyben pedig 800.000, együttesen tehát kb. 2'5 millió lelket talált. Ez pedig az ekkor 130 millióra növekedett európai lakosságnak már csupán 2%-a volt. Ennyire csökkent hazánk relatív népessége

mintegy 250 év alatt. A magyar nép számaránya azonban még sokkal mélyebbre zuhant. Hiszen a török veszedelem elsősorban a magyar népiségű területeket pusztította és jobban mentesültek ettől a hegyvidéki határszélek, ahol addig nagyobb arányban laktak népi kisebbségek. Azonkívül már 1720-ig is számos idegen telepedett a kiüldözött török helyébe. Ezért, míg a Mátyás-korabeli 4 millió lakosság túlnyomó részben magyar népiségű is volt, a XVIII. század elején a magyar nép lélekszáma a becslések szerint Magyarországon és Erdélyben együttesen alig lehetett több 1,160.000-nél. Ez az ország akkori lakosságának már csak 45%-a, Európa összlakosságának pedig alig 1%-a. A magyar nép tehát saját hazájában is *kisebbségbe* szorult.¹

De megakadályozta a magyarság belső telepítését a *jobbágyságnak* akkori *helyhez-kötöttsége* is. A földesurak nem szívesen bocsátották el a nekik megbecsülhetetlen értéket jelentő jobbágyokat. Így azután, míg az északi vármegyékben olykor egy-egy jobbágytelket negyed-, sőt nyolcadrészre is kénytelenek voltak szétosztani a túlszaporodott jobbágyok között, addig az Alföld és a déli Dunántúl vármegyéiben igen kevés volt a jobbágy. Minthogy pedig a magyar földesurak számára ekkor a földművelés jobbágvak nélkül szinte elképzelhetetlen volt, elkerülhetetlenné vált az *idegenek be-*

¹ Az adatokat illetőleg v. ö. Szekfü: Magyar történet VI. köt.

teleptése. Enélkül az ország gazdaságilag, katonailag és politikailag belátható időn belül nem tudott volna megerősödni. Bármint ítéljük is meg tehát ma a belőle származó nemzeti bajok ismeretében e telepítéseket, abban az időben ezek hasznosak, sőt nélkülözhetetlenek voltak. Legfeljebb a *teleptés módjában* találhatunk a bécsi kormány részéről a nemzet érdekét súlyosan veszélyeztető eljárásokat és rosszakaratot.

A betelepített idegenek nagy része *német* telepes volt, akik a jobb megélhetés reményétől csábítva jöttek főleg a Rajna mindkét partjáról hazánkba. Ott ugyanis XIV. Lajos pazarlása és okatlan háborúskodásai nyomán, valamint a sok kis nagyzó fő uralkodásai következtében igen nagy nyomorúság uralkodott. Sokan jöttek Badenből és Württembergből is, ahol a paraszthirtokokat egyetlen fiú, a legkisebb örökölte és így a kivándorlásra hajlandó népcsség erősen megsaporodott. De jöttek Elzász-Lotaringiából, Bajorországból, Ausztriából és Cseh-Morvaországból, sőt Franciaországból is földművesek és iparosok. Az egy vidékről jött bevándorló csoportok azután sokszor szétszóródtak az ország különböző vidékeire. Hazánk német nyelvű lakossága tehát a német nyelvterület igen különböző részeiből származik. Sokszor még ugyanahha a faluba is különböző helyekről verődtek össze, akik különböző dialektusokat beszéltek. E dialektusokból pedig egy keverék német nyelv alakult ki, mely hosszabb együttélés után

sajátszerű új tájnyelvvé fejlődött. A betelepített német földművesek Mária Terézia és különösen II. József alatt igen gondos támogatásban részesültek az állam részéről mindaddig, míg gyökeret verve a maguk lábán is meg tudtak állni. A bánági és bácskai német telepesek többnyire nem is kerültek földesúri hatalom alá, míg a kisebb számú magyarság a földesurak jobbagyaivá lett.

Más falvakba viszont, esetleg a német telepesek szomszédságába is a földesúr *tót, rác* vagy *oláh*¹ telepeseket hozatott. A Bán-ságot a bécsi kormány büntetőgyarmatnak is használta, ahová évtizedeken át toloncolták az örökös tartományok gonosztevőit. Így alakult ki az akkor betelepített területek rendkívül tarka nemzetiségi képe, ami a nemzetiségi kérdést itt szerfelett bonyolulttá tette.

Igy folyt a telepítés a XVII. század végétől a XIX. század elejéig és arányaiban szinte amerikai méreteket öltött. A népek ekkor Magyarországra, mint az ígéret földjére tódultak. A rácok szinte félvad állapotban menekültek a hazájukban uralkodó szörnyű állapotok elől, vagy sikertelen felkelésük után a török bosszújától üldözve. Hiszen hazáikban ekkor még török uralom alatt lealacsonyító szolgasorsban nyögtek. Az oláhoknak pedig a Magyarországra menekvés szinte életkérdés volt. Az oláh

¹ Akkor még ez volt a hivatalos nevük. A szlovák, szerb, román elnevezés csak újabb keletű.

területeken ugyanis ekkor a párját ritkító korrupst *fanariota* zsarolás tombolt 1821-ig. E török és fanariota uralom alatt állandóan szivárogtak be az oláhok hazánkba. Félnomád módon, tolvajlások, rablások között húzódtak észak és nyugat felé. Ezeket a földönfutó, félvad oláhokat még a bécsi kormány sem látta szívesen és különböző intézkedéseket hozott beáramlásuk megakadályozására vagy visszatoloncolásukra, de nem sok eredménnyel. Velük együtt cigányok is jöttek Oláhországból. E sok félvad elem a közbiztonsági állapotokat annyira megrontotta, hogy a XVIII. század végén, sőt még a XIX. század elején is csak erős katonai fedezettel lehetett a délkeleti határvidékeken utazni. A határőrvidékek katonaságának legfőbb dolga volt az utasokat kísérni és védeni az oláh rablóbandák ellen.

Mindezeket az elemeket tovább tarkította még a Balkánról beszivárgott görög kereskedő népség, valamint a Felvidékről dél és kelet felé, a volt hódoltsági területekre telepített tótság. A magvarságból szintén sokan költöztek át a felszabadult területekre, úgyhogy a volt hódoltsági területeken lakó magvarság túlnyomó része ott szintén nem őslakos, hanem a hódoltság után letelepedett. Halas ősi kún lakossága helyébe már a török korban dunántúli magyarok telepedtek. mai kúniaink nagyrészt szintén nem a XIII. században betelepedett kúnoknak ivadékai, hanem a XVIII. század óta más-honnan bevándorolt magyarok. Ugyanígy a hajdúk, a debreceni, a szegedi, a somogyi,

a baranyai magyarok is nagyrészt a XVIII. század utáni betelepültek ivadékai. Hiszen a török időkben a hódoltsági területeken csak néhány nagyobb alföldi város, továbbá a hegyektől, erdőktől, mocsaraktól körülvelt kisebb területek lakossága maradt meg.

A bevándorlás arányairól fogalmat alkothatunk, ha tekintetbe vesszük, hogy míg az 1720-i népszámlálás — mint láttuk — az egész országban mindössze 2'5 millió lakost talált, 1785-ig a lakosság száma már 7 millióra, 1842-ig pedig 12,800.000-re emelkedett, ami az 1720-i lélekszámnak mintegy ötszöröse. Ez pusztán természetes szaporodással nem magyarázható, hiszen ez idő alatt Európa lakossága csupán megkétszereződött.

A legtöbb idegen a XVIII. század közepe táján költözött be. Acsády¹ szerint 1720—1787 között az egész ország népessége (Erdéllyel együtt) 309'87%-kal szaporodott. Legerősebb volt a szaporodás a Tisza-Maros szögében (944'14%), a Duna-Tisza közén (352'45%) és a Tisza jobbpartján (320'04%). Ezzel szemben a Duna balpartján (kb. a mai Szlovákia területén) csak 165'03%, Erdélyben pedig mindössze 73'49% volt a szaporodás. Ezt természetesen befolyásolta az is, hogy a terméketlenebb hegyvidékekről szintén nagyarányú belső vándorlás folyt a termékenyebb alföldi részekre. Megyénként legerősebb volt a szapo-

¹ Acsády: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Budapest, 1896.

rodás Krassó-Temes-Torontál megyében (1.783'57‰), Tolna megyében (883'65‰) és Békés-Csanád-Csongrád megyében (725'13‰), legkevesebb az öt székely székben (36‰) és Hont megyében (64'26‰).

Nemzetiségeink, különösen a német, román és szerb nemzetiségek legtöbbje tehát a csupán 200 év óta bevándorolt idegenek leszármazottja. Hogy mennyi ezeknek az arányszáma a már előbb beköltözött kisebbségek utódaihoz viszonyítva, azt természetesen csak hozzávetőleges becsléssel lehet megállapítani.

Egyébként nemcsak a volt hódoltsági területeken, hanem a töröktől meg nem szállt országszegélyeken is jelentékeny néprajzi eltolódás ment végbe. Egyrészt a kuruc-labanc-háború következtében itt is pusztultak falvak, városok, amelyek helyébe később nagyobbrészt nem a régi magyar, hanem inkább a szaporább egyéb népiséghez tartozó lakosság telepedett. Másrészt e vidékek magyarságának jelentékeny része szintén a volt hódoltsági területekre vándorolt, aminek következtében a középkori népi kisebbségek, a tótság és a ruténség határai is lejjebb húzódtak.

A török hódoltság után tehát az egész országban általános népvándorlás indult meg. A lakosságot hosszú időn át ide-oda tologatták, míg a népsűrűség valamennyire kiegyenlítődött. Ennek következményeként nemcsak egyes családok, hanem egész közösségek régi hagyománya is megszakadt, multjukat elnyelte a XVIII. század népvándor-

lásának örvénye és az új településeken új lakossággal új hagyományok kezdtek kialakulni. Hiszen a Felvidék, Erdély és a nyugati Dunántúl kivételével az ősi, tösgyökeres magyar családok túlnyomó részét is legfeljebb kétszáz év hagyománya köti jelenlegi szülőföldjéhez. Ezért nem is alakult ki még e vidékeken nagyobb táji hagyomány, átfogóbb közösségi érzelem, ellentétben Erdély, a Felvidék és Dunántúl egyes vidékeivel. Legfeljebb a szülőfalu határain belül alakult ki szorosabb közösség, sokszor azonban már a szomszéd községek is idegenek. Ugyanezért hiányzik itt az ősi, hagyományos, szerves kultúra is, amely nem alakulhat ki máról-holnapra, hanem csak a többszázados mult művelődési hagyományainak szerves folytonosságából.

De újonnan kellett kezdődnie a gazdasági életnek is a volt hódoltsági területeken. Hiszen a török után csak úttalan, lakatlan, műveletlen pusztaság maradt, ami e területek gazdasági fejlődését is századokkal visszavetette. A kezdődő új gazdálkodás e pihent, elvadult, szinte az őstermészet állapotában lévő földeken a honfoglaláskorabeli primitív rablógazdálkodáshoz hasonlított vagy félnomád állattenyésztés volt.

Történetünk tehát a XVIII. században szinte egy új honfoglalással kezdődik. A magyarságra, miként a honfoglaláskor, most is az a feladat hárult, hogy új területeken az új lakosság tarka népmozaikját *egységes nemzetté szervezze*. A testileg, lelkipileg kimerült, gazdasági és kulturális

szempontból egyaránt primitív viszonyok között vergődő magyarságnak saját hazájában új életet kellett kezdenie akkor, amikor éppen megindult a többi népek osztozkodása a földkerekség birtokain.

A különféle országokból jött *német* telepések általában hamarosan összebarátkoztak a magyar lakossággal. Megvolt közöttük a közös vallás nagy összekapcsoló ereje, amellet a német telepések hazájuktól távol kerülve és hazánkban szerteszét szóródva jobban érezték a magyar lakossághoz való közeledés szükségességét és a sorsközösséget. Így azután egy részük hamarosan bele is olvadt a magyarságba.

Kevésbé mondható ez a betelepedett *rácokról* és *oláhokról*. Ezek továbbra is közvetlen földrajzi és szellemi kapcsolatban maradtak régebbi hazájukkal és mintegy a rác, illetve oláh haza magyarországi nyúlványainak érezték magukat. Műveltségük is jobban elkülönítette őket a magyaroktól, főleg pedig a vallási ellentét állította szembe e pravoszláv népeket a magyarsággal. Az eleinte még hiányzó nemzeti érzés helyett is főleg a vallásközösség fűzte az óhazában maradt rokonaikhoz. Pópáik a magyarság engesztelhetetlen ellenségei voltak, akik saját gyűlöletükkel átítatták műveletlen, babonás, fanatikus híveiket is. Vallási összejöveteleik gyakran politikai gyűlésekké fajultak.

Fokozta e népek ellenszenvét a magyarság iránt a *bécsi kormány* állandó intrikája is. Bécs a Délvidéken főleg a bevándorolt

rácokat dédelgette és rendkívüli kiváltságokat adott nekik, hogy az elégedetlenkedő magyarság ellen felhasználhassa őket. Magyarokat viszont annál kevésbé óhajtott a déli határvidékekre telepíteni. Így települt be ez az ősi magyar föld rácokkal és sok más nép tarka mozaikjával, amelyek között a magyarság már alig szerepelt.

Ilyen arányú népkeveredésen, mint amilyen a XVIII. században ment végbe, a magyarság a honfoglalás óta nem esett át. De a magyarság súlyosabb megrázkódtatás nélkül átélte volna ez újabb nagy népi átalakulást is, ha ez néhány századdal előbb történt volna. Nemzetünk végzetes tragikumában azonban, hogy amint a török által erősen megritkított sorait az egyedül lehetséges és természetes módon, idegenek befogadásával igyekezett kitölteni, egy új, hatalmas mozgalom kezdett fellángolni Európában, az új *nacionalizmus* és a *népiség eszméje*. Ez erősen gátolta, hogy az újjáalakult nemzet egységbe kovácsolódjék és kirobbantotta a *nemzetiségi küzdelmet*.

Az új népek egy része idővel így is teljesen asszimilálódott, a magyarság e keveredésből ismét megerősödve és megújulva került ki. A magyar nép számaránya, az idegenek további bevándorlása ellenére is az országban állandóan növekedett, még pedig olyan arányban, amely csak a nagyarányú beolvadásokkal magyarázható.

A magyarság a honfoglalás utáni új ezredév küszöbét már népi összetételében átalakulva ugyan, de bizakodó oróval lépte

át. Mielőtt azonban a nagy népkeveredés nyomai kellő mértékben eltűntek volna, a népiségi elvre hivatkozva az ezeréves hazát szétdarabolták. Ez csak záróköve volt a török veszedelemnek. *Ha nincs Mohács, nincs Trianon!*

3. A magyar nemzetfogalom fejlődése.

A délorosz pusztákon barangoló lovas-nomád magyarságnál mai értelemben vett nemzet-tudatról beszélni még természetesen nagy anakronizmus volna. A középkori lovas-nomád nemzeteknél a nemzet, az állam tisztán az uralkodón, illetve a dinasztían alapult, szinte ő benne testesült meg. Ha tehát lehet e korban valamilyen értelemben nemzetről beszélni, ez csak az uralkodó, a dinasztia népét, alattvalóinak összességét jelenthette. Az uralkodó pedig népével rendszerint nem is érintkezett közvetlenül, hanem csupán ezek vezetői, törzsfőnökei útján. Így azután nem is törődött azzal, hogy alattvalói közül kik milyen származásúak, mi-féle nyelvet beszélnek. Csak szolgálatukra tartott igényt, amelynek fejében védelemben részesítette és zsákmányhoz juttatta őket.

Ilyen értelemben egységes nemzet volt a magyarság már akkor is, amikor Árpád vezetése alatt átkelt a Kárpátok hegykoszorúján, tehát abban a korban, amikor a mai nyugati nemzetek nagy része még nem alakult ki egységes nemzetté. S míg a többi európai államok csak hosszú, bonyolult fejlődési folyamat során alakultak ki végső

formájukban, a magyar állam és nemzet Árpád óta lényegében változatlanul fennállott ezer éven át.

Az új hazában megtelepedett magyarság hamarosan elfoglalta a Kárpátok egész medencéjét és ezzel olyan hazára tett szert, amelynek határai talán a legtermészetesebbek egész Európában. E határok földrajzi, geopolitikai, gazdasági, közlekedési és stratégiai szempontból egyaránt ideálisak, az általuk bezárt terület egyes részei példásan kiegészítik és szükségszerűen megkövetelik egymást, az egyes részek szinte kiáltanak egymásért. E természetes határokon belül az állam tökéletesen teljesítheti feladatát, a közjó biztosítását, de bármely rész elszakítása nélkülözhetetlen hiányt jelent a közjó szempontjából. *E terület csak egységesen birtokolható, csak egységesen alkothat életképes, hivatásának megfelelő államot.* Tehát valóban: „Csonka-Magyarország nem ország“!

Bizonyára főleg ennek tulajdonítható, hogy azok a népek, melyek e területnek csak egyik-másik részét vették birtokukba, nem tudtak itt tartós hazát szerezni, állandó nemzetté alakulni. A magyarság viszont e természetes határok közé telepedve ezer éven át fenn tudott maradni. E határok ezer éven át nem változtak meg tartósan, mindenestre sokkal kevésbé változtak, mint Európa legtöbb államának határai. Sem más hatalom nem tudott e területekből egyes részeket véglegesen elszakítani, sem a magyarság nem tudott e határokon túl tartósan ki-

terjeszkedni. Tehát e határokat a történelem is igazolta. Nincs keresnivalónk ezeken túl, de viszont más államhatalomnak sincs keresnivalója ezeken belül.

A Kárpátok medencéje a Gondviselés által is egy államnak teremtetett, egy nemzetnek adatott hazául. Az ide vetődött népek és néptöredékek vagy egy nemzetté olvadnak vagy elpusztulnak. A magyarság megerősödését is az tette lehetővé az új hazában, hogy az akkori nemzetfogalom nem ismert az egységes vezetés alatt állók között etnikai ellentéteket. A nemzet a fejedelem, majd a király népe volt, az ország határai az uralkodó birtokainak, hatáskörének, uralmának határai. E határok tehát semmiképpen sem jelentettek etnikai határokat. Ez azonban az utolsó századokig sohasem okozott komolyabb nehézséget. E határokon belül a különféle népek és egyének természetes értelmük és ösztönük alapján a közjó és sajátmaguk érdekében alkalmazkodtak egymáshoz, valamint a meg nem változtatható, természetes geopolitikai adottságokhoz. Viszont a magyarság, illetve uralkodói is nagy emberséggel és fejlett politikai érzékkel kezelték minden népüket, nem tévén különbséget közöttük. Ami különbség e korban az uralkodó alattvalói között fennállott, az nálunk is nem *nemzetiségi*, hanem *rendi*, társadalmi különbség volt.

A keleti, deszpotikus királyi tekintély azonban lassankint módosult és a hatalom kezdett mindinkább megoszlanı a *király* és a *nemzet* között. Ennek határozott jelei már

a XIII. században mutatkoznak (pl. az aranybullában). A nemzet tagjai most már nemcsak az uralkodón keresztül függenek össze, mint alattvalótársak, hanem önmagukban is közösséget alkotnak. Ugyanígy az ország sem csupán a királyi uralom területe, hanem a nemzet tulajdona, *hazája*, amelyhez érzelmi kapcsolatok is fűzik. Az oklevelek már nemcsak a királynak tett szolgálatról, hanem a nemzetért, a hazáért hozott áldozatról is megemlékeznek. Míg előzőleg csak a karizmatikus jellegű uralkodóhoz kapcsolódott történeti tudat és hivatásérzet, most ez kiterjed a nemzetre is, főleg a középkori krónikásaink hatására. Mindinkább terjed a nemzet körében a *húnszittya rokonság* és ezzel a nagy, dicső történeti múlt tudata. Ennek élesztésében főleg *Kézai* mester járt elől, de a nemzet összetartozás-érzete és történeti tudata jelentkezik már *Júlián* barátnál is, aki a XIII. század elején elindul a keleten maradt magyarság felkeresésére, hogy testvéri szeretetből azokat a keresztény hitre térítse.

A király helyett mindinkább a *Szent Korona* lesz a *karizma hordozója*, illetve ez közvetíti a karizmát ama királyokkal is, akik már nem Árpád véréből származnak. Így a Szent Korona a király felett áll, minden jog forrása. Az ország a Szent Koronáé, ez a magyar államhatalom szimboluma. A Szent Korona jogán osztoznak az uralomban, a szuverénításban a király és a nemzet. Az ország rendjei a Szent Korona tagjai.

E nemzet azonban mindinkább csak a kiváltságos réteget, a *főpapi és nemesi rendet* jelentette. E *közjogi nemzetfogalom* főleg *Werbőczy Hármaskönyvével* szilárdul meg a XVI. század elején. Csak a nemesség tagjai számítanak a honfoglaló magyarság utódainak, ezeké az ország, ezek az urak a hazában, ezek rendelkeznek teljes joggal és osztoznak a királlyal a hatalomban. A magyar nemzet története hosszú századokon át csak a királyok és a nemesség története. A nemesi jogok a nemzet jogai voltak, e jogok megsértése a nemzet elleni sérelemnek számított. Minthogy pedig nálunk a nyugati hűbérrendszer nem fejlődött ki, legfeljebb csak bizonyos halvány utánzatban, az összes nemesek közjogilag egyenlők voltak, mindannyian ugyanegy nemesi rend, az *una eademque nobilitas* tagjaiként szerepeltek.

A nemesi rend tagjai azonban nemcsak a honfoglaló ősök vérszerinti leszármazottai lehettek. A nemesség a *királytól nyert kiváltságon*, tehát tisztán formai aktuson is alapulhatott. Királyaink pedig a népi származástól függetlenül osztogatták e kiváltságot mindazok számára, akiket az uralkodónak, a hazának vagy a nemzetnek teljesített valamilyen különös szolgálat alapján arra érdemeseknek tartottak.

Velük szemben a *pórság, a jobbágyság* ugyanígy minden népi különbség nélkül kizárattott a rendi jogokból és ezzel a szorosabb értelemben vett nemzetből is. A jobbágyság viselt minden terhet, míg a nemesség csak a honvédelemre volt kötelezve. A

jobbágyságra mért úrbéri terhek, jogfosztó intézkedések egyaránt sújtották a magyar és a nemmagyar jobbágyokat. Bár e kor is megemlíti különféle nációhoz tartozó jobbágyokat, de ez tisztán a nyelvi különbséget jelentette, amely közjogilag semmit sem számított. E korban a latin nyelv még szinte a nemesség közös anyanyelveként szerepelt, amelyen egymást megértve tanácskozhattak a legkülönbözőbb népi és nyelvi származású nemesek is, akik esetleg nem is tudtak magyarul.

A magyar nemzet tagjai tehát ilyen értelemben csak a *kiválasztottak* voltak, viszont e kiválasztottak közé bárki felemelkedhetett népi származására való tekintet nélkül megfelelő érdemek, illetve királyi adomány alapján. A jobbágyság csak mintegy a nemesi birtok élő felszereléséhez tartozott, illetve a fogyatkozó nemesség utánpótlására emberanyag-tartalékként szerepelt. Mindez éppen ellenkezője annak a mai romantikus szemléletnek, mely csupán vagy elsősorban a parasztságban hajlandó az igazi magyarság utódait látni, csak a parasztság népi hagyományait hajlandó igazi magyar hagyományoknak elfogadni. A nemesség és a jobbágyság között foglalt helyet a városi polgárság. A városok is a rendek közé tartoztak, autonómiával rendelkeztek. A polgárság szabad volt, bár személy szerint nem élvezte a nemesi kiváltságokat.

Ez a közjogi, rendi nemzetfogalom többé-kevésbé fennmaradt 1848-ig, a rendi kiváltságok eltörléséig. Még 1814-ben is *Pálóczi*

Horváth Adám, *Kazinczy* egyik barátja azt fejtegeti, hogy a hunnus ősei jussán betelepedett magyar nép nemes nemzet volt. Akik pedig most jobbágyok, akkor mind szolgák voltak. Ezek sohasem értetődnek a nemzet-hez, hanem csak a nemesek. A jobbágyok szerint csupán szükséges részei az országnak.

Ilyen szűkkörű volt még akkor is egyeseknél a nemzeti érzés, mely kizárta a nemzeti közösségből a nagy többséget alkotó és minden terhet viselő szegény népet.

Mindamellett a törökök, majd a Habsburgok ellen folytatott évszázados küzdelem kifejlesztett bizonyos társadalmi osztályok feletti közösségi érzetet. A közös ellenség, a közös veszély, közös nyomor a nemes és a jobbágy között is kifejlesztette a sorsközösség érzelmét, a közös hazához ragaszkodást, a patriotizmust. E közösségérzet azonban nem korlátozódott ekkor sem csupán a magyar népiségre, hanem a közös haza mindenféle népiségű és rendű fiára kiterjedt. Magyar-nak számított mindenki, aki a közös ellenség ellen harcolt. Hiszen e kor leginkább nemzeti jellegű mozgalmában, a kuruc felkelésben résztvettek mindazok, akiket német, illetve Habsburg-gyűlölet hajtott a főuraktól kezdve a papokig, kurtanemesekig, egytelkes jobbágyokig, nincstelen, kóbor hajdúkig, népi és nyelvi különbség nélkül. Sőt, mint tudjuk, Rákóczi leghűségesebb hívei éppen a rutének voltak. A pogány török elleni küzdelemben pedig a vallási el-lentét is egységessé tette a magyarságot.

Egyébként e korban nyugaton már kezdett ébredezni az *újabb nacionalizmus*, a nemzeti államok már sokfelé kialakulóban voltak. A latin nyelvet a törvényhozásban, közigazgatásban, közoktatásban és a tudományokban kezdik a nemzeti nyelvek felváltani. Ezzel szemben hazánk e korban vált népileg, nyelvileg mind heterogénebb országgá. A különféle népekkel való túltelítettségünk már a XVIII. század közepe táján is egyes hazafiakban baljóslatú sejtelmeket támasztott. Így *Oláh* Miklós könyvében a kiadó, Kollár sötét aggodalommal említi a sokféle szláv népet, amely az ország legnagyobb részét annyira megtöltötte, hogy Európa e területe ismét azt a képet látszik felvenni, amilyen a magyarok bejövetele előtt volt. Északról és délről mindenfelől ismét visszatérnek a szláv népek az ország belső részeibe és előzönlük az ország minden részét. Nyugatról germán népek, keletről pedig oláhok küldik hozzánk kolóniáikat. Magyarország legkisebb része az, amelyet magyarok, vagyis magyar idiomát beszélő népek lakják. Félő tehát, hogy ez a nyelv is épúgy el fog tűnni, mint a kunoké.¹

Oláh könyvének rémlátomásai nálunk nagyobb hatást nem keltettek. Többen hangoztatták alaptalanságát. Komolyabban vette azonban egy német történetíró, *Schlözer*, de még neki sem adtak sok hitelt a pesszimiz-

¹ Nicolai Olahi Hungaria et Atilia. Kiadta Kollár. Bécs, 1763. 91. l.

mus tekintetében. Annál megdöbbentőbb hatást gyakorolt Herder sötét jóslata a magyarságról. Ő pedig ebben bizonyára Schlözerre és így közvetve Oláh könyvére támaszkodik, mint ezt *Pukánszky* érdekes tanulmányában¹ leírja.

Herder hatalmas történetbölcseleti munkájában ugyanis, míg a szlávokról túlzott optimizmussal ír, a magyarság jövőjéről lesújtó véleményt mond. Ez az egyetlen nép a finn néptörzsből — mondja —, amelyik a hódítók közé küzdötte fel magát. Most azonban szlávok, németek, oláhok és más népek között az ország lakóinak csak kisebbségi része és néhány évszázad múlva talán nyelvüket is alig fogják találni.²

Herder e sötét jóslatának részletes megindokolásával adós marad. Talán befejezetlen történetbölcseleti munkájának későbbi részeiben, ahol a magyarokkal ismét szándékozott foglalkozni, részletesebben is megvilágította volna borús intelmét. Nagy tekintélye alapján azonban e néhány sornyi megjegyzése is megdöbbentően hatott és lassankint átment a köztudatba. Hiszen Herder e munkája abban a korban nálunk is legkedveltebb könyvek közé tartozott. Az ő intelmének hatása erősen érezhető a meginduló nyelvújítási, történetírási és politikai mozgalmainkon, valamint a

¹ Pukánszky: Herder intelme a magyarsághoz. *Egvet. Philol. Közl.* 1921. 35. 83. l.

² Herder: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, IV. rész, 1791. XVI. könyv 2. fejezet.

következő évtizedek költészetén is, mint ezt Pukánszky idézett munkája érdekesen kimutatja.

E kor irodalmában mindenütt felismerhető a jelen pesszimisztikus megítélése és a nemzet jövője felett való kétségbeesés úgyszólván mindaddig, míg *Széchenyi* optimista „*Magyarország nem volt, hanem lesz!*“ felkiáltásával ismét általános bizalmat nem szuggerált a nemzetbe. Egyesek, mint *Berzeviczy* Gergely, *Kis* János, enyészetet jósoltak népünknek és nyelvünknek. Mások őszinte, vagy tettetett fölényességgel iparkodtak Herder jóslata felett napirendre térni, mint *Dugonics*, aki „Ne hidj neki, hazudik a Szamár!“ felkiáltással próbálta a kérdést elintézni. A nemzet szellemi vezéreinek többségénél azonban *Kazinczy*-val az élen a sötétre festett kép dacos *reakciót* váltott ki és szenvedélyes küzdelmet indított meg a nemzethalál elkerülése érdekében.

Egyrészt, miként a szlávok és a németek között, nálunk is kialakult egy *romantikus nacionalizmus*, a szépirodalom és a történetírás során, mely a sivár jelennel szemben túlzó fantáziával vázolja a mult fényét, dicsőségét és annak újraélesztését tűzi ki a nemzet céljául. Legismertebb képviselői ennek költészetünkben *Dugonics* és *Vörösmarty*, történetírásunkban pedig *Horváth* Istvánnál¹ nyilvánul meg a legszélsőségesebben.

¹ Horvát: Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből. Pest, 1825.

E rajongó magyar historikus korlátokat nem ismerő fantáziával az egész emberiség multját a magyar nemzet történetének igyekszik feltüntetni és a magyarságot egyenest az őszövetségi zsidósággal hozza kapcsolatba. Naiv etimológiával a történelemben előforduló minden nevet magyarnak értelmez, még a Szentírásban is mindenütt magyarokat fedez fel. „...a Szent Írás tele vagyon a' XI—XIV.-ik századi Magyar Oklevelek neveivel...” — mondja — „Pözsög a' Szent Írás mindenfelé a' régi magyar nevektől és régi Magyar Írás módtól. Ti éjjel nappal Szent Írást olvasó rokonim! hogyan nem vevétek ezeket észre a' sok század alatt!” — kiált fel szemrehányóan. A zsidók szerint már a jászokkal, tehát magyarokkal hadakoztak, mert hiszen „a Philistaeusokat a' Szent Írás is néhány helyen Jászoknak nevezi”. A Mare Ionicum is tulajdonképpen Jász Tenger. Nagy Sándor világhódító győzelmeit szintén a jászoknak köszönheti, mert „Nem is ütközött meg soha Nagy Sándor a' nélkül, hogy a' Magyarok és Jászok egyenesen a' maga saját Corpusában oldalánál nem voltak volna”. De másfelé is felfedezni véli a magyarság történeti nyomait. Egyiptomban szintén szerepel már a magyarság, mert az egyiptomi múmia pólyáján szittya betűk találhatók. Görögország őslakói, a pelazgok szintén magyarok voltak, mert „a Pelasgusok Herodotus szerint Palótz Nyelvet beszéltek”. A görög hősök is csak magyarok lehettek, „rettenetes ember volt az a magyar Herkules” — mondja. De

nemkevésbbé magyarok a rómaiak is, mert a római quiritesek „üstökös magyarok voltak“.

Ha nem is fogadták nálunk e magyarázatokot osztatlan elismeréssel, bizonyos hatásuk mégis volt és általában jellemzik azt a romantikus történet szemléletet, amely e korban, miként más népeknél, többé-kevésbbé nálunk is hódított. Horvát István történetírása egyúttal jellegzetes példája annak, *mint válhat a romantikus túlbuzgóság nevetségessé.*

Másrészről kialakult a *nyelvnemzet* eszméje, amely szerint a nemzet lényege a nyelv. „*Nyelvében él a nemzet!*“ — volt a jelszó. A magyarság tehát addig marad fenn, amíg a magyar nyelv él. Hogy azután kik beszélnek a magyar nyelvet, az nem látszott fontosnak, mert hiszen mindaz magyar, aki magyarul beszél. A nemzetet tehát könnyen nagyobbá tehetjük egyszerűen azáltal, hogy minél nagyobb tömegeket nyerünk meg a magyar nyelvnek. Megindult tehát a küzdelem egyrészt az addig elhanyagolt magyar nyelv kiművelésére, másrészt a nem magyar nyelvű honpolgároknak nyelvben magyarrá tételére.

Ugyancsak ilyen külsőségekben látta a nemzet lényegét a *magyaros viselet, a nemzeti színek, nemzeti jelszavak* kultuszára irányuló mozgalom is. Azt hitték e kor lelkes magyarjai, hogyha valaki magyar ruhába bújlik, nemzeti színekkel tüzdeli tele magát, jól-rosszul megtanul magyarul és néhányszor elkurjant egy-két hazafias frázist,

már egyszerre százszázalékos magyar, bárki volt légyen is előzőleg. Így leegyszerűsítve látták a magyarság lényegét és a magyarság terjesztését.

Közben azonban a *francia forradalom* forgószele nálunk is döngette a *rendi kiváltságok* bástyáit, a rendi, közjogi nemzetfogalmat. Bár e nemzetfogalom — mint említettük — többé-kevésbé a rendi kiváltságok eltörléséig fennmaradt, mégis mind többben belátták a korszerű gondolkozású hazafiak közül, hogy a nemzet további fennállása elkerülhetetlenül megköveteli a nemzetfogalom *demokratikussá* tételét, vagyis a jobbágyságnak a nemzet teljesjogú tagjai közé emelését. Elsősorban *Széchenyi* érezte át teljes lélekkel főnemes volta ellenére is a jobbágysággal való összetartozását. Őt ebben nemzetéért való rajongása mellett mélységes vallásosságából fakadó általános emberszeretete is vezette. A rendi kiváltságok védői idővel mindjobban háttérbe szorultak és 1848-ban a magyar nemesség önként lemondott kiváltságairól.

A magyarság ezzel eljutott a *nyugati modern nemzetfogalomhoz*. Rendi és népi különbség nélkül ölelte a nemzet közösségébe a haza minden polgárát. Ámde a nemzeti egység megvalósítása nálunk nem csekély nehézségekbe ütközött. Hiszen a mi viszonyaink lényegesen különböztek a nyugati nemzetállamokétól. Ott századokig tartó szerves folytonosságban ment végbe a népi és rendi különbségek egybeolvadása. Erőskezü nemzeti dinasztiák segítették ezt elő,

úgyhogy a népi eszme fellángolásának idejében ez országokban a nemzet már népileg is csaknem teljes egységet mutatott. Nálunk azonban hiányzott a nemzeti dinasztia és ezzel együtt hiányoztak a nemzeti egységet elősegítő intézmények. Sőt a magyarságnak éppen uralkodóival kellett állandó harcot vívnia nemzeti léte fennmaradásáért. Nálunk az abszolutizmus nem a nemzeti, hanem éppen nemzetellenes irányban érvényesült. Nem a magyar határokon belül akart nemzeti egységet létrehozni, hanem éppen e határok ledöntésével akarta a magyarságot is az összmonarchiába beolvasztani. Ez az abszolutizmus ellenhatásként kiváltotta ugyan nálunk is a nemzeti érzést, de hiányoztak a nemzetalakító intézmények, az egységes nemzeti közigazgatás, a gazdasági egység, a nemzeti hadsereg.

Másrészt a magyarság sem tudott egészen szabadulni a *nyelvnemzet* fogalmától, illetve a nyelvi egységben is utánogni iparkodott a nyugati nemzeteket. Azt hitte, hogy a szabaddá tett és a nemzet egyenjogú tagjaivá fogadott népi kisebbségek önként, készséggel le fognak mondani saját nyelvükről a közös magyar nyelv javára. Ez azonban a népi eszme és a nemzetiségi törekvések századaiban már súlyos akadályokba ütközött.

4. Küzdelmeink a nemzeti nyelv körül.

A középkorban a magyarság sem tekintett nemzeti féltékenységgel nyelvére. Védte hazáját, védte jogait, kiváltságait, nyelvét

azonban elhanyagolta, mondhatjuk, nem tördött vele. Az állam hivatalos nyelve, sőt a vezető osztálynak, a nemességnek csaknem társalgási nyelve is a latin volt. Hogy ezenkívül még ki milyen nyelven beszélt, azt az *una eademque nobilitas* nem tartotta fontosnak. A magyar nemesség, tehát a szorosabb értelemben vett magyar nemzet kétnyelvű volt és két nyelve közül fontosabb volt a *latin*. Ezen a nyelven folytak tanácskozásai, ezen a nyelven szerkesztették az összes hivatalos iratokat, a törvényeket, az okleveleket, a szerződéseket. Latinul írták valamennyi középkori krónikánkat is, amint latin volt úgyszólván egész középkori irodalmunk. Ami magyarnyelvű emlék e korból fennmaradt, csekély jelentőségű és nagyobbrészt a nép számára gyakorlati szempontból latinról mintázott vallásos szöveg. Történelmünk fénykorában, Mátyás alatt pedig az akkor kibontakozó humanizmus szellemében nálunk is a középkori latinságot a klasszikus latin nyelv kezdte felváltani. De magyarnyelvű könyv bizonyára egy sem volt a nagy király európai hírlő, hatalmas könyvtárában, a Corvinában. Hiszen ekkor latin volt az élők és holtak nyelve szinte egész Európában.

Az újkor elején már jelentékenyen fellendül a magyarnyelvű irodalom is, de egyelőre szintén inkább csak gyakorlati szempontból, nem pedig nemzeti jellege miatt. Egyrészt a *hitújítás* tette szükségessé, hogy a nép nyelvével is jobban foglalkozzanak. Másrészt főleg kulturális szempont-

ból, a magyarság általános műveltségének emelése érdekében írtak egyesek magyar-nyelvű munkákat is. Megjelennek a magyar-nyelvű tankönyvek és tudományos munkák, amint általában Európa-szerte e korban nagyobb figyelem irányul az anyanyelvi oktatásra. De magyar-nyelvű szépirodalmunk is kezd fellendülni. Mindezt nagyban elősegítette a nálunk is hamarosan elterjedt *könyvnyomtatás*. A nagyobb jelentőségű munkák azonban még jóideig latinul jelentek meg.

A magyar nyelv népi, nemzeti jellege, nemzetfenntartó jelentősége csak a XVIII. századtól kezdve terjed el a köztudatban, ekkor keletkezik rajongó lelkesedés a nyelvért és rendszeres munka annak fejlesztéséért. Lelkes íróink most már pusztán hazafiságból is tollat ragadnak és adnak szót magyar nyelven sokszor még nemzetközi eszmeáramlatoknak. Hiszen ekkor a nyugati államokban már mindenfelé az anyanyelv veszi át az uralkodó szerepet.

Az első lökés ezirányban nálunk Bécsből, az ottani magyar testőrök ú. n. *franciás iskolájából*, annak vezérétől, *Bessenyei Györgytől* indul ki. Ő a magyarság általános szellemi színvonalának és nemzeti öntudatának emeléséhez elsősorban a magyar nyelv kiművelését sürgeti. „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem” — mondja.¹ A XVIII. század második felétől kezdve jó félszázadon át úgy-

¹ Bessenyei: *Magyarság*, 1778. 6. l.

szólván minden szellemi erőnket a nyelv körül koncentráltuk.¹

E munka eleinte szervezetlenül, több irányban megosztoltan indult. Nálunk e téren is hiányzott az udvarnak az a központi irányító szerepe, amely a nyugati nemzetek nyelvének fejlődését nemzeti uralkodóik alatt oly hatásosan elősegítette. Árván, magunkra hagyatva, sőt az idegen szellemű udvarnak éppen ellenkező törekvéseivel állandóan küszködve kellett a harcot nyelvünkért megvívunk.

E nemzetellenes nyomás a legkíméletlenebb formában II. Józsefnél nyilvánult meg, aki 1784-ben elrendelte, hogy a központi hatóságoknál azonnal, a vármegyéknél és városoknál egy év alatt, a világi és egyházi törvényszékeknél pedig három év alatt német legyen a hivatalos nyelv. E nyelv ismeretét feltétellé tette a hivatalnoki állások elnyerésénél, a középiskolákba való felvételnél, valamint az országgyűlési követté választásnál.

A császárnak e germanizáló rendelete, amivel a közigazgatás és a közoktatás nyelvét a németet szándékozott tenni, közvetlenül nem a magyarság elnémetesítésére irányult. Hisz a felvilágosodás egyes magyar hívei (pl. Pálóczi Horváth Adám) is helyeselték. E rendelet tulajdonképpen szerves kiegészítő része volt nagyobbbszabású tervének, amellyel a fölvilágosodás abszolutizmusá-

¹ V. ö.: Szekfű: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. M. Tört. Társ., Budapest, 1926.

nak szellemében birodalmának egységesítését, egyszerűbb igazgatását akarta elérni és ezzel alattvalóinak jóletét előmozdítani. Hogy melyik legyen a birodalom egységes nyelve, az az uralkodónak önmagában véve lényegtelen volt és megválasztásánál nem annyira a *nemzeti szempontok* vezették, mint inkább *gyakorlati érdek*. Nálunk ekkor még a latin volt a hivatalos nyelv, ezt azonban ezidőben Európában csaknem mindenütt már a nemzeti nyelvek váltották fel. A latin nem volt nálunk egy népnek sem az anyanyelve és a lakosság túlnyomó része nem is értette azt. A magyart szintén az egész monarchia lakosságának csak kisebb része értette, amellet e nyelvet még nem tekintette II. József sem eléggé kiműveltnek. Így esett azután választása a német nyelvre, amelyet alattvalói közül legtöbbben értettek és amely a monarchia többi országainak már államnyelve volt.

A császár szemében tehát e rendeletnél csak az állam érdeke szerepelt. Ő még nem vette észre, amint kortársainak legnagyobb része sem, hogy a *nyelv* és a *nemzetiség* mily szoros összefüggésben vannak egymással. Az ő racionalizmusának nem volt érzéke az ilyesféle, inkább csak érzelmi szempontok iránt, ha azok összeütköztek olyan érdekekkel, amelyeket alattvalói számára helyesnek tartott. Tehát nem a németiség javára vagy a magyarság kárára akarta a germanizálást, hanem mindkettő, illetve egész birodalma érdekében. Hogy nem volt tudatos germanizáló törekvése, mutatja az is, hogy ellene éppen a szászok zúgolódtak

legjobban, minthogy a németesítő rendelet mellett szász kiváltságaiktól megfosztotta őket a császár.

A nemzeti nyelv iránti érzéketlenség a császárnál annál inkább érthető, mert hiszen ekkor még a magyar nemesség nagy részénél is a rendi érdekek előbbrevalók voltak a nemzeti nyelv érdekénél. Ezt mutatja az is, hogy a nyelvrendeletnél sokkal zajosabb felháborodást váltottak ki a nemesség körében azok a rendeletek, melyek a rendi kiváltságokat veszélyeztették.

E kor kiváltságos osztályának hangulatát leplezetlenül jellemzi *Decsy Sámuel Panóniai Fenikszében* (1790), amikor aggódva említi, hogy „a nemzetnek anyai nyelvéhez való mostani forró buzgóságában“ nemigen lehet bízni, mert „nem nemzeti nyelvünkhöz való igazi hajlandóságunk, hanem nemesi kiváltságainknak elvesztésétől való igazi féltelmünk indította bennünk ezt a forróságot és mihelyt amazokat erős fundamentumra állíthatjuk, mindjárt el fogunk nyelvünk-ről feledkezni“. Egyébként sokan voltak, akik az alkotmány féltéséből ragaszkodtak a latin nyelvhez, mivelhogy csak ez zárhatja ki a népet az alkotmányból. *Cziráky* Antal gróf még 1832-ben is felkiáltott, hogy vége a magyar alkotmánynak, ha a törvények szövege magyar lesz.¹

A magyar nyelv erőteljesebb felkarolására irányuló törekvést azonban megállítani már

¹ Concha: A kilencvenes évek reformeszméi és előzményei. Franklin, Budapest, 1885. 33. l.

nem lehetett. II. József germanizáló rendeletei is reakcióként csak fokozták a nemzeti nyelv iránti érdeklődést. Az 1790-i országgyűlés elrendeli a magyar nyelvnek kötelező tanítását minden iskolában és megindul a küzdelem a magyar nyelvnek hivatalos állami nyelvvé tétele érdekében. Ettől kezdve a nyelvkérdés az országgyűlési viták középpontjába került. Sarkalták a magyar hazafiakat a herderi jóslat rémképei is és a nemzethaláltól való menekvést szinte tisztán nyelvkérdésnek látták.

Valóban megható olvasnunk azt a sokszor gyermekies, naiv rajongást, amely e kor íróit az édes, szegény magyar nyelv iránt eltöltötte, ama nyelv iránt, amely a nemzetnek a török ellen folytatott másfél évszázados élethalál-harca folyamán fejlődésében úgy visszamaradt, elterjedtségében annyira visszaesett. „Magyar nyelv! édes nemzetemnek nyelve! teáltalad szólaltam én meg legelőször, teáltalad hangzott először az én füleimbe az édesanyai nevezet, te reszkettetted meg a levegőget, melyet legelőször szíttam, az én bölcsöm körül, s te töltötted be azt az én nevelőimnek, az én hazámfiainak, az engemet szeretőknek nyájaskodásaival. teáltalad kérte az én csecsemőszám a legelső magyar eledelt, a te darabolt izecskéiden kezdettek kifesleni az én gyermeki elmémnek első ideái, mint a született hajnalnak apró sugárai, mikor a világosság lenni kezd.“ — kiált fel *Csokonai*. A magyar nyelv lelkes harcosai a nemzet sorsát a nyelv sorsával, a hazaszeretetet pedig a

nyelv szeretetével azonosítják. A hazát szeretni annyi, mint a hazai nyelvet szeretni! — mondja az 1827 április 17-i felirat. Oda a faj — kiált fel *Gáti* István naivul azonosítva a fajt, nemzetiséget és nyelvet —, ha a nyelv elenyészett. A zsidó is, a cigány is csak addig az, amíg zsidóul vagy cigányul beszél. Ha az idegen, bármely fajú is, nyelvünket megtanulja, már magyarrá válik.¹

Míg politikusaink, államférfiaink a magyar nyelvnek a közoktatás és az állami élet hivatalos nyelvévé tételéért küzdöttek, addig tudósaink, íróink, költőink hatalmas serege, mint *Kazinczy*, *Révai*, *Kölcsei*, *Kisfaludy*, *Vörösmarty* és sokan mások a nyelv kiművelésén fáradoztak. Megindult a *nyelvújítás* sokszor heves viták közepette. Majd *Széchényi* István nemes gesztusával megalakult a *Magyar Tudományos Akadémia* a magyar nyelv művelése céljából.

Ez évtizedes küzdelmek folyamán a magyar nyelv hatalmas lépésekkel fejlődött, csiszolódott és valóban feleslegessé tette a latint. Majd az 1836. évi III. törvénycikkkel a nemzet elérte azt, hogy a törvényeket ezentúl magyar és latin nyelven szerkeszték, a két szöveg közül pedig kétség esetén a magyar a döntő. Végül az 1844. évi II. t.-c. a törvényhozás és a közoktatás nyelvévé a magyart tette. De ez egyelőre csak a *Corpus Iuris*ban volt meg, megvalósítása, főleg a közoktatás terén elmaradt.

¹ V. ö. Kornis: A magyar művelődés eszményei. M. Kir. Egyet. Nyomda, Budapest, 1927. I. köt. 125. l.

A magyar nyelvnek államnyelvvé tétele az e korban még *rendi* Magyarországon első-sorban a szorosabb értelemben vett nemzetet, a rendeket érintette, nem pedig az alkotmányon nagyobbbrészt még kívül álló *nemzetiségeket*. Nem tagadható azonban, hogy e nyelvkuzdelmek folyamán a magyarságnak titkos vágya egyúttal a nyelvhatárnak az államhatárig terjesztése is volt. Hiszen ez a boldogabb Nyugaton a legtöbb helyen már csaknem megvalósult, amit a Nyugat védelmében elvérzett magyarság nem kis irigységgel szemlélt. Nálunk azonban ez ekkor, a nemzetiségi eszme felébredése után már nagy nehézségekkel járt. A török után betódult nagyszámú idegen nép még alig élt együtt a magyarsággal, nem érzett vele szorosabb közösséget. A magyarság öntudatosulását pedig nyomon követte a haza egyéb nemzetiségeinek hasonló mozgalma, amelyet a bécsi kormány nemhogy csillapított volna, hanem egyenest szított a magyar követelések ellensúlyozására. E nemzetiségek féltékenyen nézték a magyar nyelv fokoza-tos érvényesülését és ez reakcióként csak siettette saját öntudatosulásukat. Amikor tehát a magyarság a latin államnyelvet, mint elavultat eltörölni igyekezett, a magyar mellett egyszerre egy sereg más nyelv is jelentkezett helyébe, mint a német, a horvát, a szerb, az oláh, a rutén, a tót.

Igaz, hogy e kisebbségek nyelve a német kivételével ekkor még úgyszólván az ABC nehézségeinél tartott és a különböző dialektusok között még csak kialakulóban volt

valamelyes irodalmi nyelv. De az ebből fakadó kisebbsértékűség érzelmét csak fokozott irigységgel és féltékenységgel kompenzálták. Amint pedig a magyar nyelv államnnyelvvé lett, ugyanezt a jogot követelték saját nyelvük számára is, amit viszont a magyarság nem talált teljesíthetőnek. E nyelvkérdés gyújtotta lángra nálunk a nemzetiségi ellentéteket és maradt mindvégig a nemzetiségi kérdés középpontja.

5. Nemzetiségi küzdelmeink kialakulása.

Nemzetiségi kérdésről szorosabb értelemben véve alig kétszáz éve beszélhetünk. Hiszen — mint ismételten rámutattunk — csak a XVIII. század folyamán alakult ki a népiesség eszméje és vele a nemzetiségi kérdés. Természetesen ezt megelőzőleg már voltak hazánkban is különféle népi elemek, de ezeknél nem nyilvánult meg semmiféle külön politikai törekvés, amint a magyarság sem tett velük semmiféle politikai megkülönböztetést. A magyarországi nemzetiségek 1000 éves elnyomatásáról szóló vád tehát, amelyet az utóbbi évtizedekben oly sokszor vetettek szemünkre, már azért sem igaz, mert nemzetiségek az utolsó két évszázadot kivéve egyszerűen nem is voltak.

Ugyanígy nem lehetett szó, legalábbis a XVIII. századig, erőszakos asszimilálásról sem. A magyarság mindenestre, mint minden nép, már a középkorban is rengeteg idegen elemet asszimilált. Asszimiláltuk a kabarokat, a kúnokat, jászokat, besenyőket,

valamint a Kárpátok medencéjében talált szlávokat, németeket és sok egyéb népet, mindez azonban öntudatlan asszimilálódás volt. Hiszen a magyarság a középkorban még a maga nyelvével sem sokat törődött, annál kevésbbé azzal, hogy mások átvegyék a magyar nyelvet. Aki magasabb hivatalra törekedett, annak nem a magyar, hanem a latin nyelvre volt szüksége.

A magyarság az országba beköltöző más népek előtt nem zárkózott el. Testvérekként fogadta a betelepedőket, nem üzte ki őket, nem fosztotta meg vagyonuktól vagy egyéb jogaiktól, sőt királyaink különleges kiváltságokat, önkormányzatot is adtak nekik, amellyel népi fennállásukat biztosíthatták. Nyilván ezek a kiváltságok tartották fenn pl. az erdélyi szászok külön népiségét is 700 éven át.

A magyar középkor szintén bővelkedik belső küzdelmekben, pártütésekben, trónkövetelésekben, testvérharcokban, forradalmi mozgalmakban, de az itt már hazát nyert népekkel való küzdelemre alig találunk példát. E korban hazánk a kisebbségeknek valóságos Eldorádója volt. Pedig másutt már a középkorban is előfordultak a kisebbségekkel szemben elkövetett véres kegyetlenkedések, brutális népiirtások, mint pl. a német-porosz, majd a lengyel-német-cseh küzdelmekben.¹

Az Árpád-házból való „nemzeti” kirá-

¹ V. ö. Szekfü: A magyarság és kisebbségei a középkorban. Magyar Szemle, 1935 szept.

lyaink valóban megfogadták első szent királyunknak az idegenek szíves fogadására vonatkozó intelmét. Sokszor talán saját dinasztikus érdekükben is kedveztek nekik, hogy szükség esetén bennük találhassanak támogatást a rakoncátlankodó magyar oligarchákkal szemben. De a magyar nemzet sem ellenszenvezett velük csupán idegen eredetük miatt. Az országban állandó hazát nyert kisebbségeket nem is tekintette idegeneknek és ha voltak is törvényeink az idegenek ellen, ezek nem a véglegesen betelepített népi, nyelvi kisebbségekre, hanem csupán a gyors meggazdagodásért, az ország kifosztásáért ideiglenesen megszálló, jött-ment külföldiekre vonatkoztak. Ugyanígy nem a hazai kisebbségek ellen irányult a magyar főurakat háttérbe szorító idegen tanácsosok és a magyarsággal semmi közösséget nem érző idegen udvari klikkek elleni tiltakozás.

Sőt még a Habsburgok korában kezdődő idegengyűlölet is csupán az idegen uralom, annak idegen szellemű tanácsosai és az idegen katonák garázdálkodásai ellen irányult, nem pedig a hazai kisebbségek ellen. Hiszen az utóbbiak nagy része a magyarsággal vállvetve küzdött az idegen uralom ellen. Általában egész a népi eszme elterjedéséig nemcsak a magyarság volt nagylelkű a kisebbségek iránt, hanem ezek szintén a legteljesebb lojalitással viseltettek a magyarsággal szemben, sokszor még a külföldi néptestvéreik elleni harcokban is. Elszakadási kísérlet sohasem merült fel náluk, holott egyes

magyar oligarchák bizony nem egyszer felajánlották az országot vagy annak egy részét egyéni érdekükből idegen uralkodóknak. Tehát a kiszakadásra való törekvések is ekkor nem népi alapon, hanem a királyi hatalomtól való elszakadás, nagyobb önállóságra törekvés formájában jelentkeztek.

E korban általában nem a nemzetiségi kérdés, hanem a *rendi* kiváltságok körül folyt a belső küzdelem. A nemesség nem a nemzetiségét, hanem rendi kiváltságait védte féltékenyen, a jobbágyság szintén nem nemzetiségi okokból, hanem pusztán nyomasztó társadalmi és gazdasági helyzete miatt lázongott. Magyar és nemmagyar népiségű egyének azonban a nemesség és a jobbágyság körében egyaránt voltak, és egyformán élvezték a kiváltságot, illetve szenvedték elnyomott sorsukat. Jogunk nem tett különbséget a magyar és nemmagyar nemes vagy jobbágyság között. A magyar nemesnek természetesen kiváltságos helyzete volt a tót, rutén, oláh stb. jobbággyal szemben, de ugyanilyen kiváltságot élveztek az e népekből lett nemesek is a magyar jobbágysággal szemben. Alkotmányunk pedig sohasem írta elő az uralkodónak, hogy melyik népből válogassa ki a nemeseket és uralkodóinkat nem is vezették e téren nemzetiségi szempontok.

Hogy a nemesség körében mégis aránylag nagyobb számban szerepelt a magyarság, ezt egyszerűen az a körülmény magyarázza, hogy a nemességbe jutás már önmagában is bizonyos *asszimilálódással* járt, mert hiszen a nemesség törzsét mindvégig

a magyarság alkotta. A bevándorlók pedig nagyjából eredetileg is jogtalan jobbágyok voltak, akiknek népi hovatartozásuk közömbös, sőt jórészt ismeretlen volt. Ez azonban távolról sem jelenti azt, mintha a magyarság a nemzetiségeket szándékosan jobbágyi, rabszolgai sorsban tartotta volna.

Egyébként, amíg a rendi kiváltságok léteztek, a különböző idegen eredetű nemzetségek egy része is, főleg a városok jobbára német származású polgárai, nagy kiváltságokat élveztek és sokkal kedvezőbb politikai, társadalmi, gazdasági viszonyok között éltek, mint a magyarság nagy többsége, a jobbágyok milliói. E kiváltságos idegenek szintén csak kiváltságaikra voltak féltékenyek, nem pedig népiségükre. Így az erdélyi szászok is nem a német népközösség gondolatát, hanem csak saját érdekeiket védelmezték, hiszen akkor a német népközösség még ismeretlen valami volt.

E korban a népi szolidaritás helyett sokkal erősebb volt a *rendi szolidaritás*. Az 1437-i erdélyi *parasztlázádkor* a „három kiváltságos nemzet“, a magyar, székely és a szász szövetséget kötött egymással a felkelő parasztság ellen. Az 1514-i *Dózsa György-féle parasztlázádkor* pedig a magyar nemesek és a magyar jobbágyok a legelkeseredettebb gyűlölettel irtották egymást a közösség érzelmének minden szikrája nélkül. A kiirtott magyar jobbágyok helyébe azután a magyar nemesség igénytelenebb és engedelmesebb idegeneket telepített.

A nálunk hosszú évszázadokon át uralkodó legteljesebb kisebbségi békét csak a népiség elvének és az új nemzetiségi eszmének hozzánk is átcsapó hullámai zavarták meg. Egyrészt megkezdődött a népi öntudatosulás, másrészt pedig hódított az egy nyelvű, egynépiségű ország eszméje és e két ellentétes törekvés olyan, népileg erősen vegyes országban, amilyen a XVIII. században már hazánk is volt, elkerülhetetlenül összeütközésre vezetett. Ezek az eszmék nem magyar eredetűek, sőt éppen a hagyományos magyar szellemtől állnak a legtávolabb. De, mint minden nagyobb európai áramlat, ez is hamarosan eljutott hazánkba. Nyugaton ezek az eszmék már nem okoztak nagyobb zavart, mert ott a nemzeti államok kialakulása a XIX. századig már többé-kevésbé befejeződött. Magyarországon, Ausztriában, Oroszországban és Törökországban azonban még igen heterogén volt a lakosság, amelynek körében az új elvek forradalmi mozgalmak csiráit hintették el.

A magyarság is az új népi eszmének hatása alatt tért öntudatra és fogott nyelvének kiműveléséhez. Ez mentette meg attól, hogy az akkori germanizáló törekvések mellett népi önállóságát elvesztve, teljesen beolvadjon az egységes Habsburg-birodalomba. Ugyanekkor azonban arra törekedett, hogy saját hazájában a nagyszámú kisebbség népi, nyelvi önállóságának feladásával beolvadjon az egységes magyar nemzetbe. Csakhogy ezek a népi és hatalmi

törekvések már összeütköztek a kisebbségek hasonló törekvéseivel.

A népiség eszméje — mint említettük — a szláv népeknél hamarosan termékeny talajra talált és életre keltette a pánszlávizmust. E mozgalom először a cseh és tót íróknál, Palacky, Dobrowsky, Hanka, Saffarik, Kollár stb. munkáiban jelentkezik. Bár egyelőre még csak kultúrnacionalizmusról ábrándoznak, de mindinkább kicsendül soraikból az elkeseredett gyűlölet az „elnyomó” németek és magyarok iránt.¹ Mozgalmukban sok az érzelelfütötte naivság, megalapozatlan, tudománytalan, mérész állítás, a történeti folyamatok meg nem értése, sőt több-kevesebb szándékos hamisítás is. Akadnak, akik a mi Horvát Istvánunkhoz hasonló túlbuzgóságukban még a görög nyelvet is a szlávból akarják levezetni.²

Hasonló mozgalom indul meg a horvátok és a rácok között is. Az *illirizmus* eszméjének képviselői ugyanis egy önálló délszláv államot, Nagy-Illiriát akarnak létesíteni a magyar és török fennhatóság alatt álló népekből. Az oláhok körében pedig a Rómában tanult görög egyesült erdélyi teológusok kezdik hirdetni a római leszármazás elméletét és vele az új oláh nacionalizmust. Délszláv és oláh kisebbségeink nemzeti mozgalmára jellemző, hogy az nem a határon túllevő néptestvéreiktől, hanem a ma-

¹ V. ö. Szekfű: Magyar történet. VII. köt. 191. kk. 1.

² V. ö. Dankovszky: Urgeschichte der Völker der Slavischen Zunge. Pressburg, 1825.

gyar államba betelepedettek köréből indult ki. E népek tehát nemzetiségi öntudatra ébredésüket éppen a magyar állam nyújtotta nagyobb műveltségüknek köszönhetik.

Nemzetiségeink öntudatra ébredését tehát nem a magyar államnyelv erőszakolása váltotta ki. A magyar államnyelv bevezetése azonban csak olaj volt a tüzre. Ettől kezdve a *nyelvkérdés* körüli küzdelem takarta azt az élet-halálharcot, amelyet a vendéglátó magyarság folytatott befogadott nemzetiségeivel a csak nemrég benépesült országban. Az igazi küzdelem azonban kezdettől fogva sokkal nagyobb kérdés, *az ország épsége vagy feldarabolása* körül forgott.

Jól látták ezt már akkor is a magyarság egyes vezetői és ezért rettegve figyelték a mind élesebbé váló harcot a nemzetiségekkel. *Wesselényi a Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (Lipcse, 1843) c. könyvében már szinte a trianoni Magyarország megcsonkított testét idézi fel. „... minket magyarokat” — mondja — „honunk közepén azon részre szorítva, melyet tisztán magyarok laknak, egy kis tartományocskává zsugorodva — megengednének létezni, vagyis tengődni. A szláv követelők mellett, túl az oláhok akarnak pörbe idézni, s örökösödési jognál fogva Erdélyt s Magyarhon oláhlakta részeit venni el tőlünk.”

A magyarság egyébként a nyelvkérdés terén csupán azt tette, ami e korban Európaszerte divatos volt. Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagynunk, hogy a nemzetiségi kérdés ekkor még új probléma volt és

a vegyesnyelvű országok kormányzási nyelvére nézve semmiféle elv nem alakult ki. A nemzeti kisebbségek védelmét ekkor még nem igen rendezték nemzetközileg, ez inkább csak az egyes államok szuverén belügyeihez tartozott. Nyugaton pedig éppen arra találunk sokféle példát, hogy az uralkodó nép a kisebbségek nyelvét tüzzel-vassal irtotta, így a franciák a breton, provençal és az elzászi német nyelvet, az angolok a walesiek és az írek nyelvét, a poroszok a szláv kasubok nyelvét, a dánok a Schleswig és Holstein tartományok németjeinek nyelvét stb. A hatalmasabb népek elv nélkül, csak a maguk önző érdekeit keresve, kíméletlenül eltiporták az útjukban álló gyengébbeket, de felháborodva panaszkodtak, ha saját néptestvéreiket érte más államban sérelem.

Kétségtelen, hogy a nemzetiségi harcok folyamán a magyar hazafiak közül is sokan elragadtatták magukat túlbuzgóságból a nemzetiségekkel szemben. Sokszor okatlan szidalmakal illették őket szóban és a sajtó útján. E kor irodalma mindkét részből kölcsönösen bővelkedik gyalázkodásokban.¹ Viszont akadtak olyanok is a magyarság részéről, akik a kisebbségek védelmére kelttek, hangoztatva azok népi jogait. Ilyenek voltak különösen *Bezerédy* Miklós, *Deák* Ferenc, főképp pedig *Széchenyi* István gróf.

A „legnagyobb magyar“ egyrészt szintén azt vallotta, hogy „a magyar nyelvnek latin

¹ V. ö. Kornis: I. m. II. köt. 83. kk. 1.

helyibe iktatása által senkinek se természeti, se polgári joga nem sértetnék meg Magyarorszáiban, más részről pedig nem oly nagy baj, egy nyelvvel többet tudni, vagy holt nyelv helyett inkább élő tanulni“. (Hunnia, 1834—35.) Másrészt azonban megértéssel van aziránt is, hogy ami a magyart lelkesíti, az másnak közömbös vagy egyenest ellenszenves lehet. Pusztán magyarságra nógatással nem lehet senkit magyarnak megnyerni, hiszen épígy eszébe juthatna másnak, hogy minket nógasson németiségre vagy szlávságra. „Ha most tót-nak, németnek azt mondom: légy magyar, és más argumentumot neki felhozni nem vagyok képes, mint stat pro ratione voluntas, vagy hogy az valami különös nagy boldogság régi magyarnak születni, vagy új magyarnak felkenetni, és ekkép a régi korónának tagjává válni, és egyéb semmit; kérdem, mind tót, mind német, ha szembe nem is, mi egyébiránt szinte meglehet, sőt hihető, de hátam mögött nem fog-e kacagni, de még hahotára is fakadni azon a különös követelésen, mikép ő abbul magát kivetkeztesse — nemzetiségiből —, amiből a kivetkezést mi, ha vérünk által történnék, vagy jobban mondva történik, mert hiszen még most is mindennap történik, lehető leggyalázatosb tettnek hirdetjük és kiáltjuk ki...“ Ellenben így kell szólni a nemzetiségekhez: „Házatok néktek odakünn is van, de nekünk nincs sehol, csak idehaza, alkotmányt viszont Ti nem bírtok, de bírnok mi, és ezért lépünk egyezésre“. Ennek az egyességnek

lényege pedig Széchenyi szerint az, hogy terjesztessék ki Hunnia határai között a magyar alkotmány áldása mindenkre, viszont a közélet hivatalos nyelvává a magyar legyen. (Kelet népe, 1841.)

Széchenyi határozottan tagadja, hogy pusztán nyelv útján meg lehet valakit magyarosítani. Ha ez lehetséges volna — mondja —, akkor fordítsuk minden fillérünket nyelvmesterekre, sőt legyünk magunk is rögtön azokká. „Hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ, s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk.“ A nemzetiséget nem lehet csak úgy rákenni valakire, mint a meszet a falra vagy a mázat a fazéokra. Parancsra nem lehet senkit nemzeti sajátosságából kivetkezteni. Szembeszáll azzal a nacionalizmussal, mely „bosszúlatlan egy hajszált sem enged fején csak érinteni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó“. Olvasztói felsőbbbségre kell törekednünk, nem pedig zsinórral és nemzeti színekkel külsőleg bájolni — mondta híres akadémiai beszédében (1842).¹

Széchenyi emelkedett étosza és mélyen keresztény érzülete teljes következetességgel a nemzetiségi kérdésre is vonatkoztatta ama parancsot, hogy *amit magadnak nem akarsz, másnak se tedd!* „Nincs nálam jobb magyar“ — mondja —, „de... ha van is olyan hű, oly őszinte magyar, mint én,

¹ Idézve Szekfű: A mai Széchenyi. Eredeti szövegek Széchenyi István munkáiból. Révai, Budapest, 1935.

akárhány, nálamnál őszintébb és hübb egy sincs, erre esküszöm: azért mégsem tudom feledni — és ezt minden csepp véremben érzem —, hogy önálló, halhatatlan lelkű lény vagyok, ki előtt halandó lényem porban áll, s ezért hallgatnia kell bennem a magyarnak, ha annak vágyai az igazságos emberrel jutnak ellentétbe...” Széchenyi azonban ama nézetével, hogy a keresztény erkölcs általános szeretetparancsa a népek és nemzetek közötti viszonylatban is kötelez, korában meglehetősen magára maradt. Pedig éppen ez a megalkuvást nem tűrő és a népszerűséggel, a közvéleménnyel is szembeszállni kész mélységes etikum tette elsősorban nemcsak a legnagyobb magyarrá, hanem egyúttal a legnagyobb emberek egyikévé is.

Széchenyi a kisebbségektől kapott ugyan dicséretet, a magyarság részéről azonban őt, aki annyit tett és áldozott hazájáért, lehazaárulózták, az ifjúság pedig macskazenét adott neki. Annál több tapsot és népszerűséget arattak viszont azok, kik a realitásokkal, az igazsággal és az erkölcsi nehézségekkel nem törődve alkalmazkodtak a tömeg naivul és meggondolatlanul hazafias hangulatához. Korunknak a forradalmi hangok dinamizmusát ismerő gyermeke előtt felesleges is tovább fejtegetni, miként tudja a radikális, forradalmi hang mind nagyobb tömegeket magával sodorni és a józan gondolkodást elnémítani. Jellemző azonban, hogy a nemzet bálványa, *Kossuth*, aki eleinte éles ellenfele volt Széchenyinek a

nemzetiségi kérdésben is, az emigrációban már erősen közeledett Széchenyi felfogásához, sőt lényegesen túl is szárnyalta őt, amikor *konfederációs* tervével szinte a túlzó nemzetiségi követeléseket tette magáévá.

A kisebbségekkel való megegyezés egyébként nem látszott lehetetlennek. A délszlávokkal azonban Kossuth elheveskedte a dolgot, az oláhokkal pedig a már készülő megegyezést felborította egy meggondolatlan, felelőtlen egyéni akció, Hatvani gerillaörnaggy véres kegyetlenkedése. Másrészt a nemzetiségek magyarellenes vezéreit erősen támogatta a bécsi kormány, amely az éledő nemzetiségi öntudatot kitűnő eszköznek találta a magyarok önállósági törekvéseinek ellensúlyozására. Míg tehát Nyugaton a központi államhatalom irányította a nemzetiségek beolvasztását, hazánkban az a különös helyzet állt elő, hogy a nemzetiségi mozgalmak a legmagasabb helyről pártfogolva fejlődhettek. Éppen az a kormány támogatta őket, amely a magyar, német és olasz nemzeti mozgalmakat könyörtelenül elnyomni igyekezett. Elvakultságában e kormány még csak a magyarországi nemzetiségek mozgalmának monarchia-ellenes vonását sem vette észre.

Mindamellettt téves képünk volna a száz év előtti nemzetiségi mozgalmainkról, ha azt hinnők, hogy az összes nemzetiségek minden tagja, vagy legalábbis nagy többsége csak ellenszenvet érzett volna a magyarság iránt. A hangoskodó nemzetiségi

vezérek és azoknak aránylag szűkkörű pártja mellett sokan voltak az egyes népcsoportok körében olyanok is, akik nemcsak közömbösen viselkedtek a nemzetiségi kérdésben, hanem egyenest izzó magyar hazafiságról tettek tanuságot. Ilyenek főleg a hazai németiség körében akadtak. A német eredetű városi polgárság és intelligencia rohamosan megmagyarosodott és sok kitűnő magyar hazafi került ki közülük, köztük *Toldi* (Schedel) Ferenc, *Irányi* (Halbschuh) Dániel, *Henszlmann* Imre, valamint a szabadságharc több kiváló tábornoka és vértanúja. Egyedül az erdélyi szászság zárkózott el mereven a magyarságtól. A tótság és a ruténség nagy részében még nem ébredt fel a nemzetiségi öntudat. E túlnyomórészt sokszáz esztendőös nemzetiségeink nagy többsége továbbra is lojális, hű polgára maradt a magyar hazának. Ennek bizonyossága az is, hogy a tótok közül mintegy 40.000 vett részt a szabadságharcban a magyarok oldalán. Ellenben a szerbek és az oláhok, mint nagyjából új jövevények, akiket a bizánci-szláv vallás és kultúra is élesebben elválasztott a magyarságtól, annál inkább bővelkedtek a magyarság fanatikus ellenségeiben. E tekintetben különben nem maradtak sokkal mögöttük a magyarsággal régi sorsközösségben élő horvátok sem.

Végül mégis a bécsi kormány *divide et impera* elve győzött. Sikerült megakadályoznia a nemzetiségekkel való kiegyezést és megindult a magyar szabadságharc, amely megnyerte ugyan a világ csodálatát

és rokonszenvét, de végső eredménye, mint ettől Széchenyi és sok más hazafi már eleve nem oktalannul félt, tragikus volt a magyarságra.

6. Nemzetiségi politikánk a szabadságharc után.

A szabadságharc leverése után — mint Szekfű írja¹ — önző, telhetetlen nemzetiségeink is csak azt kapták „jutalmul“, amit a magyarok *büntetésül*, t. i. mindannyian *osztrák uralom* alá kerültek. Régi, merész álmaik szétfoszlottak és a nemzetiségek megnyugtatója, a nemzetiségi kérdés megoldása semmivel sem haladt előre.

De nem hozták meg a teljes nemzetiségi békét a kiegyezés és a reá következő évtizedek sem. A hivatalos magyar állásfoglalás a nemzetiségekkel szemben, főleg az akkori általános európai gyakorlatot tekintve véve általában mérsékelt, megértő volt. Az 1868. évi XLIV. t. c., az ú. n. *nemzetiségi törvény*, melytől kisebbségeink képviselői eleinte húzódoztak ugyan, később éppen ők követelték annak végrehajtását, az osztatlan, egységes magyar nemzet egyenjogú tagjának jelent ki minden honpolgárt s biztosítja mindenkinek anyanyelve szabad használatát. Ugyanígy liberálisak voltak a *közoktatásügyi törvényeink* is. E kor magyarságának szellemi vezérei, *Deák* és *Eötvös* általában nagy liberaliz-

¹ I. m. 274. l.

mussal kezelték a nemzetiségi kérdést. Már az 1848-i népoktatási törvényjavaslat is az oktatás nyelvét a községbeli lakosok többsége szerint akarja megállapítani. Népoktatási alaptörvényünk pedig, az 1868. évi XXXVIII. t.-c. elrendeli, hogy minden tanuló *anyanyelvén* nyerjen oktatást, amennyiben ez a községben használatos nyelvek egyike. Az 1868. évi XLIV. t.-c. a felekezeti iskolafenntartóknak kifejezetten megengedi, hogy az oktatás nyelvét tetszés szerint válasszák meg. Ez a rendelkezés annyira liberális volt, hogy az *államnyelv* tanításának biztosításáról nem is gondoskodott, ezt mintegy magától értetődő követelményt a kisebbségek lojalítására bízta. Ezek azonban sok helyen visszaéltek a törvény szabadságával a magyar nyelv rovására. Ezért kellett az 1879. évi XVIII. t.-c.-nek az államnyelv rendes tantárgyként való tanítását külön elrendelnie.

Azonban ez a törvény sem érte el a kívánt eredményt, mert számos kisebbségi nyelvű iskolában a magyar nyelvet csak elégtelenül vagy egyáltalán nem tanították, sőt a tanítók nagy része nem is tudott magyarul. Ezért az 1907. évi XXVII. t.-c. már erélyesebb intézkedéseket hozott az államnyelv tanításának biztosítására. Eszerint azokban a népiskolákban, ahol a tanítás nyelve a törvény életbelépésekor magyar volt, többé nem változtatható meg, a nemmagyar tanítási nyelvű iskolákban is a magyar nyelvet oly mértékben kell tanítani, hogy a tanulók a IV. osztály elvég-

zése után gondolataikat szóban és írásban magyarul érthetően ki tudják fejezni. Az ismétlő iskolák tanítási nyelve azonban mindenütt a magyar. A fizetéskiegészítő államsegélyt is a törvény egyebek között a magyar nyelv eredményes tanításához kötötte.

Ez volt az az *Apponyi-törvény*, amely a nemzetiségek részéről oly sok támadásban részesült és amelyet külföldön is sokszor szemünkre vetettek. E törvény kétségtelenül kedvezett a magyar nyelv tanításának, de az államnyelv ismerete végeredményben hasznos, sőt szükséges volt a kisebbségeknek is. A kisebbségi nyelv tanítását pedig nem tette lehetetlenné a törvény, mert amely kisebbségek ragaszkodtak anyanyelvi iskoláikhoz, mint a szerbek, románok és az erdélyi szászok nagy többsége, azok továbbra is saját nyelvükön taníthattak és emellett még államsegélyt is élvezhettek. Hiszen a törvény az államnyelven kívül más tárgynak magyar nyelvű tanítását nem követelte. Ahol pedig különféle tanítási nyelvű iskola volt, ott a szülők szabadon választhatták meg, hogy gyermekeik melyik iskolába járjanak. Felekezeti, származás vagy éppen családnév e tekintetben nem voltak irányadók.

Másik gyakori panasz volt a kisebbségek részéről az *állami iskolák és óvodák* kizárólagosan magyar tanítási nyelve. Ez is kétségtelenül magyarosítási törekvést árult el, ámde ezen iskolák és óvodák száma végeredményben kevés volt ahhoz,

hogy tőlük nagyobb arányú magyarosítást várhattunk volna. Hiszen az alsófokú oktatás mindvégig túlnyomórészt a felekezetek és ezen keresztül a nemzetiségek kezében volt. Viszont a magyarosítási törekvés miatt erősen elhanyagoltuk a színmagyar alföld iskolázását, s így itt volt a legtöbb analfabéta, míg a nemzetiségek kiváló állami iskolákban művelődhettek.

Egyébként kisebbségi törvényeink végrehajtásánál, akár biztosították, akár korlátozták a kisebbségek jogait, meglehetősen lenyugodtan jártunk el. Amint nem hajtottuk végre hiánytalanul a liberális nemzetiségi törvényt, épúgy kíméletesek, türelmesek voltunk az államnyelvet szorgalmazó közoktatási törvények végrehajtásánál is, olyannyira, hogy még 1914-ben is háborítatlanul tanított 150 olyan tanító, aki maga sem tudott magyarul és háborítatlanul működhetett igen sok olyan kisebbségi iskola, amelyek nemcsak az államnyelv törvényszerű tanítása, hanem még az államhűség szempontjából is súlyos kifogás alá estek.¹

Igaz, hogy a magyarság számaránya állandóan gyarapodott és a kisebbségi tanítási nyelvű iskolák száma folytonosan csökkent. Ez azonban nem magyarázható csupán az erőszakos magyarosítással, hanem sokkal inkább a természetszerű, önkéntes — helyesebben önkéntelen — asszimiláló-

¹ V. ö. Kornis: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Budapest, 1927. 28. kk. 1.

dással, amelyben a kisebbségeket nem az erőszak, hanem egyszerűen az érzelmi közeledés, a sorsközösségnek átélése, a józanul mérlegelt önérdék vezette. Az országban a legnagyobb lélekszámú, legrégibb, legműveltebb, legvagyonosabb és társadalmilag is legtekintélyesebb, államalkotó és nemzetfenntartó, vezető nép a *magyar* volt. Ez már önmagában is olyan *természetes vonzó hatást* gyakorolt a kisebbségekre, hogy ez minden erőszak nélkül is beolvadásukra vezethetett, hacsak éppen ezt a természetes folyamatot nem gátolták *mesterséges agitációval*. Hiszen senkinek sem lehetett az országban természetszerűen előnye abból, ha elzárkózik ettől a magyarságtól és senki sem vallotta kárát, ha közeledett hozzá. Itt minden erőszaknál többet jelentett az egyszerű *önérdek* és *becsvágy*, már pedig a természetes esze és ösztöne után igazodó átlagembernél ezek a legfontosabb hajtóerők. És, hogy a magyarság sem zárkozott el ettől a természetes asszimilálódástól, azt szintén nem lehet hibájául felróni, hiszen ezzel csak természetes és jogos önérdékét követte.

A természetes magyarosodás aránvát mutatja az is, hogy míg a XIX. század elején Schwartner¹ becslése szerint az ország 10 millió lakosságából legfeljebb 3 millió lehetett magyar, a magyar szabadságharc leveretése után, 1850-ben tartott népszám-

¹ Schwartner: Statistik des Königreichs Ungarn, Ofen, 1809.

lálás már 5 millió magyart és 6,300.000 nemmagyart talált az országban. Ekkor pedig erőszakos magyarosításról nem lehetett szó, amikor az államhatalom a magyarság iránt ellenséges érzelmű idegenek kezében volt, akikkel szemben a magyarság is állandó harcot vívott fennmaradásáért.

A magyarság általában késznek mutatkozott arra, hogy a nemzetiségekkel a közös érdekében békésen együttműködjék. Sem gazdaságilag, sem társadalmilag nem nyomta el őket és minden nemzetiségű egyén számára lehetővé tette a szabad érvényesülést. Ezt mutatja az is, hogy *Teleki Pál* gróf szerint a kiegyezéstől 1940-ig 362 miniszterünk közül 123, 30 miniszterelnökünk közül pedig 10 volt nemmagyar származású.

Kivételek természetesen voltak. Főleg egyes *helyi hatóságok basáskodása*, bizonyos külsőségekkel kapcsolatos közigazgatási túlkapásai szolgáltattak okot panaszra. Ez a „tyükszemtipró“ politika nem volt ugyan életveszélyes a nemzetiségekre, de sokszor fájdalmasabban érintette őket, mint egy alattomban alkalmazott halálos döfés. E kivételes atrocitások a hírlapokba is kerülve alkalmat adtak a nemzetiségeknek arra, hogy ezek alapián itthon és külföldön ellenünk agitáljanak, a kellemetlen kivételekből általánosítsanak. Mi pedig annak idején túlkeveset törődtünk azzal, hogy a nemzetiségi agitátorok által külföldön teremtett elrettentő közvéleményt hazánk kisebbségi politikájáról megfelelően

helyreigazítsuk. Nagyrészt akadályozott ugyan bennünket ebben a nem önálló, közös külpolitikánk is.

De igen sokat rontott nemzetiségi viszonyainkon a történelmi hivatásáról megfeledkezett, könnyelmű magyar dzsentrí és az őt utánzó középosztály egy részének *maradias osztálygőgje*, amelyet épúgy éreztetett a magyar paraszttal, mint a nemzetiségekkel. Éretlen felsőbbiségérzetből épúgy leparasztotta az egyiket, mint letótozta vagy leoláhozta stb. a másikat. Csakhogy ez utóbbit a nemzetiségek egyenest nemzetiségi gyűlöletnek, megvetésnek magyarázták és nemzetiségi érzékenységükben érezték sértve magukat — érthetően. Nemességünk 1848-ban lemondott ugyan kiváltságairól, de lélekben nem vált eggyé a néppel. Mindamellett nemzetiségi küzdelmeinket nem magyarázhatjuk csupán osztályharcnak, mint azt *Jászi* igyekszik egyoldalúan beállítani.

Altalában nagy hibánk volt, hogy a nemzetiségi kérdést nem vettük elég komolyan, nem foglalkoztunk vele nyíltan és érdemlegesen, inkább elhallgatni, mintegy nemlétezőnek feltűntetni szerettük volna. Mintha bizony nemzetiségi törvényünkkel, mely az ország minden honpolgárát az egységes, oszthatatlan magyar nemzet tagjának jelenti ki, a nemzetiségek megszűntek volna létezni. Ehelyett szinte minden figyelmünket *Ausztriával való közjogi helyzetünkre* fordítottak és hosszú évtizedeken át folytattunk e körül meddő, sokszor ér-

telmetlen és éretlen vitát. A nemzetnek nem minden rétege fogadta el őszintén a 67-es kiegyezést és így állandóan 67, 48, sőt 49 között hánykolódtunk. Sokszor éretlen demagógok vezették az alkotmány falai közé csak nemrég befogadott és úgyszólván minden politikai iskolázottságot nélkülöző tömeget. Pedig a 67-ben lefektetett dualizmus, ha nem is ideális, de tűrhető volt, amit mutat az is, hogy az ország a kiegyezést követő félszázad alatt előbb soha nem látott fejlődésnek indult. Szabadságunk se volt nagyon elnyomott, hiszen bátran szidhattuk a németet, az osztrákot, a Habsburgokat, támadhattuk a kiegyezést, éltethetjük Kossuthot, 48-at, 49-et, sőt a legtöbben ebben látták a magyar hazafiság csúcspontját. Könnyű lett volna ekkor a *clara pacta, boni amici* elve szerint becsülettel lezárni a folytonos vitát, amire a bölcs uralkodóban is kétségtelenül megvolt a hajlandóság. Helyette a sokkal veszélyesebb és nehezebb frontra, a kisebbségi kérdésre kellett volna koncentrálnunk minden erőnket.

Ez a végzetes hiba jellemzi az első világháború előtti *köznevelésünket* is, amely a 48 érzelmi felelevenítésével kimerítettnek vélte egész nemzeti nevelésünket. Hogy emellett égető nemzetiségi problémáink is vannak, azt szinte eltitkolták tanulóifjúságunk előtt, amely legfeljebb csak iskolán kívüli rendszertelen tapasztalataiból eszmélt erre. Így azután nem lehet csodálni, hogy az az intelligenciánk, melyet e tekin-

tetben teljesen tájékozatlanul bocsátottunk az életbe, számtalan baklövést követett el nemzetiségi ügyekben. Mind a hivatalos körökben, mind a magyar társadalom közvéleményében hiányzott a *szerves nemzeti-ségi program*. Ami történt e téren, csak tervszerűtlen kapkodás volt, a lényeg figyelmen kívül hagyásával, a valódi megoldás halogatásával. A jó adminisztrálás legfőbb követelményének pedig a kellő számú mandátum beszolgáltatását tekintették.

Ezzel szemben nemzetiségeink intelligenciája aránylag sokkal többet foglalkozott e kérdéssel. Rendszeresen, tervszerűen készítették elő nemzetiségeik jövőjét és az adott pillanatban részletes tervvel, egységes közvéleménnyel léphettek elő vágyaik megvalósítására. Mert nyilvánvaló, hogy nemzetiségi vezéreinket nem pusztán az anyanyelvük féltése vagy művelődésükért való aggodalom, hanem az uralomvágy indította. A mi műveltebb kisebbségeink a sokkal alacsonyabb műveltségű, de a határon túl önálló nemzeti életet élő testvérnéphez vonzódtak, hogy velük együtt uralkodjanak Szent István országának romjain. Ezt az uralomvágyat pedig a magyarság ezeréves hazájának feldarabolása nélkül semmi más módon ki nem elégíthette volna. Igazolja ezt az is, hogy a Magyar Szent Koronától való elszakadást nyolc évszázados együttélés után éppen azok a horvátok kezdték meg, akik az utolsó fél évszázad alatt szinte teljes önállóságot élveztek.

A magyarság tehát egy rendkívül nehéz

helyzettel, egy tragikus dilemmával állott szemben. Ha teljesíti a nemzetiségeknek folytonosan újabb követeléseit, maga nyújt segédkezet az ország fokozatos szétdarabolásához és öngyilkosság felé rohan. Ha viszont megtagadja a nemzetiségek kívánságait és megpróbálja erőszakkal is beolvasztani őket, ezzel nemcsak belső, hanem külső ellenségeink kezébe is fegyvert ad ellenünk. Így a magyarság habozva a félúton állott. Nem kereste a nemzetiségi kérdésnek őszinte, becsületes és végleges rendezését, de nem is lépett fel megsemmisítő eréllyel a nemzetiségekkel szemben. A tettek helyett inkább csak szavakkal dolgoztunk és az erély helyett csak az erőszak látszatát alkalmaztuk. Ezeket a meg nem valósult szavakat és a látszólagos erőszakot olvasták azután fejünkre ellenségeink, amikor a leszámolás ideje elérkezett és elnyomásnak minősítették mindazt, ami nálunk csak az államegység védelmére irányult.

Pedig, ha a magyarság hibázott is a múltban nemzetiségeivel szemben — amit nem tagadhatunk —, semmivel sem bánt velük kíméletlenebbül, mint ez akkor Európában általános gyakorlat volt. Ebben is csak utánozni próbáltuk Európát, főleg *Bismarck* és *Bülow* módszerét. A múlt megítélésében tehát a magyarságot is a kor általános európai mértékével kell mérnünk és akkor későbbi vádlóink sem vethetnek sokat szemünkre.

Mindenesetre könnyű a mai kor utóoko-

sainak a mai szemszögből nézve súlyosan kárhozthatni régi nemzetiségi politikánkat, mint az most a magyarság körében is divatos. De ki láthatta volna annak idején világosan a nemzetiségi kérdésnek még ma is annyira homályos bonyodalmait és ki tudta volna akkor biztosan megmondani, hogy melyik eljárás mire fog a jövőben vezetni? Ami megtörtént, annak következményeit nagyrészt már látjuk, de azt most sem tudjuk biztosan, mi történt volna az ellenkező, ki nem próbált, meg nem valósult esetben.

Az pedig nyilvánvaló anakronizmus, ha mult század magyarságától olyan kisebbségi elvek és intézmények anticipálását követelik, amelyek éppen csak a közelmultban alakultak ki. Különben ne felejtjük el, hogy a mai legmodernebb kisebbségi intézmények még távolról sincsenek kipróbálva, igazolva. A nemzetiségi probléma, mint világkérdés, még egyáltalán nincs végérvényesen megoldva, lezárva. Nincs jogunk tehát a mai elveket abszolút normákként alkalmazni a multa vonatkozólag. És az is nagyon kérdéses, vajjon a mai modern kisebbségi elvek kielégítették volna-e a mult században nemzetiségeinket, megelőzhattük volna-e megvalósításukkal hazánk szétdarabolódását?

Különösen pedig nem vethetnek most már semmit szemünkre azok a volt nemzetiségeink, amelvek önálló államhoz jutva nemzetiségi politikájukban fokozott mér-

tékben követték el azokat a hibákat, amelyekkel a magyarságot a multban vádolták és egész Európát ellenünk lázították. E későbbi magatartásuk éppen nem igazolja előbbi panaszaik jogosultságát, sőt éppen arra mutat, hogy régebbi sorsuk feletti felháborodásuk csak képmutató műfelháborodás volt. Pedig a kisebbségi kérdés annak idején Magyarországnak még szuverén belügye volt, míg az utódállamokat e téren már nemzetközi szerződések is kötötték.

Egyébként súlyos tehertételt jelentett nemzetiségi szempontból a magyarságra nézve a vele szoros közösségben élő *Ausztria* is, amelynek nemzetiségi problémái a mienknél sokkal súlyosabbak, bár lényegesen más jellegűek voltak. Ausztria és vele együtt Magyarország is az európai köztudatban mint a nemzetiségeknek a középkor csökevényeként fennmaradt egészségtelen konglomerátuma szerepelt. Azt már azután kevésbbé vették figyelembe, hogy a két ország nemzetiségi helyzete lényegesen másként alakult ki. Magyarországi kisebbségeit nem hozományként kapták szerencsésen házasodó királyai és nem más államokból hasították ki azokat, mint az ausztriai nemzetiségeket. A mi kisebbségeink sohasem alkottak saját, önálló államot magyar területen és nagy többségük nem is gondolt soha elszakadásra. Ausztria viszont nemcsak népileg, hanem történelmileg és földrajzilag sem volt egységes. Az uralkodó személyén és a dinasztikus érde-

keken kívül semmiféle természetes erő sem tartotta össze. Az ausztriai kisebbségek önállósulási igényeinek jogosultsága azonban a magyarországi kisebbségek hasonló törekvéseinek is a jogosultság látszatát adta. Amikor aztán a súlyosan beteg osztrák nemzetiségi tákolmány összeomlott, roncsaival agyonnyomta hazánkat is.

Trianonban azonban nem a nemzetiségeink általános kívánsága, nem *népszavazás* alapján, hanem csupán egyes nemzeti-agitátoraink *téves információitól* és elvakult *bosszúérzettől* vezetve darabolták fel hazánkat az 1000 éves, soha kétségbe nem vont birtoklás jogával ellentétben. Azok a nemzetiségek, amelyek egy századdal előbb egy emberinek alig nevezhető sors elől félvad állapotban menekültek hazánkba és itt nemzetiségük megtartása mellett jólétre, műveltségre tettek szert, most hálából kiűzték a magyarságot 1000 éves örökségéből, egyetlen hazájából.

Európának Párizs körüli új rendezése azonban bebizonyította, hogy Közép- és Kelet-Európában az országhatárokat nem lehet a nemzetiségi elv alapján megvonni. Ugyanis, míg Nyugaton, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Németország, Dánia és Belgium területén 179,600.000 főnyi összlakosságból a nemzeti kisebbség mindössze 8,247.000, azaz 4'59%, sőt a jelentékeny katalán kisebbségű Spanyolország kikapcsolásával csupán 1'93%, addig Közép- és Kelet-Európában, vagyis Lengyelország, Lettország, Esztország, Litvá-

nia, Csehszlovákia, Ausztria, Magyarország, Románia, Jugoszlávia, Albánia, Bulgária, Görögország és az Európai Törökország területén (tehát Oroszországot nem számítva) 106,280.000 összlakosságból 26,783.000, azaz 25'20% kisebbséget létesítettek a Párizs környéki határok, vagyis minden negyedik ember kisebbségi sorsra jutott.¹

Igy az utódállamok nemzetiségi viszonyai szintén válságosak voltak, amellet nem volt meg bennük a történeti, földrajzi, geopolitikai egység, sem az uralkodó népkulturális és gazdasági fölényének összetartó ereje. Vagyis az új határok nemcsak nemzetiségi szempontból, hanem egyéb szempontból sem voltak igazságosak és egészségesek. Nem a közjót, hanem csak a mohó hatalomvágyat szolgálták a közjó rovására is. Nem csoda, hogy ez az alaptalan, észszerőtlen tákolmány minden erőfeszítés ellenére sem élhetett meg többet két évtizednél.

7. Népi hagyományaink.

Húszéves megcsonkított állapotunk minden nyomorúságunk mellett bizonyos tekintetben haszonnal is járt. Nemzetiségi kérdéseink megszűntek, hiszen csonka hazánk lakossága már csaknem teljesen (92'1%-ban) magyar anyanyelvű volt. Viszont új, eddig ismeretlen problémák elé állított ben-

¹ Asztalos: A nemzetiségek története Magyarországon. Lantos, Budapest, 1934. 109. l.

nünket az a körülmény, hogy a magyarság milliói kerültek a csonka határokon kívül idegen, sőt ellenséges uralom alá. Ez azután arra kényszerített, hogy a történeteken okulva elmélkedjünk, másrészt, hogy jobban megismerjük magunkat, népünket, magyarságunkat, azt, ami a kegyetlen határok ellenére is összetart bennünket. E két évtized tehát a magunkbaszállás és az önmegismerés ideje volt.

A magyar népiség iránti érdeklődés nálunk is már a XVIII. század vége felé megkezdődött, de egyelőre inkább csak politikai-társadalmi, illetve nyelvi, irodalmi szempontból, valamint a ruházkodás terén. Megindult a magyar népköltés termékeinek gyűjtése, tanulmányozása és műirodalmunk is mind gyakrabban meríti tárgyát a népköréből, a népi életből. E népies irodalom azonban sokszor hazug romantikával teljesen ferde képet ad a magyar népről, annak életéről. A szabadságharc leverése után az elnyomatás ellenhatásaként csak fokozódott a népies irányzat irodalomban, viseletben, táncban, dalban egyaránt.

A *tárgyi néprajz* terén a rendszeres vizsgálódások a múlt század vége felé kezdődnek, amikor *Herrmann Antal*, *Hunfalvy Pál*, *Herman Ottó* és mások buzgó kezdeményezésével 1889-ben megalakul a *Magyarországi Néprajzi Társaság*. Első alapszabálya szerint e társaság célja: „a magyar állam és a történelmi Magyarország mai és egykori részeinek tanulmányozása, valamint kölcsönös megismerkedés útján a

házában élő népek közt testvéries egyetértésnek és az együvértartozás érzetének ápolása“.

Népi hagyományaink rendszeres, tudományos vizsgálata azonban igazi lendületet a Trianon utáni évtizedek alatt, önmagunkba szállásunk és önismeretre térésünk idején vett. A magyar néprajz lelkes munkásai, mint *Győrffy* István, *Bátky* Zsigmond, *Visky* Károly és sok más kiváló etnográfusunk munkássága nyomán népi hagyományaink gyűjtése valósággal divatba jött. Eddigi néprajzi kutatásaink hatalmas kincstára a *Magyarság néprajza* c. négykötetes munka (Egyetemi Nyomda kiadása, Budapest). Ugyanígy divatossá vált parasztságunk romantikus, idillikus szemlélete helyett társadalmi, kulturális és gazdasági problémáinak a helyszínen való, közvetlen, tárgyilagos vizsgálata. Megindult a szinte szenvedélyes „falukutatás“, főleg a fiatalabb nemzedék körében. Mindezek a megismerésen keresztül érzelemben is közelebb hozták egymáshoz a magyarság különböző rétegeit, társadalmi osztályait.

Amde népi hagyományaink csak akkor szolgálják igazán önismeretünket, népünk élő történelmének ismeretét, ha mentek maradnak a hamis romantika ferdítéseitől, ha a kutatók valóban a leplezetlen valóságot keresik, nem pedig a tetszetős hazugságot. A néprajz terén, főleg a dilettáns etnográfusok körében ugyanis még most is kísért a *hamis romantika*, amivel önmagunkat ámtitjuk sokszor tudatosan és szándékosan.

Igy mindenekelőtt tudatában kell lennünk annak, hogy a népies hagyományok iránti érdeklődés, e hagyományok megbecsülése, őrzése, fenntartani törekvése egyáltalán *nem népi mozgalom*, nem a nép köréből indult ki és még nem is jutott el a nép széles rétegei közé. Sőt a nép nálunk is szinte menekülni igyekszik e régi hagyományoktól, mint az alsóbb társadalmi osztályhoz tartozás kellemetlen jegyeitől, úgyhogy ezek ma-holnap megszűnnek élő hagyományok lenni. Ma sok helyen már nem a néptől tanulják, hanem a népet tanítják „népi hagyományaira“ a városi aszfaltról falura került urak, ami természetesen már csak álhagyomány, sokszor ki is forgatva eredeti népi mivoltából.

Azt is tekintetbe kell vennünk, hogy a népi hagyományok *nem általánosak* a magyar nép körében. Ami egy helyen közismert, ősi hagyomány, más tájon esetleg teljesen ismeretlen, gyökértelen. Ami általános, az már nem is annyira népi, mint inkább *nemzeti hagyomány*. Így pl. egyik legrégibb és legértékesebb hagyományunk, amivel leginkább büszkélkedhetünk és amit legféltékenyebben őrzünk, a *magyar alkotmány* nemzeti hagyomány, a magyar nemességnek, mint régebben a magyar nemzet kizárólagos tagjainak alkotása. Ehhez a népnek, a parasztságnak az utolsó száz évet leszámítva vajmi kevés köze volt.

Viszont nem szabad azt sem hinnünk, hogy az *úri osztály* szokásai és a nép hagyományai mereven elkülönülnek. Sőt a népi hagyományok nagyrésze az úri osztály szo-

kásainak késői utánzata, ú. n. *lesüllyedt kultúra*. Hiszen a parasztság mindig élénken érdeklődött az urak élete, szokásai iránt, ezek a nép számára mindig a szebbet, jobbat, előkelőbbet, kíváncsabbat képviselték. Így az úri osztály díszítőművészetét eltanulták az urasági házak szolgálói, majd tőlük néhány évtized alatt az egész falu, mely annak elemeit a maga módjára formálva még akkor is őrizte, amikor már az uraság régen elhagyta. Ugyanígy hordta szét a cselédség az uraságnál hallott dalokat, meséket, mondákat, anekdotákat, amelyek a nép száján bizonyos változatban fennmaradtak akkor is, amikor az úri családok már elfelejtették. A nemesi osztály ruházatának viselését pedig gyakran megtiltották a nép számára, hogy a különbség a nemes és a jobbágy között külsőleg is kitűnjön. Így a nép között az úri osztály ruházata csak később terjedhetett el, amikor ezt a nemesiség már elhagyta. Minthogy pedig jobbágyságunk felszabadulásakor a parasztság hamarosan utánozta amá kor nemesi viseletét és azt huzamosabban meg is őrizte, a mai „*paraszti*” viselet nagyrészt a múlt század első felének nemesi viseletét mutatja.

Ma részben fordított a helyzet. Míg a nép szinte menekül népies hagyományai nagy részétől, hogv az úri osztályt utánozva, ahhoz külsőségekben hasonlónak lássék, addig az úri osztályban mindinkább terjed a népies viselet és népi díszítőművészet utánzása. A magyaros parasztbútorok, amelyek egyébként az 1—2 évszázaddal ezelőtti úri

bútorok utánzatai, mind nagyobb arányokban terjednek az előkelő lakásokban, miáltal a parasztság eladogatja öreg bútorait és az „úrias“ bútorok utánzatát vásárolja helyettük. A népies kézimunkák ma már az iskola tananyagába is bekerültek és így jutnak vissza ismét a néphez. A ruházzkodás terén is bizonyára rokonszenvesebbé válik a nép előtt a népviselet, ha az úri osztály körében általánosan elterjed. Így tesz meg a népi hagyomány ismételt körforgást az úri osztálytól a népig, majd innen ismét az úri osztályhoz és vissza a néphez. Ez kedvezően elősegíti az osztálykülönbségek csökkenését.¹

Az is érthető, hogy népi hagyományaink éppen nem mind *ősmagyar*, ázsiai, turáni eredetűek. Van ugyan egy sereg olyan hagyományunk, amelyet valószínűleg még a honfoglaló magyarság hozott magával Keletről. Ilyenek elsősorban nyelvünk alapelvei, továbbá a magyar népdal zenei dallamai. Ez utóbbin azonban nem a közvélemény szerint magyaros cigánvzenét kell értenünk, hanem azt az ősi, ötfokú, pentaton dallamot, amelynek emlékeit főleg *Bartók* és *Kodály* gyűjtötték össze és keltették új életre a magyar zeneirodalomban. Ilven dallamok ugyanis a szomszédos népeknél hiányoznak és csak egyes keleteurópai né-

¹ Annál sajnálatosabb azonban, hogy úri hölgyeink nagy része a városban szívesen viseli ugyan a népies ruhát, de nyaraláskor falura kerülve nadrágban, sortban és egyéb, ugyancsak nem népies öltözetben díszleg a falu népe előtt.

peknél találhatók még meg az ősi kapcsolatok jeléül. Régebben azonban a pentaton dallam általános euráziai jellegű volt. Ugyancsak ősi eredetűek a pásztorművésztünkben található egyes díszítő elemek, a szarufaragások, lopótökkarcolatok egyszerű, mértanias vonalakkal álló motívumai. Általában az ősi motívumok mindig egyszerűek. Ellenben a ma annyira keresett, divatos, dúsdíszítésű, színpompás stílusok, amilyenek pl. a kalocsai, a matyó, a szürhímezés, a tulipánmotívumok stb. alig 1—2 évszázados, sőt néha csak néhány emberöltőnyi multra tekinthetnek vissza, mint az úri díszítőművészetnek a nép körébe jutott maradványai. Nagyon sok „magyaros” díszítésünk pedig a mai iparművészek tervezései egyes népi jellegű motívumok felhasználásával.

A magyar *népvisélet* legtöbb darabja sem tekint vissza oly ősi multra, mint azt a laikus közönség általában hiszi.¹ A magyar népviseletnek a XIX. századot megelőző időből származó tárgyi emlékei egyáltalán nincsenek, régebbi ábrázolások, leírások is alig maradtak fenn. Csupán a nemesi viséletet ismerjük régebbi időből. A mai bőgatya is csak a múlt század közepe óta ismeretes. A pruszlik a XVIII. században került hozzánk Nyugatról és a múlt században öröklődött az úri osztályról a népre. Tehát nem ősi, eredeti ruhadarabunk. A tulipánmotívum is csak a barokk-korig

¹ V. ö. Györffy István cikkét a *Magyarság néprajza* I. kötetben.

vezethető vissza (Rapaics Raymund). Sokszor nem is tulipán, hanem rózsza vagy más virág stilizált ábrázolása. Az ősmagyar fűszernek tartott paprika a törökvilág alatt jött hozzánk a törököktől. Az ősmagyar táncként szereplő csárdásnak pedig — mint Viski mondja¹ — „Közismert formája, mint neve is, a mult századi romantikából nőtt népiesség táncdivatjának magyarkodó kifejezése“. A Gyöngyös Bokréta nem a nép között ma is élő táncokat mutatja be a maguk eredetiségében, hanem egyes népies táncmozdulat-töredékekből összeállított és színpadra átdolgozott idegenforgalmi látványosság, amely lehet nagyon szép, jó, magyaros, de nem eredeti népi hagyomány. A faluban pedig e helyett nemzetközi táncok terjednek.

Hogy a tájékozatlan, hamis romantika mennyire kompromittálhatja egészséges népi irányzatunkat és mennyire félrevezetheti helves önismeretünket, annak egyik iskolapéldája a mult század utolsó évtizedeiben keletkezett „*magyar stílus*“ jelszava az iparművészet terén. Minthogy akkor még a hazai népművészetet alig ismerték, még kevésbé a külföldit, a mozgalom lelkes hívei a népi művészet minden feltalálható termékét ősi, eredeti, ázsiai, sajátosan magyar hagyománynak tartották és hazafiúi felháborodással fogadták a kritikát, az ellentmondást. Hatással volt e mozgalomra a milleniumi hangulat és a fejlődő turánizmus is. Kialakult azután az a tévhit, mintha

¹ V. ö. Viski cikkét Szekfü: Mi a magyar? c. munkában. 360. l.

minden népi alkotásban egységes magyar stílus jelentkeznék. Az akkor nagytekintélyű *Huszkó* József nagy művészi képzelőtehetsége pedig a *szűcs-* és *szűrhímezések* motívumaiban ősi, honfoglaláskori, sőt szasszanida-perzsa és délnyugatázsiai többezer éves kapcsolatokat vél felismerhetőnek. Így lett azután a szűcs- és szűrornamentika az „ősmagyar“ művészi stílus rohamosan elterjedt egyetemes alapjává, amit egyaránt alkalmaztak ruhára, bútorra, cseréptárgyakra, sőt épületek díszítéseire is.

Azóta kiderült, hogy általános magyar ornamentika nincs. Minden anyagnak megvan a maga anyagszerű díszítőeleme, amely vidékenként és korok szerint is változhat. A mai szűcs- és szűrdíszítések pedig csak a múlt századra vezethetők vissza. A XIX. század első évtizedeiből ránk maradt szűrábrázolások ugyanis még vagy dísztelenek vagy természetes virágbokréta-szerű szerény hímeket mutatnak. Ebből alakultak az anyaghoz jobban alkalmazkodó stilizált virágdíszítések. A régebbi századokban nagyrészt el is tiltották a szűr díszítését, mint a parasztság meg nem engedhető fényűzését. A szűr mértéktelen díszítése a Bach-korszakban fejlődött ki hazafias tüntetésként még az úri körökben is. Így a néprajzi szakemberek lesújtó kritikája a romantikus irányzatot szégyenletes bukásban részesítette.¹

¹ V. ö. Györffy: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. Budapest, 1939. 34. k. I., továbbá Viski cikkét a *Magyarság néprajza* II. kötetében.

Néphagyományaink nem is azért érdemelnek figyelmet, mintha mind ősieik volnának, hanem mivel ma éppen népünket jellemzik. Hiszen valamikor minden hagyományunk újkeletű volt és a ma újak idővel régiekké válhatnak. Népünket úgy kell megismernünk, úgy kell szeretnünk és felkarolnunk, amilyen a valóságban, nem pedig amint a hamis romantika torzító tükrében jelentkezik. Egyébként már Széchenyi is hangsúlyozza, hogy ne annyira a multon merengjünk, hanem inkább az általunk alakítandó jövőre szegezzük tekintetünket.

A komoly összehasonlító néprajzi tanulmány azonban nemcsak azt mutatja meg, hogy milyen a népünk önmagában, hanem azt is, hogy hagyományaink milyen kapcsolatban vannak más népekével. Mert hiszen természetes, hogy a mi hagyományaink is, mint minden népé, nem a maguk teljességében eredeti alkotásai népünknek, hanem azokba számos idegen elem is beleolvadt. A keletről magunkkal hozott s az itt talált vagy később átvett elemeket ma még nem is tudjuk határozottan elkülöníteni. Mind az előbbieket, mind az utóbbiak egy része Eurázia vagy más, ennél is szélesebb műveltségkör közös sajátja (Viski). Ami egy népre jellegzetes, sokszor inkább az azonos motívumok sajátos feldolgozásában mutatkozik. Így természetes, hogy mi, magyarok a nagy euráziai kultúrközösségben szintén kaptunk is, adtunk is. Amit pedig kaptunk, azt a magunk szellemében dolgoztuk fel. De éppen ennek az élénk kulturális kölcsön-

hatásnak tulajdonítható, hogy népi műveltségünk az európai műveltségnek magyar változata és nem csupán az őspogány kelet alacsonyszintű kultúrájának Európában idegen, idejétmúlt maradványa.

Természetes azonban, hogy elsősorban az egymással szorosabb kapcsolatban élő népek mutatnak nagyobb hasonlóságot hagyományaik tekintetében is. Ezért a Kárpátok medencéjében, az ezeréves közös hazában velünk élt *nemzetiségek*, ha meg is tartották eredeti anyanyelvüket, a magyar nép hagyományaiból igen sokat átvettek. Csupán ezek, éppen nyelvi különállásuknál fogva, később jelentek meg náluk, illetve tovább őrizték meg azt, mint a magyarság. „A magyar néphagyományok nemismerése az oka” — mondja Györffy¹ —, „hogy nemzetiségeink néphagyományaival nem vállaljuk a közösséget, azokban nem ismerjük fel a magyar örökséget, ennél fogva saját nemzeti hagyományaiknak tartjuk azokat.” Így a tüzst, bocskort, rövidderekú férfiinget, ködmönt stb. a román, rutén, szlovák nép jellegzetes viseletének tartjuk, holott ezeket a ruhadarabokat száz évvel ezelőtt az alföldi és dunántúli köznép is viselte, viszont a románoknak, ruténeknek, szlovákoknak a Kárpátokon túl élő néptestvérei ezeket sohasem viselték és ma sem viselik. A tüzst, mint a nvíl és dárda elleni védőfegyvert már a honfoglaló magyarság hordta. Az erdélyi

¹ Györffy: A néphagyomány és a nemzeti művelődés. 58. k. 1.

románság magyar bocskorban jár és csak Hunyad-Krassó-Szörény megyében viseli az újgöröggel egyező tarajos bocskort, amit a Balkánról hozott magával. Egyébként a „bocskoros nemes“ kifejezés is mutatja, hogy ez a lábbeli a magyarság körében szintén nem volt ismeretlen. A szellemi néprajz terén is sok magyar hatás mutatható ki. Főleg a népzene, népdal terén találunk sok kapcsolatot. (V. ö. pl. a szlovák nemzeti ének és a közismert magyar népdal dallamának egyezését.) Természetes, hogy a hosszú történelmi kapcsolatok folytán igen sok közös népmesénk, mondánk, balladánk, népi játékunk, népszokásunk is van.

Helyesen mondja tehát *Győrffy*, hogy *nemzetiségeink néphagyományait épúgy kell tanulmányoznunk, mint a magunkét*. Ki kell mutatnunk náluk azt, ami csak a hazánkban élő nemzetiségeknél található meg, míg a határokon túl élő néptársaiknál hiányzik és így ezek nyilván a magyarsággal való szoros kulturális kapcsolat eredményei. Csak azok tekinthetők e nemzetiségek eredeti sajátjainak, amelyek a Kárpátokon túl élő rokonaiknál is megvannak, a magyarság multjában viszont nem mutathatók ki.

Ezt a közös hagyománytudatot kell ápolnunk mind a magyarságnál, mind kisebbségeinknél, mivel a közös hagyományok a nyelvi különbségek ellenére is egybefűznek minket. Már pedig a hagyomány sokszor fontosabb, mint az, hogy milyen nyelven fejezzük ki. Ki kell tehát fejlesztenünk a „*kárpátmedencei kultúrkör*“ néprajzi tanul-

mányozását, amibe az egész történelmi magyar nemzet tartozik jelenlegi és volt kisebbségeivel együtt. Nemzetiségeink népi kultúráját, mint e kultúrközösség változatait tekintsük és ne nézzünk rájuk idegenkedve vagy éppen ellenszenvvel. Így várhatjuk tőlük, hogy nekik sem lesz idegen, ellenszenves a magyar népi hagyomány.

Legfontosabb népi hagyományunk marad természetesen *magyar anyanyelvünk*, amit szintén tanulmányoznunk, ápolunk, fejlesztenünk, gyarapítanunk kell. Ehhez tartozik *nyelvünk tisztaságának* megőrzése is. Nem szabad tehát használatból, divatból kimeneni hagynunk, elvesztenünk ennek egyetlen elemét sem, sőt a már veszendőbe menő elemeket fel kell újítanunk. Viszont nem szabad feleslegesen idegen szavakat és szerkezeteket bevinni nyelvünkbe a megfelelő vagy sokszor megfelelőbb magyar helyett.

Csakhogy itt sem szabad ad abszurdum magyarkodnunk és mindent, amire az idegen eredet bélyegét rásütötték, irgalom nélkül törölnünk nyelvünkéből. Hiszen, ha ezt valóban radikálisan végrehajtanók, annyi szavunk sem maradna, hogy meg tudnók magunkat értetni egymással. Ez pedig nyilván nem a magyar nyelv ápolása, hanem tönkretévése, használhatatlanná tétele volna. Mert természetes, hogy nyelvünk, mint minden más nyelv és minden egyéb hagyomány magán viseli nagyszámú idegen hatás nyomait, tele van idegenből átvett szavakkal és szerkezetekkel, amelyeknek idegen eredetét sokszor már csak a szakemberek tudják fel-

fedezni. Nyilván képes nyelvünk egyes idegen eredetű elemeket a közhasználat folyamán továbbra is szinte a felismerhetetlenségig feldolgozni. Ezzel pedig nyelvünk gyarapodik, kifejezőképessége fokozódik. Az angol nyelv is annak köszönheti páratlanul gazdag kifejezőképességét, hogy a különböző nyelvekből óriási szókincset gyűjtött össze, amelyben a legkülönbözőbb árnyalatok kifejezésére is megvan valamilyen eredetű szava. És minden nyelv nyilván annál tökéletesebb, minél többféle árnyalatot képes kifejezni.

Tehát a magyar nyelvben sem kell feleslegesnek tartanunk valamely közhasználatúvá lett idegen eredetű szót, ha az valamilyen jelentésárnyalattal vagy csak hangulatelemmel nyelvünk kifejezőképességét gyarapítja. Már pedig két szó jelentése ritkán azonos; legtöbbször van közöttük valami finom jelentésbeli vagy hangulati különbség. És a közhasználatban elterjedt idegen szavak semmivel sem rontják jobban nyelvünket, mint a sokszor förtelmes hangzású, nehézkes, erőltetett új magyar szófaragványok. Így pl. nem sokat javítunk nyelvünkön, ha a könnyed, rövid, internacionális autobus vagy garázs helyett géperejű társasbérkocsit, illetve gépkocsisínt mondunk. Egyes idegen eredetű szavaink sokkal inkább tekinthetők hagyományunkhoz tartozóknak, mint a helyettük ajánlott nyakatekert magyar kifejezések. Viszont természetes, hogy annál nagyobb értéket jelenenek a jólsikerült új magyar szóalkotások,

melyek gyorsabban, tartósabban el is terjednek és nyelvünket valóban új értékekkel gyarapítják, kifejezőképességét fokozzák. A torz magyarosítást a nyelv természetes fejlődésének erői úgyis elsöprik, mint elsöpörték a mult század nyelvtisztogatásának hasonló torzképződményeit is. És magyarságunk nyilván nem attól függ, hogy elfogadunk-e mindenféle torz, elhamarkodott magyarosítási kísérletet, amelyek a mai új nyelvtisztogatási lázban felmerültek.¹

Népi hagyományaink tanulmányozásával és gyűjtésével azonban sietnünk kell, mert hiszen e hagyományok nagyrésze máris a múlté, megszűnt élő hagyomány lenni. Új, igazi népi hagyomány pedig a modern viszonyok mellett már alig alakulhat ki. Ezt egyrészt meggátolja a ma már mind általánosabb és mind magasabb iskolázás, a nép egyetemének emelkedése a magasabb műveltség felé. Az így terjesztett műveltség pedig, mint említettük, már nem igazi népi, hanem inkább nemzeti, nem a népből kiinduló és általa fenntartott, hanem a megszervezett nemzet vezetőitől egységesen irányított műveltség.

A másik, talán még nagyobb akadálya a népi hagyomány fennmaradásának és újabb hagyományok kialakulásának az ugyancsak a modern viszonyokkal kapcsolatos és mind nagyobb arányú *belső vándorlás* az országhatárokon belül. Már az a vándorlás is, mely a XVIII. században felkavarta hazánk

¹ V. ö. Zolnai: A műkedvelő Purista lelki alkata. Szellem és élet, 1940. 3. sz.

lakosságát, sok hagyomány gyökerét tépte ki. Utána azonban viszonylagos megállapodás jött létre, és az általános iskolázás nagyfokú hiánya miatt újra kialakultak bizonyos népi hagyományok. Ma azonban a fejlődő kultúrával és iparosodással, valamint a közlekedés javulásával mind kevesebb ama családok száma, amelyek hosszú nemzedékeken át ugyanahhoz a röghöz kötve élik le földi pályafutásukat.

E belső vándorlás méreteiben való hozzávetőleges tájékozódás céljából megvizsgáltam válogatás nélkül vett 345 szegedi főiskolai hallgatónak, valamint elődeiknek születési helyére vonatkozó adatait összesen négy nemzedékre, tehát egy jó évszázadra visszamenően. E főiskolások az egész ország legkülönbözőbb helyeiről származnak (nagyobbrészt természetesen mégis a csonka ország területéről) és képviselve vannak köztük a nemzet legkülönbözőbb társadalmi rétegeinek gyermekei, a napszámosok és kispazdák fiaitól magasrangú katonatisztek és egyetemi tanárok gyermekeiig. Így tehát vizsgálati anyagom nagy megközelítéssel az országos átlagot mutatja.

Az adatokból kitűnt, hogy már a szülőknek is átlag nagy többsége (63·17%) más községből származik, mint a vizsgált személy. További elődökre visszamenve pedig a születési helyek mindjobban szétszóródnak, úgyhogy egyeseknél a 8 dédszülő már 6, 7 különböző községből származik és a négy nemzedék születése helyei olykor összesen 14 községre oszlnak szét.

És, hogy itt túlnyomórészt nem csupán a szomszédos községekről van szó, mutatja a születési helyeknek megyék szerinti összehasonlítása, amely ugyancsak erős szétszóródást ad. Már a szülőknek is átlagban csaknem fele (43·17%) más megyéből származik. Viszont a külföldről származott elődök száma aránylag csekély, ami arra vall, hogy az utolsó évszázad folyamán már inkább csak nagy belső vándorlás ment végbe.

Ilyen nagy belső népvándorlás természetesen elszaggatja a mindig tájhoz kötött népi hagyományok gyökereit, illetve e hagyományok egyes elemeit szertehurcolja és összekeveri az egész országban. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a táji néphagyományok helyébe fokozatosan *általános nemzeti kultúra* alakuljon ki hazánkban.

E nemzeti kultúrát azonban főleg azzal tehetjük sajátosan magyarrá, ha abba iparkodunk beleolvasztani népi kultúránk ama értékes elemeit, amelyek egyúttal jellegzetesen magyarok is és máshol nem találhatók meg. Hogy azonban népi hagyományainkból melyek a jellegzetesen magyarok és melyek egyúttal értékesek és fenntartásra, továbbfejlesztésre érdemesek, azt komoly szakemberek megítélésére kell bízunk, nehogy a lelkes, de hamis romantikától vezetett dilettánsok sokszor nevetségesen magyaroskodó álnépiességébe essünk, amely minden jószándéka ellenére is gyakran többet árt, mint használ.

A hagyománytiszteletet nem szabad odáig

fejlesztelnünk, hogy az valami *fetis*, érinthetetlen *tabu* legyen. Egy hagyomány sem örökkévaló; valamikor nem volt, majd egykor ismét megszűnik. És a hagyományoktól való nagyobbarányú eltérés sem veszedelmes, sőt egyenest szükséges lehet, ha éppen ez menti meg a nemzetet a pusztulástól. Így Szent István korában a pogány hagyományokról a kereszténységre való gyors átérés, a keresztény európai kultúrához csatlakozás mentette meg nemzetünket a többi pogány nomád rokon népek sorsától.

Amellett nem szabad elzárkóznunk a közös haza egyéb népeinek hagyományától, sőt ezen túl az *általános európai kultúra* elemeitől sem. Mert ne felejtsük el, hogy hivatásunk szerint mi nemcsak magyar nép, hanem egyúttal a Kárpátok medencéjének népe és európai nép is vagyunk és ilyennek kell is maradnunk. Hiszen csupán nyelvünk mutat arra, hogy valaha más volt a kultúránk, mint a legtöbb európai népé. Különösen vezető rétegünknek, intelligenciánknak kell európai műveltséggel is rendelkeznie. Hiszen Japán is, amíg hagyományos népi kultúrájában elzárkózva élt, ki volt szolgáltatva a műveltebb európai népek önkényének. Mióta azonban megnyitotta kapuit az európai műveltség előtt, szinte évtizedek alatt félelmetes nagyhatalommá lett.

Ezért nemzeti szempontból meg kell becsülnünk és számon kell tartanunk a *magyar szellem magasabbrendű alkotásait*, tudományos és művészi termékeit is. Nemcsak a népies lehet igazi, eredeti magyar,

és büszkesége nemzetünknek. Amit Bólyai, Liszt, Munkácsy, Petöfi, Eötvös Lóránd és sok más magyar lángelme alkotott, azok nem kisebb dicsőségei a magyar géniusznak, mint egyes, ma talán divatosabb népi hagyományaink.

8. A korszerű magyar nacionalizmus.

Trianoni megcsonkítottságunk nemcsak önmegismerésre adott alkalmat, hanem *önfélreismerésre* is. A borzalmas, váratlanul jött ütéstől megtorpant nemzet szörnyű sebeinek lázlátomásaitól gyötörve sokféle, fantasztikusan új eszméhez kezdett menekülni. Nem csoda! Hiszen egységes, szép, ezeréves hazánkból annyit sem hagytak meg nekünk, mint amennyit egyedül Romániának adtak belőle. És a régi lakosság kétharmadának elszakításával nemcsak a volt nemzetiségeket kapcsolták el — megkérdésük nélkül, hanem még a magukat magyar anyanyelvűeknek, magyar népiségűeknek valló honfitársaink egyharmadát is elragadták anyaországuktól.

Az új helyzet nagyon is felkészületlenül ért bennünket. A magyarság másfél évszázados új *nemzetfogalma*, amelyet az 1868. évi XLIV. t.-c.-ben is lefektetett és amely végeredményben a magábaolvasztásra törekvő francia nemzetfogalom mása volt, most egyszerre megingott, *kisebbség szemlélete* megzavarodott és még azokban a kérdésekben is, amelyekben eddig többé-kevésbé egységes közvélemény alakult ki,

most erősen megoszlottak a felfogások. Most már nem az volt a legégetőbb problémánk, hogy hogyan tudjuk beolvasztani nagyszámú nemzetiségünket, hanem hogy miként sikerül megóvnunk a határokon kívül rekedt magyar néptestvéreinket az idegenekbe való beolvadástól.

Voltak, akik egyszerre a *népi*, sőt *faji nemzetfogalomhoz* próbáltak menekülni, hirdetve, hogy a nemzeti hovatartozás alapja az országhatároktól független *vérközösség*. Ettől remélték az idegen uralom alá jutott magyar kisebbség nemzeti hozzánktartozásának további fenntartását, illetve etnográfiai alapon a trianoni határok revízióját. Míg eddigi közvéleményünk nem akart tudni a nemzetiségek önrendelkezési jogáról, most közöttünk akadtak annak leghangosabb szószólói. A nemzetiségeket egyformáknak, egyenlő jogúaknak tekintették és nem gondoltak arra, hogy az egyes nemzetiségek és azok jogai között lényegbevágó különbségek vannak. Nem vették figyelembe, hogy a *nemzetiségi elv* elfogadásával nemcsak eddigi történelmi multunkat tagadjuk meg, hanem a régi határok visszaállításának is útját álljuk.

Voltak azután, akik ezeket az eddig túlünk idegen eszméket nemcsak kifelé, hanem befelé, a csonka haza magyarságára is iparkodtak alkalmazni. A magyarság megerősödését mindenekelőtt vagy kizárólag *népi és faji homogén* voltának radikális megvalósításától várták, tekintet nélkül arra, hogy hány „igazi” magyar marad ennek eredmé-

nyeként. Mintha bizony a magyarság történelmének fénykorában vagy akár csak a honfoglaláskor is népileg, fajilag teljesen homogén lett volna, avagy Európa mai nemzeteinek nagysága homogén voltukkal arányos volna. Hiszen még a németiség is, ahonnan ezeket az eszméket átvették, bevalóttan magában hordozza az összes európai fajok elemeit és népileg szintén felismerhetők benne a sokféle beolvadt etnikum elemei. A nagy német hadvezérek között is sok szláv név van, mint *Tirpitz*, *Brauchitsch*, *Bülow*, *Lützow*, sőt a nemzeti szocializmus 1923-i vértanuinak müncheni emléktábláján a 16 név között egy francia (*Laforce*), egy olasz (*Casella*) és egy lengyel (*Stransky*) is olvasható.¹ De még Rómából sem lett volna világhatalom, ha oly sokféle népet nem olvasztott volna magába.

A nagy népi, faji tisztogatásban sokan valóságos divatba hozták a mások családfáiban való turkálást és egy-egy idegen névre akadva szinte kéjelegve jelentették ki, hogy ez sem magyar, az sem magyar. Mindenkiben idegen vér cseppjei után szimatoltak, aminek alapján igaz magyarságát megtagadni, vagy legalábbis kétségbevonni lehet. Mintha csak a magyarság szempontjából legérdemesebb, leghazafiasabb vagy egyedül üdvözítő cselekedet az volna, ha minél többeket sikerül kirekeszteni az amúgyis megfogyatkozott magyarságból. Hogy azután a végül így megmaradt „faj-

¹ Idézve Zolnay: I. m. 123. l.

magyarokból“ — ha a valóban következetes tisztogatás után egyáltalán marad ilyen — hogy kell majd a szebb, dicsőbb, boldogabb magyar jövőt kiépíteni és hogyan lehet az ezeréves magyar határokat ismét visszaállítani, arról bölcsen hallgattak, mintha talán ez egész lényegtelen kérdés volna. Illetve, ami ötletek ez irányban felmerültek, azok általában zavarosak, következetlenek.

A magyarság egy jelentékeny csoportja az *ázsiai turanizmusba* menekült. Durcásan szakítani akart az európai közösséggel és testvéri szeretettel borult Ázsia keblére, fajtestvérek tartván úgyszólván minden ázsiai népet. Mintha bizony a sok mongol, hindu, maláj stb. törzsnek legfőbb gondja az volna, hogy a magyar igazság védelmére siessen. És mintha csak az lehetne igazi, jó magyar, aki mongolfolttal született.

Még ha igaz volna is a turáni mítosz, ugyan mit várhatunk Azsiától? Hiszen a legtöbb ázsiai nép a kultúra oly alacsony fokán áll, és annyira nélkülözi a politikai függetlenséget, hogy előbb őket kellene felszabadítanunk, felemelnünk, mielőtt tőlük bármit várhatunk. Az egyetlen komoly ázsiai nagyhatalom, Japán pedig a világ túlsó végéről legjobb akarata mellett sem tudna nekünk számottevő reális támogatást nyújtani. A törökök a mienkhez hasonló, leverett állapotból most éppen ázsiai voltukból való kivetkőzés és az európai kultúrához közeledés útján akarnak felemelkedni. A finnek és esztek pedig, e művelt nyelvrokaink kétségbeesetten tiltakoznak

minden turánizmus ellen, minthogy ez ázsiaiakká degradálná őket, holott ők büszkék európai voltukra, európai kultúrájukra és tudni sem akarnak ázsiai eredetükről. Sőt a finnek Angliában egyenest propagandaelőadásokat tartottak ama vélemény megdöntésére, mintha ők mongolok volnának.¹ Hasznát tehát semmit, de kárt annál inkább jelenthet nekünk ázsiai voltunkkal való kérkedés, ami egyébként, ha nem is merő tévedés, legalábbis erősen vitatható.²

Hogy mindezekben a törekvésekben a nép, faj, nyelv és nemzet mily zavaros összevegyítése, az igazságnak, a komoly megismerésnek és a realitásnak mily nagyfokú hiánya leledzik, azt az eddigiek után talán felesleges is tovább fejtegetnem. Makacs hívei azonban minden bírálat, ellentmondás elől a *hazafiság szentélyébe* menekülnek, mely az ókori templomokhoz hasonlóan egyaránt megvéd rajtakapott bűnöst és ártatlant. Komoly érvek helyett *argumentum*

¹ V. ö. Szekfű: Három nemzedék és ami utána következik. Kir. Magy. Egyet. Nyomda, Budapest, 1935. 486. l.

² 1925-ben Párizsban egy francia társaság előtt egy honfitársam a magyarság megismertetése és nyilván jószándékú nemzeti propaganda céljából azt kezdte fejtegetni, hogy mi, magyarok a húnok leszármazottai vagyunk. Ennek hallatára a szörnyűködés moraja zúgott végig a társaságon, mert hiszen a franciák alig tudnak borzalmasabb, barbárabb emberfajtát elképzelni, mint éppen a húnokat, kik olyasféleképpen élnek az ő tudatukban, mint nekünk a „kutyafejű tatárok”. Szinte iszonyodva kezdtek húzódozni tőlünk, míg meg nem magyaráztam, hogy ez nálunk csak monda, amelynek valószínűleg nincs sok történeti alapja.

ad hominem-mel élve ellenfelük hazafiságát veszik célba, kétségbevonják magyarságát, idegen vért szimatolnak benne. Erkölcsei álpátosszal nemzetellenes bűnnek nyilvánítanak minden kételkedést. És hát ki merné ma védelmébe venni a nemzetelleni bűnt? Így keltenek e sokszor jószándékú és jóhiszemű, de elvakult fanatikusok halálos ellenségeskedést magyar és magyar között, mikor nagyobb összefogásra volna szükségünk, mint bármikor.

Amellett e fajmagyarkodó törekvések az asszimilálódás elősegítése vagy megerősítése helyett — ami tagadhatatlanul érdekünk volna most is — éppen a *disszimilálódást* szolgálják. Ennek arányát mutatja többek között a már magyarosított neveknek mind gyakoribb visszaidegenítése, amely, sajnos, nem csupán az egyébként közömbös név megváltoztatását jelenti, hanem tüntető szakítást lélekben is a magyar közösséggel. Vajjon oly erősek vagyunk-e, hogy ezek felett „hadd hulljon a férgese” jelszóval napirendre térhetünk? Hiszen Széchenyi szerint oly kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is meg kellene bocsátanunk.

De épígy óvakodnunk kell ama hamis romantikától is, mely a múlt század magyarságához hasonlóan bizonyos külsőségektől, egyes népi hagyományainknak, magyaros viseletnek, táncnak, dalnak, zenének és népi szokásoknak elterjedésétől várja első sorban a jobb magyar jövőt. Mindezek kétségtelenül szépek, helyesek, sőt fonto-

sák is, de önmagukban csupán könnyen felvehető vagy letehető külsőségek, amelyek vajmi keveset érnek jövőnk szempontjából, ha nem a sokkal fontosabb *belső, szellemi átalakulás* velejárói. Györffy, akit valóban nem lehet a néphagyományok ellenségének mondani, szintén hangsúlyozza, hogy „nem a magyar ruha teszi a magyar embert! Magyar lélek nélkül a magyar ruha csak *magyarkodást* jelent, amire nincs semmi szükségünk”.¹

Nemzeti megerősödésünk első követelménye kétségtelenül a csonka haza minél teljesebb kiegészítése az ezeréves határok felé. Ezt azonban nem *népi* vagy *faji* alapon kell visszakövetelnünk, hanem ama sokkal kétségtelenebb, egyszerűbb, természetnyújtotta érveléssel, hogy ez a terület 1000 éven át elismerten a mi jogos tulajdonunk volt, hogy a Kárpát-medence a természettől is egységbe tartozik, bárkik lakják annak egyes részeit és hogy e terület állami egységét valamennyi ott lakó nép józanul felfogott közös érdeke, a közjó, sőt Európa érdeke is megkívánja. Szétszakítása természetellenes és történelemellenes, minden lakójának csak kárára van. De nem is lehetséges itt etnográfiai határokat megvonni a nagy keveredés miatt.

A *népi* és *faji elv* ellen pedig éppen nekünk kell a leghevesebben tiltakoznunk, nem csupán azért, mert elméletileg tévesek, hanem azért is, mert ránk nézve ezek

¹ Györffy: I. m. 42. l.

halálos mérget tartalmaznak. Hiszen ezeket más népek is csak addig hangoztatják, amíg önérdekükben hasznosnak mutatkozik, aztán tudni sem akarnak róluk, mint éppen az utódállamok példája is mutatta.

Az utóbbi évek folyamán jelentékeny részeket szereztünk vissza az elszakított területekből, de nem jutottunk volna idáig sem a népi elv alapján. És a közelmúlt események bizonyára meggyőzték volt kisebbségeink józan elemeit is arról, hogy a *Kárpát-medence kis népeinek nem az egymás közötti marakodás szolgál javukra, hanem érdekeiknek minél szorosabb egybehangolása az esetlegesről, a lényegtelenről való lemondás árán is a valóban lényeges létkérdések érdekében*. Mert régi igazság, hogy a veszekedésből mindig a kívülállók húzzák a legtöbb hasznot.

A visszatért területekkel azonban ismét lényegesen megszorodtak nemzetiségeink, így újra a *nemzetiségi kérdés* vált centrális problémánkká, amelynek sikeres megoldásával állunk vagy bukunk újra. E célból ismét ki kell fejlesztenünk a régi, hagyományos, magyar, és Európa e részén egyedül helyes nemzetfogalmat, mely a régi *una eademque nobilitas* mintájára az *una eademque hungaritas* közösségében tudja összefogni a közös haza összes népeit. Ennek az egyedül helyes magyar-szemléletnek hirdetői *Széchenyi, Deák, Eötvös* épúgy, mint újabban *Szekfű* vagy *Teleki* és sokan mások.

A nemzetiségi kérdés nem egyszerűen

közigazgatási vagy rendészeti kérdés, amelyet néhány csendőrrel el lehet intézni, mint a múltban egyesek gondolták. Ez elsősorban a megfelelő szellem, lelkület kialakításának ügye, tehát a *helyes nevelés, vezetés* kérdése, mint tragikus sorsú nagy miniszterelnökünk helyesen látta. E helyes nemzetvezetést nem szabad fantasztikus képzelődésekre vagy hamis romantikára építenünk, amire korunk ismét különösen hajlamos, hanem mindkét lábunkkal a valóság talaján állva kell szembe néznünk a tényekkel, az igazsággal. *Mert minket valóban csak az igazság menthet meg, nem pedig a tetszetős, romantikus álmítások.* Ezért a nemzet vezetésére nem azok hivatottak, akik primadonnák módjára csak a tömeg tetszését keresik, olcsó tapsaira pályáznak, kölcsönösen félrevezetve egymást, hanem akik tiszta kritikai látással, elfogulatlan, józan mérlegeléssel tudják felismerni és megalkuvás nélküli következetességgel, férfias bátorsággal merik vállalni az esetleg kellemetlen, népszerűtlen igazságokat is.

A nemzetiségi kérdést nem lehet, mint a múltban próbáltuk, az *agyonhallgatás* struccpolitikájával megoldani. Ellenkezőleg, minél többet kell vele nyíltan foglalkoznunk. Elsősorban vezető rétegünket kell e kérdésben helyesen tájékoztatnunk, tehát főleg a középiskolákban és a felsőbb oktatásban kell e problémákat behatóan fejtegetnünk. De foglalkoztatnunk kell vele a széles néptömegeket is mind a magyar-

ság, mind a nemzetiségek részéről. Így alakulhat ki a kölcsönös kibeszélések során nyílt, őszinte közös vélemény a titkolt ellenszenv és aknamunka helyett. Amint Dáriust pohárnoka mindennap ezzel köszöntötte: Király, emlékezzél meg a görögökről!, épígy a mi mindennapi köszöntésünk is ez legyen: *magyar, emlékezzél meg a nemzetiségi kérdésről!*

A nemzetiségek nyilván nem lehetnek *idegen testek* a hazában és nem lehetnek függvényei idegen államoknak. Ez ellenkeznék kölcsönös érdekünkkel, közös jólétünkkel, de ellenkeznék egész Európa nyugalmaival, békéjével is. Amde a nemzetiségeknek a magyarsággal való szerves egyesülése mindkét részről hátsó gondolattól mentes, őszinte jószándékot, megértést, sőt lemondást is igényel.

A magyarság bele kell, hogy tudjon illeszkedni a kisebbségi gondolkodásba, amit egyébként nagy részünk már 20 év keserves tapasztalatai árán is megtanult. Meg kell értenünk, hogy a kisebbségek is vágyódnak igazi otthon, igazi haza után azon a földön, ahová őket a Gondviselés helyezte. Otthon, hazájukban pedig csak úgy érzik magukat, ha szabadon élhetnek anyanyelvükkel és ősi hagyományaikkal. Lojálisan el kell ismernünk, hogy amikor őket a közös hazába befogadtuk, ennek nem volt feltétele anyanyelvükről és népi hagyományaikról való lemondás. Nem szabad tehát ezeket ellenszenvvel vagy gúnyosan lenézni és nem szabad nem-

zetietlen magatartást látnunk abban, ha azokat egyesek a magyarság köréből is el-sajátítják. Tanuljunk meg lehetőleg mi is az ő anyanyelvükön beszélni, annál inkább elvárhatjuk tőlük is a magyar beszédet. A magyarság számbeli fölénye mellett még oly óriási gazdasági és kulturális fölényben is van e hazában, hogy nem kell féltennie ezeréves hegemoniáját az ilyesféle engedményektől, kölcsönös figyelmességtől, előzékenységtől. Kövessük azt a nagyvonalú politikát, amely bölcs nyugalommal túlteszi magát a külsőségeken, a járulékos dolgokon, hogy annál inkább biztosíthassa a lényegét.

Ki kell irtanunk a magunk körében is azt a korlátolt felfogást, mintha az idegen származásúak nem lehetnének jó magyar hazafiak. Hiszen ennek ellenkezője a multban már számtalanszor bebizonyult. Ha azonban sokat kételkedünk bennük, való-sággal beléjük szuggeráljuk az elidegene-dést, disszimilációra visszük azokat is, kik eddig el sem tudták volna képzelni, hogy mások lehetnek, mint magyarok. Ellenkező-leg, való-sággal *bele kell szuggerálnunk* idegen származású honfitársainkba is a magyar hazafiságot, míg azt maguk is magá-tólértetődőnek találják.

Másrészt a nemzetiségeknek is el kell ismerniök, hogy ha az 1000 éves birtoklás sem biztosít megdönthetetlen tulajdonjo-got, akkor a tulajdonjog fogalma minden értelmét és értékét elveszti és semmiféle háborítatlan, nyugodt birtoklás sem lehet-

séges. Be kell látniok, hogy a Kárpátok-medencéjében különösképpen nem alkalmazható a népek önrendelkezési jogának elve. Ez a terület csak egyben, együttesen birtokolható egy államként az itt lakó összes népek közös érdekében. El kell azt is fogadniok, hogy a magyarságot ez államban történeti multját, számbeli, gazdasági és kulturális fölényét tekintve vezetésre illeti meg. Be kell vallaniok, hogy amikor a magyarság őket a közös hazába fogadta, ennek magátólértetődő, legfőbb előfeltétele volt a lojális magatartás e hazával szemben. Enélkül bizonyára minden igaz magyar lángpallossal állotta volna útjokat a határokon és kellett volna, hogy útjokat állják elsősorban a betelepítő királyaink, kik külön, ünnepélyes, királyi esküt tettek az ország területi épségének megvédésére, sőt az elvesztett részek visszaszerzésére is. Olyan vendégeket senkinek sem volt joga e hazába befogadni, akik idővel kitúrják a házigazdát sajátjából. Ha nemzetiségeink mindezt őszintén, hátsó gondolatok nélkül elfogadják, épúgy biztosítható a teljes nemzetiségi béke e hazában, mint az zavartalanul fennállott a XVIII. század végéig is.

Igaza van azonban a nagy Széchenynek abban is, hogy az új magyar szemlélet hiába próbáljuk terjeszteni addig, amíg megfelelő gazdasági és szociális intézkedésekkel a széles néprétegek jólétét, emberhez méltó életét nem biztosítottuk kellően. Meg kell szüntetnünk a hazánkban

még mindig kirívóan nagy vagyoni és társadalmi különbségeket, az anakronisztikus és ma már minden más művelt államban divatját múlta osztálygöggöt, ki kell irtanunk a bürokráciát, a basa-szellemet, mely az államot ellenséggként tünteti fel a nép szemében. Röviden, *minél teljesebb mértékben meg kell valósítanunk a szociális igazságosságot és az emberi méltóság általános megbecsülését.* Ezek minden egyéb propagandánál hatásosabban kötik véreinket és a kisebbségeket egyaránt e hazához, abból nem kíváncsoznak eltávozni, tőle elszakadni, ha a nagyvilágon e kívül máshol nem találnak ily meleg, békés, családias otthont.

Végül pedig minden eszközzel elő kell mozdítanunk a magyarságnak és főleg éppen a magyar népnek ma már végzetesen csökkenő *szaporodását,* fejleszteni kell a családvédelmet, támogatni a sokgyermekes családokat. Hiszen a nemzet a nemzedékek sorában él és csak addig él, amíg egészségesen szaporodik. Ezért mindenki annál nagyobb jót tesz nemzetének, minél több és minél értékesebb gyermeket nevel a hazának. Ezt az áldozatot viszont a hazának is a legmesszebbmenően kell méltányolnia és támogatnia.

Mindezekhez szükséges azonban az *áldozatkész, erősl elkű, katonás, sőt hősies szellem kialakítása,* amely ellenkezik a kényelmes, elpuhult élettel, a mohó, önző élvezetvággyal, a nemzetek romlásának legfőbb okaival. *Az általános emberi értékek meg-*

becsülése és az örök erkölcsi elismerése nélkül minden nacionalizmus üres, ingatag.

A nacionalizmus és a nemzetiségi kérdés azonban nemcsak magyar ügy, hanem európai, sőt világprobléma. Ezért szilárd, végérvényes megoldása is csak egyetemesen remélhető. A magyarság éppen sajátos helyzeténél fogva példát adhat a helyes megoldásra. Ez lehet most a magyarság egyik legszebb hivatása.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	5
Bevezetés	6

ELSŐ RÉSZ.

Alapvető fogalmak.

1. Közösség, közjó	15
2. A vérközösség	30
3. A nyelvközösség	40
4. A népközösség	52
5. A népjellem	69
6. Az állam	79
7. A modern nemzeti állam kialakulása	89

MÁSODIK RÉSZ.

A nemzet.

1. A nemzetközösség	100
2. A nemzetközösség fejlődése	113
3. A nemzetfogalom változatai	131
4. A nemzeti kisebbség	146
5. A nemzetiségi hovatartozás	156
6. A nemzetiségi kérdés kialakulása	172
7. A népek önrendelkezési joga	185
8. A nacionalizmus válsága	204
9. A nemzetek harmonikus közössége	217

HARMADIK RÉSZ.

A németeszmé és a magyarság.

1. A magyar népiség kialakulása	234
2. Nemzetiségeink megerősödése	248
3. A magyar nemzetfogalom fejlődése	258
4. Küzdelmeink a nemzeti nyelv körül	271
5. Nemzetiségi küzdelmeink kialakulása	280
6. Nemzetiségi politikánk a szabadságharc után.	294
7. Népi hagyományaink	307
8. A korszerű magyar nacionalizmus	325
